

ЛЕВ БЕЗИМЕНСКИ

РАЗГАДАНИТЕ ТАЙНИ НА ТРЕТИЯ РАЙХ

Geheime Reichsache
Abkommen

Zwischen Deutschland, dem Vereinigten Königreich,
Frankreich und Italien,
getroffen in München, am 29. September 1938.
Deutschland, das Vereinigte Königreich,
Frankreich und Italien sind
des Abkommens

Geheime Staatspolizei - Staatspolizei
11/14
Geheim

sucht
zielt
Belien
greife
sich du
für die
Schritte.
Die RZ
Das Ver
vereinbaren,
10. Oktober vor
irgendwelcher
die Tschechosl.
dafür trägt, - da
bezeichneten Ein.

5739
+ BERLIN NÜE 161 610 11.10.41
AN ALLE STAPOL, U. STAPOSTELLEN.
BETR.: RICHTLINIEN FUER DIE IN DIE STALAGS UND DULAG
ABZUSTELLENDEN KOMMANDOS DES CHEFS DER SIPO U: D. S
VORG.: ERLASSE VOM 17.7., 21.7., 12.9. UND 26.9.41
GEMAESS BEFEHL DES REICHSFUERHERS-SS UND CHEF D
POLIZEI WERDEN NUMMEHR NEBEN DEN ZUR EXEKUTION
SOWJETRUSSISCHEN KRIEGSGEFANGENEN AUCH SOWJET

Swabern - Schriftverkehr - Schriftverkehr
1130 - KL. -- G E H E I M
- DRINGEND, SOFORT VO
- 8 UND 9. -
- zung der
- durchgefuehrt wird.

ИСТОРИЧЕСКО ЧЕТИВО

Лев БЕЗЫМЕНСКИЙ
РАЗГАДАННЫЕ ЗАГАДКИ ТРЕТЬЕГО РЕЙХА
Книга не только о прошлом
АПН — Москва

ЛЕВ БЕЗИМЕНСКИ

**РАЗГАДАНИТЕ
ТАЙНИ
НА ТРЕТИЯ РАЙХ**

КНИГА НЕ САМО
ЗА МИНАЛОТО

Превел
ВЕСЕЛИН ИЗМИРЛИЕВ

ПАРТИЗДАТ • СОФИЯ 1982

В тази книга се разбулва престъпният механизъм за замаскиране на истинските планове на нацизма. Авторът разкрива заговора между германските монополи и националсоциалистите, в резултат на който Хитлер дойде на власт. Привеждат се нови документи за подпалването на Райхстага през 1933 г., разкрива се и задкулисната страна на Мюнхенското съглашение през 1938 г. и политиката на „умиротворяване“ на хитлеристите. Авторът разказва и за тайните преговори между представители на СС и разузнавателните емисари на САЩ в Швейцария през Втората световна война, за съдбата на главатарите на рухналия Трети райх. Книгата, написана от увлекателното перо на утвърден публицист, е строго документална: в нея няма нито един измислен диалог, нито едно изказване, което да не може да бъде документирано.

ПРЕДГОВОР

За матроса Маркин са създадени легенди и написани книги — а самият Николай Григориевич Маркин несъмнено не е предполагал, че името му ще влезе в анализите на ХХ в. и ще се споменава в научни публикации! Болшевикът Маркин изпълняваше своя дълг: той получи от първото в историята на човечеството правителство на работниците и селяните нареждане да осигури публикуването на тайните документи на царския режим. Още през март 1917 г., разработвайки програмата на бъдещото съветско правителство, Владимир Илич Ленин смяташе за необходимо то да публикува „веднага всички тези договори, за да предаде на публично опозоряване разбойническите цели на царската монархия и на всички без изключение буржоазни правителства“¹. Не мина и седмица след Великата октомврийска революция, и пролетарската власт спази своето обещание. Матросът Николай Маркин се появи с отряд революционни войници и моряци в старинната петроградска сграда на Дворцовия площад, където се намираше царското министерство на външните работи.

Ден след ден Маркин и неговите помощници, преодолявайки явната и скрита съпротива на чиновниците, преглеждаха и подреждаха документите, отвориха сейфовете и извадиха от тях тайните документи на царската дипломация. Скоро им бе дадена гласност, която хвърли в ужас буржоазния печат в Европа и Америка.

По думите на народния комисар на външните работи Георги Василиевич Чичерин първите три месеца на съществуването на съветската република бяха период на революционно-политическо настъпление, когато съветското правителство „унищожи не на думи, а на дело тайната дипломация и рязко скъса с империалистическата

¹ Ленин, В. И. Съч. Т. 23, с. 366.

традиция, като публикува тайните договори и се отказва от всички споразумения, които бяха израз на империалистическата политика на царизма². През тези бурни месеци се раждаше дипломацията на новата епоха, дипломация на миролюбието и взаимното уважение между народите, дипломация, от чиито успехи днес, 60 години след Октомври, се възхищава съвременният свят.

Революциите изглеждат различни, но те имат паразитно сходни черти. В 1919 г. германските революционери последваха примера на Съветска Русия. Министър-председателят на Баварската република Курт Айснер направи същото с документите на баварското кралско правителство. Публикувайки ги, Айснер писа: „На всеки, който умее да чете, на всеки, който е честен, аз показах как една престъпна шайка хора е инсценирала тази световна война така, както се поставя пиеса на сцената — защото тази война не възникна, а бе предизвикана.“³

Курт Айснер не е можел да знае думите на Ленин относно необходимостта да се разкрие „тайната, в която се заражда войната“. Но с усета на революционер той е разбрал цялото значение на този проблем. Да, империалистическите войни не възникват, тях ги предизвикват, организират ги в дълбока тайна, в сравнение с която банковите тайни са детски играчки. Понякога дори разкриването на архивите не изважда на бял свят всички тайни. Много тайни на буржоазната политика умират заедно с техните носители. Разговорите на четири очи често заменят държавния договор, политическите и военните операции се кодират с условни названия, а официалното обявяване на военни действия се пропуска. Понякога войната се обявява със задна дата — както постъпи Адолф Хитлер в Райхстага на 1 септември 1939 г., а понякога изобщо не се обявява (както постъпиха американските агресори във Виетнам). И горко на оня, който случайно надникне в секретните документи! Очаква го, ако не физическа, то морална гибел.

Преди много години, в паметните дни на една от

² Чичерин, Г. В. Статъи и речи. М., 1961, с. 98.

³ Eisner, K. Unterdrücktes aus dem Weltkrieg. München, 1919, S. 58.

първите международни срещи, които сложиха началото на процеса на разведряването, в Женева се запознах с човек в напреднала възраст, чието име се разчу из цяла Европа още преди войната. Херман Раушнинг започва кариерата си като верен привърженик на Хитлер и от 1933 до 1934 г. е председател на Данцигския сенат. Данциг, който тогава беше своеобразен германски остров на полска територия, изигра особена роля в подготовката на нацистката агресия. Естествено той беше твърде малък, за да стане военен плацдарм за нападение на Изток (тази зловеща роля изпълни Източна Пруссия). Но той беше достатъчно голям, за да изиграе ролята на политическо огнище на безпокойство и провокации. За тази цел бяха необходими верни хора и Херман Раушнинг стана един от тях.

Личността на Раушнинг не е лишена от интерес, нещо повече — тя не е лишена от трагизъм. Произлязъл от офицерско семейство, самият той офицер в кайзеровата армия, след 1918 г. попада в лагера на националистическата реакция. Раушнинг се подвизава отначало в Западна Пруссия, а след това в Данциг. В 1931 г. влиза в нацистката партия и бързо прави кариера — отначало става експерт по въпросите на селското стопанство, после заместник-гаулайтер, а през пролетта на 1933 г. — председател на сената в Данциг.

В продължение на две години той се радва на голямо благоразположение от страна на Хитлер, неведнъж отива при него в Берлин и в баварската резиденция на фюрера „Бергхоф“ близо до Оберзалцберг. Тогава Хитлер е много откровен и разказва на Раушнинг много неща, за които дори най-близките съучастници на фюрера научават по-късно. Още в 1932 г. той му казва: „Аз ще водя война и сам ще избира момента на нападението.“ И в същия разговор заявява: „Ние трябва да бъдем безмилостни. Трябва да възпитаваме съвестта си да бъдем безмилостни.“ За Източна Европа: „Необходими са ни пшеницата, нефтът и рудата на тези страни. Трябва да мислим за вечно, хилядолетно господство.“ За Съветския съюз: „Ще започнем тази борба. Тя ни отваря вратата за продължително господство над целия свят.“ И накрая: „Ние сме варвари. Ние искаме да бъдем варвари... Когато веднъж дам заповед за войната, не мога да се грижа за съдбата на десетина милиона младежи, които ще пратя на смърт.“

... Когато се запознах с Раушнинг, годините на неговите разговори с Хитлер отдавна бяха отминали. В червените кожени кресла на старомодния женевски хотел „Метропол“ (резиденция на съветските делегации на конференциите през 50-те години) можеше спокойно да седиш и да си спомняш за миналото. Раушнинг ми разказа за оня сложен и болезнен процес на „духовно отрезвяване“, който е трябвало да изживее в средата на 30-те години. И действително Хитлер разкрил пред Раушнинг такива планове, които тогава изглеждали като бълнувания на маниак. Но когато той говорел за бъдещата война, Раушнинг за пръв път се замислил за чудовищните последици от тайните планове на нацисткото ръководство. С всеки нов разговор Раушнинг се убеждавал в основателността на своите опасения. Постепенно у него започнало да зрее намерението да скъса с хитлеристката клика. Той осъществил това си намерение в 1935 г., като отначало заминал за Полша, а после за Швейцария. Тук той публикувал първата си разобличителна книга „Разговори с Хитлер“. За Раушнинг реакцията била неочаквана: „сериозният печат“ на Запад... не повярвал на неговите разобличения. Плановите на Хитлер, за които разказал авторът на книгата, били обявени от политическите авгури на тогавашна Западна Европа за плод на болната фантазия на „обидения“ Раушнинг.

... Белокосият човек в червеното кресло нервно потри ръце — шокът от онези години не беше отминал безследно, още повече че недоверието към Раушнинг се е запазило през целия му живот в САЩ и Канада. Херман Раушнинг по никакъв начин не е можел да се примири с подобно отношение.

— Всъщност в разговорите си с мен Хитлер беше много последователен. Та нали още на страниците на „Майн кампф“ той оповести намерението си да разшири „движението на германските племена на Изток“. За това той говореше на всеуслушание на своите митинги. Наистина мащабът на тайните планове беше колосален, чудовищен. Но по същество в тях нямаше нищо неочаквано, нищо, което да излиза извън замисъла на Хитлер...

Докато слушах Раушнинг, аз си мислех за съотношението между „явното“ и „тайното“ в политиката на

империалистическите държави. Само една крачка отделя първото от второто — но понякога каква жестока цена трябва да заплати светът, за да узнае „явното“! През следвоенните години проучването на секретните архиви на Третия райх утвърди у мен убеждението, че една от най-важните задачи на всеки, който осмисля неотдавнашното минало, е разкриването на престъпния механизъм за замаскиране на истинските планове на съвременния империализъм. Никой друг не е разбирал ролята на подобна маскировка така добре, както Хитлер.

— Най-важното — казал той на най-близките си съучастници на 16 юли 1941 г. — е да не издаваме нашите цели пред света. Това съвсем не е нужно. Главното е сами да знаем какво искаме. Не е необходимо да си усложняваме пътя с излишни приказки. Приказки не са нужни...

Вероятно всяка епоха си има своите загадки. Но епохата на нацисткото господство доведе до съвършенство механизма и „апарата“ на секретното планиране. Ето защо загадките, на чиито отговори нацизмът за нищо на света не искаше да дава гласност, сякаш са разпръснати из целия 12-годишен период на нацизма — от 30 януари 1933 до 9 май 1945 година. Стана обаче другояче: великият подвиг на съветския народ, антифашистката борба на всички свободолюбиви народи свалиха всички и всякакви прикрития от тайната на нацизма, разобличиха неговите вдъхновители и покровители, разкриха сложния механизъм за заблуждаване на обществеността.

На страниците на настоящата книга става дума за тези разкрити тайни на европейската история — авторът е подбрал само някои от тях. Книгата е строго документална: в нея няма нито един измислен диалог, нито едно изказване, което да не може да бъде документирано. С тези въпроси се занимавам отдавна и неведнаж съм писал за тях; но всяко връщане към миналото, всеки нов документ, изваден от архивите, всяка среща с очевидци на отдавна минали събития ме убеждава в необходимостта от задълбочено и изострено внимание към всичко, свързано с тази трагедия на Европа, която в никакъв случай не трябва да се повтори.

„Нашият народ знае — каза Л. И. Брежнев, — че двете световни войни дойдоха в неговия дом от Запад,

от Европа. Ние помним 1941 година. Сърцето на всеки съветски човек свято пази спомена за 20-те милиона наши съотечественици, загинали във Великата отечествена война. Всичко това ние добре помним, когато завършваме историческата работа — да затвърдим нерушимостта на следвоенното устройство на Европа. И днес ние имаме право да кажем: Нищо от резултатите на освободителната антифашистка борба на народите не е загубено, плодовете на великата победа са запазени и заздравени!⁴

Последните шест години прекарах извън пределите на родината, работейки във ФРГ, и това обстоятелство допълнително изостри моето „чувство за миналото“. И докато един западен автор нарече своята нашумяла книга „Преживяното бъдеще“, на мен през тези шест години неведнаж ми се струваше, че през 70-те години преживявам миналото от 30-те години. Ето защо на страниците на предлаганата книга читателят ще намери данни от сегашните, близките години — 1972, 1975, 1977. За съжаление една книга за нацизма не може да бъде само книга за миналото.

Такива са изходните позиции. Именно от тях бих искал да се спра на „тайните на Третия райх“ — далеч не на всички, но на най-значителните, които ще бъдат разкрити пред читателя в хронологичен ред от 1933 до 1945 година.

---

⁴ Брежнев, Л. И. За външната политика на КПСС и съветската държава. Речи и статии, С., 1974, с. 481—482.

СЕЙФОВЕ И СВАСТИКА

ИЕРАРХИЯТА НА ТАЙНИТЕ

Веднаж помолих един свой стар познат — дюселдорфски banker (намират се и такива познати) — да ми покаже сейфовете на неговата банка. Той се усмихна:

— Надявам се, че не се готвите да нападнете моята банка?

Успокоих събеседника си, като забелязах, че след толкова много западни филми за ограбване на банки, които съм гледал, бих могъл да стана касоразбивач и без специална подготовка. Броят на такива филми е безкраен и те описват кражбите с взлом така подробно (например в знаменития френски филм „Рифифи“), че могат да се смятат за нагледно помагало за начеващи крадци. Не са редки случаите, когато, попаднали на скамейката на подсъдимите, неуспелите крадци признават, че са заимствували идеята за обира именно от екрана.

„Сейфът“ се оказа цял етаж. Както в споменатите филми, той беше отделен от останалите помещения с много дебели врати, изработени от свръхтвърди, мъчно-топими видове стомана (за да устоят на кислород). Всички врати са направени така, че да не може да ги отвори човек: натискането на копчетата се привежда в движение от специален механизъм. За да може да се натисне копчето, трябва да се знае специален шифър, който се променя всеки ден. Броят на посветените в тази „тайна на тайните“ е извънредно ограничен; в продължение на дълги години моят познат я е поверявал само на двама от най-надеждните си сътрудници. Но дори като минете през главната врата на хранилището, вие не се оказвате пред сейфа. Следват редица решетъчни врати, всяка от които е снабдена със сигнално устройство. От коридора пътят води към самото хранилище,

което се състои от десетки отделни сейфове; те на свой ред се отварят със специални шифрови комбинации.

— Сейфовете — обясни моят познат — са различни, а ключалките им — от различни системи. Аз предпочитам някои от тях, които се смятат за надеждни. Освен това и вътрешното обзавеждане на сейфовете зависи от характера на онова, което се съхранява в тях. Едни от сейфовете са приспособени за слитъци, други — за облигации, трети — за скъпоценности, четвърти — за документи...

Мен естествено ме интересуваше съхраняването на документите. За тази функция на банките се говори и пише по-малко, отколкото за всичко друго и тя най-малко интересува крадците, макар че стойността на някои документи може да надхвърля стойността на солиден слитък злато. Но слитъкът е нещо сигурно, а кой знае стойността на един документ? Знае я само човекът, който го предава в банката с нареждане да го съхранява 10, 20, а понякога и 100 години.

Банковата тайна е една от главните тайни на западния свят и от нея се печелят немалко пари. Ненапразно в целия свят се „славят“ швейцарските банки, които не откриват своите тайни дори на съдебните следователи. Веднаж в Базел разговарях с директора на една от най-големите банки в страната — Швейцарската кредитна банка, — г-н Продолайт, който със завидна скромност ми каза:

— Естествено за абсолютната надеждност на швейцарските банки се говори много. Не ще се заема да я потвърждавам, но няма и да я опровергая...

Не търсех опровержения. Още когато влизаш в колонния хол на банката, в който дори по мраморния под стъпваш като по безшумен килим, те изпълва доверие към това учреждение. В големите зали за банковите операции царят тишина и благоприличие. Дългите редици полирани дъбови врати със златни брави и проблясващите на светлината табелки вдъхват на посетителя чувство за солидност. Виждал съм доста такива сгради — и в Лондон, и в Мюнхен, и във Франкфурт; обикновено те са построени в края на миналия и в началото на нашия век и според мен са далеч по-убедителни символи на банковото дело, отколкото свръхновите сгради, построени в същия този Франкфурт на Майн.

И така, за банковата тайна. Известен е методът на влоговете в швейцарските банки, който се състои в това, че името на вложителя се знае само от оня, който приема влога на съхранение. Той съобщава на посетителя един номер и от този момент човекът се превръща в номер. Следващия път той съобщава на контрольора само своя номер и получава онова, което иска. Именно тази процедура с голям успех е била използвана от пратениците на СС и на нацисткото ръководство в самия край на войната, когато — в павечерието на неминуемия крах — те са започнали да откриват за заграбеното имущество сметки с номера в банките на Базел, Цюрих или Женева. Така например в 1944 г. щандартенфюрерът от СС Курт Бехер е „събрал“ от своите жертви в Унгария следните ценности:

унгарски пенгьо	на стойност. . . .	1 711 962	швейц. франка
американски до- лари	„	860 000	„
швейцарски франкове	„	100 000	„
лири стерлинги	„	8 650	„
диаманти	„	702 000	„
ценни книжа	„	72 646	„
и други на обща стойност		4 656 172	„

Какъв е по-нататъшният път на тези кървави милиони, вложени в швейцарските банки? За това никой не знае и едва ли някога ще узнае. Във всички случаи тайната си остава тайна (макар че след войната швейцарското правителство уверяваше, че било „замразило“ влоговете по нацистките сметки). Но банките с нежелание съобщават дори на правителствата чии са влоговете . . .

Кървавите милиони не бяха вложени само в швейцарски банки. На 7 май 1946 г. в Нюрнберг разпитваха президента на „Дойче райхсбанк“ и министър на икономиката Валтер Функ. Ставаше дума за произхода на златните запаси на банката.

— Често ли посещавахте сейфовете на райхсбанката? — запитаха Функ.

— Да, там, където се съхраняваха златните слитъци — отвърна бившият министър.

— А в правилата на банката нали не влизаше приемането на скъпоценности, очила, часовници, табакери, златни коронки и тем подобни? — любопитствува прокурорът.

— Не — отвърна Функ, — това беше напълно изключено...

— И вие никога не сте виждали в сейфовете такива вещи, каквито споменах?

— Не, никога! — потвърди министърът.

В стойността на това твърдение можахме да се уверим няколко минути по-късно, когато беше показан филм, заснет в хранилищата на райхсбанката. В сейфовете имаше купища диаманти, изумруди, златни украшения, гривни, купчинки златни коронки...

Функ продължи да търси обяснения: това е лично имущество, дадено на съхранение в банката и неподлежащо на контрол от страна на дирекцията.

— Интересен отговор — забеляза прокурорът. — Чували ли сте някога хората да дават на съхранение златните си коронки!

Функ не отвърна нищо. Той съвсем изгуби красноречието си, когато бяха оповестени показанията на вице-президента на райхсбанката Емил Пол. Според Пол Функ не само е знаел, че Химлер предава в банката заграбеното имущество, но неведнаж е „посещавал хранилището след приемането на тази страшна стока“. Бяха прочетени и други документи: например за предаването в банката в *един единствен ден*, 26 август 1942 г., на конфискувани ценности на стойност 1 184 345 марки и 59 пфенига.¹

Богатството на райха, богатството на банките и промишлените „царства“ е растяло за сметка на ограбването на европейските народи, на печалбите от експлоатацията на работническата класа в собствената страна. И никой не би узнал за това, ако не беше крахът на нацизма...

И банковите тайни си имат йерархия.

Дори сгромоляването на Райха не разкри всички тайни. Именно с такива декларации се сблъскват из-

¹ Нюрнбергские документы PS — 3944, PS — 3949.

следователите, които сега се опитват да възстановят механизма на взаимоотношенията на нацизма с едрия капитал в тогавашна Германия. Знаем, че след краха на нацизма са останали хиляди, десетки хиляди документи с различна степен на „кафява секретност“. Но сред тях има сравнително малко документи, отнасящи се до финансирането на нацистката партия. Главният архив на нацистката финансова служба, начело на която стоеше райхслайтерът Франц-Ксавие Шварц, изчезна безследно; общото мнение е, че той е бил изгорен през пролетта на 1945 г. Когато авторът на настоящата книга направи опит да открие следите на архива на прословутия „Фонд на германската промишленост на името на Адолф Хитлер“, бе му съобщено, че този архив също е изчезнал в Берлин през пролетта на 1945 година...

Естествено архивите на големите фирми могат да разкажат много. Историците на Германската демократична република дадоха огромен принос за разбирането на същността на нацизма, като внимателно проучиха архивите на Дойче банк, Цайс, Мансфелд АГ и други фирми, чиято документация остана на сегашната територия на ГДР. Но хиляди архиви останаха там, където днешните им стопани най-малко са заинтересовани от подобен анализ. Нюрнбергските процеси, водени от властите на САЩ срещу ИГ Фарбен и някои други концерни, само пооткрехнаха завесата, която прикриваше „тайната на тайните“ на нацисткия режим, а именно — тясната взаимна зависимост между деловия свят и кафявата диктатура. Американският изследовател на този проблем Хенри А. Търнър доста точно посочи причините за тази секретност. В книгата си „Фашизмът и капитализмът в Германия“ той пише: „Ако е вярно широко разпространеното мнение, че фашизмът е продукт на капитализма, то подобна система не може да се защитава.“² Следователно оня, който иска да защитава капитализма, трябва да отрича връзката му с фашизма...

Една от характерните особености на сегашната „хитлеристка вълна“ в западната литература е именно стремежът да се заобиколи проблемът за социалната обус-

² Turner, H. A. Faschismus und Kapitalismus in Deutschland. Göttingen, 1972, S. 7.

ловеност на фашизма. Предлагат се десетки обяснения — психологически, биологични, партийно-политически, но най-малко се говори за системата, която породила фашизма. В книгата на Йоахим Фест „Хитлер“, която обхваща повече от 1000 страници и днес във ФРГ и други западни страни представлява своеобразен „златен еталон“ за тълкуването на нацизма, на проблема за връзките му с монополите са посветени буквално само няколко абзаца. За Фест тази връзка е продукт на „политическа митология“. Той предварително отхвърля като тенденциозни всички фактически данни на марксистката историография. Едва на страница 1086 на книгата (някъде между бележките) Фест със свито сърце признава: „Може да се каже следното: макар че индустриалците не доведоха Хитлер на власт, на него би му било трудно да постигне това мимо волята на индустриалците...“³

Друг виден изследовател, идеологът на западногерманския либерализъм професор Ралф Дарендорф, е готов да отиде малко по-далеч. „Между едрите индустриалци и ръководните националисти безусловно съществуваше съюз“ — констатира той в книгата си „Обществото и демокрацията в Германия“⁴. Дарендорф обаче веднага прави следната уговорка: между нацистите и индустриалците не е съществувал заговор, а чисто и просто отделни собственици на предприятия са искали да се „презастроят“ в случай, че Хитлер дойде на власт.

Някои фалшификатори отиват по-далеч. Така например професор Вилхелм Тройе просто обявява за „недостовърни“ всички документи за финансирането на Хитлер от германските монополи. А западногерманският социолог Герт Шефер задава реторичния въпрос:

— Фашизмът капитализъм ли е?

Шефер лансира нова теория: фашизмът бил „самостоятелна“ формация, която идвала след капитализма и заменяла частната собственост с някаква си „пряка експлоатация“. Следователно индустриалците също били жертва на Хитлер, както работниците...

³ *Fest, Joachim*. Hitler. Berlin—Frankfurt a. M., 1968, S. 1086.

⁴ *Dahrendorf, R.* Gesellschaft und Demokratie in Deutschland. München, 1971, S. 410.

Още преди много години фелдмаршал Молтке препоръчваше на своите подчинени: „Казвайте истината, само истината, но не цялата истина.“ Така постъпва и съвременната буржоазна историография. Там, където е невъзможно да се скрие цялата истина, тя прави полупризнания, като очаква от това немалък ефект. Ами ако читателят действително повярва, че Хитлер е успял да дойде на власт без решаващата помощ на едрият капитал? Или пък ако той повярва на Ерих Холте и реши, че фашизмът е епоха, ограничена до границите на 40-те години, която никога повече няма да се повтори?

ДНЕС И ВЧЕРА

Когато става дума за социалните корени на нацизма и за причините за разпалената от него Втора световна война, тази тема най-малко може да се смята за „академична“. И до ден днешен обществеността на Запад е изправена пред необходимостта (ах, как често я отричат моите западни колеги!) да проникне в механизма на взаимоотношенията между „базата и надстройката“, между скрития от очите на човечеството финансово-промишлен капитал и действащите на повърхността политически партии и движения. Хитлер отдавна си е отишъл от този свят, имената на Мусолини, Хорти и Антонеску се забравят, но вдъхновителите им са живи.

... Ако перифразираме известната мисъл на пруския крал Фридрих, не само на войниците, но и на телевизионните режисьори все някога трябва да им провърви. Именно такъв късмет имаше един западногермански режисьор, който неизвестно по какъв начин успя да получи интервю от един от най-богатите хора (а може би и най-богатия човек) в западния свят, мистър Пол Гети. Мистър Гети — 82-годишен, нефтен крал от рождение — не обича гласността и всячески избягва да прави публични изявления. Веднаж обаче той измени на своите принципи: даде обширно телевизионно интервю, като разреши на всевиждащия обектив да проникне в имението му „Сътън плейс“ близо до Лондон.

Разбира се, престарелият нефтен крал не пожела да говори за своите сделки, но затова пък се постара да се представи пред зрителите в привлекателен вид. Той бил

скромнен човек, личните му нүжди не били големи; изобщо съвсем не било задължително човек да бъде богат и той бил чувал, че „дори бедните могат да се чувствуват щастливи“ (какво великодушие от страна на собственик на състояние от 21 милиарда!). Съкровената му мечта? Той въобще не искал да влиза в историята, но щял да бъде щастлив, ако в историята „бъде отбелязан с бележка под линия“. Откъде тази скромност? Гети даде следното обяснение: като личност той не е интересен никому и няма влияние:

— Аз имам само един глас, а моите служители имат хиляди гласове. Естествено политиците са по-заинтересовани от моите служители, отколкото от мен...

Такава беше „философията на самоотричането“ на мистър Гети, която зрителят, наблюдавайки свръхскромния Гети в неговия свръхразкошен дворец, възприе със смесени чувства. Но дори и в този предварително обмислен спектакъл имаше провали. Така, продължавайки да разсъждава за политическата си незначителност, Гети изтърва следните думи:

— Единствената сила, която притежават индустриалците, е финансирането на предизборните кампании...

Колко право беше негово нефтено величество! (Телевизионната камера веднага показва снимка на президента Никсън с Гети.) Ако се махне прилагателното „единствена“, силата на индустриалния свят, използвана за финансиране на политическия живот, отдавна е станала задължителен съставен елемент на западната демокрация. Още щом в която и да било страна започне предизборна борба, и в нея се впускат милионите на собствениците на предприятия, а изборите се превръщат от сблъсък между мненията в схватка между милионите.

В навечерието на поредните избори през 1972 г. на книжния пазар във ФРГ се появи публикация, която бе подготвена от прогресивната организация „Демократично действие“ и анализираше мащабите на нахлуването в парламентарните избори в Западна Германия на същата тази сила, за която говореше Гети. „Черната касова книга“ — така нарекоха авторите своята публикация. Най-напред в нея бяха приведени следните данни. Според най-скромни преценки християндемократите във ФРГ и техните спомагателни организации са изразход-

вали за предизборната кампания в печата повече от 55 милиона марки. На свой ред социалдемократите и онези, които са поддържали техните „предизборни инициативи“, са изразходвали за същата цел 13,06 млн. марки. „Черната касова книга“ разшифрова данните за ХДС/ХСС по следния начин:

разходи на ХДС/ХСС за централни обявления:	
	във вестници: 18 902 000 марки
	в списания: 2 187 000 „
разходи на 30 «спомогателни организации»:	34 549 000 „
	общо: 55 638 000 марки ⁵

С други думи, 55 млн. само за обявления! Ако се има предвид, че тези разходи обикновено представляват само една трета от общите разходи, то общата сума, хвърлена от християндемократите в боя, е между 165 и 210 млн. марки. А когато ковчежникът на ХДС Валтер Лайслер Кип с гордост цитира съобщението във вестниците за някаква бабичка, която пожертвувала за ХДС 25 пфенига, един вестник иронично отбеляза: за да финансира своите обявления, ХДС трябва да мобилизира не по-малко от 400 милиона бабички...

Не е необходимо да правим догадки: във ФРГ няма да се намерят 400 милиона бабички, но затова пък там има няколкостотин души, които разполагат със суми, далеч по-големи от 25 пфенига. Авторите на гореспоменатата публикация разказват какви методи използват „силните на деня“, за да повлияят на волята на избирателите.

Някои от тези методи бяха известни и по-рано: например така нареченият „Икономически съвет на ХДС“ още отдавна си е спечелил репутацията на трансмисия между ХДС и концерните. Неговите възможности са огромни: влизашите в състава на съвета собственици на предприятия притежават компании с общ оборот 200 млрд. марки и от тях пряко зависят около 6 милиона души. Далеч по-малко известни са някои други спомогателни организации. Една от тях е намиращото се в градчето Мосбах „Изследователско дружество по дър-

⁵ Das schwarze Kassenbuch. Köln, 1973, S. 98.

жавно-политически и обществени въпроси“. То се занимава с разработването на методи за въздействие върху общественото мнение, и то в съвсем определена насока — за борба срещу левите елементи. Дружеството не се е устроило зле: то се намира в родовото именне на княз Емил-Кирил-Фердинанд-Херман Лайнингски, негово сиятелство граф Мосбахски, граф Дюрнски.

Князът има знатна рода: майка му, сега покойница, е бившата руска велика княгиня Мария Кириловна, жена му е дъщеря на щандартенфюрера от СС, великия херцог Олденбургски, и роднина на обергрупенфюрера от СС принц Валдек-Пирмонтски. Но още по-важни са връзките на ръководителя на това високонучно дружество Карл-Фридрих Грау — автор на книги, в които се възхвалява Франц-Йозеф Щраус, и участник в редица операции в подкрепа на предизборните кампании на ХДС/ХСС.

Внасянето на средства в касите на парламентарните партии е нещо обичайно за нравите на буржоазната демокрация. Така официалният „Федерален вестник“ веднъж публикува следния списък на доброволните дарения в касата на ХДС през 1973 г.:

д-р Хинцен (Дюрен)	3 320 000	марки
анонимен дарител	600 000	„
Дружество за поощряване на икономиката (Щутгарт)	515 800	„
анонимен дарител	410 000	„
анонимен дарител	400 000	„
анонимен дарител	338 750	„
анонимен дарител	325 000	„

По-нататък следваха други „анонимни дарители“, които щедро са внасяли суми от 200 до 300 хил. марки — общо 6 млн. марки; заедно с другите покровители на ХДС те са дали на своята партия 33 млн. марки. А когато няколко леви социалдемократи в Бундестага поискаха да се забранят подобни машинации, те се сблъскаха с единния фронт на своите колеги от всички партии — включително от собствената си партия, която няма нищо против да попълва касата си за сметка на монополите. Сто пъти беше прав председателят на Германската комунистическа партия Херберт Мис, когато

нарече своята партия единствената във ФРГ, която не зависи от финансово-промишлените кръгове!

Същата картина се повтори и по време на изборите в 1976 година. Този път обаче общите разходи на християндемократите възлизаха на не по-малко от 200 млн. марки, а на социалдемократите — на около 15 милиона. И едните, и другите не можеха да ги съберат от „бабичките с техните 25 пфенига“; това бяха средства на банки и компании. Между другото, в споменатата „Черна касова книга“ се отбелязва определената „традиция“ на германската буржоазна демокрация, според която както в периода преди войната, така и през следвоенните години едрият капитал винаги е оказвал решаващо влияние върху хода на предизборните кампании и върху целия политически живот, като е финансирал най-различни политически партии — включително нацистката...

Но ето, че се върнахме на нашата тема.

ПЪТУВАНЕ ДО КЪОЛН

... На 3 януари 1933 г. в баварската резиденция на Адолф Хитлер опаковали куфарите. Фюрерът на нацистката партия се готвел да отпътува на север за град Детмолд, където предстояло поредното предизборно събрание. На мюнхенската гара свитата на бъдещия райхсканцлер обаче била озадачена: Хитлер не се качил на влака, който отивал за Брауншвайг-Детмолд, а на влака за Кьолн. Нощта преминала в догадки. Сутринта цялата компания слязла от влака, но не в Кьолн, а в Бон. Тук непосветените изживели нов сюрприз: край гарата чакал дошлият специално от Мюнхен мощен „Мерцедес“, принадлежащ на Хитлер. Зад кормилото седял личният шофьор на фюрера Кемпка.

От Бон кортежът се отправил към Кьолн по първата автострада в Германия, построена още в 1928 г. от главния кмет на Кьолн Конрад Аденауер. На около 3 километра от града Хитлер наредил на свитата си да спре. Тук вече чакала друга кола, в която той се прехвърлил сам, без придружители.

Свитата мръзнала няколко часа под мокрия сняг и дъжда, докато Хитлер се върне. Доста по-късно при-

ближените на фюрера узнали: колата, която докарала Хитлер, принадлежала на кьолнския banker барон Курт фон Шрьодер. В неговата вила Хитлер прекарал цялата сутрин. И не бил сам. Тук — също не със своята кола, а с такси — дошъл приятелят на Шрьодер Франц фон Папен, доскорошен райхсканцлер на Германия.

Срещата, състояла се на 4 януари 1933 г., днес е станала достояние на учебниците по история. Именно тук е била сключена сделката между Хитлер, Папен и Шрьодер, която позволи на нацистите след няколко седмици безболезнено да дойдат на власт. Обстоятелството, че на 4 януари Хитлер е бил принуден да действа по всички правила на глупав детективен роман, само подчертава колко важна е била кьолнската среща, която участниците в нея са искали на всяка цена да скрият както от съвременниците, така и от историята.

Но фактът си остава факт: чрез устата на bankera фон Шрьодер деловият свят в тогавашна Германия е дал на Хитлер „зелена светлина“ за идването му на власт. При това ролята на Шрьодер съвсем не се е ограничавала до предоставянето на своята кола и вила. Неговият подпис заедно с други подписи е стоял под петицията, връчена на президента Хинденбург на 19 ноември 1932 г. от най-големите германски индустриалци и банкери. В петицията, подписана от истинските господари на страната, се е съдържало искането „властта да се предаде на Хитлер“. Както е изчислено, те са представлявали акционерен капитал, възлизаш на повече от 1,5 милиарда марки, при общ капитал на всички германски акционерни дружества 2,2 милиарда марки!

Сега някои се опитват да прокарат версията, че по онова време Курт фон Шрьодер уж не бил играл значителна роля. Самият барон опроверга тази версия; по време на следствието в 1945 г. той даде показания, че преди срещата на 4 януари предварително бил провел разговори с редица представители на промишлеността. Общият стремеж на промишлените дейци — с такова впечатление бил останал Шрьодер от тези разговори — бил в Германия да дойде на власт силен водач, който да образува правителство, способно дълго да се задържи на власт.⁶

⁶ Нюрнбергский документ № I—7990.

Кой е Курт фон Шрьодер? Подобно на много други дейци на бъдещия кафяв режим, Шрьодер е имал зад гърба си не само делова, но и военна кариера. По време на Първата световна война той е бил началник-щаб на полк, а после — капитан в „главния генерален щаб“. Когато войната свършила, той сключил сполучлив брак с дъщерята на собственика на известната къолнска банка Щайн. Още по онова време Курт фон Шрьодер проявявал интерес към политическите авантюри. Така в 1918 г. той взел участие в опита да се отдели Рейнската провинция от Германия (неговият подпис стои под съответното възвание наред с подписите на Конрад Аденауер и на банкиера Луи Хаген). Но барон Шрьодер не залагал дълго на сепаратистите: още през 20-те години той се свързал с нацистите.

Това станало изцяло на „делова“ основа: банката Щайн участвувала във финансови операции, свързани с две фирми — Щес и Одинверке, съпритежател на които бил бъдещият икономически съветник на Хитлер Вилхелм Кеплер (за него ще разкажем по-нататък). В 1933 г. Шрьодер официално влязъл в НСДАП, а в 1936 г. — и в редовете на СС, като скоро получил генералски чин.

Списъкът на постове на Шрьодер е доста дълъг: председател на Къолнската търговско-промишлена палата, член на контролните съвети на фирмите „Фелтен & Гийом“, „Митропа“, „Райнише целволе“, „Адлерверке“, БРАБАГ, „Динамит-Нобел“, „Мителдойче шалверке“, „Микст унд Генест“.

Личността на Курт фон Шрьодер е достатъчно ярка сама по себе си — но и не само сама по себе си. Той е принадлежал към широко разклоненото семейство на банкерите Шрьодер, които са притежавали банки не само в Къолн, но и в Лондон, и в Ню Йорк. Едва след войната чрез перото на съветския изследовател, мой виден колега, Ернст Генри бе разобличена ролята на банката Шрьодер като международен център на реакцията и на съучастничеството с фашизма. Онези, които се интересуват от този въпрос, мога само да насоча към този труд, а сам ще се заема с германския клон на Шрьодерови.

Базата на германския клон на Шрьодерови е била в Къолн в лицето на банката И. Х. Щайн. Това е била една от най-важните банки в Рейнската област и —

което е още по-важно — това е била банката на Стоманения тръст — най-големия металургичен монопол по онова време. Без Стоманения тръст не можело да се решава съдбата на войната и мира, тъй като без него, без Круп и няколко други компании е било невъзможно да се осъществи програмата за въоръжаване на Германия. Друга линия е водела от банката до химическия монопол ИГ Фарбен индустри: самият барон Курт фон Шрьодер е бил зет на Рихард Шницлер, един от основателите на ИГ Фарбен. Ако прибавим, че баронът е имал званието генерал от СС, неговите „особени качества“ ще ни станат ясни.

Откритата след войната и публикувана от историци на ГДР кореспонденция между Шрьодер и „икономическия съветник“ на Хитлер Вилхелм Кеплер потвърждава, че януарската среща през 1933 г. е била подготвяна дълго и че целта ѝ е била непосредствената подготовка за идването на нацизма на власт. Дори само този факт би бил достатъчен, за да се характеризира ролята на едрия капитал в нацисткия преврат. Но този факт не е единственият, а само един от цяла *система*, чиито елементи ще се постареем да анализираме.

Въпросът за ролята на германската промишленост в съдбата на нацизма включва на първо място *проблема за финансирането на нацистката партия* от страна на фирмите и компаниите — големи, средни и малки. От самото начало трябва да се направи уговорката, че това далеч не е била единствената форма на взаимодействие между промишлеността и нацизма, но не е възможно тя да се пренебрегва.

Всеки, който е запознат с функционирането на буржоазно-парламентарната демокрация, знае, че то е невъзможно без финансово обезпечаване. Изборите изискват колосални средства: партиите рядко се издържат от членски вноски, а онези партии, които се стремят към властта, не могат да се доберат до нея без „доброволни дарения“ от страна на индустриалците и bankerите.

Когато след войната започнаха да разпитват Фридрих Флик, един от „некоронованите крале“ на германската промишленост (съсобственик на Стоманения тръст), колко пари е дал на нацистите, извънредно опитният Флик допусна голяма непредпазливост. В стремежа си да докаже, че в сравнение с финансирането на дру-

ги партии той уж бил дал на нацистите малко парн, Флик се „покая“ за следните средства, отпуснати в 1932 г.:⁷

за избирането на президента Хинденбург	950 000	марки
на Брюнинг и други дейци на партиите от Центъра	150 000	”
на генерал Шлайхер	120 000	”
на Хугенберг (Германска национална партия)	30 000	
на Папен	100 000	”
на социалдемократите и други «леви» групи	100 000	”
на Хитлер	50 000	”

И така, общо 1,5 млн. марки! Като се има предвид, че цифрата 50 000 марки за Хитлер е посочена от Флик като „приблизителна“, а в действителност е била по-голяма (директорът на Флик, Щайнбринк, я „оценява“ на 80 000 марки), получаваме доста определена картина на псевдодемокрацията, която се е издържала от средствата на Флик и нему подобните. На свой ред концернът ИГ Фарбен е отпуснал за избирането на Хинденбург един милион марки, а през този период сумите, изплатени от него на различни партии (Партията на Центъра, Германската народна партия, Германската демократическа партия), надхвърлят 600 000 марки.

Да отбележим: тази картина не е необичайна и изключителна. Спомням си, че през лятото на 1976 г. седях в кабинета на един от босовите на рурската промишленост. Разговорът се водеше по най-различни проблеми на съвременността, включително по отношенията между големите компании и политическите партии.

— Вие очевидно смятате — ми каза моят събеседник, — че можете да направите разграничение: примерно, тази фирма финансира християндемократите, онази — свободните демократи, а трета — социалдемократите. Но всъщност положението не е така еднозначно. Мога да ви открия една тайна: в този кабинет са идва-

⁷ През 1932 г. в Германия се състояха избори за Райхстага (през юли и ноември) и избори за президент (през март). — Бележките под линия, когато няма други пояснения, са на автора.

ди представители на всички парламентарни партии и всеки си е получил своето . . .

Големите концерни наистина действуват предпазливо: те си подсигурият връзки и влияние не само в случай на победата на една или друга партия. Те мислят „надпартийно“, тъй като знаят, че трябва да извлекат полза от всяка ситуация. Естествено има и други случаи: така например в предизборната кампания през 1976 г. баварският фабрикант от средна ръка Дитрих Банер вложи цялото си състояние във финансирането на една свръхреакционна партия, така наречената „четвърта партия“ — и загуби. Затова пък крупните бизнесмени никога не губят . . .

Във всеки случай безспорно си остава едно: в този свят, където всичко се решава от парите, нацистката партия не би могла да оцелее, ако не разполагаше със значителни финансови средства. И ако промишлено-финансовите магнати се хвалят, че са давали пари на „широк спектър“ от партии, от този спектър не може да се изличи кафявият цвят на НСДАП.

С КАКВО ЗАПОЧНА ВСИЧКО

Още в началния етап на своята дейност нацистката партия е получавала значителна финансова подкрепа от редица фирми. В списъка на тези бизнесмени са били стоманеният магнат Тисен (100 хил. златни марки в 1923 г.), Ернст фон Борзиг (собственик на корабостроителна фирма), фабрикантът на пиана Бехщайн, издателят Брукман и много други. Защо са го правели?

Времената се менят, имена се появяват и изчезват. На кого и какво — дори край бреговете на Рейн — говори името „Хуго Стинес“? А само преди 50 години на Запад не е имало човек, който да не е знаел името на „краля на възглицата“, на собственика на колосалния възглицно-металургичен концерн Хуго Стинес. Пред него са треперели министри, подмазвали са се фабриканти; чужди посланици са се вслушвали в мнението му.

. . . В този ден Хуго Стинес е бил твърде откровен — нещо, което може да си позволи човек, който не се съмнява в правото си да казва, каквото мисли. Още повече че пред него е стоял човек, който в много отношения

му е бил сроден. Мистър Хютън, извънредният и пълномощен посланик на САЩ в Германия, е представлявал страната, която не е искала да ратифицира Версайския договор и се е готвела да отпусне на Германия огромни заеми. Какво е записал в своя дневник в един от септемрийските дни на 1923 г. американският посланик в Германия?

— Германският работник — казал Стинес — трябва да работи повече и по-напрегнато. Аз обаче съм убеден, че германската работническа класа не иска да направи това с добро. Следователно тя трябва да бъде принудена да го прави. Именно поради това трябва да се намери диктатор, който да разполага с необходимата власт. Този човек трябва да говори на разбираем за народа език — и такъв човек вече има. В Бавария започна голямо движение. Поддържат го всички десни партии и много умерени дейци, тъй като това движение е преди всичко насочено срещу комунизма...

— Индустириалците поддържат ли това движение? — запитал посланикът.

— Да, поддържат го — отвърнал Хуго Стинес и добавил: — Скоро безработицата ще достигне 3—4 милиона души, а това ще принуди комунистите да преминат към активни действия. В такъв случай президентът на Германия ще назначи диктатор, който ще сложи край на парламентарния режим. С комунистите ще се разправят безмилостно и в Германия ще се възцари ред. Тогава САЩ ще могат без опасения да влагат своите капитали в германската промишленост...⁸

Като се има предвид, че разговорът между Стинес и Хютън се е състоял през септември 1923 г., т. е. близо десет години преди идването на Хитлер на власт, на „рурския крал“ не може да се отрече прозорливост. Той само е сбъркал сроковете: първият пуч на Хитлер, извършен шест дни след разговора, не се увенча с успех. Хитлер бе принуден да чака още десет години; президентът на Германия, който повика диктатора на власт, не беше тогавашният президент Еберт, а Хинденбург. Независимо от това „схемата на Стинес“ се оказва дълготрайна. И не е трудно да се разбере защо: тя идеше

⁸ *Hallgarten*, G. Die deutsche Wirtschaft und Politik. Düsseldorf, 1975, S. 175.

от човек, в ръцете на когото и на нему подобните се намираше истинската власт в страната.

Тези хора са можели да пренебрегват и някои условия. Така например партията на Хитлер се наричаше „социалистическа“. Но Стинес и съмишлениците му са разбирали демагогския смисъл на подобни декларации. Преди няколко години имах случай да разговарям в Мюнхен с престарелия Ото Щрасер — човек, започнал политическата си кариера заедно с Хитлер. Щрасер ми разказа, че в края на 20-те години нацистката партия — а по онова време тя е подчертавала своята мнима „социалистическа“ програма — разпратила най-видните си дейци в големите компании да събират пари. Приемайки нацисткия пратеник от Мюнхен, един от рурските магнати го запитал:

— Кажете ми, а вашите шурмови отряди ще ме защищават ли от стачните тълпи?

И след като получил утвърдителен отговор, написал чек за значителна сума. Според Щрасер е имало доста такива хора. Същият този Щрасер ми разказа за един разговор с фюрера, в който станало дума за „антикапиталистическите лозунги“, издигани на първо време от нацистките демагози. Когато Щрасер запитал Хитлер каква е истинската цел на тези лозунги, последният отвърнал:

— Нима смятате, че искам унищожаването на германската тежка промишленост?

Такова „злодеяние“ не са очаквали от Хитлер дори онези ръководители на германския промишлен свят, които отначало са се отнасяли скептично към нацистката партия и нейните перспективи. Скептицизмът е бил поняен, в онези години те са залагали предимно на други „кончета“. Ако хвърлим поглед на състава на прословутия „рурски клуб“ — неофициалното обединение на дванадесетте най-големи предприятия в Рур, което с пълно основание се е наричало „тайно правителство на тежката промишленост във Ваймарската република“, — ще констатираме, че симпатиите в това правителство са били насочени в различни посоки: Фриц Тисен открито се е обявявал в подкрепа на нацистите, Паул Райш (ръководител на концерна Гутехофнунгхюте) ги е считал за „съвсем нежелателни“; Круп, Фьоглер и Зилверберг принадлежали към Германската народна партия, а

Шпрингорум — към националистите. Но когато станало дума за знаменитата петиция до Хинденбург в полза на Хитлер, тогава Фьоглер, Райш и Шпрингорум съобщили в канцеларията на президента, че макар и да не искат да излязат публично, те подкрепят петицията.

В спора за истинското отношение на германските индустриалци към хитлеризма значително място заемат събитията, свързани с името на Емил Кирдорф. Като ръководител на Рейнско-Вестфалския каменовъглен синдикат Кирдорф свързал съдбата си с нацизма сравнително рано. Неговите политически симпатии били недвусмислени: при кайзера той бил активен член на „Пангерманския съюз“ и ревностно се обявявал за анексионистичните искания. Във ваймарска Германия каменовъгленият магнат отначало залагал на генерал Лудендорф, а след това на лидера на „германските националисти“ Хутенберг. Но в 1926 г. случаят го събрал с Адолф Хитлер. От този момент той станал активен пропагандатор на идеите на нацизма — включително до нашумялото решение, според което всички фирми от Рейнско-Вестфалския каменовъглен синдикат започнали да внасят в касата на НСДАП по пет пфенинга от всеки тон добити въглища...

През следвоенния период бяха направени редица опити да се снее печатът на Каин от Кирдорф и неговите колеги — рурските каменовъглени магнати. За един от тях ми напомни Курт Бахман — виден деец на Германската комунистическа партия, заслужил ветеран на антифашисткото движение. През първите следвоенни години Бахман е бил журналист и добре помни „бонската сцена“ през 50-те години. Именно през тези години с реабилитацията на германските монополи се заел един човек на име Август Хайнрихсбауер, който в Бон се ползвал с ясно определената репутация на „лобист“ на големите компании. Междувременно именно на него Конрад Аденауер възложил обработването на бонските депутати в подкрепа на избирането на Бон за столица. Тази афера впоследствие станала предмет на парламентарна анкета. По време на Третия райх Хайнрихсбауер се занимавал с приблизително същите въпроси и поради това неговото авторство изглеждало удобно за излизане с тема, отнасяща се до политическите връзки на деловия свят. Така се появила на бял свят кни-

гата, озаглавена „Тежката промишленост и политиката“⁹, която е издадена в Есен и вече е станала библиографска рядкост. На книгата има следната бележка: „Поверително, само за лична информация! Препечатването се забранява, тъй като книгата не е предназначена за по-нататъшно разпространение.“

И наистина, книгата не е получила по-нататъшно разпространение поради твърде специфични причини. А именно: опитвайки се да опровергае сведенията за „5-пфениговия налог“, Хайнрихсбауер издръква повече, отколкото са искали инициаторите на цялата тази операция.

На първо място Хайнрихсбауер потвърждава, че рурските индустриалци действително са имали специален фонд, в който фирмите са внасяли по пет пфенига на тон (според автора — не на тон въглища, а на тон стомана).

На второ място той признава, че от 1930 до началото на 1933 г. собствениците на каменовъглената промишленост са изплатили на НСДАП сума в размер на 500—600 хил. марки.

На трето място Хайнрихсбауер разказва, че по време на една от срещите си с Хитлер в 1927 г. Кирдорф му е предал 100 000 марки.

На четвърто място той признава, че през пролетта на 1932 г. хитлеристката партия е получила от собствениците на каменовъглената промишленост 100 000 марки. Тези пари били предадени на Валтер Функ, който и преди бил получавал от собствениците на предприятията по няколко хиляди марки за издаването на своя „Икономически бюлетин“.

На пето място, според приведените от него данни, непосредствено след идването на Хитлер на власт т. нар. „Централно бюро на промишлеността“ внесло своя дял в предизборния фонд на германската промишленост, който е възлизал на 3 милиона марки и е бил използван в подкрепа на коалицията начело с нацистите.

Най-сетне, излагайки съображенията на ръководителите на рурската промишленост, авторът открито признава, че те са смятали нацизма за „по-малкото зло“ и че „ако наистина е необходимо да се управлява с дикта-

⁹ *Heinrichsbauer, A. Schwerindustrie und Politik. Essen, 1947.*

торски методи, то нека новата форма на управление бъде националсоциалистическа“. С непринудена наивност Хайнрихсбауер възкликва: „Ясно е, че рейнско-вестфалската промишленост, от която пряко или косвено зависеха толкова много хора, а следователно и толкова много избиратели, не можеше да отмине подобна ситуация или да я пренебрегне.“

От книгата става ясен и широкият размах на посредническата дейност, която е била разгърната с цел да се осигури връзката между нацистите и монополите. Съществували са редица специални органи, чрез които се е поддържал контакт и са се прехвърляли средства. Особено място сред тях са заемали „Икономическият бюлетин“ на Валтер Функ и „Кръжокът на приятелите“ на Вилхелм Кеплер.

Ще разкажем за една от тези организации.

КЕПЛЕР И НЕГОВИТЕ ПРИЯТЕЛИ

... Това станало през декември 1931 година. Адолф Хитлер повикал личния си икономически съветник Вилхелм Кеплер и му възложил особена задача: да организира специален кръжок от видни дейци на германската промишленост, които да съветват нацистката партия по всички важни икономически въпроси. Хитлер споменал само двама свои познати, които би искал да види в състава на този кръжок — банкера Ялмар Шахт и индустриалеца Алберт Фьоглер. Всичко останало трябвало да реши самият Кеплер.

Защо Хитлер избрал именно Вилхелм Кеплер? Тази фигура от нацисткия паноптикум не е лишена от интерес; тя може да ни помогне да разберем някои механизми на връзките между нацизма и монополите. По онова време Кеплер бил считан за уважаван деец на германската промишленост: той притежавал солидно техническо образование и още преди Първата световна война започнал деловата си кариера в химическите заводи на фирмата „Щес и компания“. Първата световна война изкарал в редовете на кайзеровата армия, а след това се върнал в деловия свят, като станал съсобственик на заводите „Одинверке“, произвеждащи желатин за филмови ленти. Наистина в ръцете на Кеплер били само

50 на сто от акциите на това предприятие. Останалите 50 на сто се намирали в ръцете на световно известната американска фотофирма „Ийстмън кодак“. Кеплер работел в пълно разбирателство с американските си съдружници — по-специално именно по тяхно предложение в 1923 г. той призовал всички работници от своя завод да напуснат профсъюзите.

Той скоро влязъл в редовете на нацистката партия и станал неин виден деец. Възползвайки се от опита си на индустриалец, често се срещал с Хитлер и си спечелил пред него доста добра репутация. През есента на 1931 г. фюрерът му предложил да стане негов личен икономически съветник. Кеплер приел предложението. Той продал акциите си и се преселил в Мюнхен, в „Кафявия дом“. Кеплер много бързо изпълнил новата задача, поставена му от Хитлер, и организирал същия този кръжок, който впоследствие е изиграл зловеща роля в съдбата на Германия.

На първо време „кръжокът на Кеплер“ не бил голям — в него влизали малко повече от 20 души. Но един от господарите на промишления свят в Германия на онова време — Фридрих Флик, още тогава казал, че кръжокът е „огледално отражение на цялата германска икономика“.

Какво всъщност показвало огледалото на Вилхелм Кеплер? На първо място, между участниците в кръжока имало банкери. Няма да се учудим, когато прочетем в списъка на участниците името на барон Курт фон Шрьодер, който отдавна се познавал с Кеплер. Освен това в „кръжока на Кеплер“ влизал един от ръководните дейци на най-голямата германска частна банка — Дрезднер банк, д-р Емил Майер. Фридрих Райнхардт представлявал следващата по големина Комерц унд приват банк. Най-сетне групата банкери се закръгляла от препоръчания от Хитлер Ялмар Шахт — бъдещия директор на Райхсбанк и член на кабинета на Хитлер.

Не по-малко тежка била групата на индустриалците. Начело на нея стоял Алберт Фьоглер — създател и генерален директор на Стоманения тръст „Ферайнигте шалверке“. Тогава това е било най-големият стоманодобивен концерн в света. Фьоглер е бил член на безброй много контролни съвети на различни промишлени фирми, възглавявал е Федерацията на германските металур-

зи и не бил чужд на политическата дейност — така още в 1918 г. с негови средства била създадена прословутата „Антиболшевишка лига“. Не по-малка тежест от Фьоглер имал Рудолф Бингел, ръководител на най-големия електрически концерн „Сименс-Шукерт“. Химическата промишленост била представена от генералния директор на компанията „Винтерсхал“ Август Ростерг — човек с големи политически претенции. Още през 20-те години той поддържал прословутия план Рехберг-Хофман, който предвиждал създаването на „единна европейска антисъветска армия“. Емил Хелферих представлявал транспортната компания „Лойд“, както и германо-американската фирма „Есо“. Кеплер не забравил и земевладелците: техните интереси се защищавали от граф Готфрид Бисмарк-Шьонхаузен — потомък на „железния канцлер“. За управител Кеплер избрал роднината си Фриц Кранефус — бъдещ генерал от СС.

През лятото на 1932 г. кръжокът започнал своята работа: той бил приет от Хитлер в разкошния берлински хотел „Кайзерхоф“, който му служел за резиденция през дните, когато идвал от Мюнхен в столицата. В речта си Хитлер бил съвършено откровен: той заявил, че се стреми да ликвидира парламентарната система и да установи диктатура. От името на своите колеги Шахт отвърнал с благодарствена реч. От своя страна индустриалците изказали пожелания: да се справи с „болшеvizма“, да ликвидира безработицата и да осигури „подем“ на икономиката. Било решено в бъдеще на германската икономика да се препоръча „принципът на фюрерството“.

„Кръжокът на Кеплер“ изпълнявал най-различни задачи. На първо място той се занимавал с обсъждането на проблема за бъдещата организация на германската икономика под егидата на Хитлер. Както впоследствие си спомня Хелферих, в 1932 г. „кръжокът работеше доста активно“. Членовете на „кръжока на Кеплер“ взимали непосредствено участие в организирането на политически натиск с цел Хитлер да дойде на власт. Именно Кеплер, Шрьодер и Шахт били инициатори на петицията до президента Хинденбург от 19 ноември 1932 г., в която се подчертавала необходимостта Хитлер да бъде назначен за райхсканцлер. Кръжокът бил и пряк организатор на срещата между Папен и Хитлер в Кьоли.

Най-сетне на кръжока не била чужда и задачата да събира финансови средства. Както по-късно заяви в Нюрнберг Функ, през 1931—1932 г. нацистката партия получила от дейците на рурската промишленост около един милион марки.

ТРЕТАТА КНИГА НА ХИТЛЕР

До преди известно време се смяташе, че Адолф Хитлер е написал само една книга — „Майн кампф“. Това съчинение, което се появява в 1925 г. след престоя на Хитлер в затвора в Лансдорф, основателно се смята за „библия на нацизма“. След войната бе направено интересно откритие: оказа се, че Хитлер е написал още една книга, посветена на проблемите на външната политика, която обаче си е останала в сейфа на „Кафявия дом“. Очевидно тя е била сметната за по-слаба и поради редица причини не е видяла бял свят. Но американският историк Хенри Търнър откри още едно съчинение, принадлежащо на перото на Хитлер. То е било „сътворено“ в 1927 г. — по специална поръчка. Емил Кирдорф се обърнал към Хитлер с молба да изложи своята програма за деловия свят. Хитлер веднага разбрал важността на задачата и се заел за работа.

Така възникнала брошурата „Пътят към възраждането“. Тя е била издадена от отдавнашния поклонник на Хитлер, индустриалеца Брукман, но не за продажба на широката публика, а за поверително разпространение сред тесен кръг бизнесмени. Търнър намéрил брошурата в архива на един от рурските концерни.

Откритието на Търнър хвърля допълнителна светлина върху взаимоотношенията между едрите индустриалци и фюрера. Досега се смяташе, че „взаимното запознаване“ е могло да стане само на 27 януари 1932 г., когато Тисен поканил Хитлер да говори в Дюселдорф пред рурските бизнесмени. На тази основа мнозина се опитват да докажат, че деловият свят не е имал достатъчна възможност да „узнае“ програмата на НСДАП. На практика обаче такива възможности е имало много. Така още в 1926 г. Хитлер е произнесъл три речи пред индустриалци — в Есен и Кьонигсвинтер. Следователно неговата брошура само доразвива определена линия.

Третото съчинение на Хитлер е далеч по-кратко, отколкото „Майн кампф“. Лесно е да се разбере защо: авторът е знаел, че аудиторията му е свикнала с делови речи. Брошурата съдържа доста концентрирано и откровено изложение на целите на хитлеризма. Нейният автор оставя настрана „антикапиталистическата критика“, която през онези години е била модна сред нацистките пропагандисти, и излага широка програма за икономическото развитие на Германия на основата на укрепването на съществуващата система; що се отнася до другите проблеми, Хитлер обещава на читателите си здрави връзки на НСДАП с германските въоръжени сили — в пряка връзка със своята теория за „жизненото пространство“ (той я нарича „естествен империализъм“), както и с расовата теория. Хитлер осмива идеята за „помиряване на народите и вечен мир“ и проповядва необходимостта от борба за „жизнено пространство“. Същевременно той не крие, че национал-социалистическото движение не е парламентарна партия и че се стреми към установяването на диктатура. „Аз вярвам в победата“ — с тези думи Хитлер завършва съчинението си.

Самият Търнър констатира, че в тази брошура Хитлер е имал „рядката възможност да разгледа конкретни икономически проблеми“. Впрочем и впоследствие е имало повече от достатъчно такива възможности. Днес е установено, че след неговата нашумяла реч в Дюселдорф Хитлер е бил поканен в замъка на Тисен, където с него разговаряли влиятелни членове на „рурския клуб“. Тук Хитлер, Хес и Рьом са имали възможност подробно да се съвещават с Тисен, Пенстен и Фьоглер.

Както става ясно от друг източник, в разговор с известния деец на т. нар. „Германска национална партия“ Брайтинг в 1931 г. Хитлер бил предсказал на своя събеседник:

— Когато Круп, Шрьодер и другите представители на едрата промишленост разберат, че ние сме фактор на реда, те ще бъдат щастливи да бъдат приети в партията . . .

На Хитлер не му се наложило да чака дълго.

Можем да се съгласим със западногерманския изследовател професор Хайнрих Винклер, който пише: „Финансирането на НСДАП е само един аспект от взаимоотношенията между промишлеността и националсоциализма. Косвеният принос, правен от 1929 г. от дясното крило на германската индустрия към унищожаването на първата германска република, неговата борба против социалната политика и изобщо против ваймарската система, е от не по-малко значение, отколкото непосредствената материална помощ, оказана на НСДАП от отделни индустриалци.“¹⁰

И наистина, ако някаква обществена група е можела да оказва решаващо влияние върху съдбините на ваймарска Германия, това са били финансово-промишлените среди в страната. В техни ръце са били реалните ключове към властта — и тези ключове са били връчени на нацистите.

Преди няколко години на западногерманския книжен пазар се появиха мемоарите на бившия райхсканцлер Хайнрих Брюнинг.¹¹ Брюнинг, една от най-важните фигури от ваймарския период, стоял начело на германското правителство от 1930 до 1932 г., доживя до наши дни. Отдавна беше известно, че той е написал мемоари, но упорито отказваше да ги отпечата приживе. Някои правеха догадки, че те съдържали доста „експлозивен материал“. Така например издателят на мемоарите г-н Ойген Курц ми разказа, че бил направен опит да се открадне ръкописът от сейфа. Когато книгата беше отпечатана, се заведе дело (безуспешно) с цел да се постави под съмнение нейната достоверност.

Действително мемоарите на Брюнинг съдържат не само малко материали, които представят Ваймарската република — и нейния делови свят — в твърде неблагоприятна светлина. От неговите мемоари става ясно, че „респектабилните“ буржоазни партии отлично са разбирали какво означава Хитлер, но въпреки това тайно са си сътрудничели с него. Така например след като Брюнинг дошъл на власт през март 1930 г., през октомври съща-

¹⁰ Die Zeit. Hamburg, 4. V. 1973, S. 16.

¹¹ Brüning, H. Memoiren. Stuttgart, 1970.

та година той тайно приел Хитлер и обсъдил с него въпросите на съвместната тактика. По-специално той направо предложил на Хитлер „взаимна договореност за формите на опозиция, което би било естествена предпоставка за по-нататъшното сътрудничество“.

Втората тайна среща между Брюнинг и Хитлер се състояла на 10 октомври 1931 г. — един ден преди знаменитата демонстрация на „Харцбургския фронт“ — единния блок на всички десни партии (включително Хитлер), райхсвера и промишлеността. Днес авторът на дебелия том за Хитлер Йоахим Фест обявява „Харцбургския фронт“ за мит, а през онези дни Брюнинг отново и отново е обсъждал с Хитлер разпределянето на ролите. Брюнинг е смятал за необходимо оставането на Хитлер „в опозиция“, за да може фюрерът да „помогне да се създаде противовес срещу комунизма“ (с. 391). През април 1932 г. Гьоринг на свой ред потвърдил на Брюнинг, че „Хитлер и неговите другари по принцип не възразяват против моята (на Брюнинг — Л. Б.) външна и икономическа политика“.

За Брюнинг не е било тайна, че същата тази германска промишленост, която едно време го е била довела на власт, сега е залагала на друг. Той пише, че „цялата тежка промишленост не виждаше друго средство за собственото си спасение, освен по-нататъшното намаляване на надниците или насилствения завој към инфлация. Това можеше да се постигне чрез финансова подкрепа за НСДАП“ (с. 442). Този завој действително бе извършен — отначало от фон Папен в Прусия (на 20 юли 1932 г.), а след това от Хитлер и Папен в общо германски мащаб (на 30 януари 1933 г.). Мемоарите на Брюнинг съдържат немалко горчиви думи по адрес на политиците от типа на Хугенберг, които са въплътявали връзката с магнатите от Рур, и по адрес на дейците, които са нанесли смъртоносните удари на ваймарската система, довеждайки я до хитлеристката диктатура.

Брюнинг си спомня за своите разговори с Флик, Фьоглер, Шпрингорум, Волф и други магнати от Рур, които му давали да разбере, че „е дошло време за промени“ и че Брюнинг трябва да отстъпи мястото си на „десните партии“ (с. 443). В писмо, публикувано от Брюнинг в 1947 г., бившият канцлер откровено призна-

ва: „Финансирането на нацистката партия от страна на такива хора, от които това би могло най-малко да се очаква, е отделен въпрос. Никога не съм говорил открито за това.“ Същото писмо съдържа една твърде интересна фраза, която хвърля допълнителна светлина върху проблема за отношенията между Хитлер и монополите. Така Брюнинг пише: „Един от главните фактори за възхода на Хитлер... беше обстоятелството, че от 1923 г. той започна да получава големи суми от чужбина.“¹²

Това заключение съвпада с оценката на един американски дипломат, който на 23 септември 1930 г. съобщил на Държавния департамент: „Както вече докладвах в моята информация № 489, няма никакво съмнение, че Хитлер е получил значителна финансова поддръжка от определени едри индустриалци... През последните дни се създава впечатлението, че влиятелни финансови среди... са оказали и оказват натиск върху канцлера (Брюнинг — Л. Б.) и други членове на кабинета да предприемат експеримент с участието на нацисти в правителството... Именно днес получих сведения от обикновено добре осведомен източник, че представените тук различни американски финансови кръгове действуват много активно в същата насока.“

Тук виждаме още една мозаична плочка от широката картина на международния заговор на монополите. Още през 20-те години стана известно, че сред онези, които поддържат хитлеристкото движение, има не само германски индустриалци. Тогава се споменаваше името на английския нефтен свръхмагнат Хенри Детердинг; неговите симпатии към всички антикомунистически организации бяха общоизвестни. Както съобщава в своята книга американският публицист и историк Л. Локнър, общата сума за субсидиите, изплатени от Детердинг на Хитлер, е възлизала на 10 млн. марки. Същият този Локнър си спомня, че по време на работата му като кореспондент на Асошиейтид прес в Берлин са назовавали името на английския вестникарски монополист лорд Родъмиър като един от „кредиторите“ на нацистката пропаганда.

В споменатата книга Август Хайнрихсбауер съобща-

¹² Deutsche Rundschau, 1948, Heft 2.

ва не по-малко интересни факти: той пише, че рурските индустриалци, планирайки антикомунистическите си операции през 30-те години (т. е. подготвяйки идването на нацистите на власт), са поддържали тесни връзки с така наречената „Икономическа лига“ в Англия (антикомунистическа организация на индустриалците), както и с „подобни организации в други страни, например във Франция и Белгия“. В този смисъл много интересно е признанието на Брюнинг, който съобщава следното: когато в 1930 г. започнал да узрява планът за „довеждането“ на Хитлер на власт, редица крупни индустриалци (Брюнинг не посочва имена) не само оказвали натиск върху Хинденбург, но дори посетили тогавашния посланик на САЩ в Берлин Фредерик М. Съкет, като се опитвали „да му повлияят и да го настроят срещу моето (на Брюнинг — Л. Б.) правителство и в полза на нацистката партия“.

Естествено не целият делови свят в САЩ и Англия беше настроен прохитлеристки. Трезвомислещите бизнесмени в тези страни разбираха заплахата от идването на власт на тази свръхнационалистическа клика. Същевременно обаче добре известни са имената на англо-саксонските поклонници на фюрера, като се започне с Чарлз Линдбърг и се свърши с прословутата „кливдънска клика“ в Англия. А когато Хитлер дойде на власт, намериха се американски бизнесмени, които побързаха да установят делови контакти с нацистите.

БИЗНЕСЪТ НА ПОЛКОВНИК БЕН

Кой в наше време не е чувал името на американския свръхмонопол „Интернешънъл телефоун енд телеграф корпорейшън“ — или съкратено ИТТ? Няма част от капиталистическия свят, в която да не са проникнали пипалата на този концерн. Президентът на САЩ Никсън и министърът на правосъдието Мичел получиха от ИТТ 400 хил. долара много преди „аферата Уотъргейт“. ЦРУ неведнъж е действувало чрез бизнесмените на ИТТ. ИТТ изигра голяма роля при свалянето на демократичното правителство на президента Алиенде в Чили. Властта на концерна е такава, че американският вестник „Уошингтън поуст“ веднаж зададе реторичния въпрос:

„Каква система дава възможност на дейците на могъщата фирма да се разхождат из коридорите на властта така, сякаш това са коридорите на собствената им компания?“

Отговорът е ясен: само капиталистическата система прави възможно подобно положение, а ИТТ е плът от нейната плът.

Концернът ИТТ започна своя път в 1920 г. и стана една от първите компании, които в наше време получиха прозвището „многонационални“. Още през 20-те години ИТТ започна да създава свои предприятия и „щабове“ не само в САЩ. Тогава над люлката на ИТТ бдеше човек, когото един публицист нарече „принц на телефоните и дипломат на индустрията“. Името му беше Состъниз Бен. Космополит по рождение (датчанин по баща, французин по майка), Бен се е учил в Корсика, а после във Франция и е станал американец случайно. Той е започнал кариерата си като търговец на захар, но бързо е превключил към телефоните. Завършвайки Първата световна война с чин полковник от свързочните войски на САЩ, Бен основава малка фирма с гордото название „Международна телефонна и телеграфна корпорация“. И тя действително става международна!

В края на 20-те години ИТТ вече имаше филиали в много европейски страни. А в Германия? Тук работите на Бен не напредваха особено бързо. В 1930 г. Бен създаде заедно с германския концерн „Сименс“ фирмите „Стандард илектрик“ (СЕЛ) и „Лоренц“. По това време ИТТ водеше конкурентна борба на живот и смърт с шведския концерн „Ериксон“, който принадлежеше на крупния шведски магнат Ивар Крейгер. Борбата завърши със смърт — но не в преносен, а в пряк смисъл. Крейгер сам сложи край на живота си, а Бен се помири с неговите приемници и подели с тях сферите на влияние.

На 4 август 1933 г. нацистка Германия, която още тогава се страхуваше от международна изолация, успя да запише в книгата на своите външнополитически успехи съобщението, че Хитлер е приел първата делегация от крупни бизнесмени от САЩ. Това беше делегацията на ИТТ, състояща се от полковник Бен и пълномощника на ИТТ в Германия мистър Хенри Ман. Протоколът на този разговор не е оповестен и до днес. Последниците

от срещата обаче не закъсняха да се появят: по препоръка на икономическия съветник на Хитлер, Вилхелм Кеплер, Бен вкара в ръководството на своите германски филиали хора, удобни на новия режим. Кои бяха тези хора? Пак този вездесъщ барон Курт фон Шрьодер и известният адвокат д-р Герхард Вестрик. Препоръката на Кеплер бързо донесе на ИТТ политически и делови дивиденди: Шрьодер въведе ред във фирмата „Стандард илектрик“ и получи за нея и за Сименсовия „Лоренц“ тлъсти военни поръчки. Заслугата на Шрьодер незабавно бе оценена: Бен му връчи кръгла сума в размер на 250 000 райхсмарки!

Герхард Вестрик беше не по-малко полезен на ИТТ. В резултат на преговорите на Вестрик и Бен с Гьоринг фирмата „Лоренц“ получи 28 на сто от акционерния капитал на авиационната компания „Фоке—Вулф“. На свой ред „Фоке—Вулф“ пристъпи към производството на разузнавателни самолети и бомбардировачи за бъдещата война. И това стана с благословията на Состъниз Бен!

Когато по време на разпита на барон фон Шрьодер в Нюрнберг стана дума за това, Шрьодер заяви:

— От 1933 г. до началото на войната германските дъщерни фирми на ИТТ можеха да предават голяма част от своите печалби в разпореждане на американските фирми на полковник Бен. Съдейки по всичко, той нямаше нищо против това германските предприятия, в които имаше участие, да влагат всичките си печалби в нови производствени мощности и други военни предприятия...

Следователят запита:

— Знаете ли, или чували ли сте полковник Бен и неговите заместници да протестираат против това пред ръководството на онези фирми, които участваха във въоръжаването на Германия?

Шрьодер отвърна:

— Не!

Тясното сътрудничество на ИТТ с нацизма продължи и след началото на Втората световна война — и в Държавния департамент на САЩ прекрасно знаеха за това. В официалния доклад на американския междуведомствен комитет по въпроса за връзките (1943 г.) пряко се

посочват нечистите дела на ИТТ и неговите печалби от дъщерните фирми в страните на Оста.

Но Хитлер е бил посещаван не само от Бен: измежду посетителите му са били и петролни бизнесмени, и представители на американски автомобилни концерни. За тях кафявият режим е бил само един потенциален източник на печалби. Нацистите са можели да подготвят своите авантюри, знаейки, че имат на своя страна подкрепата на влиятелни икономически групи в западния свят.

„ВТОРОТО ПРАВИТЕЛСТВО“

Дотук ние съзнателно се ограничавахме в рамките на периода до 1933 г., тъй като по отношение на този период се предприемат особени усилия да се реабилитират германските (и други!) монополи. Картината обаче би била непълна, ако я прекъснем в деня на идването на Хитлер на власт.

От този ден връзките на германската промишленост и банки с нацизма придобиват „държавна форма“. Финансирането на нацистката партия от промишлените фирми става закон. По инициатива на Круп е създаден специален „Фонд на германската промишленост на името на Адолф Хитлер“, в който всички индустриалци внасят като отчисления определен процент от своите приходи; управител на този фонд става не друг, а Мартин Борман.

Организирането на този фонд има любопитна предистория. Отначало хитлеристите разполагат с така наречената „каса за подпомагане на НСДАП“. Официалното предназначение на „касата за подпомагане“ се състои в паричното подпомагане на семействата на шурмоваците и нацистите, загинали или пострадали по време на политическите схватки. Броят им не е голям: така от 1928 до 1932 г. са регистрирани 303 смъртни случая, а от касата са раздадени помощи за общо 20 234 случая. Значението на касата обаче излиза извън рамките на „благотворителността“. Тя разполага с далеч по-големи възможности, тъй като събирането на средства за нея е много удобен път за някои фирми, които още се нуждаят от прикритие при субсидирането на пар-

тията на Хитлер. Както свидетелствуват някои източници, касата става „резервна банка“ на НСДАП в трудни за партията времена.

А такива времена има! Така например съхраняваните в Института за съвременна история в Мюнхен така наречени „Записки на Аберг¹³“ съдържат следното изказване на Грегор Щрасер, сподвижник на Хитлер в ранния етап на развитието на нацизма, направено през юли 1933 г.: Хитлер отдавна би постигнал своята цел, „ако германската стоманена промишленост от време на време не намаляваше своите субсидии“. Същият източник свидетелствува, че „голяма част от секретните фондове на Хитлер идват от източници на чуждестранната стоманена и нефтена промишленост“ ...

Всички нишки, които водят от промишлените фирми към Хитлер и неговата партия, минават през така наречения щаб на заместника на фюрера Рудолф Хес. Официално във функциите на щаба на Хес влизат ръководството на нацистката партия, разработването на общоимперското и местното законодателство, подготовката на указите на фюрера, контролът върху назначаването на висшите чиновници на партията. Щабът обаче се занимава и с финансирането на партията. Началник на този щаб е Мартин Борман. Именно тази функция на щаба на Хес имаше предвид Функ, когато по време на следствието в Нюрнберг заяви, че рурските индустриалци са събирали съответните средства лично за Хитлер и са ги предавали чрез Рудолф Хес. Или по-точно — чрез Мартин Борман, който от 1930 г. е началник на „касата за подпомагане“ на НСДАП.

На 29 май 1933 г. президентът на Имперското обединение на германската промишленост Густав Круп изпраща на Шахт писмо, в което му съобщава, че представители на всички отрасли на промишлеността създават специален фонд за дарения, за да може предаването на средства на НСДАП да се извършва „концентрирано“. „За да се подменят различните събирания на суми от страна на отделни организации и служби на НСДАП, се въвежда централизирано събиране на средства от всички отрасли на икономиката“ — се казва в учредителния документ.¹⁴ Предложението е докладвано

¹³ Бивш сътрудник на министерството на вътрешните работи.

¹⁴ Institut für Zeitgeschichte (IFZ). München, DB. 1, MA 145.

на Хитлер и той дава своето съгласие. Към този красноречив документ е приложено личното послание на Круп до Шахт, в което некоронованият крал на Рур призовава некоронования крал на германските финанси да вземе лично участие в този фонд, който „трябва да изразява благодарността на нацията към фюрера“.

Малко по-късно — на 14 юни 1933 г. — това споразумение е оформено по всички правила. Круп, от името на Имперското обединение на германската промишленост, и Карл Кетген, от името на Обединението на германските работодатели, изработват окръжно за създаването на „Фонд на германската икономика на името на Адолф Хитлер“ (ФАХ). Според окръжното всеки германски индустриалец се задължава четири пъти годишно да внася определена сума в полза на партията. Като минимум се определят 5 на сто от сумата, изплатена за заплати и надници през 1932 година. Впрочем това решение достатъчно красноречиво опровергава версията за „насилственото събиране“ на средства в полза на НСДАП. В документа се казва, че учредителите на фонда „призовават всички фирми и обединения да поддържат подписката с всички налични средства“.

Положението на ФАХ е изключително по своя род. Работата се състои в това, че различните нацистки организации вече не могат да събират финансови средства по свое собствено усмотрение, а тази процедура се превръща в нещо като „васален данък“. Тук Мартин Борман въвежда ред, като от името на Хес издава следната директива:

„С настоящото категорично се забранява на всички членове и инстанции на партията, на всички нейни организации да събират парични пожертвования от онези предприятия, които могат документално да потвърдят участието си във ФАХ. Издадох разпореждане всички засегнати фирми да ми докладват за онези организации, които въпреки забраната за събиране на пари от участниците във ФАХ продължават подобни събирания.

Инструкция за прилагането на тази директива на практика ще издаде началникът на моя щаб.

Рудолф Хес.¹⁵

Мюнхен, 1 юни 1936 г.“

¹⁵ IFZ, MA 145.

„Началникът на моя щаб“ — т. е. М. Борман — същия ден издава съответна инструкция, в която изключение се прави само за т. нар. „Фонд зимна помощ“¹⁶. Всички останали събирания на средства трябва да отстъпят място на ФАХ. Фирмата, която внася средства във ФАХ, получава специално удостоверение и така наречената „червена марка“ (в други години марката има син или някакъв друг цвят). Когато през ноември 1937 г. попечителите на ФАХ се оплакват на Хес, че тази забрана се нарушава, той издава директива № 163/37, в която потвърждава, че „забраната на други събирания в полза на събиранията за ФАХ е издадена по лично указание на фюрера“. В директивата се казва: „Със средствата на ФАХ се разпорежда сам фюрерът за финансирането на важни мероприятия.“

Като вярно куче М. Борман следи гаулайтерите навреме да събират вноските във ФАХ. Така в 1938 г. гаулайтерът Бюркел получава от Борман строго мъмрене: „Като управител на ФАХ аз не мога да се откажа от нито една вноска в полза на ФАХ“. И по-нататък: „ФАХ не е обикновен фонд, а действително се намира под личното разпореждане на фюрера.“ (Писмо от 2 август 1938 г.)

ПАРИ И КРЪВ

Колко ли пари са влезли в кафявите каси? Ето извадки от „ведомостта“ на сумите, изплатени от концерна ИГ Фарбен в касата на нацистката партия, потвърдени под клетва от един от ръководните му дейци, Г. Беслер, в Нюрнберг:

1933 г.: вноски във «фонда Адолф Хитлер» (ФАХ)	694 612	марки
на организациите на нацистката партия	81 921	„
«Зимна помощ»	1 008 909	„
други плащания	1 798 628	„
	<hr/>	
	3 584 070	„

¹⁶ Традиционни средства, събирани от НСДАП през зимните месеци.

1934 г.: ФАХ	433 718	„
на организациите на нацистката		
партия	398 519	„
«Зимна помощ»	2 248 432	„
други плащания	938 538	„
	<hr/>	
	4 019 207	„
1939 г.: ФАХ	1 091 611	„
на организациите на нацистката		
партия	440 245	„
«Зимна помощ»	1 649 683	„
други плащания	4 194 000	„
плащания в чужбина	164 318	„
	<hr/>	
	7 539 857	„
1942 г.: ФАХ	1 414 315	„
на организациите на нацистката		
партия	212 890	„
«Зимна помощ»	2 332 236	„
други плащания	9 245 253	„
плащания в чужбина	195 360	„
	<hr/>	
	13 400 054 ¹⁷	„

Преценява се, че през годините на нацисткия режим монополът ИГ Фарбен е внесъл в касата на НСДАП не по-малко от 83 милиона марки. А такива монополи е имало много — и нещо, което не е по-маловажно! — всеки от ръководителите на финансовите и индустриалните фирми прекрасно е знаел за какво отиват тези пари. Особено добре са знаели това членовете на специалния „кръжок на приятелите на райхсфюрера на СС“ — организация, чиято дейност бе особено щателно проучена от историците на ГДР през следвоенните години. Изследователите-марксисти (между които К. Дробиш, Е. Чихон и други) показаха с примера на тази организация колко дълбоко е стигнало взаимното проникване на интересите на германските монополи и най-престъпната клика на СС, вършила злодеяния из цяла Европа.

Напоследък за този „кръжок“ се появиха нови данни, включително в западногерманската историография, някои от дейците на която и до ден днешен с пяна на

¹⁷ Hellwig, Welss. So macht man Kanzler. Berlin, 1962, S. 137.

уста се стремят да оневинят собствениците на най-големите концерни. „Кръжокът на приятелите на райхсфюрера на СС“ е логично и „физическо“ продължение на вече известния ни „кръжок на Кеплер“. Скоро след идването на Хитлер на власт Фриц Кранефус — едно време дясна ръка на Кеплер — влиза в СС и прави там бърза кариера.

Любителите на анекдоти твърдят, че идеята за създаването на „кръжока на приятелите на райхсфюрера на СС“ се е родила в резултат на... недостига на стаи в „Гранд-хотел“ в Нюрнберг. Тук на поредното „партийно събрание“ в 1933 г. били поканени членовете на „кръжока на Кеплер“. И уж само за да запази стая за ръководителите на германската промишленост, някой закачил на вратата табелка: „Запазена за кръжока на приятелите на райхсфюрера на СС.“ Ненапрасно една стара италианска поговорка гласи: „Прекалено добре е измислено, за да бъде вярно.“ В действителност далеч не е случайно, че ръководителят на СС Хайнрих Химлер е поел функциите на опекун на „кръжока на Кеплер“.

Западногерманският изследовател Райнхард Фогелзанг отбелязва, че създаването на „кръжока на приятелите на райхсфюрера на СС“ представлява „особено ярък пример за сътрудничеството между най-могъщите групи в националсоциалистическата държава“¹⁸. Той е прав: в нацистката върхушка няма по-мощна група от СС, а в икономиката — по-силни основни монополи от Стоманения тръст, ИГ Фарбен, Дойче банк на Флик, Дрезднер банк. Под попечителството на Химлер кръжокът на неговите „приятели“ се превръща в своеобразен „затворен“ клуб на най-видните индустриалци и финансисти на тогавашна Германия, които редовно и периодично се събират. Общо от момента на създаването му до края на Третия райх са регистрирани 38 срещи на „приятелите на Химлер“ (последната се е състояла на 10 януари 1945 г.). Броят на участниците в срещите не е бил голям — максимално 44 души, а понякога и по-малко. Към индустриалците понякога се присъединявали висши членове от СС — например ръководителят на „Стопанското управление на СС“, което е завеждало концлагерите.

¹⁸ Vogelsang, R. Der Freundeskreis Himmler, Göttingen, 1972, S. 138.

„Кръжокът“ не е имал само консултативни функции. Чрез него се е осъществявало финансирането на върхушката на нацисткия апарат и на СС. Така в Дрезднер банк е била открита специална сметка, „R“, в която се превеждали вноските на членовете на кръжока за нуждите на СС. В архивите е регистрирано внасянето на следните суми:

1939 г.	—	1 128 000	марки
1940 г.	—	1 691 100	”
1941 г.	—	155 000	”
1942 г.	—	780 360	”
1943 г.	—	360 600	”
1944 г.	—	1 230 000	”

По съответен начин от тази сметка са извършени следните плащания:

1939 г.	—	1 401 421	марки и 21 пфенига
1940 г.	—	1 397 150	”
1941 г.	—	385 000	”
1942 г.	—	1 135 360	”
1943 г.	—	400 000	”
1944 г.	—	1 202 450	”
1945 г.	—	225 000	”

Както можем да забележим, специалната сметка „R“ не отразява всички плащания и постъпления. Ако направим равносметка на двете колонки, ще видим, че индустриалците са превели на сметка на Химлер 5 345 060 марки, а от сметката са били изплатени 6 146 381 марки и 21 пфенига (каква точност!). Очевидно са съществували някакви други сметки и е имало някакви други постъпления. Същият изследовател Фогелзанг смята, че от 1939 г. постъпленията ежегодно са възлизали на 1 милион марки и са се задържали приблизително на това равнище до края на 1944 година.

Известни са благодарствените писма на Химлер до „доброволните дарители“. Така например в 1938 г. той благодари на участниците в кръжока за това, че са му „дали възможност да изпълни някои задачи, за които не достигаха средства“. А веднага след като чешките патриоти ексекутираха най-близкия съучастник на Хим-

лер, Хайдрих, Химлер пише на своите „приятели“, че „събраните от тях един милион марки ще помогнат да се излекуват много рани...“

Фогелзанг завършва изследването си с извинителната уговорка, че в неговата цел не влизало „установяването на степента на углавно-наказателната отговорност на членовете на кръжока“. Но какво пък, това си е негова работа. Степента на вината е достатъчно ясна, за да се видят на всяка райхсмарка, изплатена на Химлер, страшните петна от кръв на жертвите на есе-совския терор.

Извънредно тесният съюз между нацисткия режим и германските монополи е явление, което не се нуждае от доказателства. През следвоенния период то бе задълбочено изследвано от учени в СССР, ГДР и другите социалистически страни; за него изразително говорят документите от Нюрнберг и архивните материали, публикувани през следващите години. Да ги опишем би значело да разкрием целия механизъм на икономическия живот на нацистка Германия. Изпълнението на тази задача явно излиза извън рамките на настоящата книга. Ще се спрем само на няколко проблема, които и до днес си остават предмет на остър идеологически спор.

Първият от тези проблеми е уж съществувалият в епохата на нацизма „сблъсък между икономиката и политиката“. Редица западни автори разсъждават така: на даден етап индустриалците и bankerите поддържали Хитлер, тъй като свързвали с него надеждите си за икономически подем; но от момента, в който „опашката започнала да върти кучето“, невинните ръководители на Рур също станали жертви на Хитлер, както и всички останали...

„Показният пример“ за подобна аргументация е Фриц Тисен. Тисен е бил безспорен господар на Рур през 20-те и 30-те години; той е стоял начело на Стоманения тръст; той е купил за Хитлер „Кафявия дом“ в Мюнхен; той е въвел Хитлер в кръга на рурските индустриалци. И изведнаж в 1935 г. Тисен внезапно напуснал Германия! Не само напуснал Германия, но и с помощта на американския писател Емри Рийвз публикувал в 1942 г. разобличителна книга, чието название говори само за себе си: „Аз плащам на Хитлер“.

Действително тази книга причиняваше доста неприязности на апологетите на съвременния капитализъм — до момента, когато американският историк Търнър (вече неведнаж го цитирахме) не си постави за цел да докаже, че Тисен въобще не бил писал такава книга, а бил станал жертва на Рийвз, който бил измислил всички изобличителни данни. Търнър обаче не успя да опровергае главното, а именно, че Тисен е предоставил на разположение на Рийвз своите записки и дори е успял да коригира голяма част от ръкописа. Рийвз предостави съответните документи на такъв сериозен изследовател като историка Джордж Холгартън.

Но какво доказва „опозицията“ на Тисен? Тя не доказва много нещо, ако се има предвид, че той не толкова се е скарал с Хитлер, колкото е бил изтласкан от кормилото на Стоманения тръст от своя сългерник Фридрих Флик, който се е оказал за Хитлер по-полезен и по-ловък съюзник. Малко неща доказва и „опозицията“ на редица германски индустриалци, които едновременно с вноските си във „Фонд Адолф Хитлер“ са издържали и дейците на т. нар. „генералска фронда“, които подготвиха заговора на 20 юли 1944 година. Естествено днес за щутгартския фабрикант Роберт Бош, който е издържал с парите си опозиционера Гьорделер (претендент за поста райхсканцлер), както и за симпатизиращия на заговорниците директор на Круп, Хофакер, във ФРГ се пише далеч по-малко, отколкото за същия този Круп, който при Хитлер стоеше начело на могъщи съюзни индустриалци, или за Флик, който е платил на Хитлер милиони райхсмарки. Но, както се казва, не можеш да изхвърлиш думите от песента. В документите на крупните концерни думите „нов ред“ се срещат не по-рядко, отколкото в речите на Хитлер и Гьобелс.

„Новият ред“ на световните пазари беше също толкова необходим на ИГ Фарбен, Стоманения тръст и тем подобни, колкото беше необходим на Хитлер и Химлер „новият ред“ в Европа. Дори обратното: „новият ред в Европа“ беше закономерно следствие на стремежа на едрата германска промишленост към неограничено господство върху пазарите на Европа, Азия, Африка и, естествено, Америка. Не друг, а Адолф Хитлер прекрасно е разбирал своята зависимост от този стремеж. Ненапрасно още в 1927 г. той е обещал на Кирдорф „път

към подема“, а сега е било дошло времето за изплащане на полиците!

Неотдавна се появи автентично свидетелство за това. В 1975 г. — след дълги колебания! — бившият военен адютант на Хитлер Герхард Енгел реши да публикува бележките, които си е водил по време на войната. Сред тези бележки има една, която се отнася до периода на катастрофата в 1941—1942 г. пред Москва. Още тогава фюрерът започнал да се измъчва от съмнения във връзка с развоя на войната. Когато фронтът спрял на 80 км от Москва, Енгел си записал:

„12 ноември: Може само да се ридает!... Сега обстановката е такава, че трябва да се завземат и Москва, и Югът... Освен това става ясно, че фюрерът не казва достатъчно ясно какво иска...

16 ноември: Тъжна обстановка. Докладват за положението с превоза и железопътния транспорт... Фюрерът все повече се съмнява, че правилно е избрал направлението на главните удари...

22 ноември: В тесен кръг фюрерът говори за онова, което го занимава от месеци насам... Създалата се обстановка го принуждава да взема решения, но те за съжаление се намират под въздействието на онези, от които той зависи — партията, „старите бойци“, държавата и, най-сетне, вермахта. От това следва, че целите на похода не са постигнати. От друга страна, германските успехи няма да останат без последствие за престижа в световната политика. Всички войни зависят не от човешки, а от икономически фактори. Без търговците още не е спечелена нито една война. Търговците определят производството на оръдия, танкове, боеприпаси. Той (Хитлер — Л. Б.) трябва да създаде такъв германски военен потенциал, че другите да не могат да си поемат дъх. Така трябва да се води войната на Изток. Да се лиши другият от възможността да вземе инициативата в свои ръце — ето условието за победата.“¹⁹

Тези бележки са много ценни: та нали в тях Хитлер признава онова, което до ден днешен всички буржоазни историци и социолози яростно отричат! Оказва се, че не самият Хитлер и не само Хитлер е определял сми-

¹⁹ *Engel, G. Heeresadjutant bei Hitler. Stuttgart, 1975, S. 113.*

съла и целите на войната, която нацизмът започна. Тук са и нацистката партия, и нацистката държава, и генералите, и най-сетне „търговците“. Хитлер открито заявява, че и неговата война „зависи от икономически фактори“. И въпреки разпространения възглед за „абсолютния характер“ на тоталитарната хитлеристка диктатура светът на рурските магнати е насочвал работите, както си е искал. Така същият този барон Курт фон Шрьодер нарича германските банки от онова време „второ правителство на Германия“. Кой би могъл да знае това по-добре от него?

Порядъчен брой подобни откровения са пръснати из дневници, стенограми и паметни записки от нацисткия период — достатъчно е само да се потърсят. Но когато прословутите „обективисти“ от буржоазния лагер се заемат да търсят, в ръцете им като по чудо попадат само изказвания, в които индустриалните магнати се оплакват от Хитлер, от „диктатурата“ и се представят едва ли не като герои от Съпротивата.

Мислех си за тази твърде ловка деформация на историческата действителност, докато седях в тъмната, облицована с мрачна дъбова ламперия гостна в дома над река Некар. Този дом — родово владение на семейството на архитектите Шпеер — и до днес принадлежи на един от тях — Алберт Шпеер, архитект по образование, който се оказа — каква „случайност“! — един от главните военни престъпници. Сега, след като е излежал своите 20 години в затвора Шпандау, той охотно споделя с посетителите своето мнение и спомени за отминалата епоха. Шпеер ми каза:

— Когато Хитлер ми възложи ръководството на имперското министерство на въоръженията и боеприпасите, което за мен беше свършено неочаквано, дълго си мислих: от какви принципи трябва да се ръководя в управлението на военната икономика на страната? И реших: опитният архитект запазва за себе си общото планиране, а всички обекти възлага на отделни предприемачи. Грешката на моите предшественици се състоеше в това, че те се опитваха да ръководят дейността на промишлените компании. В резултат на това военната промишленост не се развиваше достатъчно бързо. Аз постъпих другояче. Създадох за отделните отрасли така наречените „главни комитети“, всеки от които се

възглавяваше от най-крупния индустриалец от съответния отрасъл. Компаниите правеха онова, което сами смятаха за необходимо — и ефектът беше голям...

Въпреки саморекламата в думите на Шпеер в действията му е имало определен смисъл: създадената от него структура на военната икономика е съответствувала на структурата на германските монополи. На практика тези монополи са получили от Шпеер мандат за неограничено господство в своите сфери на дейност. По този начин Шпеер е постигнал осъществяването на практика на формулата на един нацистки идеолог, който пише, че предприемачът в сферата на икономиката трябва да бъде „сврѣхчовек“. Между другото, в един от своите нощни разговори Хитлер определил капиталистическото предприятие като доказателство за възможността за „оптимална организация“. Той е смятал предприятията на Круп за образец на фашистката държава, а на същия този Шпеер е казал: „Използвайте колкото е възможно по-често непосредствения пример на индустриалците!“

Можем да продължим в този ред на мисли. Държавният секретар на имперското министерство на икономиката Рудолф Бринкман е призовавал своите подчинени да виждат националсоциалистическия идеал на индустриалците в това, че „въпреки опасността се борят с неукротимата енергия за свобода на икономическото маневриране“²⁰. Поставя се въпросът: какъв по-добър съвет за капиталистите от 60-те и 70-те години?

И така ние приключваме с проблема за „Сейфове и свастиката“. Свастика вече няма, а сейфове си останали. Но трябва да остане и историческият урок, който показва, че въпреки всички старания да се запази в най-голяма тайна вътрешната връзка между нацизма и монополите тя престана да бъде тайна. Тайната е разгадана, изводите трябва да се направят. Те трябва да се направят в най-широк мащаб — за днешния и утрешния ден.

Но ние още се намираме във вчерашния ден. На 30 януари 1933 г. Хитлер дойде на власт. От тази година датира следващата тайна, с която ще се заемем.

²⁰ Brinckmann. R. Staat und Wirtschaft, Stuttgart und Berlin, 1938, S. 47.

ПОЖАРЪТ, КОЙТО ОЩЕ НЕ Е УГАСНАЛ

ЗАЩО СЕ ЗАЕХ С ТАЗИ ЗАГАДКА

Случи се така, че за пръв път в живота си видях Берлин в дима на пожарите, в развалини и пепел — града, чието име ще се пази завинаги в паметта на нашето военно поколение. Когато миналият през огън и вода „Вилис“ влезе в града, пейзажът не се промени изведнаж и дълго не загуби селския си облик. Трябваше да изминем най-малко десет километра, преди да започне ядрото на града — едва тогава настъпващите дивизии навлязоха в сивите и тъжни предградия „Норден“ и „Остен“ — северния и източния район на Берлин. И макар че далече не всички бойци и офицери от настъпващите съветски части знаеха немски език, на устата на всички стоеше една дума: „Райхстагът!“

След много години, в тишината на боровата гора край Москва, където нищо не напомняше задимения Берлин, имах възможността да запитам Георги Константинович Жуков, защо именно Райхстагът е бил избран от него за главна цел на настъплението на съветските войски? Събеседникът ми ме погледна с известно недоволство: Нима това не е ясно? Аз отдавна познавах този суров поглед: офицерите от щаба на I Белоруски фронт неведнаж са го чувствували върху себе си. Високата възискателност на маршала беше достатъчно добре известна и всеки, комуто се налагаше да отиде на доклад при командувачия фронта, който същевременно беше и представител на главното командване, и заместник на върховния главнокомандуващ, грижливо обмисляше думите си. Маршалът обичаше и разбираше точността, краткостта, яснотата — и в това отношение сам даваше удивителен пример.

Днес всички познаваме мемоарите на Г. К. Жуков — една от „настолните книги“ в съветската военна история, която може да се намери в библиотеката на всеки ветеран от Великата отечествена война. Когато отидох

при Георги Константинович в неговата дача край Москва, книгата едва се подготвяше за печат. На масата на маршала още лежах папки с документи и материали, а и самият ми събеседник беше проникнат от събитията, които сякаш отново преживяваше — този път вече не като военачалник на полесражението, а като историк и мемоарист. Между другото стана дума и за превземането на Берлин и аз не пропуснах възможността да поставя интересувания ме въпрос. Отговорът на маршала гласеше: най-важното съображение, което го е накарало да избере Райхстага като цел на заключителните боеве, е била доминиращата му позиция. Куполът на Райхстага се е издигал над морето на берлинските „пететажни сгради“ — при това в самия център на града, в средата на правителствения квартал. Едно друго съображение обаче също е изиграло определена роля: широко е известно значението на Райхстага като символ на идването на нацизма на власт в Германия. През онези години всеки съзнателен човек помнеше пожара в Райхстага . . .

Пожарът в Райхстага през нощта срещу 28 февруари 1933 г. и до днес си остава важен епизод от европейската история през XX век — около този епизод и до днес се кръстосват невидими шпаги. Няма да бъде презувеличено, ако се каже, че пожарът в Райхстага беше една от първите по хронология и от най-„устойчивите“ загадки на нацисткия Райх, която и днес е предмет на спорове. Кой е запалил Райхстага, как е било извършено това? Ето въпроса, който занимава не само специалистите по пожарно дело, но и много политици и историци. Разследването на този въпрос беше затруднено от самото начало, тъй като полицейските и съдебните служители на току-що дошлия на власт фашистки режим бяха най-малко заинтересовани от установяването на действителните обстоятелства на подпалването. Тъкмо напротив — те бяха заинтересовани да скрият истинските виновници и да хвърлят вината върху комунистите. При тези условия процесът, проведен от Имперския съд в Лайпциг през 1933—1934 г., не даде отговор на въпросите, а само ги заплете. Съдът осъди само един човек — холандския гражданин Маринус ван дер Любе, открит от полицията в сградата на Райхстага. През 30-те години разобличенията на знаменитата антифашист-

ка „Кафява книга“, която обвини за организирането на пожара Гьоринг, група шурмоваци и цялото ръководство на нацистката партия, не можеха да бъдат проверени „на местопрестъплението“. Ван дер Любе бе екзекутиран, шурмоваците скоро бяха унищожени от самите хитлеристи и на делото бе поставен кръст.

През 60-те години спорът около виновниците за подпалването на Райхстага се разгоря с нова сила. Нацистката версия за „подпалвачите-комунисти“ вече отдавна беше опровергана, но си оставаше един — от пръв поглед безспорен — факт. Ван дер Любе не е бил в състояние сам да подпали огромното здание. И тъй като той не е имал и не е можел да има съучастници сред комунистите, логиката водеше към нацистите. Именно това обстоятелство причиняваше немалко огорчения на апологетите на Третия райх.

Когато една теза трябва да се докаже или опровергае от „силните на деня“, винаги ще се намери човек, който може да направи това. Такъв човек действително бе открит в лицето на Фриц Тобиас — чиновник в „Службата за защита на конституцията“ (т. е. Държавна сигурност) в западногерманската провинция Долна Саксония. Тобиас не е историк, но по своята педантичност и по умението си да натрупва факти и цифри не отстъпва и на най-ревностните представители на германския професорски „метод“. Тезата на Тобиас беше проста като яйцето на Колумб: ван дер Любе е запалил Райхстага сам, без каквато и да било външна помощ! А изводът (който Тобиас подсказваше на читателя): нацистите не са имали нищо общо с това мръсно дело.

Произведението на Тобиас първоначално се появи в популярното и жадно за сензации западногерманско списание „Шпигел“, а след това и в отделна книга. Тя предизвика рязък отпор в света на историците. По-конкретно с тези въпроси се зае специално създаденият през онези години международен „Комитет за научно изследване на причините и последиците от Втората световна война“ начело с швейцарския историк Валтер Хофер. Комитетът, образуван в 1968 г., включва историци от ФРГ, Швейцария, Югославия и Люксембург. Негови почетни председатели станаха председателят на камарата на депутатите на Люксембург Пиер Грегоар и — до смъртта му — френският писател и политически деец

Андре Малро. Комитетът категорично опроверга работата и изводите на Тобиас. Но с това спорът не приключи. Тобиас прояви изключителна неотстъпчивост. По време на многобройните съдебни процеси, които възбуди този заядлив човек, той упорито защитаваше своята позиция. Намери си и помощници: като „свидетели“ в полза на Тобиас пред западногерманските съдилища се явиха такива хора като бившия началник на държавната полиция (Гестапо) оберфюрерът от СС Рудолф Дилс, обершурмбанфюрерът от СС Валтер Цирлинс и шурмбанфюрерът от СС Рудолф Брашвиц, който на времето е водил следствието по делото на ван дер Любе. Нищо чудно, че всички те охотно подкрепиха Тобиас.

Делото за подпалването на Райхстага попадна в моето полезрение в 1973 г. — онези дни, когато печатът във ФРГ и другите страни си спомни за съдбоносните събития през 1933 година. В деня на 40-годишнината от идването на Хитлер на власт беше напълно уместно да си спомниш за това — та нали страшната епоха на нацизма продължава да си остава актуална тема за днешния Запад. Едно хамбургско издателство дори се зае със следната публикация: то реши да възпроизведе фототипно вестниците от нацистко време и по-точно вестниците, излезли в най-важните дни. Първ бе възпроизведен броят на „Фьолкишер беобахтер“ от 31 януари 1933 г. — т. е. броя, който възвести възцаряването на кафявата клика. След това бе пуснато копие на в. „Форверц“ от 28 февруари с огромно заглавие: „Гигантски пожар в Райхстага“. В тази публикация отново се появи тезата на Тобиас. Коментарът на издателството гласеше: „През нощта на 27 срещу 28 февруари пламна Райхстагът, запален от един малоумен — ван дер Любе.“ Приблизително в този дух се изказа и вестникът на западногерманския „вестникарски крал“ Шпрингер „Ди велт“.

Тогава реших по-подробно да се заема с този проблем. На първо време проучих излезлите вече публикации, а след това се свързах с „Международния комитет“. Неговият секретар се оказа един много интересен човек, югославянин по произход — бившият затворник в нацистки концлагери д-р Едуар Калик. Името на Калик ми беше известно: преди няколко години той бе публикувал откритите от него в архивите записки на

едни сравнително малко известен деец от 30-те години — Рихард Брайтинг. Брайтинг не е бил нацист, той е представлявал много респектабилната „Германска национална партия“, която на думи е била противник на Хитлер. В действителност Хитлер е поддържал тайни контакти с нея. Калик откри протоколите на разговорите на Брайтинг с Хитлер, в които последният му е излагал плановете си. Тази публикация бе посрещната на нож от буржоазните историографи и от този момент Калик бе причислен към „левите“...

Естествено Калик съвсем не е „ляв“. Още по-малко ляв е председателят на комитета Хофер, с много от тезите на когото марксистката историография води активен идеологически спор. Но по въпроса за подпалването на Райхстага не става дума за идеология: Хофер и неговите колеги просто изобличиха Тобиас във фалшифициране на данните. Д-р Калик ми изпрати току-що излезлия първи том от изследванията на комитета с шеговитата добавка:

— Пазете се обаче от Тобиас!

Калик сякаш знаеше какво ще последва. Достатъчно беше да публикувам в сп. „Новое время“ статия за подпалването на Райхстага, в която възпроизведох данните на комитета, и в Бон, където работех като кореспондент на списанието, ми изпратиха от Федералната служба за печат и информация обемист пакет. Той съдържа дълго писмо от Тобиас (32 страници) и моята статия, в която неговата ръка грижливо бе отбелязала 42 пункта. По тези 42 пункта г-н Тобиас искаше от мен удовлетворение. Какво да правя? Реших да се посъветвам с Хофер и получих от него следния отговор:

„Както знаете, аз ръководя международна изследователска група, която по поръчение на Международния комитет за научно изследване на причините и последиците от Втората световна война се занимава с изясняване на обстоятелствата на пожара в Райхстага в 1933 година. През лятото на миналата година групата публикува първия том от съответната документация. Вие писахте в „Новое время“ за тази публикация — нещо, което ние приехме с интерес и задоволство.

Вие бяхте така любезен да ме запознаете с писмото на 32 страници, което г-н Тобиас е написал по повод на Вашата статия. Длъжен съм да Ви съобщя, че това

писмо не съдържа нищо друго освен фалшификации, явни лъжи и гнусни нападки. Едва ли си струва трудът да се занимаваме с тях поотделно. Впрочем това писмо не ни учуди, тъй като то е едно от звената на поредицата от опити на г-н Тобиас да постави под въпрос резултатите от нашата работа, показанията на нашите свидетели. Писмото на г-н Тобиас напълно ясно показва, че главната му цел не е търсенето на научната истина, а глупава антикомунистическа полемика и опит да се реабилитират бившите членове на Гестапо и на СС, за чието минало ние оповестихме документални данни, а Вие писахте за това по напълно професионален начин.¹

Реших да последвам съвета на Хофер и да не отговарям на писмото на Тобиас. Но версията на предприемчивия Тобиас още броди по страниците на западния печат. Така например в нейна защита се обяви уважаваният историк Ханс Момзен. Излизалото в продължение на няколко години във ФРГ специално списание „Третият райх“ също твърдеше, че ван дер Любе е действувал сам. С други думи, има всички основания сериозно да се заемем с тази далеч не последна тайна на Третия райх.

В ОНАЗИ СЪДБОНОСНА НОЩ...

На всички важни събития има свидетели, от които винаги се търси първият. Събитието, чиято история изследваме, е имало — колкото и странно да звучи това! — двама „първи свидетели“. Като официален „първ свидетел“ бе призован Вернер Талер. Вечерта на 27 февруари 1933 г. той минавал покрай сградата на Райхстага — пресичал „Зимзонщрасе“, която минава покрай южната страна на огромното здание, и завил към югозападния му ъгъл. Когато наближил западния вход — а това станало в 21 часа и 07 минути, — Талер чул звън на разбито стъкло. Звукът му се сторил подозрителен и Талер изтичал до входа. Тук той видял, че някакъв човек се опитва да влезе през прозореца на първия етаж. Тогава Талер изтичал до югозападния ъгъл, където видял полицаи. „Ей, там някой се вмъква през прозореца!“ — изкрещял той.

¹ Писмо на В. Хофер до автора от 6 февруари 1973 г.

Полицаят обаче не реагираше на вика. Поради това Талер се върнал при входа. Тук вече стоели обервахмистърът Буверт и още един човек. Талер погледнал часовника си: било 21,10 ч. Така гласи обвинителното заключение по делото за подпалването на Райхстага, представено на Имперския съд в Лайпциг няколко месеца след пожара. Но както много други неща в този процес, съобщението за първия свидетел беше фалшиво.

Истинският „първи свидетел“ се е наричал Ханс Хайнрих Фльотер. Сега той е над 60-годишен и преподава във висшата народна школа в западногерманското градче Шпринге. А в 1933 г. той още се е учил във втория курс на Берлинския университет. Ето какво си спомня той за тази съдбоносна нощ:

... Късно вечерта на 27 февруари — около 21 часа — вървах от Бранденбургската врата по „Зимзонщрасе“, потънал в размисли за моята работа. Когато се изравних със зданието на Райхстага, изведнаж чух рязък, силен звук откъм главния вход. Огледах се и видях, че на балкона до първия прозорец от входа стои човек, който разбива стъклото. Този човек, който държеше в ръцете си факла, влезе през прозореца. Полите на палтото му се развяваха. Замрях в ужас, а след това бързо изтичах, за да повикам полиция. Нощта беше светла, ясна. Огледах се — наоколо нямаше никой. На ъгъла на Райхстага намерих полицаи и започнах да им викам, че вляво от входа, край ресторанта, някакъв човек с факла е разбил прозореца и иска да се вмъкне през него. Дори побутнах полицаия по гърба и заедно с него изтичахме на местопроизшествието. После свърнах и си отидох у дома, където възнамерявах да вечерям. Бях уверен, че полицаят ще задържи и арестува този човек. Дори и през ум не ми минаваше, че Райхстагът може да пламне. Толкова повече бях учуден, когато още по време на вечерята хазайката ми започна да крещи: „Райхстагът гори!“

Сега, четиридесет години по-късно, Фльотер не се чуди защо дори не са го призовали на процеса като свидетел. Макар че на 28 февруари 1933 г. той сам отишъл в берлинската дирекция на полицията и дал писмени показания, те не започнали да го безпокоят. Вместо Фльотер в Лайпциг се явил Талер. Той се появил и по

време на съдебната „реконструкция“ на подпалването в сградата на Райхстага. Тогава Фльотер се решил на смела стъпка: той поискал да се запознае с Талер и го поканил на халба бира. Талер охотно разказал за себе си: той бил член на НСДАП и едва наскоро бил получил работа като словослагател в печатницата на „Фьолкишер беобахтер“. Нещо повече: той се издал пред Фльотер, че бил получил показанията си „от горе“.

Ето къде била тайната: нацистите са искали да имат надеждни свидетели! Случайно минаващият Фльотер породил известни съмнения (още повече, че симпатизирал на социалдемократите). Поради това, след като разполагали с полицейския протокол със записа на думите на Фльотер, организаторите на процеса с лекота „предали“ показанията му на нациста Талер.

Фльотер ми разказа и някои подробности за последвалата съдебна „реконструкция“ на подпалването. На времето на ван дер Любе дори не предложили да покаже как се е покатерил на балюстрадата. Впрочем на Фльотер му било ясно, че той не е бил в състояние да го направи. Но най-интересното е, че Фльотер тогава не е дал показания, а и днес не знае дали човекът с факлата, когото е видял, е бил ван дер Любе или не. Днес той е по-склонен да се придържа към отрицателно мнение, като смята, че през прозореца се е „вмъкнал“ друг участник в подпалването, който е трябвало да създаде впечатлението, че подпалвачите не са проникнали в Райхстага отвътре. Но да не избързваме.

... Едва ли архитектът Паул Вало е предполагал, че на неговата рожба се готви подобна съдба. Роден в Рейнската провинция и признат майстор на „Вилхелмовата епоха“, в 1882 г. той изработил проекта на сградата, над входа на която стоял надпис „На германския народ“. Надписът е трябвало да напомня на всеки минавач, че парламентът е „подарен“ на народа единствено по волята на негово императорско величество Вилхелм I, по божия милост император на Германия и крал на Прусия. Сградата отговаряла на всички норми на епохата: огромен мрачен куб с обща дължина около 400 метра, обкръжен от четири кули, в центъра с гигантски купол, висок 75 метра. Строежът започнал при Вилхелм I и завършил в 1894 г. при Вилхелм II.

Райхстагът едва ли е красял центъра на Берлин, но

така или иначе станал негова главна точка. Оттук се проточвали алеите на Тиргартен — включително знаменитата „Алея на победата“ с бюстове и паметници на всички германски князе, крале и императори. Впоследствие пред Райхстага възникнал помпозен паметник на германската агресия — гигантската „Колона на победата“, от върха на която златен ангел възвестявал победата над Франция във войната през 1870—1871 година. Отначало колоната стояла пред самия Райхстаг, а след това я преместили в центъра на Тиргартен, като около Райхстага оставили тромавите фигури на пруските генерали и канцлери.

Естествено централното помещение на Райхстага била неговата заседателна зала — огромна, облицована с мрачна дъбова ламперия, с колосални колони на фронталната стена, с висока дъбова трибуна. Залата не се отличавала с красота. При разпита в Нюрнберг Херман Гьоринг дори си позволил следната съмнителна шега:

— Ако бях запалил Райхстага, щях да го направя по съвсем друга причина.

— Защо? — позаинтересувал се американският следовател.

— Защото заседателната зала беше отвратителна...

За архитектурата може да се спори, но грешките на архитектите имат една особеност: те се запазват дълго. В „отвратителната“ зала историята на Германия е разгръщала своите страници; от дъбовата трибуна са държали речи канцлерите на империята, след отменянето на „изключителните закони“ от нея са говорили вождовете на германската социалдемократия Август Бебел и Вилхелм Либкнехт. В същата тази мрачна зала е станало грехопадението на социалдемократите, които на 4 август 1914 г. са гласували за войната. Но в същата зала от своето депутатско място е протестирал против войната славният революционер Карл Либкнехт. След войната на правителствените скамейки на Райхстага се е завъртяла парламентарната въртележка: Шайдеман, Щреземан, Куно, Вирт, Мюлер, Брюнинг, Папен, Шлайхер и, най-сетне, Хитлер. От друга страна, в тази зала от своите депутатски кресла и от трибуната са водили самоотвержена борба германските комунисти

ти — депутатите Телман, Хекерт, Цеткин, Флорин, Пик и много други.

Какво възбуждение е станало през нощта срещу 28 февруари 1933 година? Събитията през тази съдбоносна нощ най-малко могат да бъдат разбрани в тесния контекст на полицейските донесения и на протоколите на пожарните команди. Има разлика между пожар и пожар. В този случай става дума за събитие, довело до редица важни последици — следователно то трябва да се постави на съответния политически фон. Впрочем за това са се погрижили самите водачи на Третия райх. Защото само няколко минути след като Талер и Фльо-тер изтичали до полица, на мястото на пожара се появили Хитлер, Гьобелс и Гьоринг.

... Тази съдбоносна вечер се спуснала над Берлин, който сякаш живеел обичайния си живот. Господин райхсканцлерът Адолф Хитлер благоволил да посети своя имперски ръководител на пропагандата Йозеф Гьобелс в дома му на „Райхсканцлерплац“; неизвестно защо Херман Гьоринг останал в кабинета си в министерството на вътрешните работи (то било недалеч от Райхстага). Тогавашният любимец на Хитлер, Ернст Ханфценгл, който изпълнявал смесените функции на аташе по печата, таен агент и домашен пианист, си спомня: в онази вечер не се чувствувал твърде добре и си останал у дома — в квартирата, която му били предоставили до самия Райхстаг. Учудил се на настойчивостта, с която Хитлер и Гьобелс му се обаждали по телефона и го канели да напусне квартирата си и да отиде при тях, за да седне за пореден път пред рояла... Ханфценгл отказал, но изведнаж забелязал, че в стаята му е светло. В този момент притичала икономката с вика: „Господин докторе, Райхстагът гори!“ Ханфценгл се хвърлил към телефона и позвънил на Гьобелс и Хитлер, за да им събощи сензационната новина...

Сега Ханфценгл смята, че неговите събеседници по телефона добре са изиграли своето „учудване“, а показната за „домашен концерт“ е имала за цел да им създаде „алиби“. Независимо от това те незабавно се втурнали към Райхстага. Тук дошъл и Гьоринг. След 40 минути почти цялата върхушка на Райха се озовала пред

Райхстага. И което е още по-учудващо — те вече знаеха ли причината за подпалването му.

На място произшествието бил и юристът Роберт Кемпнер, уволнен няколко дни преди това от ръководеното от Гьоринг министерство на вътрешните работи. Ето и неговите спомени:

„Озовах се пред Райхстага съвсем случайно. Вечерях с познати журналисти от концерна Улщайн, когато изведнаж на един от тях съобщиха за пожара. Ние веднага отидохме там. Журналистите минаха със своите карти, а аз показах моята, наистина вече недействителна, карта от министерството на вътрешните работи. Наоколо беше пълно с нацисти, имаше особено много шурмоваци. Стоях пред пламтящото здание — на около 40—50 метра, фасадата му още не беше засегната от огъня. Тя още не беше пламнала, когато от сградата излязоха, слизайки по главната стълба, Хитлер, Гьоринг и Граурт² (последният в униформа от СС). Познах много от моите колеги от министерството. Точно в момента, когато разговаряхме, Гьоринг повика своя началник отдел печат и без да изчака каквото и да било разследване, нареди да се разпространи следната версия: „Комунистите запалиха Райхстага.“ Последният веднага я съобщи на журналистите. Учудих се на тази бързина, а моят познат журналист само поклати глава.“³

Впоследствие в Нюрнберг Гьоринг се опита да отрече своето авторство; но когато беше изобличен, започна да хвърля цялата вина върху Хитлер: фюрерът му бил наредил да каже така. Но това беше поредната лъжа. В онази нощ свидетелите са чули от устата на Гьоринг следните думи:

— Това не е бил един човек. Това са били 10, 20 души. Това е било комуна!

Хитлер бил на същото мнение:

— Сега вече няма да има милост. Ще смажем всички, които се изпречат на пътя ни! Германският народ не ще търпи снизходителност. Комунистическите функционери трябва да се разстрелват на място. Депутатите-комунисти трябва да се обесят още тази нощ!

² Държавен секретар на министерството на вътрешните работи.

³ Vorwärts, 25. I. 1973.

Гьобелс продиктувал текста на карето: „Райхстагът в пламъци, подпалвачи са комунистите!“ Следващата сутрин всички официални съобщения били издържани в този дух.

КОМУ БЕШЕ ИЗГОДНО ТОВА?

Четиридесет и пет години не са кратък срок, особено в нашата бурна епоха. Но за изучаване на периода, отделен от нашето време с такъв срок, не е необходимо да се ровим в прашните архиви. Естествено в архивите няма нищо лошо! Те още ни служат добре. Но 30-те години на ХХ в. още са живи в паметта на съвременниците, а съвременниците живеят редом с нас.

Днешният Берлин — столицата на ГДР — е отделен от Берлин през 30-те години не само от границата на времето. Тук е възтържествувала онази велика истина на историята, която поведе трудещите се маси и техния авангард — комунистите — на борба за своите права. Същите онези комунисти, които някога Хитлер се готвеше да „омаже по своя път“. Получи се обаче другояче!

Как бих могъл да се откажа от удоволствието да се срещна с онези ветерани на антихитлеристката борба, които днес живеят и работят в Берлин? Обаждания по телефона бяха достатъчни, за да намеря няколко важни и активни участници в събитията през 30-те години. В редакцията на сп. „Хоризонт“ се срещнах с Ханс Шрекер и Макс Кахане, в Академията на изкуствата на ГДР — с Александър Абуш. Най-сетне Алберт Норден — човекът, от чиято антифашистка борба вече много години съм се възхищавал — ме прие в своя кабинет на секретар на ЦК и член на Политбюро.

Ще започна със спомените на Ханс Шрекер. Той ми разказа:

— Около 3 часа през нощта в дома ми се чу телефонен звън. Обади се Ернст Шнелер, депутат в Райхстага и завеждащ отдел „Агитация и пропаганда“ на ЦК на ГКП.

— Ханс, Райхстагът гори — ми каза той.

— Да не си полудял! — думите се изтръгнаха от мен.

— Не, вярно е. Иди и прочети извънредните издания на вестниците. Райхстагът гори, а за подпалването му се обвиняват комунистите.

— Тогава като сътрудник на агитпропа на ЦК на ГКП аз бях легален — си спомня Шрекер. — Не ми беше обаче необходимо дълго да размишлявам за значението на онова, което бях чул от Шнелер. Ние вече отдавна очаквахме нацистка провокация и аз казах на Ернст: трябва незабавно да се прехвърлим в нелегалните квартири.

— Шнелер не ме послуша — тъжно каза събеседникът ми. — Той се надяваше, че ще го спаси депутатският му имунитет. Уви, полицията го задържа още същата нощ. А аз веднага излязох от къщи и започнах да търся нелегалната явка...

Тази нощ журналистът Макс Кахане вече бил в нелегалност:

— Тогава партията живееше в очакване на удари — нали нацистите вече бяха на власт. Заедно с унгарския емигрант Андре Фридман (между другото впоследствие той стана световноизвестен фотограф под псевдонима Роберт Каппа) ние живеехме на „Брайтенбахплац“. Късно вечерта се върнахме у дома. Стаята не светеше, но беше пълна с хора. Това бяха наши другари, узнали за пожара. За нас, „нелегалните“, пожарът беше тревожен сигнал и ние незабавно сменихме квартирата...

Членът на Политбюро и секретар на ЦК на ГЕСП Алберт Норден:

— По онова време бях политически редактор на централния орган на ГКП „Роте фане“. От момента, в който узнахме за пожара в Райхстага, никой от нас не се съмняваше къде трябва да се търсят подпалвачите. По онова време Германската комунистическа партия вече беше достатъчно имунизирана срещу дребнобуржоазния анархизъм. Ние отдавна бяхме преболедували тази болест — и знаменитите трудове на Владимир Илич Ленин ни оказаха изключителна помощ за преодоляване на „детската болест — левичарството“. През 30-те години партията вече беше скъсала с левичарите. Ние решително се обявявахме против индивидуалния терор и се борехме за единен фронт на трудещите се, за единство на комунистите, социалдемократите, членовете на профсъюзите.

— Главният политически лозунг през онези дни и седмици — продължи Норден — беше борбата за масите. Никой дори не мислеше за терор. Тъкмо обратното: политическият терор беше насочен против нас. Щурмовите банди постоянно нападаха комунистическите събрания, убиваха наши другари.

— Как реагира партията на пожара?

— Не е необходимо да се доказва надълго и нашироко, че комунистите са убедени противници на терора. ГКП категорично опроверга нацистките измислици, че уж готвела преврат и че подпалването на Райхстага трябвало да стане „увертюра“ към този измислен от нацистите преврат. Тезата на нацистите беше наистина абсурдна: ако някой се нуждаеше от Райхстага, това бяха комунистите, за които той представляваше едва ли не единствената трибуна за разобличаване на нацистите и за борба за масите. Същевременно ние разбирахме, че нацистката провокация ще доведе до тежки последици: та нали концлагерите вече бяха готови за „приемане“ на всички врагове на тогавашния режим.

— Другарю Норден — запитах моя белокоос събеседник, — а как преценявате сегашната теза на някои западногермански историци, че нацистите уж „не се нуждаели от подпалването“ на Райхстага, че те били заинтересовани от стабилизирането на току-що установения режим?

Алберт Норден се усмихна:

— Можем само да се учудваме с какво научно и политическо безсрамие действуват днес онези, които лансират подобни тези. Ако някой се нуждаеше от подобна провокация, това бяха единствено нацистите. Достатъчно е да си припомним политическата ситуация, която се създаде след януари 1933 година...

И действително периодът преди подпалването на Райхстага е бил тревожен и напрегнат за цялата страна и особено за Германската комунистическа партия. Всеки комунист е знаел думите на незабравимия вожд на работническите маси Ернст Телман: „Хитлер — това значи война.“ Идването на Хитлер на власт през януари 1933 г., станало по волята на германските монополисти и генерали, е било съдбоносен жалон в историята на страната. Но комунистите не са възнамерявали да се предават. Веднага след завземането на властта

от нацистите те са призовали всички демократи на генерална стачка, но този призив е бил отхвърлен от десните лидери на Германската социалдемократическа партия. Независимо от това положението на новите управници е било несигурно, непрестанно са избухвали протестни стачки, демонстрации, митинги — включително в Берлин, Брауншвайг, Хемниц, Дрезден, Дунсбург, Дюселдорф, Франкфурт на Майн, Хале, Хамбург, Кьолн, Лайпциг, Манхайм, Мюнхен, Щутгарт. Нацистите са изпитвали трудности и в отношенията си с другите буржоазни партии, които е трябвало да търпят поне известно време.

Разбира се, нацистките водачи са знаели, че главният им враг са комунистите, които са съставлявали ядрото на антифашисткото движение. Те са знаели, че властта, завзета от тях „по легален път“, не е стабилна. Ето защо през 1933 г. всички усилия на Хитлер са целели да укрепят позициите му. Как е ставало това?

Ние имаме интересен свидетел на обстановката, която е царяла през февруари 1933 година. Роберт Кемпнер, чието име преди малко споменахме, е служел в министерството на вътрешните работи като юридически консултант в полицейския отдел. Като член на ръководството на Републиканския съюз на съдиите той не е бил нацист. На 31 януари Кемпнер отишъл на работа и заедно с много от своите колеги узнал, че вече си има нов началник — Херман Гьоринг. В първия кабинет на Хитлер Гьоринг получи важния пост райхсминистър без портфейл, едновременно с поста министър на вътрешните работи на Прусия. Това положение съществуваше от 1932 г., когато предшественикът на Хитлер фон Папен без всякакви усилия и съпротива изгони социалдемократа Зеверинг от пруското министерство, за да може сам да стане господар на положението в Берлин и на основната част от тогавашна Германия — Прусия. Ненапрасно мъдрият принц Бисмарк е казал: „Който владее Прусия, владее Германия.“ Сега Прусия попадна в ръцете на Гьоринг, който същевременно си запази и поста президент на Райхстага.

Роберт Кемпнер си спомня:

„Събитията от онези дни завинаги са се запечатали в паметта ми. Макар че тогава бях 34-годишен и бях безгрижен човек, във вторник, 31 януари, със свито

сърце отидох от берлинското предградие Лихтенфелд в службата си в центъра на Берлин. Улиците бяха украсени със знамена с пречупения кръст. От съобщенията по радиото и в утринните вестници за вчерашния триумфален марш на шурмоваците можеше да се заключи: съдбата на Германия е предрешена.

Замислен се приближих до сградата на министерството, която се намираше на „Унтер-ден-Линден“, № 72. На входа се виждаха само двама шурмоваци. Какво ли ни очакваше вътре? Във вестниците се съобщаваше, че временно за министър бил назначен Херман Гьоринг, „първият рицар на фюрера“.

Личността на Гьоринг не ни беше неизвестна. Той беше замесен в много афери, по които се водеше следствие за противоконституционна дейност. Днес този човек щеше да стане господар на най-могъщия държавен механизъм. Нашето министерство управляваше две-трети от държавата, като разполагаше със 76-хилядна полиция.

Броят на чиновниците в министерството тогава беше сравнително малък. През януари 1933 г. между тях имаше много така наречени „аполитични хора“, които симпатизираха главно на Германската национална партия, на Папен и на партията на Центъра. Сред тях имаше и няколко социалдемократи, които не бяха изгонени в 1932 година. Имаше и такива, които още в началото на 1933 г. бяха преминали в НСДАП.

Когато влязох в кабинета си, чиито големи прозорци гледаха към „Унтер-ден-Линден“, вратите на почти всички кабинети бяха отворени. Наоколо стояха колеги и си говореха шепнешком. По лицата им беше изписана тревога: какво ли ще стане с мен?

През първите февруарски дни чиновниците внимателно следяха кого вика новият министър и какви нови хора се появяват в министерството. Веднага започна да се откроява оберрегирунгсратът (старши правителствен съветник) Рудолф Дилс от политическия отдел⁴. Него постоянно го викаха в кабинета на министъра. На моите

---

⁴ След войната Дилс публикува мемоари, в които се представяше като противник на нацизма и твърдеше, че при Хитлер пруското министерство на вътрешните работи се състояло от „честни демократи“. А именно тези хора Гьоринг изгони, като ги замени с Дилс и нему подобни.

въпроси за „новините“ той без угризение на съвестта отговаряше:

— Предстоят ужасни събития и вашите приятели ще се убедят в това.

Тези думи бяха произнесени 3—4 седмици преди арестите през нощта на пожара в Райхстага. Още преди пожара Дилс откровено разказваше, че вече били съставени списъци за арестуването на видни противници на Хитлер. Успях да предупредя някои от тях.

В началото на февруари Гьоринг повика при себе си ръководните чиновници и им заяви, че „с онези, които изпълняват своя дълг“, няма да се случи нищо. Но когато се върнах в кабинета, подобно на много други по-лучих покана да се явя при началника на отдел кадри. Ние бяхме уволнени. Същия ден бе създаден новият отдел на политическата полиция начело с Рудолф Дилс. Той стана първият началник на Гестапо.⁵

Дванадесет години по-късно Роберт Кемпнер — този път вече американски гражданин и един от американските представители на обвинението в Нюрнберг — отново се срещна с Дилс. Той подробно разпита бившия си началник и последният, както винаги многословно, подробно му разказа за широките подготвителни мерки за арести и терор, които са били взимани под ръководството на Гьоринг. В помощ на Дилс били повикани „изпитани специалисти“, отдавнашните нацисти Далюге, Грауерт, Кернер и др., които станали „комисари със специални задачи“. Дилс каза на Кемпнер, че много преди пожара Гьоринг изпратил най-близкия си помощник, бъдещия държавен секретар Паул Кернер, в берлинската дирекция на полицията, за да изясни какви последици може да има разработваният „указ за извънредни пълномощия“ и дали той ще осигури възможност за неограничени арести.

Действително в началото на 1933 г. Хитлер все още е принуден да действа в рамките на съществуващите закони. В тези рамки той отначало си подсигуриява позициите в пруската полиция (тя поддържа реда в Берлин). Именно поради това нейният ръководител Ерих Клаузнер, който от гледна точка на Гьоринг е ненадежден, е снет (а впоследствие убит) и сменен с Дилс. През

⁵ Vorwärts, 25. I. 1973.

февруари са сменени 22 висши полицаи, а на тяхно място идват такива хора като есесовците Далюге и Грауерт.

На 17 февруари Гьоринг издава заповед, с която се разрешава на полицията да използва оръжие при „възвждането на ред“. На 22 февруари е създадена т. нар. „спомагателна полиция“, в която са вербувани 40 000 души — предимно из редовете на щурмовите отряди СА и от СС. На 23 февруари полицията нахлува в „дома Карл Либкнехт“, където е седалището на ЦК на ГКП, и извършва погром с цел да се намерят документи за „подготовката на държавен преврат“. Естествено такива документи са „намерени“. По-точно: те са изфабрикувани от полицията и уж призовават за „отравяне на кладенците, щурмуване на полицейските участъци, палежи“ и т. н. В министерството на Гьоринг вече се подготвя текстът на законопроекта за „извънредното положение“. А на 26 февруари нацисткия гаулайтер на Саксония Мучман заявява на предизборен митинг (на 5 март предстоят избори за Райхстага):

— Без Вартоломеева нощ няма да мине. Националсоциалистите ще бъдат нащрек и няма да има място за никаква сантименталност...⁶

Буржоазните историци неохотно си спомнят за тези факти, като се опитват да отрекат пряката заинтересованост на нацизма от провокации от типа на подпалването на Райхстага. Алберт Норден с пълно право казва:

— На въпроса, кому е било изгодно това — а този въпрос ни научи да поставяме Ленин, — приложен към февруарските събития през 1933 г., може да се отговори точно: това беше изгодно само на Хитлер и последвалите събития потвърдиха нашия анализ...

На 27 февруари щурмовите отряди в Берлин и другите градове получават заповед да бъдат в бойна готовност, както и да приготвят помещения за настаняване на бъдещите арестанти. Още през нощта на 27 срещу 28 февруари са арестувани повече от 5000 комунисти, социалдемократи и други противници на новия режим. По-нататък събитията се развиват по възходяща линия: на 28 февруари Хитлер свиква спешно заседание на пра-

⁶ Winzer, O. 12 Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Berlin, 1957, S. 30.

вительството. Министерският съвет взема решение за „временно отменяне на всички граждански свободи“ и дава на правителството извънредни пълномощия. Същевременно със задна дата са „узаконени“ нощните арести. Целият печат на ГКП е забранен. На 3 март Гьоринг като министър-председател на Прусия заявява: „Моите мерки не подлежат на никакво юридическо съмнение... Задачата ми е да унищожавам и изстребвам!“ Арестите продължават: общият брой на арестуваните достига 10 000 души. Между тях е и Ернст Телман.

Кой пръв навежда Хитлер и Гьоринг на идеята да изберат Райхстага за обект на своята провокация? От една страна, тази идея като че ли сама се натрапва. Нацистите често са демонстрирали отвращението си от всичко, което е свързано с „парламентарните права“. Принципът на „фюрерството“ не допуска никакви демократични свободи. След подпалването на Райхстага и забраната на всички партии освен НСДАП нацистите свикват „свой“ райхстаг, който заседава в сградата на така наречената „Крол опера“.

Тринадесет години по-късно, на 25 април 1945 г., пред Нюрнбергския международен съд застана свидетелят Ханс Бернд Гизевиус, бивш сътрудник на пруското министерство на вътрешните работи. Зададох му въпроса: до какви резултати стигна полицията, когато разследваше делото по подпалването на Райхстага?

Гизевиус отвърна:

— За да бъде кратък и дам предимство на фактите, ще кажа следното: ние установихме, че Хитлер в общи линии е изразил желанието си за провеждането на някакво голямо пропагандно мероприятие. Гьобелс се зае да разработи необходимите предложения. Гьобелс беше първият, у когото възникна мисълта за подпалване на Райхстага...

Биографът на Гьобелс Курт Рис потвърждава:

„Не Гьоринг, а Гьобелс се криеше зад всички планове. Чиновниците на берлинската полиция узнаха за това няколко месеца по-късно... Гьобелс беше човекът, който пръв, а именно на 18 февруари, говори с Карл Ернст на тази тема. Гьобелс лично следеше подбора на хората, които трябваше да изпълнят плана.“⁷

⁷ Riess, C. Josef Goebbels. Wiesbaden, 1975, S. 132.

За това, че пожарът се е разглеждал като една от възможностите за „голямо пропагандно мероприятие“, говори съдържанието на фалшификатите, подготвени за нахлуването в седалището на ЦК на ГКП: в тях става дума и за палежи. Съществува и друго, доста своеобразно свидетелство.

В онези години в Германия се прочува ясновидецът Ерик Ханусен. Под това име успешно се подвизава ловкият гешефтар Херман Щайншнайдер, успял да си спечели не само слава, но и колосално състояние. От известно време той е установил тесни връзки с берлинските нацисти, особено с началник-щаба на берлинските шурмоваци граф Хелдорф. На 26 февруари Ханусен поканва у дома си отбрано общество — той си е построил нов разкошен дворец, където урежда поредния си сеанс на ясновидство (преди който, по показанията на очевидци, графът пъха в ръката на Ханусен някаква бележка). Ханусен започва да предрича:

... Виждам голяма зала. По стените висят портрети на знаменити люде, решавали съдбините на Германия. Дали това са канцлери? Да! Но какво виждам! Аз... виждам пламъци! Страхотни пламъци. Пожар... той се разгаря... Престъпници извършиха палеж... Те искат да хвърлят Германия в бездната... Те искат да попречат на победата на Хитлер. Германия ще бъде спасена само от железния юмрук!

Един ден след това „пророчеството“ на Ханусен се сбъдва. Наистина това му струва скъпо: в щаба на СС решават, че Ханусен е отишъл твърде далеч в своята откровеност. Не минава и месец и „пророкът“ е намерен мъртъв.

Във всеки случай можем да констатираме, че на нацисткия режим му е бил необходим „убедителен повод“, за да пусне в ход отдавна подготвената машина за репресии и терор. Ситуацията е типична — от подобни провокации Хитлер имаше нужда и преди нападението срещу Полша, и преди нахлуването в Съветския съюз, и в много други случаи. С други думи: подпалването на Райхстага беше „световна премиера“ на новата политическа стратегия, основаваща се на провокации и лъжи, на заблуждаване и измама на общественото мнение, което трябваше да бъде изправено пред неразрешими загадки.

Както знаем, първото разследване бе проведено в Лайпциг. Не по-малко добре известно е, че този позорен процес не донесе нито слава на нацизма, нито разгадаване на тайната на пожара. Целта на Имперския съд беше съвсем друга: той трябваше да потвърди „първичната версия“ за пожара — а именно версията за „вината на комунистите“.

Получи се обаче обратното: процесът стана изобличителна трибуна за изтъкнатия комунист-антифашист Георги Димитров, когото се опитаха да замесят в тази афера. Той съумя да докаже, че и той, и неговите съотечественици Попов и Танев нямат нищо общо с подпалването. Съдът беше принуден да признае това, той призна и невинността на председателя на парламентарната фракция на ГКП Торглер. Осъден бе само Маринус ван дер Любе — странен, полусляп, болнав човек с объркани политически убеждения.

Георги Димитров обаче не се ограничи с доказването на собствената си невинност. Той доведе нещата дотам, че процесът се превърна в съд над самите нацисти — той ненапразно хвърли в лицето на всемогъщия тогава Гьоринг страшните думи:

— Вие навярно се боите от моите въпроси, господин министър-председателю?

Днес тези думи могат да се чуят от магнетофонния запис, който се демонстрира в лайпцигския музей на Георги Димитров. Този музей бе уреден в същата мрачна (и доста приличаща на берлинския Райхстаг) сграда на Имперския съд, където едно време Димитров бе застрашен от нацисткото наказание. Днес хиляди посетители от всички краища на света посещават музея, запознават се с великия подвиг на Димитров, с антифашистката съпротива срещу хитлеризма.

Но през есента на 1933 г. (процесът продължи от 21 септември до 7 октомври и от 23 ноември до 23 декември 1933 г. в Лайпциг; за кратко време — от 10 октомври до 18 ноември — съдът замина за Берлин) Димитров трябваше да води борба на живот и на смърт. Трябваше да бъде разплетена дългата и изкусно изработена мрежа от лъжесвидетелства и псевдодокументи, която бе оплело обвинението. Трябваше да бъде на-

мерен ключът към загадката на пожара в Райхстага.

В книгата на Димитров се е запазила знаменитата рисунка — така нареченият „дяволски кръг“, който той е начертал като схема на доказателствата на обвинението. Димитров съпостави всички налични материали (а те бяха далеч по-малко от онези, с които разполагаме сега) и се опита да разбере в какво се заключава цялата нацистка линия. И той намери отговора: в опита да се докаже, че Ван дер Любе не е действувал сам. Тогава той взе смело и остроумно решение — да не противоречи на председателя на съда, когато той прави намеци за „съучастници“, а да започне да го води още по-нататък по този път. Та нали в своето чиновническо заслепение председателят мислеше, че ще намери улики против комунистите, а в действителност готвеше улики против нацистите...

Тези специфични обстоятелства обясняват необходимостта да разгледаме чисто пожарникарския аспект на делото — как е изглеждал той в Лайпциг и след това.

Фактите са следните. Флъотер е забелязал подозрителния човек в 21,05 часа. Същото време е отбелязано и в показанията на Талер. Пожарникарите са били вдигнати в тревога в 21,14 ч., а са пристигнали на мястото на пожара в 21,17 ч. Какво са открили те?

... Сегашният директор на пожарна служба, а тогава обикновен пожарникар Фриц Полхов е служил в 6-а команда на берлинската пожарна охрана („Линиенштрассе“ № 72). В 21 часа 14 минути и 30 секунди командата е била вдигната в тревога и тръгнала за Райхстага. Тя скоро се приближила до западния фронтон на зданието и пожарникарите видели пламъци в прозорците на намиращия се тук ресторант. Полхов свидетелствува:

„Командирът даде заповед: „Да се издигнат стълби от четирите страни до втория прозорец вдясно от входа!“ Обербрандмайстерът Пуле сам разби прозореца със секира. Не забелязах никаква предварителна повреда на прозореца. Пуле влезе пръв, а аз след него. От момента на пристигането ни при входа не бяха минали повече от три минути. Беше 21,20 ч. Огънят в помещението на ресторанта вече стихваше, беше доста тъмно. Спомням си, че имаше няколко огнища по ма-

сите и на пода. Горяха и завесите. За 2—3 минути ги изгасихме с кофи и маркучи. В този момент още нямаше никакви признаци за пожар вътре в сградата.“

Такива са показанията на Полхов. Те са важни с това, че „засичат времето“: в 21 часа и 20 минути в заседателната зала още не е бил забелязан огън, а огънят в ресторанта вече е догарял. Същевременно в заключението на обвинението се констатира, че ван дер Любе е бил заловен в 21,27 ч. в съседната „Бисмаркова зала“. Съвсем малко преди това (в 21,21 — 21,22 ч.) двама полицаи, които влезли в заседателната зала, забелязали горящи завеси зад трибуната на президиума и ложите на стенографите. В 21 часа и 27 минути залата вече била в пламъци, а след три минути температурата станала толкова висока, че се пръснал стъкленият таван (намиращ се на височина 53 метра!). Той се сгромолясал в залата, след което тя цялата пламнала като кибритена кутия. Това огнище на пожара се оказало централно. Влизайки в залата, обербрандмайстерът Курт Гернт (от 7-а пожарна команда, която дошла откъм северната страна) на свой ред видял „цяла верига от огънчета — такава, каквато наклаждат в нощта на Йоан Купала⁸. Те бяха разположени на еднакви разстояния едно от друго“⁹. А след няколко минути в залата вече не можело да се влезе — такъв дим бил обгърнал цялото помещение.

На пръв поглед това е поредната загадка: ван дер Любе е престоял в залата само няколко минути и според собственото му признание бил донесъл тук само четири пакета подпалки за въглища, голяма част от които използвал в ресторанта. Нали заседателната зала е била огромна, висока 53 метра и с общ обем 11 000 кубически метра, а необичайно високата температура се вдигнала за 10 минути.

Да продължим разглеждането на „пожарната страна“ на проблема. На пръв поглед тя стои далеч от политиката. Но само на пръв поглед! Иначе е трудно да се разбере защо в хода на следствието началникът

⁸ Древен земеделски празник на 24 юни (ст. ст.), разпространен под различни названия в много европейски народи. Купала — народно прозвище на Йоан Кръстител. — *Бел. ред.*

⁹ Der Reichstagsbrand, Berlin, 1974, I. S. 230.

на берлинската пожарна служба Гемп е бил на практика отстранен от него, а скоро е бил уволнен. Затова последователно ще се изкачим по всички стъпала на „пожарникарската стълба“.

На 28 февруари директорът на берлинската полиция адмирал фон Льовецов повикал тайния съветник професор Отцен, който по това време завеждал имперската служба за изпробване на материалите, и го помолил да отдели експерти за следствието. Отцен предоставил берлинския професор Кристен — той е жив и до днес и по памет възстанови хода на експертизата. Защо по памет? Защото в държавните архиви на Третия райх не са запазени нито оригиналът, нито копия от експертизата на Кристен. Странно, но факт.

Ето разказа на Теодор Кристен. На 1 или 2 март той отишъл в Райхстага със своите помощници — професор Шулце и техник Шулц. Те започнали да изследват мястото на пожара и открили най-малко 20—25 предварително подготвени огнища на пожара. Масите в ресторанта предварително били обработени с някакво вещество. Същото било констатирано и в заседателната зала, където били открити следи от фосфор и барут. Той си спомня, че тези следи били отбелязани в приложението към акта.

— Да се запали зданието на Райхстага за такъв кратък срок с примитивните подпалки за въглища, с които е разполагал ван дер Любе, е било невъзможно — е твърдял тогава, твърди и сега Теодор Кристен. — Съучастниците на ван дер Любе са имали специална подготовка...

Това мнение се споделя и от Гемп. Професор Шулце е починал. Техникът Шулц е жив. Той съобщава: да, той е видял повече от 20 огнища и смята, че ван дер Любе не е бил в състояние да ги подготви. Подпалвачите са използвали фосфор, газ, бензин и барут...

Поставя се въпросът: защо констатациите на Кристен и Шулце не бяха използвани в Лайпциг? Та нали те можеха да подкрепят версията за „комунистическите съучастници“ на ван дер Любе? Днес е трудно да се даде точен отговор на този въпрос. Може би поради това, че броят 20—25 огнища е бил твърде голям, за да могат да бъдат обвинени в наклаждането им

само тримата мними съучастници — Димитров, Попов и Танев? Може би и поради това, че в експертизата много ясно са били посочени видът и естеството на използваните допълнителни средства, открити след пожара.

Така или иначе лайпцигското следствие поръчва две други експертизи. Едната от тях е изготвена от химика д-р Шац¹⁰, а другата — от специалиста по топлотехника проф. Йосе. Шац също предполага наличието на други средства освен онези жалки 4 пакета с подпалки за въглища, които ван дер Любе бил купил за 30 пфенига. По време на кръстосания разпит на заседанието на 23 октомври 1933 г. се е завързал следният диалог:

Димитров. Ако съм разбрал правилно, това е интересно изказване...

Председателят: Би било по-добре, ако говорехте по-кратко...

Димитров: Тогава ще дойда до извода, че използването на подобни запалителни материали и използването на такива методи при подпалването е възможно само в случай, че тук са действували не дилетанти, а хора, които притежават определени познания в тази област. Искам да запитам експерта: какви познания са необходими за това?

Шац: Подобни познания притежават онези, които работят в химическата промишленост. Това биха могли да бъдат или студенти, които са работили в лаборатории, или фармацевти, които боравят с това.

Димитров: Възможно ли е било тези методи и тези запалителни средства да са били използвани от хора, които не са били запознати със сградата на Райхстага и със залата за пленарни заседания? Това възможно ли е?

Шац: Не зная какви познания притежават обвиняемите. Зная само, че ван дер Любе е бил работник. Останалите не познавам.

Димитров: Вие не ме разбрахте. Питам: ако човек не е запознат с помещенията на Райхстага и не е бил в заседателната зала, може ли той изведнаж така да се ориентира, че да използва подобен метод на подпалване?

---

¹⁰ Съхранява се във Федералния архив на ФРГ.

Шац: Вече казах, че за това е било необходимо да се познава обстановката.¹¹

Този разговор е много интересен — тук Димитров напипва слабото място на онези експерти, които при първото разглеждане като че потвърждават нацистката теза. Всички сведения на Шац (и очевидно на Кристен) водят до това, че подпалването е било извършено от лица, които, първо, са притежавали специална подготовка и материали, и, второ, добре са познавали Райхстага. Но нито Димитров, нито другите обвиняеми са попадали в тази категория!

А сега да насочим вниманието си към експертизата на д-р Йосе. Тя носи датата 15 май 1933 г. и е доста обширна¹². Отначало той точно определя хронологията на подпалването: „накладане“ на огнището в ресторанта — 21,07, в тоалетната — 21,13, във входа на заседателната зала — 21,15, на трибуната — 21,17—18; запалване на масата на стенографите — 21,22; силен огън на трибуната — 21,23; пълен пожар — 21,24. След това Йосе отговаря на следните въпроси:

— Могла ли е вентилационната инсталация да допринесе за бързото разпространение на пожара в коридорите и в ресторанта?

Отговор: *Не*.

— Могла ли е вентилационната инсталация да допринесе за същото в заседателната зала?

Отговор: *Не*, тя не е била включена.

— В заседателната зала същите средства за подпалване ли са били използвани, както в ресторанта?

Отговор: По всяка вероятност *не*. Невъзможно е било да се подпали залата с подпалки за въглища.

— Как е избухнал пожарът в заседателната зала?

Отговор: Запалителните материали са били внесени в залата откъм помещението на стенографите: вратите му са били отворени; тук е можело предварително да се складираат материалите. „У мен се създаде впечатлението — пише Йосе, — че развитието на пожара е било добре обмислено и подготвено.“

Да запомним онова, което Йосе казва за особена та роля на помещението на стенографите, и да минем

¹¹ Der Reichstagbrand, S. 186—187.

¹² Също във Федералния архив на ФРГ.

по-нататък. Неговото заключение: ван дер Любе е можел да започне палежа в залата. Но като се изхожда от технически съображения, абсолютно се изключва възможността той сам да е извършил всички подготвителни мероприятия за подпалването. Те трябва да са били осъществени от други лица. До същия извод стига приемникът на Гемп на поста директор на пожарната служба, Вагнер (експертиза от 22 май 1933 г.). И двете експертизи са били докладвани на Хитлер през юни със специални бележки за наличието на „добре обмислен и подготвен план“.

Една стара мъдрост гласи: „Когато двама казват едно и също нещо, това не е едно и също нещо.“ Ако видоизменим израза, можем да кажем: „Когато двама души поставят един и същ въпрос, това не е един и същ въпрос.“ В 1933 г. нацистите поставиха въпроса: можел ли е ван дер Любе сам да подпали Райхстага? Днес ние сме принудени да повторим този въпрос — макар и на друга основа и по други съображения.

На Имперския съд му е било необходимо да създаде привидност на правдоподобност за осъждането на онези, които са били обвинени в съучастничество с ван дер Любе. Историята отдавна опроверга тези абсурдни обвинения. Но колкото и да е странно, сега възниква реалната необходимост да се повтори въпросът: можел ли е един човек да подпали Райхстага?

Тази необходимост възниква поради демагогската маневра, предприета от апологетите на нацизма и свързания с тях Фриц Тобиас, за когото говорихме по-горе. Вече казах, че тази маневра изглежда проста като яйцето на Колумб: Тобиас си беше поставил за цел да измие печата на позора от нацистите, като се опита да докаже, че е било възможно Райхстагът да бъде подпален от един човек.

На доказването на тази теза Тобиас посвети стотици страници от своята книга, десетки изявления във вестници и списания — и постигна известни резултати. Главният от тях се състоеше в това, че учените и пропагандаторите от определено направление се сдобиха с аргумент, който им позволяваше да поставят под съмнение справедливостта на обвиненията, отправяни дотогава от антифашистите. Тобиас откри някои противоре-

чия и неточности в лайпцигските документи (което не беше трудно да се направи), събра някои показания, направени със задна дата — и това беше достатъчно от страниците на редица вестници и научни трактати да се разнесе победен вик: аха, нацистите не са имали нищо общо с пожара, ван дер Любе всичко е извършил сам.

Не е особено приятно да разгръщаш стари документи и да започнеш да доказваш всичко отначало — и може би ще се чуят гласове: какво значение има дали ван дер Любе е действувал сам, или не? Ясно е, че нацистите са подпалили Райхстага, а всички останали подробности представляват интерес само за специалистите.

Възможно е онези, които възразяват, да са прави. Но те не държат сметка за една важна особеност на идеологическата борба в днешния свят, в този „луд, луд свят“, както в простонародната реч се нарича капитализмът. В този свят често нямат сила и най-простите, най-логичните аргументи; на тях не им вярват, изхвърлят ги още от „прага“. Под предлог, че се стремят към „обективност“, западните идеолози и пропагандатори предварително подготвят своя потребител за мисълта, че ако някое заключение идва от източник, който не крие своята принадлежност към прогресивните обществени сили, на това заключение не си струва да се вярва.

Такава е шизофренията на съвременния антикомунизъм. Независимо от това изводите и материалите на Международния комитет са изключително важни, тъй като през 70-те години комитетът стигна до същите изводи, до които стигнаха антифашистите през 30-те години. Ето как стана това.

Отначало комитетът реши да провери отново експертите за пожара. Трябваше да се държи сметка за обстоятелството, че експертите са били специално назначени от фашисткото правителство, а последното е преследвало съвсем определена цел. С други думи, Йосе и Шац днес не могат да се смятат за „обективни“, макар че са вървели по обективно правилен път. Поради това комитетът реши да се обърне към съвременни специалисти по термодинамика и да проучи въпроса на основата на същите обективни факти, които са били установени в 1933 година. Като се има предвид, че за

40 години термодинамиката е отишла напред, можеше да се използва съвременна електронноизчислителна техника, за да се отговори на въпроса: можел ли е ван дер Любе сам да „запали“ Райхстага?

Такава експертиза бе извършена в 1970 г. от Института по термодинамика при техническия университет в Западен Берлин под ръководството на професор Шефан. Отначало учените анализираха предишните експертизи, а след това се заеха сами да проучат проблема. Ето тяхното заключение:

„Не подлежи на съмнение, че предишните експерти Йосе, Вагнер и Шац са се придържали към различни мнения по редица спорни моменти в пожара на 27. 2. 1933 година. Независимо от това те са стигнали до един нодушното мнение, че един подпалвач не е бил в състояние сам за такова кратко време да предизвика такъв мощен пожар, без да има спомагателни средства — в конкретния случай, без залата предварително да е била подготвена за подпалване. Такъв е бил изводът и на проф. Кристен и неговите колеги.

Предприетото от нас изследване стигна до същия извод, макар и по други пътища. Тъй като от 1933 г. насам термодинамиката е постигнала значителни успехи, на нас не ни беше необходимо да се опираме на опита на предишните експерти. Нашите изследвания се основаваха на нови идеи и изчислителни методи. Изводите могат да се формулират, както следва:

Стъклените части на тавана са могли да издържат само неоголямо превишаване на налягането и независимо от вида на укрепването, необходимо е било само малко допълнително налягане, за да се срутят куполът и стъкленият таван. Напълно вероятно е това допълнително налягане да се е появило при възникването на пожара. Но след сгромолясването на стъкления таван температурата, която са описали свидетелите, е могла да възникне само в случай, че до този момент цялото съоръжение е било доведено до температурата на горене.

Изхождайки от най-предпазлива оценка, за това е било необходимо да изгорят напълно завесите и освен това 200 кг. дървен материал. Както показаха нашите и други опити, напълно се изключва възможността подобно количество дървен материал (столове, маси и т. н.)

да се възпламени за 10 минути без използването на някакви други запалителни средства освен въглищни подпалки и парцали. Очевидно е, че по време на първата фаза на пожара в залата не е горяла подобна маса дървен материал — иначе описаните от свидетелите огнища биха били по-големи. Вътрешната обстановка не би могла за 10 минути да бъде доведена до такава температура от тези огнища! Дори при падане на тавана в залата не биха избухнали такива пламъци. Но таванът е паднал, а това е можело да бъде само резултат от използването на леснозапалими вещества, предварително внесени в залата. Този извод се поддържа от изчислението на времето, необходимо за довеждане на вътрешната обстановка до температурата на възпламеняване. Дори ако при това изчисление се предположи, че незабавно след запалването на първото огнище източната страна на залата е била обхваната от общ огнен фронт, и след сгромолясването на тавана първият ред столове не би следвало да се запалят. Но тъй като именно това е станало, то е могло да бъде резултат единствено от наличието в залата на достатъчно количество леснозапалими вещества.

На основата на резултатите, до които ни доведе изследването, следва да се смята за невъзможно превръщането на цялата зала за няколко минути в огнено море без използването на значителни спомагателни средства.¹³

Читателят ще ми прости за дългия и тежък цитат, но той говори сам по себе си. Коментирайки своите изводи, професор Шефан обясни: ако се изхожда от всички обективни условия, един човек е трябвало да разполага с минимум 30 минути и с различни спомагателни средства, за да запали заседателната зала. По-специално той е трябвало да има или 80 л нефта, или 90 кг фосфор, или 80 л бензин, 130 л спирт и освен това минимум 210 кг хартия. Ван дер Любе не е имал нито толкова време (според полицейските протоколи той е престоял в залата не повече от 10 минути), нито такива материали. Следователно...

Ненапразно се казва: Лесно е да говориш, мъчно е да го сториш. Прекият и недвусмислен извод на профе-

¹³ Der Reichstagsbrand, S. 224—225.

сър Щефан не се оказа по вкуса на господин Тобиас. От начало той се опита да оспори научната база на анализа, но не успя. Тогава — за какво ли не могат да се използват времето и умението! — се появи нов казуистичен въпрос: а може би ван дер Любе е разполагал не с 10, а с повече минути? Именно с подобна казуистика се зае А. Берндт на страниците на едно солидно западногерманско историческо списание.¹⁴ Той започна да препроверява различни източници и стигна до извода: пожарът в заседателната зала се е разгорял не за 10, а за цели 23 минути!

Но и тази атака не беше особено ефективна. В своето възмущение Валтер Хофер констатира: няма никакви основания да се съмняваме в хронологията, определена точно от двете пожарни команди през нощта срещу 28 февруари. Нещо повече, ако се вярва на Берндт, ван дер Любе би трябвало да бъде професионален спринтьор, за да може така бързо да се озове в залата — а нали той не е знаел пътя и освен това е бил полусляп. Ще добавя от себе си: срокът от 30 минути бе изчислен от Щефан единствено на основа на предположението, че при подпалването са били използвани специални средства. А в ръцете на ван дер Любе такива не е имало (това не се оспорва нито от Тобиас, нито от Берндт). Ако става дума за злополучните подпалки, полуслепият маниак е можел цяла нощ да тича из Райхстага. Но той не е направил това; вместо него работата е била извършена от други, по-сръчни ръце.

НАКЪДЕ ВОДЕХА СЛЕДИТЕ?

Аз вече неведнаж споменах името на Маринус ван дер Любе — и може би той не би заслужил това изострено внимание, ако ставаше дума за случаен провокатор или за маниак. Колкото и странно да е това, именно г-н Фриц Тобиас ме наведе на размисъл за символичното значение на тази жалка фигура. В своето обширно писмо до мен той се бе заел да прави многозначителни паралели между ван дер Любе и сегашните „ултралеви“ елементи, които извършват терористични актове в западните страни.

¹⁴ Wierteljahreshefte für Zeitgeschichte. Stuttgart, 1975, Heft I.

Действително през последните години безсмислените и авантюристични провокации, извършвани във ФРГ от анархистки или маоистки елементи, се представят от тях (и от техните покровители) като „комунистически действия“. На свой ред „властниците“ незабавно използват тези действия за полицейски и идеологически репресии против истинските комунисти. Такива действия още по-често се използват за идейно компрометиране на прогресивните сили. Не беше ли Маринус ван дер Любе образец на подобни провокации? Този въпрос придобива много актуално значение.

За този човек не знаем много. Младият зидар Маринус ван дер Любе известно време е бил член на Холандската комунистическа партия, но е бил изключен за нарушаване на дисциплината. След това той започнал да блуждае из всевъзможни троцкистки и други левичарски групировки, които имали разклонения и в Германия. През януари 1933 г. той още се намирал в Холандия, където се лекувал в очна клиника поради 75-процентовата си загуба на зрение. В самия край на януари той изчезнал безследно за своите роднини — докато те не чули за арестуването му. Неговият брат и до днес смята, че Маринус е бил подмамен в „берлинския капан“ и ако се съди по всичко, там се е срещал със свои съмишленици и е започнал да ги призовава към „решителни действия“ против нацизма. В полицейските документи дори е отбелязано, че през тези дни той бил извършил няколко опита за палеж.

Стана известно само едно: през нощта на 26 срещу 27 февруари ван дер Любе е бил в полицейския приют в берлинското предградие Хенингсдорф. Заедно с него бил някой си Франц Ватчински, който на следващия ден изчезнал безследно. Нито полицейските следователи, нито съдът предприеха никакви опити да издирят този важен свидетел.

Подложен ли е бил ван дер Любе на „обработка“. По този повод имах случая лично да чуя разказа на човек, който го е виждал тази нощ.

През есента на 1972 г. в Бон ме запознаха с възрастен „врял и кипял“ мъж. През 30-те години той е служил в шаба на СА в Берлин, бил е близък с много дейци на СА, включително с началника на берлинските шурмоваци Карл Ернст. Г-н Юргес — така наричаха

моя събеседник — твърдеше, че през нощта на 27 февруари се е състояла среща на Ернст с... ван дер Любе. Самият Юргес присъствувал на нея като преводач, тъй като ван дер Любе слабо знаел немски. На срещата присъствувал още един офицер от СА; тя се състояла на „Хегеманщрасе“.

— Имахте ли впечатлението, че Ернст се вижда с ван дер Любе за пръв път? — запитах Юргес.

— Не, точно обратното. От разговора можеше да се разбере, че ван дер Любе вече се е срещал с Ернст или с негови подчинени.

— Стана ли дума за подпалването?

— Не, не си спомням пряко споменаване на Райхстага.

— А може би сте забравили?

— Не, такова нещо бих запомнил. Ставаше дума за някакво уговорено мероприятие. Едва на следващия ден разбрах в какво се състои работата и разказах за това на моя приятел, депутата от Райхстага Оберфорен, който скоро загина при тайнствени обстоятелства...

Има и други свидетелства: холандският юрист де Йонг, който е присъствувал в Лайпциг като наблюдател, изрази следното мнение: според него ван дер Любе действително е бил подмамен „в капан“ от агенти на берлинската полиция, които са започнали да го обработват с помощта на силно действащи лекарства. По това, че такава обработка е имало по време на самия процес, няма две мнения. Моят отдавнашен познат, сега покойният Карл Бернардович Гофман — журналист и кореспондент на „Правда“ в Германия през онези години, — ми разказа как безпомощно е пелтечел ван дер Любе в залата на съда, без да бъде в състояние да довърши започнатата фраза.

В Лайпциг Маринус ван дер Любе бе осъден на смърт; молбата за помилване бе отхвърлена. Тялото на екзекутирания въобще не бе предадено на семейството; в полицейските архиви за него не са запазени никакви документи и поради това ние сме „обречени“ само на косвени доказателства за истинската му роля и за възможните му съучастници.

Какви са тези доказателства? Първата група от тях се отнася до следите, които самият ван дер Любе е оставил на „местопрестъплението“. Още в съдбоносната

нощ на това място са били намерени следи, които в никакъв случай не са могли да принадлежат само на този „единствен подпалвач“. Ето как ги описва Международният комитет, обобщавайки всички данни:

- следи от запалителна течност;
- факел, намерен в коридора;
- многобройни огнища в заседателната зала.

Следите са важен, но не са изчерпателен фактор. За това, че полуслепият ван дер Любе съвсем не е действувал така, както това бе описано по време на следствието на Лайпцигския процес, стана ясно още в залата на съда. Със своите точни въпроси Георги Димитров успя да доведе съда до явно смущение, когато започна да изброява всички действия, които подпалвачът бил успял да извърши за някакви си десетина минути. Тези въпроси подробно бяха разгледани от създадения в 1933 г. от прогресивната общественост „паралелен съд“ в Лондон, който внимателно анализира всички версии, лансирани от нацистите. Той установи, че според тези версии ван дер Любе е трябвало да извърши за 11—14 минути 167 различни операции, при това на два различни етажа и в повече от 20 различни помещения!

Между другото в Лайпциг въобще не бе доказано, че именно ван дер Любе е бил човекът, когото Талер и Фльотер са видели до прозореца. По-скоро обратното! Пожарникарят Полхов категорично твърдеше, твърди и до днес, че пожарникарите е трябвало сами да разбият прозореца; същевременно ван дер Любе не е имал никакви следи от порязвания; най-сетне, полицията въобще не изследва всички разбити прозорци. Освен това Фльотер е видял у човека до прозореца факла, а ван дер Любе не е имал факла. Най-сетне, полицията задържа още един човек, който бил избягал от Райхстага. С други думи, ван дер Любе е можел да попадне — и което е най-вероятно, сигурно е попаднал — в Райхстага по друг път. Но какъв?

Когато Йосе е извършвал своята експертиза, той е обърнал внимание на една особеност на устройството на залата: от двете страни на трибуната са се намирили ложите на стенографите. За тях е била предназначена една стая зад трибуната с отделен вход на мезанина. С други думи, в тази стая е можело да се влиза и от нея е можело да се излиза, без да се минава през залата.

Но с това не свършват особеностите на сградата на Райхстага. Недалеч от мястото, където е излизала стълбата от стаята на стенографите на мецанина, е имало сравнително малка желязна врата. През нея по тясна стълба е можело да се слезе долу, в подземния коридор. Той е минавал под улицата и е завършвал в котелното помещение. Оттук са се отоплявали не само Райхстагът, но и намиращият се непосредствено до сградата на котелното помещение дворец на президента на Райхстага. С други думи, от двореца на президента по подземния проход е можело да се отиде в самия Райхстаг, като се заобиколят всички постове и караули.

Наличието на този проход е било известно на мнозина — депутати, пазачи, служители в Райхстага. Но естествено най-добре за него е знаел тогавашният стопанин на двореца на президента на Райхстага. Името му е Херман Гьоринг.

ПОДЗЕМНИЯТ КОРИДОР

Казва се, че шапката на крадеца горн. Господин президентът на Райхстага, райхсминистърът Херман Гьоринг, едва ли е искал да следва тази пословица. Но точно така се получи. Когато той се появил на мястото на пожара, незабавно изпратил началника на личния си щаб, щурмовака Вебер, при злополучната желязна врата, за да може по-късно да свидетелствува под клетва: през нощта на пожара вратата, водеща към подземния коридор, е била затворена.

Неизвестно защо обаче този вариант, чиято цел беше незабавно да „отпадне“ въпросът относно възможността да е бил използван проходът, се оказа недостатъчен на Гьоринг. Още на 1 март 1933 г. — буквално на следващия ден — той заяви пред представители на печата, че именно през подземния коридор са можели „да избягат подпалвачите!“ (тоест комунистите). И двата варианта фигурираха в Лайпцит, но прокуратурата така и не реши кой от тях да избере. В обвинителния акт се съдържаше доста разтеглива формулировка: използването на прохода уж било „невъзможно без разрешение“.¹⁵

¹⁵ Kalbe, E. Freiheit für Dimitrow. Berlin, 1969, S. 52.

А с разрешение? И ето че стигаме до главния проблем в цялата „загадка на пожара“, около който и до днес не стихват споровете. При това съдбата на този проблем мина през няколко етапа:

Първият етап започна в момента, когато на страниците на знаменитата „Кафява книга“ антифашистите за пръв път обърнаха вниманието на обществеността върху ролята на подземния проход като път, който е бил използван от нацистките подпалвачи.

Вторият етап се разигра в Лайпциг, където съдът се опитваше да потули въпроса за подземния проход, а Георги Димитров разби на пух и прах и двете версии на Гьоринг.

Третият етап е свързан със следвоенните опити на реакционната публицистика и историография да оневини нацистите. Когато г-н Тобнас публикува своята книга, в която засегна въпроса за използването на подземния проход, станаха известни нови данни, нови доказателства. На тях именно ще се спрем.

Значителна част от новите доказателства представяват показанията на бившите берлински пожарникари, които са взели непосредствено участие в потушаването на пожара и по напълно понятни причини са си държали езика зад зъбите през годините на фашизма. През 60-те години те започнаха да описват събитията през съдбоносната нощ и констатираха следното: когато на пожарниците се е наложило да слязат от главния етаж в мецанина, тук те се натъкнали на група хора, които им попречили да отидат по-нататък.

Ето какво разказва пожарникарят Полхов, един от първите, които са се озовали в горящото здание:

„Доколкото си спомням, в едно от помещенията гореше свещ, спомням си сега, че в него цареше голям безпорядък. Наоколо се търкаляха преобърнати столове, от отворените шкафове набързо бяха извадени покривките. От това помещение към долния етаж водеше тясна стълба. По нея започнах пипнешком да слизам в тъмното; когато слязох 2—3 стълпала, изведнаж отдолу светна лампа — до този момент бе изминала около една минута. Възможно е някой да е включил светлината на долното табло. Сега успях да видя, че в края на стълбата имаше стъклена преградка, а стъклената врата беше затворена. При преградката стояха няколко по-

лицейски чиновника; във всеки случай те носеха обичайните и дори новички полицейски мундири. Те насочиха към мен револвери, светвайки в очите ми с джобни фенерчета. Иззад счупеното стъкло ми извикаха: „Веднага назад!“ Аз отвърнах: „Аз съм пожарникар.“ Отговорът беше: „Назад или ще стреляме!“ Смаях се, като видях полицаи на стълбата по това време (21 часа и 23 минути) — още повече че при пристигането ни в Райхстага нямаше и следа от полицията. Бях принуден да се върна и да доложя за това на началника на моето отделение брандмайстера Лотуш: „Г-н Лотуш, долу на стълбата стоят полицаи, не ме пускат долу.“ Лотуш запита: „Къде е тази стълба?“ Показах му. Когато се върна, той каза: „Те още стоят там и размахват револверите си. Но те казаха, че долу нямало пожар.“¹⁶

Полхов прибавя, че когато на следващия ден официално давал показания в полицията, разказал и за тази среща. Следователят обаче незабавно прекратил разпита и казал:

— Достатъчно, всичко останало знаем...

Самите пожарникари дълго обсъждали тайнствената среща и през онези дни един от пожарните експерти Мойзер дори съставил точна скица и публично изказал предположението, че „подпалвачите са били много“. След няколко дни обаче Мойзер отново повикал участниците в разговора и заявил, че се бил убедил, че ван дер Любе е извършил всичко сам...

Не е трудно да се разбере, че Мойзер и Полхов са били принудени да мълчат. Едва след войната, когато отново се заговорило за подпалването на Райхстага, Полхов написал цитираното от нас писмо. Той допълнително потвърди своите данни в 1969 г., когато неуморният Тобиас издири бившия началник на 6-а пожарна команда Пуле, а последният уж заявил, че никой не му бил докладвал за тайнствената среща на стълбата. Полхов се възмутил и написал протестно писмо на Пуле. Оправдавайки се, последният съобщил, че „изявлението за Тобиас“ е направено не от него, а от сина му, който в 1933 г. е бил... на четиринадесет години.

¹⁶ Писмо на Ф. Полхов до Секретариата на Международния комитет от 14 юли 1960 г. (Reichstagsbrand, S. 230).

Обадил се и пожарникарят Ерих Нест, който бил един и същ взвод с Полхов. Той потвърдил: да, той вървял зад Полхов и когато започнали да слизат по тясната стълба, долу се оказали двама полицаи, които заплашили пожарникарите с револвери.¹⁷ Същото потвърдил и третият от останалите живи пожарникари от взвода на Полхов — Емил Дупке.¹⁸

И така, има важно свидетелство, че в долните етажи на Райхстага не е било „чисто“. Съществено допълнение към това направиха двамата бивши огняри на Райхстага — Хайнрих Грюневалд и Ерхард Цирон. Ето какво съобщил Грюневалд на историка Карл Брахер в 1969 г.:

„На 26 и 27 февруари 1933 г. аз и моят колега Йохан Витковски получихме задачата да запалим котлите, за да загреем помещението за подсиления отряд охрана, който се беше разположил в приемната зала на двореца на президента на Райхстага. През 13-годишната ми служба в Райхстага това беше единственият случай, когато тази зала се отопляваше. Охраната уж била необходима в случай на комунистически вълнения.

Този отряд се стори подозрителен не само на нас, огнярите, но и на пазача Паул Адерман. Той сложи няколко кибритени клечки на определени места в подземния проход, а именно там, където коридорът се пресичаше от канализационната тръба, покрита с две металически плочи. Това беше единственото място в коридора, постлано с металически плочи. Освен това Адерман опъна конци на вратите, които отделяха двореца на президента от котелното помещение. Именно по този начин той успя да установи, че точно през нощта, когато в двореца се намираще „подсиленият отряд“, неизвестни лица са използвали подземния проход. След пожара на 27 февруари отрядът изчезна безследно. На 28 февруари Адерман каза на мен и на моите колеги, че през нощта на пожара някой е използвал черния проход, който водеше от президентския дворец в сутерена. Това са можели да бъдат само хора от отряда.“

Очевидно това съобщение болезнено засегна г-н Тобиас и той се опита да докаже, че в този ден Грюневалд

¹⁷ Писмо на Е. Нест от 14 юли 1960 г.

¹⁸ Писмо на Е. Дупке от 26 юли 1971 г.

въобще не е бил в Райхстага. Тогава уязвеният Грюневалд намери в архивата служебното разписание за 1933 г., от което личи, че той е бил дежурен през нощта на 27 февруари!

Накрая още едно показание. Неговият автор е Ерхард Цирон, също бивш огняр в Райхстага:

— Грюневалд е прав, когато си спомня, че на 26 и 27 февруари по изключение трябваше да се включи отоплителната инсталация в двореца, тъй като в приемната зала на двореца на президента на Райхстага се бяха разположили група неизвестни нам лица. На 27 февруари аз излязох от котелното в 8 часа вечерта заедно с огнярите Крюгер и Витковски... Ние с Грюневалд и Витковски не бяхме призовани в съда. В Лайпциг пунаха само „филтрираните свидетели“. Когато провеждаха следствието на местопроизшествието, също не ни разпитваха.¹⁹

За да бъде картината пълна, ще прибавим: когато пазачът Адерман е бил разпитван в Лайпциг, той казал:

— Ако хората, за които става дума, са се събули, преди да се промъкнат през прохода, и са избягнали сложените в средата дъски, нищо нямаше да можем да забележим...

Той каза, че според неговите предположения в течение на четири седмици преди пожара неизвестни лица *шест* пъти са минавали по подземния коридор.

Но и всичко това не беше достатъчно за Тобиас, Момзен и тем подобни. Момзен излезе с ново твърдение: помещението на пазача е било разположено така, че Адерман и другите е трябвало непременно да видят всеки, който влиза и излиза от подземния коридор. Но и тук привържениците на „теорията за единствения подпалвач“ претърпяха неуспех. Представителят на Международния следствен комитет, професорът по криминалистика от Хайделбергския университет Хайнц Леференц, констатира: от президентския дворец е можело незабелязано да се премине в Райхстага, тъй като изходът не се е контролирал от пазача. Ако са били взети съответни мерки, можело е безшумно и незабелязано да се върви по подземния проход.

¹⁹ Berliner Stimme, 9. 9. 1972.

Общият извод на Леференц е: използването на подземния коридор от подпалвачите, както и присъствието на „подсиления отряд за охрана“ в двореца не подлежат на никакво съмнение.

ПЪТУВАНЕ В МИНАЛОТО

Сравнително неотдавна в научната практика се появи понятието „съвременна история“. На пръв поглед то съдържа противоречие: как може историята да „бъде съвременна“? Историята си е история, нейният предмет е миналото. Днес обаче дори най-ревностните пазители на традицията не възразяват против използването на новия термин и за това си има сериозни причини.

В нашето динамично време, в епохата на колосални скорости и грандиозни промени, често е трудно да се установи точната граница между миналото и настоящето — и още по-трудно е да се смята за минало онова, което е станало съвсем неотдавна. Класическото делене на историята на „нова“ (след Великата френска революция) и „най-нова“ (от 1914 г. или от началото на ХХ в.) вече не може да вмести събитията в цялата им пълнота. Ако, примерно, събитията през 1914 г. са „най-нова“ история, то тогава как да наречем събитията през 1941 г.: „най-най-нова“ история? Очевидно терминът „съвременна история“ е полезен именно за преодоляването на подобни трудности. Тя разглежда събитията, които — макар и станали в миналото — сякаш си остават съвременни. Във всеки случай това се отнася до събитията по време на Втората световна война и през следвоенния период. Днес вече в много страни има специални „Институти по съвременна история“, които съсредоточават вниманието си върху изучаването на войната от 1939—1945 г. и на следващия период.

На мен лично понятието „съвременна история“ ми е близко не само по чисто научни причини. Когато сам преживееш определени събития, а след това намериш описанието им по страниците на монографии и дори на учебници по история, тогава — макар и да не ти се иска да мислиш за собствената си възраст — размишляваш за съдбата на своето поколение, което трябваше да бъде свидетел на колосалните промени и сътресения,

преживени от съвременния свят. Всеки участник във Великата отечествена война изпитва това чувство, когато прелиства страниците на мемоарите и военноисторическите трактати. Пристигнеш в някой град, в който си бил през годините на войната, и за теб той се превръща в пътеводител по история. Простете, по „съвременна история“ . . .

Именно такова чувство винаги изпитваш в такива градове като Берлин или Мюнхен. Особено в Берлин! И макар че градът се преустройва и расте, а на местата на предишните развалини вече отдавна се издигат нови квартали, току се натъкваш на здание, което веднага те връща в миналото.

През следвоенните години неведнаж ми се е случвало да минавам пешком или с кола в непосредствена близост до зданието на Райхстага. Отначало, през 50-те години, то се извисяваше като сив и, ще кажем откровено, уродлив колос в центъра на града, забил в небето скелета на огромния си купол, изгорял в 1945 година. Доста бавно започнаха да привеждат в ред зданието и — сякаш като издевателство над спомена за Великата победа — започнаха с това, че боядисаха или замазаха всички надписи, оставени от съветските воини по стените на Райхстага в историческите дни на неговото шурмуване. Естествено външното благоприличие бе спасено: западноберлинските власти твърдяха, че чисто и просто искали да ремонтират сградата. Представителите на английските окупационни власти им пригласяха: ние нямаме нищо общо с това. Съветският поет Евгений Долматовски направи ценен подарък на „съвременната история“: той събра много надписи, коментира ги и ги издаде в книгата „Автографи на победата“. По такъв начин бе запазено важно доказателство за непобедимата сила на съветския народ, за която често забравят на Запад.

Сега Райхстагът се издига, блестейки със свежо измазаните си стени и колони. Той бе реконструиран: централният му купол бе свален и бяха оставени само четирите кулички по ъглите. Зданието не спечели от това. То не печели и от това, че западноберлинските власти често го използват за провокационни цели, за да докажат мнимата принадлежност на Западен Берлин към ФРГ: В ремонтираните зали често заседават комисии на

бонския Бундестаг. Но от старата заседателна зала е останал само скелетът — целият ѝ външен вид се е изменил до неузнаваемост.

Когато започнах работа върху историята на подпалването на Райхстага, аз се замислих: а защо да не направя посещение, както се казва, на „местопрестъплението“? Текущите работи все ме отклоняваха от това намерение, докато не прочетох в някакъв вестник съобщение, че един от членовете на Международния следствен комитет възнамерявал да посети същия подземен коридор, по който през нощта срещу 28 февруари 1933 г. е тръгнал по своя зловещ път отрядът от подпалвачи-щурмоваци. Това съобщение ме накара да отложат работите си и да тръгна за Берлин.

Откъде би могло да се влезе в подземния проход? Знаем, че един от пътищата за него е водел от стаята на стенографите. Позвъних в Западен Берлин и попитах осведомени хора: запазена ли е тази стая. Дадох ми отрицателен отговор. Вътрешният вид на бившия Райхстаг сега е силно променен, много коридори и стълби не са запазени. Тогава у мен възникна друг план: нали коридорът е завършвал в бившия дворец на Райхстага, а дворецът...

... В днешен Берлин малцина обръщат внимание на старомодното здание, което се намира в двора между „Клара-Цеткин-шрасе“ и „Ото-Гротевол-шрасе“. Това здание изобщо е трудно достъпно, защото се намира в непосредствена близост до държавната граница, която отделя територията на Германската демократична република от Западен Берлин. Сега съвсем не е така лесно да се озовете в самия двор. На входа ще видите бариера с предупреждение, че тук започва пограничният район. Самото здание, за което става дума, съвсем не е забележително. То е само триетажно и единствената му особеност е външната стълба, която води направо до втория етаж.

Следвоенната история прокара границата между двата свята, без да я е грижа за някои исторически обекта. Зданието на Райхстага се оказа в английската окупационна зона в Берлин. Покрай източната страна на тази сграда минава улица, която носи името на първия президент на ваймарска Германия Фридрих Еберт — „Фридрих-Еберт-шрасе“. Разграничителната

линия минава точно по тази улица, без да я е грижа за това, че от едната страна се намира Райхстагът, а от другата — дворецът на президента на Райхстага. Единният комплекс се оказа разкъсан. Впрочем никой не съжалява за това — нали Райхстагът, а още повече дворецът на неговия президент отдавна са загубили своето предназначение. Дворецът се оказа на територията на столицата на ГДР. Отначало тук се е намирал един от филиалите на Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на ГЕСП, след това в него се настанила фабрика за грамофонни плочи. Сега по коридорите на бившия дворец сноват хора с големи касети, пълни с плочи. Табелките на вратите гласят: „архив“, „картотека“, „счетоводство“. Изобщо — ежедневие...

През 30-те години тази сграда е изглеждала друго-яче. Излезе ли от Райхстага и прекоси ли улицата, човек веднага се е изправял пред високи врати, които са водели към вътрешния двор на президентския дворец. Тук са се намирали парадният вход и приемната зала, а в нея — мраморна стълба. Вторият етаж на двореца е бил предназначен за приеми и съвещания, на третия са се намирали покоите на президента, както и няколко квартири, отредени за почетни гости. Цялата сграда е била заобиколена от висока ограда, охранявана от полицаи, като входът е бил не откъм „Фридрих-Еберт-штрасе“, а откъм крайбрежната улица „Райхстаг-уфер“. Тук е имало постоянни постове. Десетки пъти съм виждал това здание на снимка, чел съм описания, разглеждал съм схемата на неговия план. Но да видиш веднъж е по-важно, отколкото да прочетеш десет пъти.

Когато пристигнах в Берлин, веднага се свързах с ръководството на министерството на вътрешните работи на ГДР. Разрешението бе получено и в уговорения час очаквах любезните стопани на „пограничния обект“ на кръстопътя на крайбрежната „Райхстаг-уфер“ и „Ото-Гротевол-штрасе“.

... Минаваме бариерата. Най-напред от лявата ни страна има неголяма сграда — това е бившето сервизно помещение. След няколко крачки е и самият дворец. Високи врати водят към вътрешния двор.

Читателят обаче ще разбере защо не тръгнах веднага нагоре по парадната стълба. Далеч по-важна беше малката врата, която водеше в котелното помеще-

ние. Два завоя по тясната стълбичка — и аз се озовах в сравнително високо помещение. В него — голям котел. Той работи и до днес. Оттук водят два коридора. Единият — към работилницата, а другият — в още едно подземно помещение. Желязна врата отваря пътя към същия оня знаменит проход, през който през нощта срещу 28 февруари 1933 г. са минали шурмоваците...

За съжаление не успях да мина по целия им нощен маршрут. Подземният коридор, който води от двореца на президента в самия Райхстаг, е плътно затворен с тухлена стена с две решетки — тук е държавната граница.

... Коридорът е доста широк. По него можеш да се движиш, като носиш в ръце всичко необходимо за подпалването. Наистина според разказите на съвременниците на няколко места на пода му е имало железни плочки, които са къртели под ботушите. Но вече приведохме изказванията на един експерт, който с пълно основание смята, че нищо не е пречело на шурмоваците да използват всякакви други обувки и да се придвижват безшумно по подземния коридор...

След като разгледах подземния коридор, се отбих в самото здание. За тази цел трябваше да се върна обратно във вътрешния двор. Излизайки от малката врата на котелното, аз се оказах точно срещу парадния вход. Ние знаем, че специалният отряд шурмоваци е бил настанен в така наречената „зала за приеми“, т. е. непосредствено около голямата парадна стълба. Можех лично да се убедя, че на шурмоваците не им е било трудно незабелязано да минат в котелното, а оттам — в подземния коридор. Стаите, в които са отседнали гостите на тогавашния президент на Райхстага Херман Гьоринг, са се намирали два етажа по-горе. Пътят от входната зала до подземния коридор е можел да бъде изминат, без да се привлече вниманието на когото и да било. Най-сетне полицаите, които са охранявали двореца, са се намирали далеч, пред вратата на крайбрежната улица, и по такъв начин също не са можели да видят каквото и да било.

Като благодарих на моите германски другари за любезното разрешение да извърша пътешествие в 1933 г., аз се отправих по-нататък — но вече в днешния ден.

Предстояха ми разговори с авторите на знаменитата „Кафява книга“, на страниците на която за пръв път бе разобличена тайната на подпалването на Райхстага и ролята на подземния коридор, който току-що бях посетил.

„Кафявата книга“ е уникално явление в световната публицистика. Едва ли някога в историята на политическия журнализъм за такъв кратък срок е била създавана публикация, която да е съумяла да разкрие един така секретен замисъл с точност, на която биха могли да завидят висококвалифицирани криминалисти. И днес историците, които разполагат с къде по-голяма документална база, не могат да предложат на читателя друго, по-убедително тълкуване на събитията. Ето защо аз се чувствавам в правото си да се отклоня от главната линия на събитията и да разкажа за тази удивителна книга.

Ето нейната история, която ми бе разказана от Александър Абуш — ветеран на комунистическото движение, а през следвоенните години — заместник-председател на Министерския съвет на ГДР, член на ЦК на ГЕСП, член на Академията на изкуствата на ГДР, почетен председател на Културния съюз на ГДР.

— Тогава бях главен редактор на вестника на ГКП в Рурската област — „Рур-ехо“, който излизаше в Есен. До 10 май останах в Рур в нелегалност. В края на май бях повикан в Берлин, където узнах за новата задача, която ми беше възложила партията. Беше решено (във взимането на това решение не съм участвувал) за максимално кратък срок да се подготви и публикува книга, разобличаваща нацистите и тяхната провокация. Работата трябваше да се извърши в Париж, закъдето се отправих по сложен път — през Чехословакия, Австрия и Швейцария.

Скоро в малките стаички на ул. „Сент Оноре“ закипя работа. Работехме в помещението на издателство „Карфур“, което тогава се ръководеше от Вили Мюнценберг. Трябваше да бързаме — книгата на всяка цена трябваше да излезе на бял свят до септември, когато в Лайпциг щеше да започне процесът. Тук, в редакцията, се стичаха материали: показания на свидетели, разкази на очевидци-емигранти. Огромна помощ ни оказва ръководството на ГКП. Така Вилхелм Пик,

който след арестуването на Ернст Телман бе поел ръководството на партията, ни предаде схемата на Райхстага и на подземния коридор, с която той разполагаше като депутат. Той също ни обърна внимание на ролята на шефа на СА в Берлин Ернст. Но материали идваха не само от комунисти: социаледмократи, безпартийни, дейци на буржоазните партии, станали жертви на нацизма, споделяха с нас своите сведения.

Не биваше да се чака: възложихме написването на отделните глави на наши сътрудници. Моята задача се състоеше в политическата редакция; другият редактор беше Ото Кац (известен под журналистическия псевдоним Андре Симон). Рудолф Файстман написа главата за идването на нацизма на власт. Алберт Норден разработи въпроса за международните връзки на фашизма. Голяма помощ ни оказаха видни писатели, които взеха участие в литературната обработка на материалите. Освен това те ни дадоха и свои оригинални материали. Между авторите бяха такива изтъкнати майстори на перото като Мартин Андерсен-Нексо, Ромен Ролан, Егон Ервин Киш, Линкърн Стивънз, Ернст Толер, Майкъл Гоулд, Андре Жид, Анри Барбюс.

— Една допълнителна трудност — каза Абуш — се състоеше в това, че печатницата не се намираше в Париж, а в Страсбург. Коректурите и шпалтите трябваше да се носят дотам и обратно и тази работа се падна на мен: имах австрийски паспорт и можех сравнително лесно да пътувам из Франция. Така или иначе, на 1 август немското издание бе готово, а след една-две седмици книгата излезе и на френски и английски език.

Нашият разговор се състоя в голям кабинет в Академията за художествени изкуства на ГДР. Библиотечните рафтове бяха отрупани с книги на автора, писани през дългите години на неговата публицистична, писателска и обществена дейност. Онова, за което той си спомняше, изглеждаше отдавна минало.

В онези тревожни дни и месеци германските комунисти е трябвало тайно, нелегално, с риск на живота си да се борят за възплътяване на своите идеали в живота. Днес тези идеали са станали реалност.

Невидимата, но осезаема граница на времето е легнала между двата Берлина — столицата на ГДР и столицата на Германската империя.

В стария имперски Берлин в 1933 г. е водел своя неспокоен живот Ханс Шрекер, с когото вече се запознахме на страниците на тази книга. Знаем, че на 28 февруари той е оцелял благодарение на своята предвидливост и именно този нелегален опит е станал негов пътен лист в особения му живот — животът на нелегален куриер.

— Аз съм кореняк-берлинчанин — разказва Шрекер. — Но съдбата пожела през онези години да имам чешки паспорт. Днес вече не си струва да се анализира защо е станало така. Но това обстоятелство се оказа извънредно удобно. Името ми беше Гануш, фамилията ми — Страшниц, а гражданството — чешко, бях регистриран в Прага. Ръководството на партията реши, че с този паспорт ще ми бъде далеч по-удобно да обикалям из страната и да пътувам от една страна в друга. А през онези месеци последното беше изключително важно. Необходимо беше в чужбина да се доставят сведения за положението в Германия, включително да се снабдяват с материали другарите, които в Париж трескаво работеха върху „Кафявата книга“. Три пъти преминах германската граница с материали, които трябваше да се доставят във Франция. Естествено не пътувах направо за Франция. Маршрутът ми беше Берлин—Базел—Цюрих. Материалите, които ми даваше членът на Политбюро на ЦК на ГКП Франц Далем, бяха написани на специална тънка хартия, която лесно можеше да се скрие.

Впрочем скоро попаднах под подозрение. Очевидно Гестапо бе съобщило за мен на швейцарските власти и по време на едно от пътуванията ми граничарят ме запитва:

— Защо идвате в Швейцария?

— Турист съм.

— Колко пари имате?

— Десет франка.

— И с тези пари възнамерявате да извършите туристическо пътуване? — ехидно ме запитва полицаят.

Не ми оставаше нищо друго, освен да кажа, че ще получа парите си в Цюрих. Дълбоко в душата си проклинах Франц, който твърде пестеливо изразходваше партийните средства и действително ми даде за път само 10 франка. Що се отнася до Цюрих, не си кривях

душата. Именно там предавах материалите си, които след това се превърнаха в Париж.

— Все пак — продължи Шрекер — веднаж ми се наложи сериозно да се повълнувам. По време на поредното ми пътуване от Берлин до Базел се оказах в една куна с непозната жена, която изведнаж ме запита:

— Не ви ли се струва, че ви следят?

Отвърнах утвърдително. До този момент (влакът приближаваше швейцарската граница) вече ми се бяха сторили подозрителни няколко души в нашия вагон.

— Слушайте — каза моята спътница, — ако се страхувате от преследвания или ако у вас има нещо, което трябва да скриете, готова съм да ви помогна...

Наближаваше границата: трябваше да се вземе решение. Тъй като нямаше никакво съмнение, че ме следят и че на границата ми предстои обиск, реших да рискувам и се съгласих. Когато влакът влезе в тунел, бързо предадох плика на моята спътница.

По-нататък всичко се разви, както очаквах: германската полиция ме задържа на границата и започна да ме обискира. У мен не намериха нищо и ме пуснаха. Но влакът ми беше заминал и се наложи да го догонвам с такси. Вече от швейцарската страна на границата успях да благодаря на моята спасителка...

За „Кафявата книга“ като за майсторско произведение на боевата антифашистка публицистика с явно удоволствие си спомни по време на разговора си с мен Алберт Норден.

— В онези дни — каза беловласият ветеран на антифашистката борба — работех в Берлин. Като политически редактор на централния орган на партията „Ротфене“ естествено заедно с всички бях готов да мина в нелегалност. През април 1933 г. получих нова задача от Централния комитет. За нея узнах на една от явките, на която се срещнах с Рихард Гиптнер: трябваше да започна да издавам в Копенхаген бюлетина „Антифашистичен фронт“, а на него му предстоеше да се превърне в Париж. Скоро и аз отидох там. Ние се занимавахме с подготовката на антифашисткия конгрес, а аз бях включен и в състава на авторския колектив на „Кафявата книга“.

— Другарю Норден — запитах аз, — днес някои западни мемоаристи твърдят, че „Кафявата книга“ е би-

ла просто случаен успех, а в основни линии тя се е състояла от догадки. Доколко е вярно това?

— Ако говорим за успеха на „Кафявата книга“, той се дължеше тъкмо на това, че в нея бяха събрани точни фактически данни. Разбира се, някои моменти си оставаха скрити за нас и понякога бяхме принудени да пускаме в ход предположения и догадки. Но няма да преувелича, ако кажа, че в „Кафявата книга“ няма повече от 5—10 процента такива догадки. Всичко останало се основаваше на грижливата работа на нашите другари и приятели, които помогнаха да се пресъздаде точната картина на подпалването на Райхстага. Но и горепосочените догадки впоследствие бяха потвърдени.

Бих искал да отбележа, че извънредно много ни помогнаха видни френски и английски публицисти и поспециално знаменитата журналистка мадам Табуи, която ни снабдяваше със свои материали. Много материали получихме от Англия от известния юрист Денис Прит, от видния общественик Стафорд Крипс. Само в резултат на съвместната работа на всички антифашистски сили успяхме бързо и ефективно да завършим работката на всички материали. Днес можем само да се удивляваме как успяхме да сторим това. Но очевидно извънредните обстоятелства през тези месеци създадоха това изключително явление в публицистиката, в каквото се превърна „Кафявата книга“. Не е моя лична заслуга, че бях един от нейните съавтори. Но за това си спомням с чувство на историческо удовлетворение...

Записвайки думите на моя мастит събеседник, аз си мислех: какво щастие е, че именно такива хора, притежаващи изключително богат опит от антифашистката борба, днес стоят на кормилото на управлението на първата държава на трудовия народ в историята на Германия! Алберт Норден е един от онези, които пренесоха в днешния ден щафетата на антифашистките традиции и ги развиват заедно с младите поколения. Традициите, заложенни от Телман и Пик, живият опит на нелегалните дейци Ерих Хонерек, Вили Щоф, Алберт Норден и други славни борци за по-доброто бъдеще на своя народ, станаха всеобщо достояние в ГДР. Днес това бъдеще стана настояще.

Със съзнанието за това е по-лесно да се върнеш в миналото.

„ПОЗИТИВНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА“

Криминалистиката е сериозна наука. Съдебните доказателства трябва да бъдат изчерпателни, а в случаите, когато абсолютната им пълнота е невъзможна, те трябва да бъдат максимално убедителни. При това съществува определена класификация, съгласно която доказателствата се делят на „негативни“ и „позитивни“. Първите трябва да изключат всеки, който не е извършил дадено престъпление, а вторите — да дадат отговор на въпроса, кой е бил престъпникът.

Дотук ние се занимавахме със съвкупността от „негативни доказателства“ и стигнахме до следните изводи:

— Ван дер Любе не е можел сам за такова кратко време да подготви пожара в Райхстага.

— Тази вечер ван дер Любе не е бил сам в Райхстага.

— Ван дер Любе не е бил подпомогнат от персонала на Райхстага.

— Ван дер Любе не е познавал разположението на помещенията в Райхстага, тъй като се е намирал в сградата за пръв път в живота си.

— Ако той е имал помощници, те не са принадлежали към онези антифашистки слоеве, сред които гаватарите на Третия райх са търсели виновниците.

Но кои са били неговите помощници? И изобщо имало ли е такива? Тези въпроси натрапчиво се задават на страниците на съчиненията на г-да Тобиас, Момзен и другите фалшификатори. Те твърдят: „отрицателните доказателства“ били недостатъчни; след 40 години било крайно време да се назоват подпалвачите. Затова пък е ясен единственият подпалвач — Маринус ван дер Любе...

Няма да се самохипнотизираме с подобни заплашителни въпроси. Всъщност още преди 40 години световната общественост получи на страниците на „Кафявата книга“ „позитивни доказателства“ — достатъчни, макар и не абсолютно изчерпателни. Именно в „Кафявата книга“ за пръв път стана дума за отряда щурмоваци, разположен в двореца на Гьоринг, и за истинските организатори на подпалването — Гьобелс, Гьоринг и

командирите на щурмовите отряди Ернст, Хайнес²⁰, Хелдорф. По-специално „Кафявата книга“ се опираше на така наречения „меморандум на Оберфорен“. Оберфорен — депутат на Германската национална партия в Райхстага — състави през март 1933 г. документ за подпалването на Райхстага и го разпространи сред своите съмишленици. Този документ попадна в ръцете на чуждестранните журналисти. В края на април 1933 г. извадка от него се появи на страниците на в. „Манчестър гардиън“, а десет дни по-късно Оберфорен бе намерен мъртъв в дома си в град Кил...

Изводите, до които стигнаха авторите на „Кафявата книга“, намериха своето потвърждение още преди краха на фашизма. В началото на моя разказ споменах името на Херман Раушнинг, който публикува своите „Разговори с Хитлер“ още в 1939 година. Ето какво си спомня Раушнинг:

„Скоро след пожара в Райхстага Хитлер поиска да изслуша мой доклад за положението в Данциг, тъй като в страната и в Данциг предстояха избори. Съпровождаше ме гаулайтерът Форстер. Докато ни пуснат в канцеларията, имахме възможност да поговорим в кулоарите с лидерите на партията. Химлер, Гьоринг, Фрик и няколко гаулайтери от Западна Германия разговаряха помежду си. Гьоринг разказваше подробности за пожара в Райхстага. Тогава в партията още строго се пазеше тайната за пожара и самият аз смятах, че за подпалването са виновни комунистите или в краен случай хора, изпратени от Коминтерна. Едва от този разговор узнах, че Райхстагът е бил подпален от националсоциалистическото ръководство.

Откровеността, с която протичаше този разговор в тесен кръг, беше потресаваща. „Заговорниците“ се смееха, пускаха цинични шеги. Гьоринг описваше как неговите „юнаци“ преминали в Райхстага през подземния коридор, как имали малко време и как едва не ги открили. Той съжеляваше, че не е изгоряла „цялата колиба“. В бързината не успели да довършат „работата“.²¹

²⁰ Както впоследствие отбеляза историкът от ГДР Калбе, единствената неточност в книгата се състои в споменаването на Хайнес. Хайнес не е имал пряко отношение към подпалването.

²¹ Rauschning, H. Gespräche mit Hitler, Zürich, 1939, S. 76.

Тези редове на Раушнинг се основават на неговите бележки: както той сам ми каза, след всеки разговор с Хитлер незабавно си правел записки в своите бележници, а бележниците изнесъл със себе си от Германия в Швейцария.

Ханс Бернд Гизевиус, за чиито показания в Нюрнберг вече знаем, разказа на процеса за подробностите, станали известни на полицията по време на разследването на причините за пожара, но не получили гласност по онова време:

— Гьобелс разговарял за това (плана за подпалването — Л. Б.) с началника на берлинския щаб на СА Карл Ернст и описал в пълни подробности как трябва да се извърши подпалването. Бил избран определен разтвор (тинктура), който бил известен на всеки протехник. Този разтвор трябвало да бъде разпръснат и след известно време да се възпламени. За проникване в Райхстага бил използван коридорът, който водел от двореца на президента на Райхстага. Десет благонадеждни членове на СА били подготвени за извършване на подпалването...²²

По-нататък Гизевиус разказа за съдбата на някои от участниците в подпалването. Един от тях, шурмовакът Рал, бивш криминален престъпник, в 1933 г. бил изключен от редовете на СА и не му изплатили обещаното възнаграждение. Тогава той решил да съобщи всичко в Имперския съд, но протоколът с неговите показания попаднал в Гестапо. Той бил унищожен, а след това бил убит и авторът му. Повечето от другите участници били ликвидирани по време на разправата с ръководството на СА на 30 юни 1934 г., а единственият останал жив, офицерът от полицията Хайнц Гевер, впоследствие загинал на Източния фронт.

Естествено авторите на „Кафявата книга“ не са имали онази възможност да общуват така отблизо с ръководителите на Райха, каквато са имали Раушнинг и Гизевиус. Но всъщност те проникнаха в тайната на подпалването на Райхстага. И именно тук тук тук се сблъскваме с явление, което е станало обичайно за буржоазната публицистика и историография. Тя не иска да приеме за сведение истината, която се казва за буржо-

²² Нюрнбергският процес, М., 1967. Т. I, с. 739.

азното общество от неговите идейни противници. Федералният секретар на ГСДП Егон Бар иронично забеляза на една пресконференция:

— Когато комунистите казват, че две по две прави четири, трябва да имаме мъжеството да повторим това, а не да твърдим, че две по две прави пет...

Именно такава смелост не притежават повечето от нашите идейни противници. Ето един пример: сериозните учени от типа на Хофер признават, че по решаващия въпрос „Кафявата книга“ е казала истината — но самият той не използва изводите на „Кафявата книга“, а иска да проведе свое собствено разследване. Вървейки по такива обиколни пътища, Хофер стига до същите резултати, до които са стигнали антифашистите — автори на „Кафявата книга“.

Съществено откритие по този обиколен път бяха документите на братята Ойген и Ханс Кесел. Първият от тях е бил офицер от кайзеровата армия, а след това е служил в „доброволните отряди“ на контрареволуцията от 1918 г.; след 1933 г. той влязъл в СА. Ханс фон Кесел е бил журналист и е поддържал тесни връзки с познатия нему от 1918 г. адютант на началника на берлинските шурмоваци, групенфюрера Ернст, както и със сътрудника на полицията Хелер, специализирал се в следенето на комунисти. Ойген фон Кесел е бил разстрелян по време на разправата със СА през юни 1934 година. По това време Ханс фон Кесел вече е бил в емиграция в Стокхолм.

За какво говорят записките на братята фон Кесел? Първо, за това, че през февруари 1933 г. сътрудниците на политическата полиция на СА, на СС и на специалния комисар в министерството на вътрешните работи Далюге са съставяли „черни списъци“, изпращали са агенти и провокатори, подбирали са лъжесвидетели и са провеждали „техническа подготовка“ за подпалването. За обект е бил избран Райхстагът, а подготовката се е провеждала от бригаденфюрера Далюге и от специална команда на СА. Братята Кесел знаели също, че се подготвяло убийството на Оберфорен. След пожара в Райхстага те били в течение на това, как полицията „манипулира“ с данните за Лайпцигския съд.

Проучвайки документите на братята Кесел, проф. Хофер обръща внимание на връзката на Ханс фон Ке-

сел с дееца на Германската национална партия Рихард Брайтинг. С архива на Брайтинг вече отдавна се занимаваше и секретарят на Международния комитет д-р Калик, за когото вече споменахме. И ето че Калик откри в този архив цяла поредица от записки, поместени под буквата „К“. Тъй като тези бележки в основни линии съвпадаха със записките на братята Кесел, Калик изказа предположението, че Брайтинг е получавал сведения от същия този източник.

Какво всъщност научаваме от документа „К“? Първо, там съвсем ясно се посочва, че в двореца на Гьоринг е била разположена специална команда на СА и че Оберфорен е знаел за това. Там се говори и за използването на подземния коридор за подготвяне на подпалването. По-нататък Брайтинг е направил в „документа К“ записка за изказването на Рудолф Хес на едно тайно съвещание през май 1933 г., по време на което последният се нахвърлил върху онези дейци на СА, които били раздрънкали тайната за подпалването.

Когато прочетох това, аз си спомних за една бележка на Бърд, началник на съюзническия затвор за главните военни престъпници в Шпандау. Веднаж Бърд запитал Хес какво знае за подпалването на Райхстага.

— Не зная, нищо не зная — отвърнал Хес, като свел очи и стиснал юмруци. — Но дори и да знаех, не бих взел да говоря за това...²³

Бърд добавя, че той явно доловил лъжата на Хес.

В архива на Брайтинг бе намерена записка за неговия разговор с ръководителя на Германската народна партия Хугенберг от 10 май 1933 година. По онова време Хугенберг е бил изпълнен със злоба към Хитлер, който, макар че го бил включил в състава на правителството, явно водел работите към еднолична диктатура. Хугенберг направо казал, че подпалването на Райхстага било „дело на Гьобелс, Химлер, Хайдрих и Далюге“. Той заявил, че Оберфорен бил „премахнат“ именно защото знаел твърде много за събитията на 27–28 февруари.

Тези данни ни помагат, първо, да потвърдим разобличенията на „Кафявата книга“ и, второ, до известна степен да разширим познанията си за задкулиската

²³ Bird, Eugene K. Hess. München, 1974, S. 248.

страна на подготовката на пожара. Много любопитно по-специално е сведението, че в палежа са замесени есесовците на Химлер и неговият най-близък съучастник Хайдрих — бъдещият палач на чешкия народ. За ролята на последния в подготовката се споменава и в неотдавна открития меморандум на журналиста Ото фон Хайдербек, съставен през 50-те години. В 1933 г. Хайдербек е бил добре осведомен човек, тъй като брат му Петер е бил групенфюрер на СА в Щетин²⁴ (той е бил ликвидиран в 1934 г.). Основавайки се на свършено различни източници от тези на братята Кесел, Хайдербек разказва, че още в началото на 1933 г. Хайдрих активно е действувал в Берлин и че подпалването е било „съвместна акция“ на СС, берлинските отряди на СА и политическата полиция. По-специално Хайдербек се позовава на факта, че в деня на пожара Хайдрих е бил в Берлин.

Но най-интересно от всичко е откритото от Международния комитет архивно дело на началника на медицинската част на 15-и Кьопенигски „щандарт“ (полк) на СА Ервин Вилен. Вилен бил изправен пред таен съд на шурмоваците по обвинение в сбиване с есесовеца Леонардо Конти. Какво ли пък може да се извлече от сбиването между двама нацисти? Оказва се, че има какво. Когато Вилен взел да се защитава, той започнал да се позовава на своите заслуги и по-специално на... участието си в подпалването на Райхстага. За това неотдавна съобщи участникът в процеса — бившият шарфюрер д-р Хелмут Щанге. През онези години той е бил референт в политическото управление на върховното командуване на СА и в това си качество е бил секретар на съда.

Позоваването на Вилен на участието му в палежа обаче не му помогнало. Както съобщава неговата вдовица, шурмовакът заплашил своя началник Карл Ернст, че ще разкаже истината за подпалването. С това Вилен предрешил съдбата си: по време на кървавите събития на 30 юни 1934 г. той бил разстрелян. Името на Вилен като участник в подпалването се споменава и в книгата на Брайтинг. В 1934 г. в писмо до крайслайтера на НСДАП в Лайпциг Дьонике той пише, че на

²⁴ Сега Щетин. — Бел. прев.

Вилен и Егерт е било възложено да ръководят „специалния отряд“ на СА, настанен в двореца на Гьоринг.

Документите на братята Кесел и на Хайдербек съдържат материали, които се отнасят и до предисторията на подпалването. В тях по-специално се описва как висшите чиновници в пруското министерство на вътрешните работи начело с Гьоринг и Далюге са подготвяли законите, които бяха приети след 28 февруари. От документите става ясно, че подготовката за евентуален съдебен процес срещу „подпалвачите“ се извършвала много отрано. Така полицията отдавна била набелязала Димитров и Попов за свои жертви. Още на 17 февруари било изготвено „доказателство“ за срещата, която уж се била състояла между някакъв „руснак“ и „двама холандци“. Били подготвени фалшиви планове за подпалването на Райхстага, които възнамерявали да „пробутат“ на Димитров. Най-сетне, във всички документи се споменава фактът за присъствието на „специалната команда“ на СА в двореца на Гьоринг и съучастничеството на хора от окръжението на групенфюрера Ернст, например Курт Егерт.

Няма нищо чудно в това, че нишките отново и отново водят до Карл Ернст. Той е бил една от централните фигури в тогавашните щурмови отряди. Сравнително млад (тогава той е бил 34-годишен), енергичен, със заложби на голям авантюрист, Ернст е вървял нагоре буквално по трулове. Неговите отряди са всявали страх сред населението на Берлин. Ернст се е ползвал с благоволенieto на началника на главния щаб на СА Ернст Рьом (между другото и двамата са били хомосексуалисти и не са го криели). На Ернст са били възлагани най-отговорните операции на СА и неговото участие в подпалването е било повече от логично.

Сега вече е известно, че в деня на откриването на Лайпцигския процес през септември 1933 г. Ернст цялостно забелязал на среща с щурмоваци:

— Аз нямам изход. Ако кажа, че не съм участвувал в подпалването, ще ме нарекат лъжец; ако кажа, че съм участвувал, ще ме нарекат свиня!

Във всеки случай Ернст е знаел много — и също е бил ликвидиран на 30 юни 1934 година.

ОПЕРАЦИЯ „СИГНАЛ“

Сега вече може да се възстанови целият развой на операцията, която е била замислена и осъществена от нацистите.

Замисълът се е зародил във върхушката на нацисткото ръководство. Повече от вероятно е идеята да е принадлежала на Гьобелс. Берлинската полиция е получила тези сведения още в началния етап на разследването, но естествено не е могла да им даде гласност. По-конкретно тя е узнала, че на 18 февруари Гьобелс е дал съответни инструкции на Ернст. И през следващите седмици Гьобелс непосредствено се е занимавал с „пропагандното осигуряване“ на цялата операция. Така именно той е възложил на един от своите сътрудници, д-р Еберхард Тауберт, да събере всички данни за „участието на комунистите“ в подпалването. Тауберт е интересна личност. Във ведомството на Гьобелс той е ръководел отдела, който специално се е занимавал с антикомунистическа пропаганда; впоследствие този отдел е прераснал в прословутия „Антикоминтерн“ — център за подготовката на фалшификации и на различни видове провокации. Тауберт не остана без работа и след сгромолясането на нацизма: през епохата на „студената война“ той бе назначен за съветник в бонското „министерство по общогерманските въпроси“.

Тогава, през зимата на 1933 г., Тауберт отишъл в Лайпциг, където заедно със следователите на Имперския съд, които подготвяли бъдещия процес, разработили „сценария“ на нацисткия съд. И през следващите години Гьобелс не забравял за пожара: така той предложил изгорялата сграда да бъде превърната в „музей на комунистическата опасност“ . . .

Разбира се, Гьобелс не е бил сам. За осъществяването на плана е било необходимо непосредственото участие на Гьоринг: първо, полицията е била подчинена на Гьоринг; второ, той е бил стопанин както на самото здание на Райхстага, така и на двореца на президента на Райхстага. Най-сетне той е осъществявал ръководството на отрядите на СА в Берлин (началникът на главния щаб на СА Ернст Рьом се е намирал в Мюнхен).

На цялата операция е било дадено кодовото название „Сигнал“.

Разработването на плана се е извършвало от берлинския щаб на СА с участието на ръководството на СС. Както вече споменахме, доскоро последното обстоятелство оставаше в сянка, но сега това стана ясно въз основа на данните на един важен свидетел на тогавашните събития, който дълги години е пазил мълчание. Името му е Филип Бахман.²⁵

... Сега пенсионерът Бахман е над 70-годишен. Но тогава той е бил млад бизнесмен, собственик на фирма за търговия на едро с химически стоки. Между приятелите му бил търговецът на едро Гамбке. Гамбке поддържал връзка с щурмоваците и по-специално с пиротехническият отдел към щаба на берлинските СА. Бахман узнал, че Гамбке бил получил от този отдел поръчка за 60 кг фосфор. Скоро той запознал Бахман със своите клиенти: те заедно отишли в кръчмичката „Пшорброй“ край „Потсдамерплац“ (в самия център на Берлин). Тук, както е било прието в германските кръчми, е имало маса за „постоянните посетители“. Почти всяка вечер към 6—7 часа тук се събирали група щурмоваци. Бахман три пъти участвувал в гуляите на тези хора, които наричали себе си „държавни разбойници“. Когато Бахман се заинтересувал от произхода на това странно прозвище, те му обяснили: щурмоваците охраняват обекти от държавна важност, по-специално двореца на президента на Райхстага. Сред участниците в нощните срещи имало не само щурмоваци, но и офицери от СС. Един от тях — висок човек с продълговато лице — наричали Райнхард (впоследствие на Бахман не му било трудно да се досети, че това е бил Райнхард Хайдрих, дясната ръка на Химлер). Друг есесовец наричали Гилдиш (ако се съди по всичко, това е бил есесовецът Курт Гилдиш, който в 1934 г. изпълнил задачата на Химлер — ликвидирал Ернст). До 27 февруари Бахман бил три пъти в кръчмата: вечерта на 27 февруари срещата не се състояла. Затова пък вечерта на 28 бил даден голям пир. Бахман забелязал, че ръ-

²⁵ На тези сензационни показания, публикувани в 1978 г. във в. „Манхаймер морген“, ми обърна внимание видният антифашист Курт Бахман, член на Президиума на ръководството на ГКП.

ката на един от „държавните разбойници“ била превързана. На въпроса на Бахман той отговорил, че си бил „изгорил ръката с фосфор“ . . .

Скоро Бахман прекрасно разбрал с какво се занимават „държавните разбойници“, но решил да си държи езика зад зъбите, тъй като не искал да рискува живота си. Сега, узнавайки за работата на Международния следствен комитет, той решил да наруши „клетвата за мълчание“ и съобщил важни подробности. Така, по негови сведения, отрядът на СА ве е състоял от 10 души; запасите от фосфор (60 кг) са били внесени в заседателната зала на Райхстага в каучукови балони. По протежение на цялата зала е бил прокаран специален шнур (дълъг 100 м), напоен с фосфор, и благодарение именно на това огънят в залата се е разпространил с такава необичайна бързина.

С осигуряването на „политическата страна“ на провакацията се заела берлинската полиция. Необходимо било да се доставят доказателства, че Райхстагът е бил подпален от комунистите. За тази цел били проучени полицейските досиета, които съдържали данни за подходящи лица. Така в едно досие още от 1931 г. фигурирал Маринус ван дер Любе, който тогава бил задържан от берлинската полиция и след това бил пуснат да се върне в родината си. Неговото поведение било находка за полицията: така той веднаж се отправил за резиденцията на Хитлер край Берхтесгаден; там той отново бил арестуван и пак бил изселен; подобни „изселвания“ последвали и пътуванията на ван дер Любе до Берлин и Вестфалия в 1932 година.

Както се вижда от полицейските архиви, наблюдението върху холандските „ултралеви“ е било възложено на директора на полицията в Есен. През зимата на 1933 г. ван дер Любе — човек без средства, три-четвърти сляп, току-що излязъл от очна клиника — изведнаж се озовал в Берлин. Сега е изяснено как е станало това — за него бил изпратен полицейският таен агент Браузер, който познавал ван дер Любе още от 1931 година.

Същевременно били взети и по-широки мерки: както вече знаем, било организирано нахлуване в седалището на ЦК на ГКП (дома „Карл Либкнехт“), където уж били намерени планове за „безредици и палежи“.

били подготвени показания, които трябвало да съставляват улики против Димитров. Така двама тайни агенти на полицията — Арлт и Мертен — дали показания, че още на 17 февруари видели ван дер Любе с някакъв „руснак“ (в Лайпциг прокурорът се опита да докаже, че това е бил Димитров, но последният бързо разби на пух и прах това абсурдно твърдение). Били подготвени и други „данни“, например за срещи на Димитров с „агент на ГПУ“ и т. н. Но още след войната бившият чиновник от полицията Гелер, който е знаел за тези подготвителни мерки, съобщи, че те не са били пуснати в ход в Лайпциг — очевидно поради страх от пореден скандал.

Подготовка на подпалването. На 26—27 февруари специалната група щурмоваци се настанила в двореца на Гьоринг и като използвала подземния коридор, подготвила залата за подпалване. Измежду участниците в нея били вече известните ни щурмоваци Вилен, Егерт, Рал, Щайпле, есесовците Гилдиш, Войте, Гепке, Зандер, Тойфел. Именно тяхната „работа“ е произвела главния пиротехнически ефект: за няколко минути в огромната зала се е вдигнала извънредно висока температура.

Техническата страна е била осигурена от специалния пиротехнически отдел при щаба на СА, към който от главния щаб на СС бил командирован есесовецът Херберт Пакебуш.

Международният комитет смята, че с координацията на всички действия се е занимавал Курт Далюге — кадрови нацист и щурмовак, който от 1929 г. е ръководил берлинските отряди на СА. В 1933 г. Гьоринг назначил Далюге за пруски „комисар за специални поръчения“ и за генерал от полицията. По тази точка комисията се различава от „Кафявата книга“, в която се подчертава важната роля на Карл Ернст. Но между двете гледища няма противоречие. И Далюге, и Ернст са принадлежали към върхушката на СА и СС и в техни ръце са се намирали всички нишки на операция „Сигнал“.

Най-сетне, непосредствени участници в операция „Сигнал“ са станали Хитлер, Гьоринг и Гьобелс. Те не се решили да поверят на когото и да било друго „надзора“ върху развитието на събитията. Пристигай-

ки на мястото на пожара, те не само са влезли в броя на свидетелите, но и — без самите да го желаят — за винаги са се самоизобличили като съучастници в една от най-големите антикомунистически провокации на нашия век.

ЗАРЕВОТО НЕ ГАСНЕ

Павилионите на Франкфуртския панаир на книгата — важно ежегодно събитие в културния и духовния живот не само на ФРГ, но и на цяла Западна Европа — бяха шумни и изпълнени с хора. През шестте години, които прекарах в Западна Германия, аз редовно отивах на панаира, за да обиколя павилионите, да поговоря с издатели и писатели. В тази своеобразна атмосфера на симбиоза между „търговията и идеологията“ можеха да се наблюдават много интересни тенденции в културния живот на страната.

Вече не си спомням кой ден, продължавайки обиколката на шандовете, изведнаж видях огромен плакат: „Ханусен — надеждни предсказания!“ Ханусен? Самият той? Та нали човекът, който непредпазливо предсказа пожара в Райхстага, е бил убит? След като отидох при шанда и поговорих с неговите уредници, съмненията ми се разсеяха. Истинският Ерих Ян Ханусен е мъртъв. Но в Западна Германия съществува поредният „ясновидец“, който е приел името „Ханусен II“ (точно както в царстващите династии!). А защо именно Ханусен? Моите събеседници заявиха: Ханусен I беше „най-големият ясновидец на нашата епоха“ — и ми връчиха прекрасно издадения (неизвестно защо в Лихтенщайн) проспект за чудните пророчества на Ханусен II.

Връщането към култивираното от нацистите влечение към „вълшебниците“ и „ясновидците“ е една от характерните особености на духовния бит на съвременния западногермански еснаф. Всяка година във ФРГ излизат десетки астрологически списания и сборници; гадателите се радват на необикновен успех. Преди няколко години се опитах да проникна при една от главните „гадателки“ на ФРГ — госпожа Бухеле, която на времето канцлерът Аденауер посещаваше и ѝ възлагаше

„политически прогнози“. Бухеле беше буквално възмутена, че съм се осмелил да се усъмня в нейните прогнози, и не пожела повече да разговаря с мен.

Но Бухеле далеч не е сама: заедно с Ханусен тя ловко забогатя от тази атмосфера на неувереност и страх от бъдещето, в която живеят много граждани на федералната република. Между другото Ханусен II вече беше уличен за машинации с неговите „билки“ — така той измъкнал от един от своите пациенти 12 000 марки за таблетки, които се продавали във всяка аптека за няколко марки; на друг обещал да го излекува само с „едно докосване с ръцете“, за което поискал 5400 марки...

Рецидивите на много политически и духовни тенденции от съдбоносното минало са често явление във ФРГ, а Ханусен II е само една от сенките на миналото. Други негови сенки се появяват в по-благовиден облик — в съдийски и професорски мантии, в ролята на публицисти.

Фактът, че разобличаването на вината на нацистите за подпалването на Райхстага и до днес не дава мира на идеолозите на буржоазния свят, е само един епизод от онази „невидима война“, която се води на фронта на идеологическата борба. Войната се води по всички правила: с главни и спомагателни удари, с обход по фланговете, с използването на камуфлаж, а понякога и под димна завеса. И докато главният удар на г-н Тобиас не постигна успех, сега не липсват удари „от местно значение“. Така например професор Ханс Момзен, който активно поддържаше публикацията на Тобиас, сега действа много енергично. Той не се нахвърля върху подробностите, а се прицелва далеч по-високо — в идейно-политическите обстоятелства на подпалването на Райхстага. На страниците на същото списание „Шпигел“, което едно време публикува произведението на Тобиас, той излезе със статията „Пожарът в Райхстага — алиби на нацията?“ Тезата на Момзен е следната: „Подпалването на Райхстага не е било необходимо в концепцията на Хитлер.“ Главната цел на Хитлер през тези месеци била осигуряването на „спокойна обстановка“ преди изборите, насрочени за 5 март 1933 година.

Когато прочитам тези редове на мнозина свидетели

на тогавашните събития, те само свиваха рамене. Само човек, който изцяло пренебрегва фактите, може да говори за стремеж на нацистите към „спокойствие“. От 30 януари 1933 г. нататък хитлеристите извършваха провокация след провокация, убийство след убийство, нападение след нападение.

Говорейки за фалшификациите на историята, преди приети от Момзен, Алберт Норден подчерта, че ако има нещо вярно, това е тъкмо обратното на тезата на Момзен. Повод за терор не беше нужен на никого друго освен на нацистите — и те го създадоха. Създадоха го навреме, хитро, като предвидиха почти всичко — освен това, че престъплението им ще бъде разкрито.

Тъй като тезата на Момзен беше абсурдна, на помощ ѝ се притече печатът на вестникарския крал на ФРГ Шпрингер. На 27 февруари 1973 г., в деня на 40-годишнината на пожара, Шпрингеровия в. „Ди велт“ публикува статия от отдавнашния си сътрудник, свърхреакционния историк и публицист Валтер Гьорлиц. В статията се излагаше нова версия: пожарът бил чиста случайност, но бил добре дошъл за нацистите. А когато Гьобелс пристигнал на мястото на пожара, той „импровизирал“.

Можем да благодарим на Валтер Гьорлиц за това, че той за сетен път опроверга тезата на Момзен — но само за това. „Кафявата книга“ и особено намерените документи на братята Кесел и на Хайдербек — в съчетание с материалите от Нюрнбергския процес — ясно показват, че и дума не може да става за „импровизация“. Цялата вълна на нацисткия терор е била грижливо подготвена...

Без да бъдем Ханусен I, можем да предскажем, че подпалването на Райхстага още дълго ще занимава умовете на историците и публицистите. Зловещото зарево на пожара още проблясва по страниците на сегашните антикомунистически памфлети и докато господата антикомунистите действуват, те ще се стараят да изменят печата на Каин от онези, които са организирали колосалната провокация на 27 февруари 1933 година. Обстоятелството, че тайната на пожара бе разгадана и разобличена, не позволява на идейните приемници на кафявите подпалвачи да спят спокойно.

Какво пък, нека сънят им не бъде спокоен.

МЮНХЕНСКОТО ПРЕДАТЕЛСТВО ПРЕЗ ОЧИТЕ НА ОЧЕВИДИЦИТЕ

КАЛЕНДАРЪТ НА ПРЕДАТЕЛСТВОТО

Има различни календари: лунни и звездни, юлиански и грегориански. Но ако си спомним събитията, които предшествуваха Втората световна война, можем да съставим съвсем своеобразен календар: календар на предателството спрямо интересите на мира. Защото бузквално всеки месец (ако не и всеки ден) управниците на тогавашна Западна Европа извършваха малко или голямо предателство спрямо собствените си народи. Те им обещаваха мир, благоденствие, сигурност — като всеки правеше това по свой маниер: английските политици — с гордостта, отговаряща на мощта на Британската империя; френските — с разработената от десетилетия риторика; германските — с фанфаронството, свойствено на нацизма; италианските — с театрални ефекти. Но това беше умела маскировка. На практика от първия ден на мира, установен от империалистическия Версайски договор, Европа тръгна по пътя към една нова война.

Към края на 30-те години това вече не можеше да се крие. Скрытото предателство стана явно: така на милостта на агресора бяха предоставени Абисиния, после Испания, след тях Австрия и най-сетне — Чехословакия. След това Втората световна война стана неизбежна — и народният комисар на външните работи на СССР Максим Максимович Литвинов изрази това в горчивите думи, отправени по адрес на западните политици: те смятат, че най-добрият начин да се избавят от съблазънта е да ѝ се поддадат...

Историята на предателството на Запада спрямо суверенната чехословашка държава или историята на Мюнхенския заговор от 1938 г. — както го определят дипломатическите календари — е описвана неведнаж в най-различни форми. Историците анализираха всички обстоятелства на капитулацията на Англия, Фран-

ция и САЩ пред хитлеристка Германия. Политиците публикуваха мемоари, военните проучиха тогавашното положение. Днес е събран огромен материал, който ни дава пълно основание за следното заключение, направено от Л. И. Брежнев: „Антисъветската насоченост на хитлеристката политика активно се подкрепяше от реакционните кръгове в западните страни... Те хвърляха в краката на Хитлер нови и нови жертви, лелеейки надежда, че той ще отправи своите пълчища на Изток, срещу страната на социализма. Сговорът в Мюнхен, който предаде Чехословакия на фашистка Германия, беше най-позорната проява на този коварен замисъл на империалистите.“¹

С течение на годините се откриват все нови и нови архиви, публикуват се нови и нови материали. Ето защо за един разказ за мюнхенското предателство сега има повод, при това много важен. В Москва излязоха поредните томове на „Документи на външната политика на СССР“ и на „История на Втората световна война 1939—1945“. В тях са събрани материали, които показват събитията през 1938 г. от една много интересна страна: *така, както са ги видели съветските дипломати и политици*. Това са докладите на съветските посланици, размяната на мнения между Народния комисариат на външните работи на СССР и посланиците, указанията и препоръките — с една дума, онова, което е съставлявало същността на съветската външна политика „в оригинал“. И ако се съпоставят тези документи с подобни „оригинали“ на политиката на Запада (документи, дневници, записки), ще се получи доста релефна картина.

Ще се опитаме да я възпроизведем.

КАК ЗАПОЧНА 1938 ГОДИНА

В Европа 1938 г. започна с лоши предзнаменования. В Испания продължаваше германско-италианската интервенция. В Англия подаде оставка министърът на външните работи Идън, привърженик на идеята за ко-

¹ Брежнев, Л. И. Доклади, речи и статии. Том I. С., 1969, с. 184—185.

лективна сигурност. На 4 февруари стана известна реорганизацията на висшите политически и военни органи на нацистка Германия: Хитлер се обяви за главнокомандуващ въоръжените сили. Назряваше нов конфликт, този път около Австрия. Хитлеристките лидери говореха с пълен глас за ликвидирането на нейната независимост.

На 12 март германските войски влязоха в Австрия; анилузът стана факт. Западните държави се примириха с това. А как са преценявали положението съветските дипломати? На 14 март 1938 г. М. М. Литвинов изпрати до ЦК на ВКП (б) писмо, в което констатира: „Заграбването на Австрия е най-крупното събитие след световната война, изпълнено с извънредно големи опасности, не на последно място за нашия Съюз.“

По решение на партията и правителството съветската дипломация излезе с решителен протест. На 17 март до съветските посланици в Лондон, Париж, Прага и Вашингтон — И. М. Майски, Я. З. Суриц, С. С. Александровски и А. А. Трояновски, бе изпратена следната телеграма на народния комисар:²

„С отделна телеграма Ви се предава интервюто, което ще дам днес на представители на печата. Връчете незабавно текста на интервюто на министерството на външните работи със съпроводителна нота с приблизително следното съдържание:

Имам честта да обърна Вашето внимание върху приложения към настоящото автентичен текст на декларацията, направена днес пред представители на печата от народния комисар на външните работи М. М. Литвинов, и да съобщя, че изложените в интервюто възгледи определят позицията на съветското правителство по актуалните международни проблеми.“

Декларацията на съветския народен комисар се появи и в печата. Съветският съюз предупреждаваше световното обществено мнение за възникналата заплаха и настояваше да се вземат незабавни мерки:

„Тъй като съветското правителство съзнава своя дял от тази отговорност, както и задълженията, произти-

² Тук и по-нататък документите на съветската дипломация се дават по изданието: *Документы внешней политики СССР*. Комиссия по изданию дипломатических документов при МИД СССР, председатель А. А. Громыко, Т. XXI, М., 1977.

чащи за него от Устава на Обществото (на народите — бел. ред.), от пакта Бриан—Келог и от договорите за взаимна помощ, сключени от него с Франция и Чехословакия, мога да заявя от негово име, че то от своя страна, както и преди, е готово да участва в колективни действия, по които би било взето съвместно решение с него и които биха имали за цел да спрат понататъшното развитие на агресията и да отстранят засилващата се опасност от нова световна война. То е съгласно незабавно да пристъпи към обсъждане с другите държави в Обществото на народите или извън него на практическите мерки, продиктувани от обстоятелствата. Утре може да бъде вече късно, но днес времето за това още не е минало, ако всички държави и особено великите държави заемат твърда и недвусмислена позиция по отношение на проблема за колективното спасяване на мира.“

В декларацията направо се казваше, че Чехословакия може да стане следващата жертва на агресията:

„На първо място възниква заплахата за Чехословакия, а след това опасността, поради заразителността на агресията, заплашва да прерасне в нови международни конфликти...“

След един ден в Москва бяха получени отговорите. Временно управляващият посолството в Прага докладва за посещението си при министъра на външните работи Камил Крофта:

„Посетих Крофта и му връчих нота с Вашето интервю. Крофта заяви, че приветствува Вашата декларация. Той посочи, че сама по себе си тази декларация представлява значителна подкрепа за Чехословакия.“

Друга бе реакцията на Лондон. На 18 март посланикът И. М. Майски съобщи:

„Не подлежи на съмнение, че Чембърлейн се отнася извънредно отрицателно към нашата инициатива, и ако той се окаже в състояние да продължи сегашната си линия, британското правителство ще направи всичко възможно да погребее съветското предложение.“

Реакцията във Франция бе съдържана. В телеграмата на посланика Я. З. Суриц се съобщаваше:

„Пол-Бонкур³ ме помоли да Ви предам, че той се

³ Министър на външните работи на Франция през март—април 1938 г.

отнася „с огромни симпатии“ към положенията, развити в интервюто на Литвинов, че те напълно отговарят на принципите на френската политика, но че той може да заеме по-конкретно становище по направените в интервюто „сюжестнион“⁴ „едва след като поговори с колегите си и, главно, след като си изясни отношението на другите демократични страни“. Тук аз забелязах на Пол-Бонкур, че отношението на „другите демократични страни“ до голяма степен ще зависи от това, доколко енергично френското правителство ще подкрепи нашите пожелания.“

Обобщавайки съобщенията на посланиците, няколко дни по-късно М. М. Литвинов телеграфира на Я. З. Суриц:

„Опозиционните партии и привържениците на колективната сигурност в Англия са готови да използват моята декларация до максимум, но тази работа би се улеснила, ако френското правителство изрази подкрепа на съветските предложения. В такъв случай Чембърлейн би се оказал в трудно положение, а от това биха спечелили силите, които се борят против агресорите. Това несъмнено е правилно. Аз не храня никакви илюзии относно конференцията, но все пак би била полезна някаква декларация на Пол-Бонкур или на Блум за готовността на Франция да вземе участие в предложението от нас обсъждане на актуалните европейски проблеми.“

Уви, такава декларация не последва. Напротив, от западните столици се чува други гласове. Когато на 21 март съветският посланик в Прага С. С. Александровски се среща с Крофта, последният заяви, че макар и Чехословакия да била благодарна на СССР за помощта и да разчитала на нея, „войната не е остър проблем“ и „прякото нападение вече е изключено“. Александровски писа:

„Приблизително на това място не изтърпях и казах на Крофта с приятелския тон, характерен за нашите разговори, че ходът на неговите разсъждения някак си не ми харесва. У мен се създава впечатлението за някаква апология на безделието по отношение на защитата от евентуално нападение. Естествено не е неособ-

⁴ внушения (фр.) — Бел. прев.

ходимо да се провокира Хитлер, не трябва да се провокира и Хенлайн⁵, не трябва да се губи спокойствие, но същевременно защитата на чехословашката свобода и демокрация е преди всичко дело на самата Чехословакия. Франция, а след нея и СССР могат да помогнат на чехословашкия народ. Но понятието помощ съдържа предпоставката, че самата Чехословакия ще се защитава. От казаното от Крофта мога само да констатирам, че народът очевидно иска да се защитава, но не е ясно дали онези, които ръководят народа, са напълно единодушни с него.“

Корените на това „безделие“ скоро излязоха наяве. На 24 май И. М. Майски съобщи в Москва:

„Днес получих от Форин офис нота в отговор на интервюто на Литвинов, връчено от мен на Къдагън на 17 март. Както следваше да се очаква, нотата се обявява против свикването на конференцията на групата миролюбиви държави за борба срещу агресията.“

Наистина, не цяла Англия беше на това мнение. Същия ден И. М. Майски съобщи за разговора си с Чърчил:

„... Той е напълно съгласен с последното изявление на Литвинов в Москва и го приветствува. В разговора Чърчил каза между другото: „Преди 20 години аз се борех с цялата си налична енергия против комунизма, защото по онова време смятах комунизма с неговата идея за световна революция за най-голямата опасност за Британската империя. Днес комунизмът не представлява такава опасност за империята. Напротив, в наши дни най-голямата опасност за Британската империя е германският нацизъм с неговата идея за световна хегемония на Берлин. Затова понастоящем аз с цялата си налична енергия се боря против Хитлер... През този период ние с вас ще вървим в една посока. Ето защо аз съм за тясно сътрудничество между Англия, Франция и СССР.“

Но Чърчил тогава не определяше курса на Англия. На власт бяха „умиротворителите“, чиято политика беше добре дошла за Хитлер. А от Берлин пристигаха все по-тревожни донесения. На 27 март временно управляващият Г. А. Астахов докладва:

⁵ Водач на судетско-немските нацисти, агент на Хитлер в Чехословакия.

„От моите дневници може да се види, че след присъединяването на Австрия основният проблем за тукашните чуждестранни наблюдатели е въпросът за поредния обект на германската агресия. Мненията са разделени: едните смятат за пореден обект Чехословакия, а другите — коридора...“⁶

Анализирайки различните данни, Г. Астахов стигна до следния извод:

„Опасността за Чехословакия изглежда съвсем непосредствена. Германците методично и уверено изпълняват там своя план за действие, засега изключително чрез Хенлайн и без пряко да се включват в играта... Естествено чехословашкият посланик се опитва да си дава кураж, но не мога да забравя, че и местният австриец си даваше кураж до последната минута. Положението остава изключително сериозно, събитията се развиват с много бързо темпо, макар че, повтарям, германците залагат всичко на „безболезненото“ заграбване на Чехия в резултат на вътрешен взрив и не лицемерят особено, когато говорят за своето нежелание да водят война. Поради това една промяна в международната обстановка в неблагоприятна за Берлин насока може да го принуди да почака с осъществяването на този план.“

В какво се състоеше планът на Хитлер?

ЗАМИСЪЛЪТ НА ХИТЛЕР

Често за „изходна точка“ на планираното нападение срещу Чехословакия се смята съвещанието при Хитлер на 5 ноември 1937 г., на което той конкретно определя целта да се ликвидира Чехословакия като самостоятелна държава.

Замисълът обаче възниква далеч по-рано. Още в библията на нацистката агресия — книгата на Хитлер „Майн кампф“, написана в 1925 г. — се съдържат разсъждения относно нежизнеспособността на Чехословакият република. Когато Хитлер идва на власт, още в първата си реч пред генералитета на 3 февруари 1933 г.

⁶ Има се предвид т. нар. „полски коридор“ — тясната ивица, която даваше на довоенна Полша излаз на морето.

той провъзгласява своята програма за преразглеждане на европейските граници.

Чехословакия още тогава става един от обектите на бъдещата агресия. В своите спомени Херман Раушнинг отбелязва, че Хитлер е заявил още в 1932 г.:

„Чешко-моравският басейн ще бъде колонизиран от германските селяни. Чехите ще преселим в Сибир...“⁷

По време на един от разговорите си с Раушнинг, състоял се в 1934 г., Хитлер казва, че възнамерява да включи Австрия и Чехословакия в състава на бъдеща Германия. Тези идеи се обсъждат и сред военните. Така през май 1933 г. бъдещият генерал от авиацията Клаус пише в докладна записка до Гьоринг:

„Германия е континентална държава. Изходът от водените от нея войни винаги се решава на централния европейски театър. Нейни бъдещи противници са на първо място Франция и Полша, а на второ — Чехословакия и Белгия.“

В доклада на началника на генералния щаб до главнокомандувачия сухопътните сили от 3 юни 1938 г. се отбелязва:

„Въпросът за военния разгром на Чехия постоянно се проучваше и разработваше от генералния щаб, от както бе получена секретната директива на имперския военен министър от 4. IV. 1935 г. под номер А. 1186/35 и дори преди тази директива. Генералният щаб на сухопътните сили виждаше военната необходимост от тази операция не по-малко ясно, отколкото другите компетентни органи. Дългогодишните проучвания и предварителните разработки се извършваха и можеха да се извършат от генералния щаб така подробно, както никъде другаде. Те доведоха до разработването на редица организационни и стратегически принципи на подготовката за военни действия срещу Чехия.“⁸

Когато в 1936 г. германското военно командване разработва своя първи перспективен план, който носи името „Шулунг“, в него се предвижда възможността за действия срещу Чехословакия. Военното планиране срещу тази страна се извършва на широк фронт. Така началникът на генералния щаб генерал Франц Халдер

⁷ Rauschning, H. Gespräche mit Hitler, S. 118.

⁸ Архив на автора.

е оставил следното свидетелство: планът за действия срещу Чехословакия се споменава за пръв път в 1936 година. Когато в 1938 г. Халдер заема своя пост, той вече намира готов план за военни действия срещу Чехословакия, разработен в 1937 година. Според него този документ е бил изготвен от тогавашния първи оберквартирмайстер на генералния щаб полковник Ерих Манщайн, бъдещия фелдмаршал.

А може би Халдер греша? Не, паметта не му е изменила. На 24 юни 1937 г. военният министър на Райха фон Бломберг издава „Директива за единна подготовка на войната“, в която нарежда „да бъдем в състояние да използваме за войната създаващите се благоприятни политически възможности“. В директивата по-специално се казва:

„Войната на Изток може да започне с неочаквана германска операция срещу Чехословакия... За това *предварително* ще трябва да се създадат политически и международноправни предпоставки... Франция и Русия вероятно ще започнат военни действия против Германия. Ръководството на германската политика ще се стреми с всички средства да постигне неутралитета на Англия.“

В директивата се съдържа и кодовото название на бъдещата операция — „Грюн“ („Зелена“). По такъв начин, когато на 5 ноември 1937 г. в райхсканцлерството се събират висшите политически и военни ръководители на Германия, те вече разполагат с „черновка“ на всички операции, включително и със замисъла за нападение срещу Чехословакия. На съвещанието Хитлер развива следните планове:

„... Първата ни цел... трябва да бъде да ликвидираме Чехословакия и Австрия едновременно, за да премахнем опасността за нашите флангове при всяка евентуална операция на Запад... Ако чехите бъдат ликвидирани и бъде установена обща германо-унгарска граница, вероятно ще може с по-голяма сигурност да се очаква неутрално поведение от Полша в случай на френско-германски конфликт.“⁹

Главнокомандувачият сухопътните сили генерал-

⁹ Jacobsen, H. A. Der Zweite Weltkrieg 1939—1945. Göttingen, 1965, S. 87—88.

полковник фон Фрич заявява, че плановете на операцията срещу Чехословакия ще бъдат готови през зимата на 1937—1938 година. Всъщност планът „Грюн“ е бил готов на 21 декември 1937 година. Както си спомня Халдер, идеята се е състояла в едновременни удари откъм Силезия и Австрия (макар че тогава Австрия още не е била заградена!). В строго поверителния протокол на съвещанието между Хитлер и Кайтел на 22 април 1938 г. по повод на операцията „Грюн“ се посочва:

„А. Политически аспекти

1. Идеята за внезапно стратегическо нападение без повод или възможност то да бъде оправдано се отхвърля...

2. Акция, предприета след период на дипломатически преговори, които постепенно да доведат до криза и война.

3. Мълниеносен удар, основаващ се на инцидент...

Б. Военни изводи: Подготовката трябва да се извърши на основата на вариантите 2 и 3.¹⁰

По-нататък планът „Грюн“ се доуточнява и доработва — през май, юни, юли и август 1938 година. „Осъществяването на този план — се казва в документа, подписан от Кайтел на 30 май — трябва да се осигури най-късно до 1 октомври 1938 г.“ На 18 юни е издадена допълнителна заповед за разгръщане на войските. Окончателната групировка се е състояла от пет армии — 2-ра, 8-а, 10-а, 12-а и 14-а, — съсредоточени в районите на Силезия, Саксония, Бавария и Австрия. Впоследствие те са били изнесени в района на съсредоточението, а на 28 септември получили заповед „да бъдат готови да започнат на 30 септември операция „Грюн““.

От тези факти вече може да се види, че в намеренията на нацистка Германия най-малко от всичко е влизало осигуряването на прословутото „право на самоопределение на немското малцинство“ в Чехословакия, както твърдяха нацистите в 1938 г. и за което често пишат днес реакционните историци на Запад. Позорната комедия в Судетите бе разиграна само за да се създаде повод за ликвидирането на Чехословакия като самостоятелна държава,

¹⁰ ИМТ, Bd. XXV, S. 415 (Нюрнбергският процес).

В съвършено секретните документи на германското ръководство откровено се характеризира ролята на суа детските немци, възглавявани от Конрад Хенлайн. Още в 1934 г. се състои среща между Хенлайн и Хес, на която е определена функцията на судетските нацисти като оръдия на Хитлеровата политика.

„Линията на германската външна политика — се казва в писмото на германския посланик в Прага от 16 март 1938 г. — е единствената политика и ръководство за тактиката на партията на судетските немци.“

На 28 март 1938 г. на съвещание при Хитлер (с участието на Хес и Рибентроп) на Хенлайн се възлага да издигне искания, явно неприемливи за пражкото правителство. По-нататък хенлайновци се превръщат в обикновени провокатори. В личния дневник на сътрудника на Управлението за разузнаване и контраразузнаване при върховното командване Гроскурт се съдържат следните бележки:

„27 август 1938 г. Фюрерът реши да започне война. Той заповяда да се провокират инциденти в Чехословакия.“

2 септември 1938 г. Фюрерът заповяда в неделя да бъдат предизвикани в Чехословакия инцидентите, предварително запланирани от судетско-немската партия.“¹¹

Но освен подготовката на провокации судетските нацисти имат още една, не по-малко важна функция: тя се състои в разработването на планове за пълното унищожаване на чешкия народ. Още през периода май—август 1938 г. канцеларията на Хенлайн заявява в така наречения „документ О. А.“: „Чехите не могат да бъдат признати за самостоятелна нация.“ По-нататък се предлага подробен план за практическото изтребване на чехите.

Същите планове се разглеждат и от германското командване. На 12 юли 1939 г. командуваният германските войски в Чехословакия генерал Фридрици подписва секретния документ № 22/40 под название „Чешкият проблем“. В него се казва:

„Съществува само едно решение: физически и духовно да се разруши чешкото общество и за тази цел

¹¹ Grosscurth, H. Tagebucher eines Abwehroffiziers. Stuttgart, 1972, S. 104. III.

да се изгони неговата водеща прослойка от бохемско-моравския район. Взимайки предвид, че при нормални условия физическото изстребване е невъзможно, то трябва да се постигне по друг начин, а именно: първо, чрез изселване и емиграция; второ, чрез асимилиране на чехите във Велика Германия.“¹²

С течение на времето този чудовищен план за ликвидация на чешкия народ придобива все по-определени форми. На 31 август 1940 г. „райхспротекторът на Бохемия и Моравия“ Нойрат и неговият заместник Франк връчват на Хитлер предложение за бъдещия „бохемско-моравски район“. В него се казва:

„От държавно-политическа гледна точка целта може да бъде само една: окончателното включване на този район във Великата германска империя и заселването му с германци.“¹³

На 5 октомври на Нойрат е предадено следното решение на Хитлер:

„Фюрерът разгледа следните три възможности за бъдещия протекторат:

Първо: запазване на чешката автономия, при която за германците да се запази равноправие. Тази възможност отпада, тъй като тя означава чешки бунтове.

Второ. Изселване на чехите и колонизиране на бохемско-моравския район със силите на немските заселници. Тази възможност също отпада, тъй като за осъществяването ѝ ще бъдат необходими 100 години.

Трето. Германизиране на бохемско-моравския район чрез асимилиране на чехите. Последното е възможно по отношение на по-голямата част от чешкия народ. На асимилиране обаче не подлежат онези чехи, против които има расови съображения и които са врагове на Райха. Тази категория хора трябва да се изстребят.

Фюрерът взе решение в полза на третата възможност.“¹⁴

Въз основа на това решение се изработват подробни директиви, които предвиждат германизиране на чешкото население и масово унищожаване на „нежелателните елементи“.

¹² Die Vergangenheit warnt. Praha, 1969, S. 27, 29.

¹³ Ibid., S. 44—45.

¹⁴ Ibid., S. 60, 68.

В хода на операцията за „германизиране“ в концлагерите са унищожени не по-малко от 300 000 граждани на Чехословакия, 500 000 хектара чешка земя са предадени на немските заселници. Най-важните промишлени предприятия попадат в ръцете на германските монополи, като от 1938 до 1945 г. относителният дял на германския капитал на чешките земи нараства с повече от 1000 на сто! В интерес на нацистите подлежат на ликвидиране и чешкият народ, и чешката държавност. Ако се обърнем към разработения през 1940—1942 г. в СС генерален план „Ост“, ще видим, че той предвижда пълното ликвидиране на всички славянски народи, включително на чехите и словаците, по време на което на физическо унищожение са подлежали повече от 100 милиона души.

Такъв е бил страшният замисъл.

ПО ПЪТЯ КЪМ КАТАСТРОФАТА

Но да се върнем към април 1938 година. По това време „политическите фронтове“ стават по-определени. Става ясно, че на пътя за предотвратяването на новия агресивен акт се издигат все нови и нови препятствия. Така след разговора си с чехословашкия посланик в СССР З. Фирлингер заместник-народният комисар на външните работи В. П. Потемкин си записва на 27 април:

„Фирлингер съобщи, че Александровски го е информирал за позицията, която заема съветското правителство по чехословашкия въпрос. По думите на Фирлингер той вече бил съобщил в Прага, че ако правителството на СССР бъде запитано за тази позиция, то не би отказало да обсъди съвместно с Франция и Чехословакия въпроса за гарантирането на външната сигурност на последната срещу възможността от агресия... Фирлингер твърди, че тази позиция на правителството на СССР много насърчава чехите и словаците... Същевременно в настоящия момент трябва да се признае, че от решаваща важност е линията, към която ще се придържа Англия по въпроса за Чехословакия. Ако в Лондон Даладие и Боне¹⁵ получат уверения, че Англия ще под-

¹⁵ Министър на външните работи на Франция, сменил Пол-Бонкур.

крепи Франция, в случай че се окаже необходимо последната да окаже помощ на Чехословакия срещу германска агресия, Хитлер няма да се осмели да нападне Чехословакия.“

За какво става дума? За срещата между френските и английските ръководители в Лондон, набелязана за края на април. Но срещата започва под нещастна звезда. На 30 април И. М. Майски съобщава от Лондон:

„Чехословашкият посланик ми събщи, че в навечерието на пристигането на френските министри Хоръбелиша¹⁶, току-що завърнал се от Рим, на закрыта закуска с американски журналисти произнесъл реч, в която изразил мисълта, че експанзията на Германия по посока на Чехословакия, Унгария и Балканите е свършено неизбежна, че Англия сега не е готова за война, че докато Германия действа в Европа, война няма да има.“

И действително: макар че след лондонската среща се публикуват съобщения за „намерението“ на двете страни да се обявят в защита на Чехословакия, всъщност става дума за постепенна капитулация пред исканията на Хитлер. На 10 май С. С. Александровски съобщава от Прага:

„Английският посланик Нютън направил пред Крофта устна декларация, която се свежда до следните три точки:

1. От името на английското правителство той обърнал внимание на сериозната опасност от война в Средна Европа и на желателността тя да бъде избягната в интерес на цяла Европа и на нейното мирно развитие.

2. Дълго говорил за стратегическото положение на Чехословакия, смятайки го за безнадежно след аншлуса. Буквално заявил, че Чехословакия не може да се съпротивява на Германия дори и за онзи кратък срок, който би бил необходим за организиране на помощ от страна на Франция, а евентуално и на Англия. Чехословакия щяла да бъде окупирана значително преди да успее да получи помощ, или пък преди да пламне обща европейска война. Извънредно интересни са по-нататъшните изводи, характерът на заканите и за

---

¹⁶ Английският военен министър.

плаките. Нютън заявил, че в случай на принудителна, но победоносна война на приятелите на окупирана Чехословакия, последната не може да разчита на възстановяване на своята държавност в сега съществуващите граници. На въпроса за помощта на СССР Нютън се ограничил буквално до една фраза и отклонил всякакви уточнения. Той казал: „По много различни причини Чехословакия не може да разчита на помощта на СССР.“ Спирайки се на твърдението, че с решителността на своето поведение Англия би могла да предотврати агресията на Германия, а с това и войната, Нютън заявил, че в този момент Англия не може да води европейска война.“

Зловещи думи! Англия не само тръгва по пътя на предателството, но иска да създаде и впечатлението, че СССР няма да защитава Чехословакия. За източниците на този курс И. М. Майски на 11 май съобщава от Лондон следното:

„Вчера при мен беше на закуска сър Хоръс Уилсън, който сега заема поста главен секретар на Чембърлейн и фактически е автор на външната политика, която премиерът провежда понастоящем... Сега Чембърлейн си е поставил задачата да „умиротвори Европа“ чрез споразумения с Италия и Германия. Той се стреми към нейното осъществяване, като е започнал с Италия, а не с Германия, тъй като смята, че на този край на Оста има по-големи шансове да се постигнат бързи положителни резултати. Сега е ред на Германия. Британското посредничество по чехословашкия въпрос е пробен камък. От неговия изход ще стане ясно дали може да се разчита на вероятността от общо споразумение с Берлин в близко бъдеще. Чембърлейн напълно се съобразява с възможността за германска експанзия в Централна и Югоизточна Европа и дори с възможността Германия да погълне (под една или друга форма) редица неголеми централноевропейски и балкански държави. Той обаче смята, че това е по-малко зло, отколкото една война с Германия в непосредствено бъдеще.“

Достатъчно ясно! Особено ако се има предвид, че това го казва най-близкият съветник на Чембърлейн!

През тези дни И. М. Майски естествено не е можел да знае, че още през март външнополитическият коми-

тет на британското правителство е взел решение, което постоянният секретар на Форин офис сър А. Къдагън цинично е формулирал в дневника си със следните думи:

„Чехословакия не струва дори шпорите на един британски гренадир.“

А на 21 май същият този Къдагън пише:

„Решено е, че не трябва да воюваме.“¹⁷

По такъв начин английските политици, уверявайки фарисейски съветските дипломати, че уж още чакат „резултатите от посредничеството“, чисто и просто лъжат. В действителност заговорът е предрешен. Този курс има влиятелни привърженици и в Съединените щати. Така още на 26 януари 1938 г. посланикът на СССР в САЩ А. А. Трояновски пише на М. М. Литвинов:

„Преди всичко средите, които търгуват с Япония и Германия, искат да запазят приятелски отношения с тях и се обявяват против всякакви действия, насочени срещу Япония и Германия. Огромна работа вършат германците и японците, особено германците, които за целта използват няколкомилionenното население от германски произход в САЩ. Реакционери с всевъзможни отътенъци, които явно и тайно съчувствуват на фашизма, провеждат съответната линия. Чиновниците на най-реакционния държавен департамент, с три-четири изключения, саботират и ще саботират всички усилия за участие на Съединените щати в организирането на колективна сигурност.“

Сведенията за позицията на Франция не са по-утешителни. Когато през май М. М. Литвинов пристига на поредната сесия на Обществото на народите в Женева, той записва следното в своя дневник:

„Вчера при мен дойде Боне. Той е много загрижен от сведенията, които идват от Чехословакия и Германия. Английският посланик в Берлин заявил вчера на Рибентроп, че Англия и Франция оказват натиск върху Чехословакия да направи отстъпки на германците... Боне смята, че критичният момент може да настъпи през следващите три месеца. Франция ще обяви мобилизация и поради това той пита каква помощ ще може

¹⁷ Международная жизнь, 1973, № 6, с. 97, 101.

да окаже Съветският съюз на Чехословакия. Поляците и румънците заявяват, че в никакъв случай няма да позволят преминаването на Червената армия.¹⁸

Нищо чудно, че всичко това се отразява на настроенията в Прага, които в средата на май С. С. Александровски характеризира със следните думи:

„В сравнение с положението преди пътуването ми до Москва сега в Прага извънредно силно се чувства натискът на Англия по въпроса за чешко-германските взаимоотношения. Някои от моите събеседници откровенно казват, че те (без да се изключва и Бенеш) са „завладени от духа“ на демарша на английския посланик Нютън. Сред преобладаващото мнозинство този демарш се тълкува като прикрито искане за преустройството на Чехословакия на федеративна основа. При това на всеки е ясно, че федерацията или автономията означават решителна крачка по пътя към лишаването на Чехословакия от самостоятелно съществуване и към преминаването на Судетската област в състава на германската империя.“

На 17 май Г. А. Астахов на свой ред съобщава в Москва от Берлин:

„Във френските кръгове (в Берлин — Л. Б.) преобладава песимистично настроение. Смятат, че Германия напълно се е подготвила за заграбването на Чехословакия, съчетано с въстание на хенлайновци. Освен това французите имат сведения от Варшава за прехвърлянето на полско-германската граница на значително количество войски под предлог за вълнения в Галиция (украинско движение). Французите подозират (и вероятно не без основание), че истинската причина за това прехвърляне е намерението на поляците да не изпускат своя дял в случай на нападение на Хитлер срещу Чехословакия. Положението се очертава като извънредно благоприятно за Германия, тъй като линията Мажино служи не за нападение, а за отбрана, а помощта от страна на СССР ще бъде затруднена от липсата на обща граница. (Всички тези идеи разви пред мен секретарят на френското посолство, очевидно дошъл по поръчение на Франсоа-Понсе¹⁸...)“

На 18 май С. С. Александровски има възможност

¹⁸ Френският посланик в Берлин.

та да съобщи на Москва позицията на президента на Чехословакия Бенеш:

„С Бенеш разговарях три часа. По негова инициатива разговорът обхваща всевъзможни теми, включително неговия стратегически план за защита в случай на нападение срещу Чехословакия. Бенеш завърши с молба да съобщи на съветското правителство, както и лично на Сталин, Молотов, Ворошилов, Литвинов, че той при никакви условия не ще отстъпи от сегашната демократична основа на своята република и ще защитава режима на държавата и нейните граници с всички средства, с които разполага. Моли да му се вярва непоколебимо дори и тогава, когато на пръв поглед стъпките му могат да изглеждат непонятни.“

МАЙСКАТА КРИЗА

В тази противоречива обстановка настъпва така наречената „майска криза“. Разтревожено от съобщенията за подготвящите се германски действия, на 21 май правителството на Бенеш решава да обяви частична мобилизация. Тази мярка получава пълната подкрепа на народа, както и на общественото мнение в Западна Европа. Най-сетне е казана твърда дума! Англия и Франция са принудени да предприемат демарш в Берлин в подкрепа на Чехословакия.

Наистина само една седмица по-късно англо-френските „умиротворители“, недоволни от Прага, разпространяват слуха, че това било лъжлива тревога. Днес, 40 години по-късно, фалшът на тази поредна античехословашка измислица е ясен. От германските документи става ясно, че Хитлер е бил вбесен. Нещо повече, той се обърква. На наше разположение сега се намира важното показание на Ернст фон Вайцекер, завеждащ политическия отдел, а след това държавен секретар на министерството на външните работи на Райха. На 22 май 1938 г. той записва в дневника си:

„През последните дни чешкият въпрос се изостри. Судетските немци смятат, че вече ще удари дванадесетият час. Примерът на Австрия действува заразително... Ние блъфираме... Хитлер мълчи. Инструкциите на Хенлайн са противоречиви. За няколко мину-

ти настроението на Рибентроп се променя — от план за незабавно нахлуване до чисто политически метод за разлагане на чехите.“

По-нататък Вайцекер предлага:

„Ако преминем към други средства за оказване на натиск върху Бенеш и другите около него, те рано или късно ще започнат да действуват. Ако не с механически, то с химически метод!“¹⁹

Следователно план за „незабавно нахлуване“ е съществувал! Но достатъчно е било правителството на Чехословакия да прояви твърдост, и германците започват да се колебаят. Планът „Грюн“ се подлага на преработка. На 28 май в реч пред ръководителите на вермахта Хитлер започва да говори за необходимостта от „по-късно решаване на чешкия въпрос“ и определя срок 1 октомври. Същевременно той предупреждава, че за това ще бъдат необходими „благоприятни условия“. Налице е определен успех на противниците на агресията.

С още по-голяма настойчивост се поставя въпросът за съвместни англо-съветско-френски действия. На 25 май М. М. Литвинов приема З. Фирлингер и изразява одобрение на действията на чехословашкото правителство. Но след разговора си с френския министър на външните работи Боне Литвинов разбира, че „умиротворителите“ не са сложили оръжие. За ориентация на С. С. Александровски той съобщава следните оценки, дадени от самия Боне:

„През следващите три месеца в германо-чехословашките отношения трябва да настъпи криза, във връзка с което Франция ще обяви мобилизация. Какво възнамерява да направи СССР? Аз отговорих, че този проблем като че е бил предвиден още при сключването на съветско-чехословашкия пакт, но въпреки това Франция досега не е проявявала интерес към нашите евентуални действия. Ако Боне има предвид дипломатическата страна на въпроса, на него му е известно какви държави ни делят от Германия и Чехословакия. Това са Прибалтика, Полша и Румъния. На Боне също така трябва да му е известно, че нашето въздействие върху тези страни е недостатъчно, за да ни позволи да окажем съдействие на Чехословакия. Очевидно са необход

¹⁹ Die Weizsäcker-Papiere, S. 128.

димн по-силни дипломатически мерки за натиск, в които трябва да участвуват и други правителства. А доколкото Боне има предвид военни мерки, тъй като аз не съм военен, не мога нищо да му кажа. Според мен въпросът трябва да се обсъди съвместно от представители на френския, съветския и чехословашкия генерален щаб. На забележката на Боне, че в Москва има френски военен аташе, който поддържа връзка с нашия генерален щаб, аз отвърнах, че за съжаление в Москва няма нито френски, нито чехословашки генерален щаб. Въздъхвайки, Боне заяви, че Полша и Румъния решително се противопоставят на преминаването на наши войски и с това разговорът ни бе прекратен.“

А Англия? М. М. Литвинов разговаря и с Халифакс: „Халифакс констатира само, че огнища на опасност в Европа са Испания и Чехословакия. Той ме запозна с постъпките, направени от британския посланик в Берлин, и попита как гледам на положението и какво според мен трябва да се предприеме. Напомних му за съветската декларация, която бе доведена до знанието на неговото правителство и в която се набелязват онези действия, които ние смятаме за единствено способни да осигурят мира. Откровено разкритикувах цялата тактика на Англия по отношение на Германия и по-специално разясних, че Англия прави голяма грешка, като приема за чиста монета хитлеристките мотивировки както по испанския, така и по чехословашкия въпрос... По-нататък развих пред Халифакс перспективите на развитието на Европа, в случай че Хитлер не бъде обуздан, и, естествено, подчертах опасността, която след известно време ще се създаде за Великобритания. Халифакс каза, че ще помисли върху моята аргументация и че признава, че в нея има известна убедителна сила.“

Днес не можем да не отдадем дължимото на прозорливостта на съветската дипломация, но така очевидни са били съдбоносните последици от тогавашния курс на английските и френските политици. След разговора си с Крофта на 30 май 1938 г. С. С. Александровски може да почувствува как този курс се отразява върху позицията на Чехословакия:

„Доколкото по същество ставаше дума за въпроса за оказването на помощ на Чехословакия, Крофта каза, че Фирлингер го е информирал за инициативата на

Кулондр²⁰, която се свежда до поставянето на въпроса за уточняване на характера и вида на съвместните действия на Франция, СССР и Чехословакия в случай на евентуално нападение на Германия срещу Чехословакия. Запитах Крофта какво е отношението му към тази инициатива. Крофта отговори, че... Чехословакия не може да бъде инициатор, не може да действа преди Франция. Формално това е невъзможно, тъй като съветско-чехословашкият договор и привеждането му в действие зависят от привеждането в действие на френско-чехословашкия договор.“

И така, всичко отново опира до позициите на Англия и Франция. На 13 юни с толкова по-голяма тревога С. С. Александровски съобщава в Москва:

„През последните дни... Англия успя да повлияе на Франция и сега вече Франция оказва засилен натиск върху Чехословакия в смисъл, че било необходимо решително да се ускорят преговорите с Хенлайн с цел на судетските немци да се предоставят незабавни и далеч отиващи отстъпки, макар и все още, така да се каже, в рамките на чехословашката конституция. Без да скрива известно раздражение, Крофта тук отбеляза, че французите искат бързи резултати по такъв изключително сложен въпрос като въпроса за коренното преустройство на чехословашкото законодателство...“

А времето тече! Засилва се германският натиск, включително и по „химическия метод“, препоръчван от Вайцекер. Това означава, че успоредно с опитите да предизвика вътрешни конфликти в Чехословакия Берлин се стреми да „разтвори“ военно-политическата коалиция, която, макар и на думи, все пак съществува между Англия, Франция и Чехословакия. В Лондон е изпратен адютантът на Хитлер, отдавнашният му съратник капитан Видеман. Към това време се отнася и злополучната мисия на лорд Рънсимън, който — мимо желанието на чехословашкото правителство! — пристига в Чехословакия и води официални преговори с Хенлайн, като се стреми да издействува от Бенеш максимални отстъпки в полза на Хитлер.

Тази мисия предизвиква основателни съмнения у

²⁰ Френският посланик в Москва.

съветските дипломати. На 27 юли С. С. Александровски докладва в Москва:

„Изразих на Крофта опасения за последиците от подобна стъпка, тъй като никакви уговорки не отстраняват обстоятелството, че Рънсимън ще съветва, а Чехословакия ще бъде принудена да отхвърля неговите съвети, тъй като — доколкото съм осведомен — Чехословакия и без тези съвети се готви да даде всичко, което е съвместимо с нейната конституция и с правата ѝ като суверенна държава. Трудно ми е да си представя, че след като проучи въпроса, Рънсимън ще заяви, че чехите вече са дали всичко, което са можели, и че той нищо не може да ги посъветва. Без да спори, Крофта се съгласи, че Рънсимън ще ги съветва да направят повече от онова, което подготвя чехословакото правителство, и че е твърде вероятно да се наложи неговите съвети да бъдат отхвърлени. Правителството се е решило на тази стъпка със свито сърце и не крие от себе си, че положението на Чехословакия се е усложнило извънредно много.“

Тревожни сигнали идват и от Париж. Я. З. Суриц разговаря с Боне и последният споделя с него следната информация:

„Тия дни Гьоринг „в полупияно състояние“ казал на съпругата на Франсоа-Понсе: „Жалко, но вероятно ще ни се наложи да се бием. Каква глупост извършихме, че заедно с Австрия не завзехме и Судетската област. Кой тогава би помръднал дори пръст; и вероятно ще се намерят доста англичани и дори ваши французи, които в дъното на душата си съжаляват, че тогава не сме снели от тях бремето на чехословаккия въпрос.“

Следователно в Париж разбират цялата опасност на положението. Независимо от това, Даладие и Боне продължават курса на „умиротворяване“ на агресора. На 27 юли Я. З. Суриц пише:

„Нормалната и проста логика сякаш подсказва (това гледище се застъпва и от „светофилите“ — от комунистите до Рейно²¹), че такъв естествен съюзник е преди всичко СССР, СССР — заяви Рейно — „разпо-

²¹ Френски държавен деец, бил неведнаж член на министерския съвет и министър-председател.

лага с нещо, което Англия няма и което особено ще потрябва при война с Германия — мощна сухопътна армия“ . . . Но въпреки това — този факт е безспорен — сегашното правителство съвсем не изгражда чехословашката си политика, като разчита на помощта на СССР.“

Можем да разберем съветския дипломат, когато в същата телеграма с болка пише:

„Когато се вгледаш в тукашния печат, повечето от половината от който е попаднал във фашистки ръце, в ролята на банките, тръстовете, реакционната военщина, когато наблюдаваш този панически страх, смесен с пиетет пред германската сила, пред немската „мощ“, когато ден след ден ставаш свидетел на вечна предпазливост, на отстъпки, на постепенната загуба на собственото, самостоятелно лице във външната политика, когато най-сетне виждаш как с всеки изминал ден все по-безочлив става и надига глава фашизмът, у теб неволно възникват тревожни мисли и съмнения.“

Що се отнася до позицията на Англия, тя все повече се хлъзга към отстъпки спрямо Хитлер. На 6 август И. М. Майски пише:

„В продължение на близо четири месеца, незабавно след анексията на Австрия, английското правителство упражнява всестранен натиск върху Чехословакия, като ѝ препоръчва максимални отстъпки на судетските немци. Почти всяка седмица Халифакс вика при себе си Масарик²² и го съветва, обръща му внимание, нарежда му, предупреждава го, дори го заплашва, като настоява за все нови и нови отстъпки на Хенлайн . . . Същевременно Чембърлейн упражнява натиск върху Париж и на практика издействува подобни демарши в Прага от страна на френското правителство.“

Съветското правителство не крие своето отношение към този опасен курс. По нареждане на Москва на 13 август И. М. Майски посещава лорд Халифакс, за което съобщава следното:

„ . . . Посочих (в съответствие с вашите директиви, получени в Москва), че СССР все повече се разочарова от политиката на Англия и Франция, че той счита тази политика за слаба и късогледа, която може само

²² Чехословашкият посланик в Англия.

да поощри агресора за по-нататъшни „скокове“, и че по този начин върху западните страни пада отговорността за приближаването и разпалването на една нова световна война.“

Съветското правителство не може да действа другояче. То знае каква заплаха надвисва над Европа, над целия свят. Нещата водят към трагичната развръзка.

ПЛАНЪТ „Z“

Когато съветските дипломати съобщават в Москва за тревожните тенденции във външнополитическия курс на Англия и Франция и изказват предположението, че този курс ще доведе до неминуемо предателство спрямо Чехословакия, те още не знаят, че тези стъпки са звено от обмислен *план*. За този план светът узна, когато измина 30-годишният срок за давност, след който в Англия архивите стават публично достояние. Тогава в архива на министър-председателя сър Невил Чембърлейн бе открит документ с дата 30 август 1938 г., съставен от съветника на Чембърлейн сър Хоръс Уилсън. Документът гласи:

„Съществува *план*²³, който трябва да се нарече *план „Z“*. Той е известен и трябва да бъде известен само на министър-председателя, министъра на финансите, министъра на външните работи, сър Невил Хендърсън²⁴ и на мен.

Горепосоченият *план* трябва да влезе в сила само при определени обстоятелства... Успехът на *плана*, ако ще се осъществява, зависи от неговата пълна неочакваност и поради това е изключително важно нищо да не се говори за него.“²⁵

Същината на *плана* се свежда до следното: в момента, когато възникне „изострена ситуация“, Чембърлейн трябва лично да отиде да преговаря с Хитлер. На тези преговори трябва да бъдат уредени всички въпроси, отнасящи се до Чехословакия, и да бъдат от-

²³ След войната Уилсън си спомни, че *планът* се е родил дори по-рано — може би на 29 август. По наши данни — на 25 август.

²⁴ Английският посланик в Германия.

²⁵ Public Records Office (PRO), CAB 29/24; Sunday Times, 1. I. 1969.

странени всички възможни поводи за конфликт с Германия, след което ще бъде постигнато широко споразумение между Англия и Германия. Планът е разработен във всички подробности; по-специално, взима се предвид възможността Хитлер да не се съгласи да приеме Чембърлейн. Поради това съставителите на плана решават, че трябва да уведомят Хитлер едва когато Чембърлейн е вече на път за Германия. В съответствие с общия замисъл Хендърсън получава следната инструкция:

„След като се каже, че планът „Z“ влиза в действие, Хендърсън трябва да установи къде именно се намира Хитлер в дадения момент, без обаче да съобщава защо го интересува това. Ако времето позволява, Хендърсън ще получи второ уведомление с указание за часа на пристигането.“

В не по-малки подробности са разработени и поводите за евентуалното посещение. Тъй като се е очаквало, че в началото на септември Хитлер ще излезе с поредната си реч на Нюрнбергския партиен конгрес, Уилсън разработва няколко варианта на реакцията на тази реч. Ако тя бъде „умерена“, това ще даде на Чембърлейн повод да заяви, че съществува възможност за преговори; ако пък речта е рязка, ще бъде заявено, че при подобна ситуация най-добрият изход са личните преговори...

Естествено Чембърлейн не споделя съкровения си замисли нито с френските, нито с чехословашките си колеги (да не говорим за съветските!). Затова пък той пише на сестра си на 11 септември:

„Съществуват съображения, които нашите критици не знаят. Това е план, за чието своеобразие можеш да се досетиш. Моментът за него още не е назрял. Но ако той успее..., това може да доведе до пълен обрат в международното положение.“²⁶

Чембърлейн внимателно подготвя кабинета си за плана „Z“. По-конкретно на 30 август на заседание на кабинета министърът на външните работи Халифакс, който е запознат с плана „Z“, заявява, че изобщо няма смисъл да се предупреждава Хитлер за решимостта на Англия да води война.

²⁶ Feiling, K. The Life of Neville Chamberlain. London, 1946, p. 360.

„Той (Халифакс — Л. Б.) се пита — се казва в протокола — дали сега е оправдано да се отива на безусловна война, за да се предотврати една евентуална война в бъдеще? ... Не може да се гарантира, че тази политика ще донесе успех. Той желае ясно да бъде разбрано: ако тази политика претърпи неуспех, към правителството ще бъде отправен упрек ... Обвиняват го също в отказ от принципите на колективната сигурност и т. н. Но тази критика не го засяга.“

Естествено Чембърлейн се съгласява с мнението на Халифакс. Той заявява, че заплахите от страна на Англия не са довели до желаните резултати. Подобна капитулантска позиция заема и тогавашният министър на координацията на отбраната Инскип, който заявява:

„В настоящия момент още не сме достигнали максималното равнище на готовност и няма да го достигнем за една година или за още по-дълго време.“

Въз основа на това Чембърлейн формулира решението, както следва:

„Кабинетът е единодушен по това, че не трябва да отправяме заплаха по адрес на г-н Хитлер, че ако той нахлуе в Чехословакия, ще му обявим война.“²⁷

Всичко това приближава плана „Z“. На 10 септември постоянният секретар на Форин офис Къдагън, който е посветен в плана, отбелязва в своя дневник:

„Х. Дж. У. (Уилсън) дойде след вечеря и ние обсъждахме проекта за министър-председателя в случай на влизането в сила на плана „Z“. Ужасен живот!“²⁸

След като на 12 септември Хитлер произнася в Нюрнберг изключително агресивна реч, а през нощта на 13 септември хенлайновци организират нова поредица от кървави сблъсквания в Чехословакия и на практика започват въстание, Чембърлейн решава, че е настъпил моментът да действа.

Ето какво съобщава историкът И. Колвин по повод на състоялото се на 13 септември тясно съвещание на лицата, запознати с плана „Z“:

„... Заслужава внимание обстоятелството, че най-напред е била обсъдена идеята за конференция на че-

²⁷ Colvin, Ian. The Chamberlain Cabinet. London, 1971, p. 144.

²⁸ The Diaries of Sir Alex Cadogan. London, 1971, 10. 09. 38.

тирите държави. Било изразено мнението, че „тя в никакъв случай няма да бъде привлекателна за Германия, ако не се предвиди изключването на Русия“ (от участниците в конференцията — Л. Б.).²⁹

Следователно още от момента на влизането в действие на плана „Z“ Чембърлейн и неговите съмишленици възнамеряват да действуват без Съветския съюз — т. е. да изпълнят едно от главните искания на Хитлер!

На 14 септември на заседание на министерския кабинет в пълен състав Чембърлейн „със задна дата“ оповестява своя план. Той уведомява смаяните членове на правителството за решението си да отлети за Германия, за да постигне „взаимно разбирателство с Хитлер“.

На 15 септември Чембърлейн, съпроводен от сър Хоръс Уилсън, се качва на самолет (за пръв път в живота си!). Хитлер милостиво се съгласява да го приеме в своята баварска резиденция „Бергхоф“ край Берхтесгаден. През тези дни Чембърлейн пише на сестра си:

„Важни бяха две неща: първо — планът да се изпроба в момент, когато положението изглежда най-мрачно. Второ — той да бъде свършено неочакван. През нощта срещу вторник реших, че моментът е настъпил... Хитлер беше много доволен и дори попита дали няма да дойде и г-жа Чембърлейн...“³⁰

В Берхтесгаден обаче предстоят работи, които далеч не са семейни.

„ЧЕХОСЛОВАКИЯ ЩЕ БЪДЕ ПРЕДАДЕНА“

Чембърлейн излита за Мюнхен сутринта на 15 септември и пристига там в 12,30 часа. До 16 часа той пътува с влак до Берхтесгаден, а в 16,50 ч. пристига в резиденцията на фюрера, където се състоят три разговора. На 16 септември министър-председателят се връща в Лондон. Ние вече се досещаме за какво е ставало дума. На 15 септември Г. А. Астахов съобщава в Москва:

„При мен беше управляващият посолството на Че-

²⁹ *Colvin, Ian*, op. cit., p. 152.

³⁰ *Felling, K.*, op. cit., p. 363.

хословакия Шуберт, който не криеше вълнението си. „Мирът ще бъде запазен, но Чехословакия ще бъде предадена“ — така, опитвайки се да бъде саркастичен, характеризира той положението... По негови сведения англичаните са решили да отстояват идеята за плебисцит — нещо, което е свършено неприемливо за Прага. Характерно е, че за свое оправдание англичаните разпространяват версията, че позицията на СССР в случай на война не била ясна...“

И наистина в ход е пуснат коварен метод: като се подготвя капитулацията, вината за нея да се хвърли върху СССР. За този метод свидетелствува и съобщението на З. Фирлингер, когото френското посолство в Москва настройва така, като че Съветският съюз не желае да помогне (за това той откровено съобщава на В. П. Потемкин на 15 септември). Естествено съветското правителство не е уведомено за резултатите от срещата на Чембърлейн с Хитлер. Едва на 19 септември президентът Бенеш поканва при себе си С. С. Александровски. След разговора посланикът съобщава в Москва.

„Днес Бенеш спешно ме повика и ми събщи, че е получил съвместно англо-френско предложение за решаване на въпроса за судетските немци чрез пряко отстъпване на Германия на онези окръзи, в които немците съставляват повече от 50 на сто от населението. Останалите окръзи ще получат частична автономия...“

С други думи, на Чехословакия ултимативно се предлага дори не плебисцит, а пряко отстъпване на част от собствената ѝ територия! Какво е станало? Самият Хитлер картинно разказва за това на Ернст фон Вайцекер. Ето откъс от неговия дневник:

„В разговор с Рибентроп и мен фюрерът живо описа разговорите си с Чембърлейн, след като последният напусна на 15-и вечерта Берхтесгаден. Отначало фюрерът грубо изразил готовността си да реши чешкия въпрос, като изложи на опасност мира в Европа, и казал, че след това ще го задоволява положението в Европа. Тогава Чембърлейн дал уверения, че ще помогне за предаването на Судетската област на Германия... Фюрерът ни описа подробностите, включително методите на шантаж и различните уловки, с помощта на които бил притиснал Чембърлейн в ъгъла.“³¹

³¹ Die Weizsäcker-Papiere, S. 143.

А ето и друго свидетелство — из дневника на разузнавача Гроскурт:

„Кайтел разказа за резултатите от разговорите на фюрера с Чембърлейн. Отначало фюрерът заявил, че той представлява народ, който му е оказал 99-процентово доверие. Той е представител на хилядолетния Райх. После той заплашил, че ще анулира англо-германското морско споразумение. Тогава Чембърлейн се уплашил. По-нататък фюрерът заявил, че е готов да воюва: той има на разположение 20 години повече, откогато 69-годишния Чембърлейн.“³²

Всъщност на фюрера не е било необходимо особено да плаши Чембърлейн. От протокола на преговорите става ясно, че Чембърлейн започва с разсъждения за своите усилия „за постигане на англо-германско сближение“. Хитлер веднага поставя своите условия: „връщане в Райха на судетските немци, ликвидиране на съветско-чехословашкия договор. Чембърлейн побързва да приеме условията на Хитлер:

„Да допуснем, че положението се промени по следния начин: Чехословакия да не бъде повече задължена да се притече на помощ на Русия, в случай че последната стане обект на нападение, а, от друга страна, на Чехословакия да бъде забранено да предоставя на руските въоръжени сили възможност да се намират на нейните летища или където и да било другаде; това ще премахне ли вашите трудности?“³³

Хитлер отвърща: ако Судетската област бъде включена в Райха, а след това се отделят полското, унгарското и словашкото малцинство, от Чехословакия ще остане такава малка част, че по този въпрос той „няма да си блъска главата“. След това Чембърлейн дава принципното си съгласие за отделянето на Судетската област, но заявява, че трябва да се консултира с Париж и със своя кабинет (той дори не помисля да спомене Прага!).

В едно частно писмо той определя позицията си така:

— Лично аз пет пари не давам дали Судетите ще бъдат в състава на Райха или извън него...³⁴

³² Groscurth, H., op. cit., p. 119.

³³ Вж. Овсяный, И. Тайна, в которой война рождалась. М., 1975, с. 218, 219.

³⁴ Feiling, K., op. cit., p. 310.

На 16 септември се свиква заседание на тесния състав на английското правителство, на което присъствуват Уилсън и Рънсимън. По принцип всичко е съгласувано. На 17 септември кабинетът в пълен състав одобрява „принципа на самоопределение“ — така лицемерно се нарича откъсването на Судетската област. На 18 септември в Лондон долитат Даладие и Боне. Така се ражда чудовищният по своя цинизъм документ: англофренският ултиматум... до ръководителите на приятелска Чехословакия! Дори врелият и кипял сър Алигъндър Къдагън отбелязва в своя дневник: „Ние грубо им съобщихме за необходимостта от капитулация...“

Капитулацията се състои в следното:

— Судетската област направо се предава на Германия без какъвто и да било плебисцит;

— на предаване подлежат районите, в които немците са повече от 50 на сто от населението;

— трябва да бъде създаден „международен орган“, който ще бъде упълномощен да коригира държавната граница и размяната на населението;

— анулират се съществуващите понастоящем международни договори на Чехословакия; те се заменят с „обща гаранция“.

Могат да се разберат чувствата на чехословашките министри, когато узнават за този документ! Да получиш ултиматум от своите „защитници“ — това още не се е случвало в международната практика! Напълно естествено е, че Бенеш — въпреки всички свои предразсъдъци и антикомунистически чувства — се вижда принуден от самия живот да си зададе въпроса: може ли да разчита на съветска помощ? На 19 септември С. С. Александровски телеграфира:

„Бенеш моли правителството на СССР да даде колкото е възможно по-скоро отговор на следните въпроси:

1. Ще окаже ли СССР съгласно договора незабавна и действена помощ, ако Франция остане вярна и също окаже помощ?

2. В случай на нападение Бенеш незабавно ще изпрати телеграма до Съвета на Обществото на народите... Във връзка с това Бенеш ще помоли за помощ от Обществото на народите и моли съветското правителство за също тъй бърз отговор дали СССР ще помогне като член на Обществото на народите...“

Днес и ние се обръщаме към тези наистина решаващи въпроси, които и до ден днешен не дават мира на враговете на Съветския съюз, опитващи се да хвърлят сянка върху неговата политика.

„ДАЙТЕ УТВЪРДИТЕЛЕН ОТГОВОР“

Още от предишната кореспонденция на съветските дипломати ние видяхме какви усилия предприема съветското правителство, за да окаже помощ на изпадналата в трудно положение Чехословакия. Свообразието на обстановката през 1938 г. обаче се състои в това, че Съветският съюз, който има договор за взаимопомощ с Чехословакия, не може да изпълни своите задължения, без да са налице определени условия. За него първото условие е зависимостта му от действията на Франция: съветско-чехословашкият договор съдържа член, в който се казва, че Съветският съюз може да окаже помощ (включително военна), в случай че Франция първа окаже такава помощ. Второто условие се заключава в това, че е необходимо съгласието на редица източноевропейски страни (Полша, Румъния) да позволят преминаването на съветски войски, тъй като Съветският съюз няма обща граница с Чехословакия. Най-сетне, за съветска помощ въз основа на Устава на Обществото на народите е необходима съответна молба на Чехословакия.

Още през март 1938 г. — непосредствено след аншлуса на Австрия — съветското правителство потвърждава своята готовност да изпълни задълженията си по отношение на Чехословакия. Когато на един прием на М. М. Литвинов чуждестранните журналисти задават въпроса, как ще може Съветската армия да се озове в Чехословакия, народният комисар отвърща: „Щом има желание, път ще се намери.“³⁵

Следователно един от важните проблеми, свързани с гарантирането на сигурността на Чехословакия, е постигането на споразумение между Съветския съюз и другите страни за пропускане на съветските войски.

³⁵ История на Втората световна война 1939—1945. Т. 2, С., 1976, с. 113.

Съответни запитвания неведнаж се отправят до Париж и Лондон. На 12 май на срещата си с Боне в Женева М. М. Литвинов предлага да започнат преговори между съветския и френския генерален щаб по техническите въпроси, включително по въпроса за пропускането на съветските войски през Румъния и Полша.

Отговор на това предложение обаче не идва, макар че Боне обещава да докладва за него на френското правителство. Разбирайки сложността на обстановката, съветското правителство смята за възможно да се подготви да подпомогне Чехословакия дори при условие, че Румъния и Полша не пропуснат съветските войски, а Франция не окаже военна помощ на Чехословакия. В средата на май генералният секретар на Чехословашката комунистическа партия Клемент Готвалд посещава президента на Чехословакия Бенеш и му съобщава следното: в разговор с Готвалд Й. В. Сталин ясно и определено е изразил готовността на Съветския съюз да окаже военна помощ на Чехословакия дори в случай, че въпреки пакта Франция не стори това, а панска Полша и болярска Румъния откажат да пропуснат съветските войски. Сталин обаче е отбелязал, че този вариант ще влезе в сила само при едно условие: ако самата Чехословакия започне да се защитава и ако изрично поиска съветска помощ.

За готовността на Съветския съюз говори и председателят на Президиума на Върховния съвет на СССР М. И. Калинин. В реч, произнесена на 26 април в Москва, той публично повтаря условията на помощта за Чехословакия. При това той добавя:

— Разбира се, пактът не забранява на никоя от страните да се притече на помощ, без да дочака Франция...³⁶

Същевременно съветското правителство не губи време и взема практически мерки. През март съветска военна делегация посещава Чехословакия; през май практическите преговори продължават в Москва, а през юни — в Прага. След дълго забавяне генералният щаб на чехословашката армия изпраща в Москва командувачия военновъздушните сили генерал Файфър.

Като проучват военните архиви от онези години, съ-

³⁶ Пак там, с. 85.

ветските военни историци успяват да възстановят картината на практическите мерки на съветското правителство и на съветското военно командване с цел в необходимия момент да се притекат на помощ на Чехословакия. Тези мерки подробно са описани в том втори на „История на Втората световна война“.

Така на 26 юни 1938 г. Главният военен съвет на Червената армия приема постановление да преобразува Киевския и Белоруския военен окръг, които се намират най-близо до територията на Чехословакия, в специални военни окръзи. В съответствие със заповедта на народния комисар на отбраната К. Е. Ворошилов в Киевския специален военен окръг бързо започват да се формират четири големи армейски групи, а в Белоруския специален военен окръг — две армейски групи. За завършването на тези мерки е определен срок 1 септември 1938 година. Армейските групи включват в състава си по няколко стрелкови дивизии, танкови бригади, артилерийски, авиационни части и други спомагателни части. Същевременно се формират и кавалерийски групи.

Централният комитет на партията поставя пред въоръжените сили задачата да бъдат в състояние на пълна бойна готовност. На 21 септември Народният комисариат на отбраната изпраща на Киевския специален военен окръг директива, в която нарежда към държавната граница да се изнесат следните войсковы групировки:

— Житомирската армейска група, включваща 8-и и 15-и стрелкови корпус и 2-ри кавалерийски корпус — в района на Новоград—Волинск и Шепетовка;

— Винницката армейска група, включваща 17-и стрелкови корпус, 25-и танков корпус, 4-ти кавалерийски корпус и две отделни танкови бригади — в района югозападно от Проскуров.

За комплектуване на споменатите стрелкови дивизии по военновременните щатове се разрешава да се мобилизират от запаса по 8000 души на дивизия. За прикритие и поддържане на войските към всяка армейска група се придават и военновъздушни сили — по три полка изстребители, три полка скоростни бомбардировачи и един полк тежки бомбардировачи. Заповядано е цялата подготовка да завърши до 23 септември.

Както виждаме, съветското правителство с пълно основание може да даде на 20 септември следното указание на своя посланик в Прага:

„1. На въпроса на Бенеш, дали СССР ще окаже съгласно договора незабавна и действена помощ на Чехословакия, ако Франция ѝ остане вярна и също окаже помощ, от името на правителството на Съветския съюз можете да дадете утвърдителен отговор.

2. Утвърдителен отговор можете да дадете и на другия въпрос на Бенеш . . .“

Същия ден този отговор незабавно е предаден по телефона на Бенеш — в решаващия момент, когато правителството на Чехословакия обсъжда на заседание отговора на англо-френския ултиматум от 19 септември.

ТРАГИЧНИ ДНИ

Чреди следяхме развитието на събитията по месеци, след това — по седмици. Сега това трябва да се прави по дни, а понякога и по часове. От момента, в който Англия и Франция на практика искат от Чехословакия да капитулира, съдбата на страната навлиза в решителен етап.

На 21 септември С. С. Александровски посещава Бенеш и устно отново потвърждава становището на съветското правителство, което му е съобщено на 20 септември. Президентът изразява своята благодарност и заявява, че ще постави въпроса в Обществото на народите.³⁷ Същия ден, говорейки на пленарното заседание на Общото събрание на Обществото на народите, М. М. Литвинов официално и тържествено потвърждава верността на Съветския съюз към неговите задължения спрямо Чехословакия, като предлага незабавна среща на представители на военните ведомства на СССР, Франция и Чехословакия, както и незабавно съвещание на европейските велики сили и други заинтересовани държави за евентуално изработване на колективен демарш.

Но още на 22 септември се появяват нови усложнения. Когато посланикът на Чехословакия в СССР З.

³⁷ Бенеш въобще не изпълнява това обещание.

Фирлингер посещава Народния комисариат на външните работи и съобщава, че Чехословакия е отхвърлила предложението на Англия и Франция, В. П. Потемкин му обръща внимание на обстоятелството, че Е. Бенеш досега е премълчавал истинската позиция на Франция. Фирлингер се съгласява и обещава да запита Прага. А същия ден Я. З. Суриц предава от Париж следната необичайна информация, получена от френския министър на външните работи Боне:

„Ходжа³⁸ повикал при себе си дьо Лакроа³⁹ и от свое име и от името на Бенеш дал да се разбере, че чехословашкото правителство било готово да приеме лондонското предложение, но щяло да бъде свалено, ако го приеме „доброволно“, и уж сам бил подсказал известния ход на посланиците, направен през нощта. С една дума, ако се вярва на Боне, френското правителство е поело върху себе си позора на ултиматума, за да прикрие и спаси Бенеш. Боне помоли всичко това да се пази в тайна.“

Кой кого е прикривал? Във всеки случай за размисъл е оставало малко време. На 23 септември Крофта съобщава, че Полша съсредоточава войски на границата с Чехословакия. Правителството на СССР решава да действа: то отправя сериозно предупреждение до Полша и уведомява за това Франция. Разбирайки сериозността на положението, същия ден М. М. Литвинов на свой ред телеграфира в Москва от Женева:

„Макар че Хитлер се е заангажирал до такава степен, че му е трудно да отстъпи, аз все пак мисля, че той би отстъпил, ако предварително бъде уверен във възможността от съвместна съветско-френско-английска акция против него. Сега никакви декларации, дори съвместни, нито пък съвещания не ще му направят впечатление. Необходими са по-убедителни доказателства. Като смятам, че европейската война, в която ще бъдем въвлечени, не е в наш интерес и че е необходимо да се направи всичко възможно за предотвратяването ѝ, аз поставям въпроса, дали не трябва да обявим макар и частична мобилизация и в печата да проведем кампания, която да принуди Хитлер и Бек⁴⁰ да повярват във

³⁸ Министър-председателят на Чехословакия.

³⁹ Френският посланик в Прага.

⁴⁰ Полският министър на външните работи.

възможността от голяма война с нашето участие. Де ла Вар⁴¹ ми каза, че настроението в Париж укрепва. Възможно е и Франция сега да се съгласи едновременно с нас да обяви частична мобилизация. Необходимо е да се действа бързо.“

Да, Съветският съюз беше готов да действа бързо. На 22 септември командувачият Киевския специален военен окръг С. К. Тимошенко докладва, че съветските войски са започнали да се изнасят в районите на съсредоточаването близо до западната граница. Специалната оперативна група за управление начело с командувачия окръга се е преместила от Киев в Проскуров. Щабът на авиационната армия, разположена край Воронеж, е получил заповед да пребазира бойните си сили в района на Беляя Церков — Уман.

Подобни мерки се взимат и в Белоруския специален военен окръг, и в Калининския военен окръг. Така в Белоруския окръг в бойна готовност са приведени витебската и бобруйската армейска група. На 24 септември сутринта войските започват да се придвижват към района на съсредоточаване.⁴²

Общо в бойна готовност са приведени: един танков корпус, 30 стрелкови и 10 кавалерийски дивизии, 7 танкови, една мото-стрелкова и 12 авиационни бригади, 7 укрепени района, а в системата на противовъздушната отбрана — 2 корпуса, 1 дивизия, 2 бригади, 16 полка, 4 зенитно-артилерийски бригади и 15 зенитно-артилерийски полка. На 25 септември Народният комисариат на отбраната нарежда на военновъздушния аташе на СССР във Франция Н. Н. Василченко да информира френското командване за следното:

„1. 30 стрелкови дивизии са изнесени в райони непосредствено до западната граница. Изнесени са също и кавалерийски дивизии.

2. Частите са съответно попълнени със запасни.

3. Що се отнася до нашите технически войски — авиация и танкови части, — те са в пълна готовност.“

Н. Н. Василченко отговаря:

„На 26 септември в 11 часа сутринта посетих френското военно министерство. Днес рано сутринта Гам-

⁴¹ Английският представител в Обществото на народите.

⁴² История на Втората световна война 1939—1945. Т. 2, с. 120—121.

лен е отлетял за Лондон. Предвид важността на Вашето съобщение, незабавно го предадох на началника на кабинета на Гамлен ген. Жанел и помолих да предаде тези сведения на Гамлен в Лондон.“

А какво става в Париж и Лондон? Вечерта на 20 септември в Париж се получава отказът на чехословашкото правителство да изпълни заробващите условия. Френският посланик дьо Лакроа обаче предупреждава, че отговорът не е окончателен. След 20 минути се получава нова телеграма:

„Току-що бях повикан от председателя на министерския съвет. Пояснявайки, че говори със съгласието на президента на републиката, той заяви: ако тази нощ съобщя на г-н Бенеш, че в случай на война между Германия и Чехословакия заради судетските немци Франция, поради своите задължения по отношение на Англия, няма да се притече на помощ, президентът ще приеме това съобщение за сведение; председателят на министерския съвет незабавно ще свика кабинета, всички членове на който вече са съгласни с президента на републиката, че е необходимо да се отстъпи... Чешките ръководители се нуждаят от такова прикритие, за да приемат англо-френските предложения.“

Подобни сведения от Прага се получават и в Лондон. Английският посланик Нютън иска пълномощия за „ултиматум“, пред който Бенеш и Ходжа да бъдат „в състояние да склонят“. Тези пълномощия се дават. През нощта дьо Лакроа и Нютън се явяват при Бенеш и го заплашват с незабавно нападение на Германия. Франция „няма да вземе участие“ във войната. На 21 септември в 5 часа сутринта в Пражкия Храдчани отново се събира кабинетът, а през деня Крофта връчва на посланиците на Франция и Англия нов отговор: Чехословакия капитулира.

ПОСЛЕДНАТА СЕДМИЦА

По-нататък събитията се развиват с необичайна бързина. На 22 септември С. С. Александровски описва онова, което става в Прага, със следните думи:

„В Прага стават покъртителни сцени. Посолството е заобиколено с полицейски кордон. Въпреки това тъл-

пи демонстранти при явно съчувствие на полицията се придвижват към посолството, изпращат делегации, които искат да разговарят с пълномощния представител. Тълпите пеят националния химн и буквално плачат. Пеят „Интернационалът“. В речите най-голяма надежда за помощ се възлага на СССР, издигат се призови да се защитават, да се свика парламентът, да се свалят правителството. Името не само на Ходжа, но и на Бенеш се посреща с освиркване и викове... Хитлер и Чембърлейн еднакво възбуждат ненавист. Често се вдигат лозунги: „Даладие и Боне не са френският народ, който няма да ни предаде.“ Тези демонстрации явно нямат ръководство. Приемам делегациите. Днес в четири часа през нощта току-що при мен беше делегация от работници и служещи, излъчена от митинга, състоял се пред посолството. На делегатите се заявява, че СССР цени Чехословашката република и интересите на нейните трудещи се и поради това е готов да ѝ помогне да се защити срещу нападението. Пътят за оказване на помощ е усложнен от отказа на Франция, но СССР търси пътища и ще ги намери, ако Чехословакия бъде подложена на нападение и бъде принудена да се защитава. По-голямата част се задоволяват с това. Делегации идват и от провинцията. Там въпросът за войната се поставя още по-остро. Главният лозунг е да не се отзовава армията от границата, да се обяви обща мобилизация, да не се допускат германските войски в Судетите.“

Но именно тази решимост плаши капитулантите. Получавайки желанието отговор от Прага, на 22 септември Чембърлейн побързва да отиде на поредната среща с Хитлер. Този път тя се провежда в Бад-Годесберг. Присъствува неизменният съветник на Чембърлейн сър Хоръс Уилсън. Самият той разказва на един германски дипломат за станалото със следния израз:

— Хитлер се отнасяше с Чембърлейн като с камериер...

И действително, в Бад-Годесберг Чембърлейн е принуден да преживее още едно унижение. Той е разчитал, че като даде от името на Англия, Франция и Чехословакия съгласие за предаване на Судетската област на Германия, ще задоволи всички претенции на Хитлер. Но това е било поредната илюзия на „умиро-

творителите“, Те въобще не са могли — или пък не са искали — да разберат, че всяка отстъпка тласка Хитлер към по-нататъшни агресивни стъпки. Както сега става ясно, Хитлер прекрасно е знаел за всички перипетии на дискусиите в Лондон. Веднаж (в 1943 г.) той казал на своите приближени, че службата за дешифриране (така нареченият „изследователски институт“ на Гьоринг) е успяла да дешифрира секретната кореспонденция между министерството на външните работи на Англия и неговите посолства, включително посолството в Прага.⁴³ По такъв начин още преди пристигането на Чембърлейн Хитлер е знаел, че той е готов за отстъпки.

Сега вече отстъпките на Чембърлейн са недостатъчни за Хитлер. Именно през тези дни става бързото съсредоточаване на германски войски на чешката граница. Генерал-фелдмаршал Кайтел получава от Хитлер заповед нападението да се извърши на 28 септември. При тези условия отстъпките на западните държави са свършено ненужни на Хитлер, защото пречат на военните му приготовления: тъй като е уверен, че Англия и Франция няма да действуват, той решава да поеме риска на нахлуването.

Ето какво си спомня самият Хитлер за срещата:

„На 22 септември по време на преговорите Чембърлейн разиграваше комедия и дори заплашваше да си тръгне, докато не се съгласи да отстъпи на Германия.“⁴⁴

Така трагедията започна да се превръща в трагикомедия. Чембърлейн изпада в паника. Хитлер му казва, че отделянето на Судетите вече не го интересува. Трябва да се задоволят и претенциите на Унгария и Полша. Новата граница трябва да се установи незабавно. На 1 октомври германските войски трябва да навлязат в Чехословакия; на Чембърлейн незабавно е връчена карта с новите граници. На 24 септември Чембърлейн си тръгва от Бад-Годесберг, след като се е оказал в сложно положение: той е готов да отстъпи, но формата на германските искания е неприемлива за общественото мнение в Англия и Франция.

⁴³ Hitler's Tischgespräche. Wiesbaden, 1976, S. 321.

⁴⁴ Ibid.

Чембърлейн търси изход. Истинските му настроения намират отражение в позорните думи, които произнася на 24 септември пред своите министри. Чембърлейн изразява „увереност, че Хитлер е много заинтересован да си осигури приятелството на Великобритания. Ще бъде голяма трагедия, ако пропуснем възможността да постигнем взаимно разбирателство с Германия. Той (Чембърлейн) смята, че тепърва ще може да оказва влияние на господин Хитлер.“⁴⁵

Задачата „да спаси положението“ е възложена на същия сър Хоръс Уилсън, който отлита за Берлин, където се среща с Хитлер и германски дипломати. Тук се ражда идеята да се намери посредник за възстановяване на контактите. От германска страна се издига кандидатурата на Мусолини (впоследствие Гьоринг твърди, че тази идея му е хрумнала първо на него). Уилсън се съгласява. След това Рибентроп написва за Мусолини текста на предложенията, които дучето трябва да направи „от свое име“.

Когато на 26 септември президентът на Съединените щати Рузвелт, който дотогава е пазел мълчание, се обръща към Хитлер с призив да не прекъсва преговорите, а на 27 септември предлага да се свика конференция на заинтересованите страни, Чембърлейн, Даладие, Хитлер и Мусолини решават да се срещнат в Мюнхен. Предстои да се оформи сделката, която на практика е предрешена още преди под текста на споразумението да се появят четирите подписа.

СЪВЕТСКАТА ПОЗИЦИЯ

Мюнхенското съвещание неведнаж е описвано с всички подробности. Всъщност то не може да се нарече дипломатическо съвещание в пълния смисъл на думата. На практика не се водят никакви преговори. Както става ясно от спомените на очевидците, съвещанието е било ужасно лошо подготвено: разговорите се водят неорганизирано и несистемно, докато чиновниците подготвят текста, чието съдържание е предрешено.

⁴⁵ *Colvin, Ian, op. cit., p. 162.*

В капиталния труд „История на външната политика на СССР“, излязъл под редакцията на А. А. Громико и Б. Н. Пономарьов, смисълът на заговора се определя, както следва:

„По силата на Мюнхенското споразумение Хитлер постигна осъществяването на всички свои искания, които той тогава предявяваше към Чехословакия, т. е. разчленяване на тази страна и присъединяване на Судетската област към Германия. Мюнхенското съглашение предвиждаше и удовлетворяване на териториалните претенции на реакционните правителства на хортистка Унгария и „санационна“ Полша спрямо Чехословакия... В Мюнхен бе подписана не само смъртната присъда на чехословашката държава. Там беше даден и аванс на Хитлер в смисъл на по-нататъшно поощряване на германската агресия, при условие че германското правителство предварително ще съгласува действията си с Англия и Франция.“⁴⁶

Решението в Мюнхен е взето без Съветския съюз и без Чехословакия. Чехословашките представители са поканени в качеството на „наблюдатели“, на които само предстои да приемат диктата на четирите страни. За онова, което става в Мюнхен, съветските дипломати съобщават в Москва в своите телеграми:

„Мастни⁴⁷ — съобщава в Москва съветският посланик в Прага — разказва, че в Мюнхен отношението с чехословашките наблюдатели е било грубо издевателско, като по-нагло от другите се е държал Даладие.“

„Чано⁴⁸ — се казва в съобщението на временно управляващия посолството на СССР в Рим — открито говори за пълната капитулация на Франция, подиграва се с нейната политика и разказвайки за Мюнхенската конференция, отбелязва, че Даладие е оказал много слаба съпротива...“

„Арас⁴⁹ — докладва съветският посланик в Турция — в продължителен разговор за събитията в Централна Европа отбеляза „грешката“ на Чехословакия, която е разчитала на Англия и Франция, вместо да отхвърли

⁴⁶ История внешней политики СССР. М., 1976, с. 352—353.

⁴⁷ Чехословашкият посланик в Берлин.

⁴⁸ Министър на външните работи на Италия, участник в Мюнхенското съвещание.

⁴⁹ Турският министър на външните работи.

всякакво посредничество и сама с оръжие в ръка да защитава собствените си интереси.“

Чехословашкото правителство се подчинява на мюнхенския диктат. През нощта на 30 септември поканените в Мюнхен „наблюдатели“ получават текста на споразумението. Очевидно в този момент чехословашките политически дейци най-сетне разбират, че СССР е останал единственият им верен съюзник. На 30 септември в Москва се получава следната телеграма от посланика на СССР в Прага:

„Бенеш ме помоли да поставя пред правителството на СССР следния въпрос. Великите държави, без дори да попитат Чехословакия, по най-позорен начин са я принесли в жертва на Хитлер заради собствените си интереси. Окончателното решаване на формалностите е предоставено на Чехословакия. Това означава, че тя е изправена пред избора или да започне война с Германия, като има против себе си Англия и Франция, поне в смисъл на отношението на техните правителства, които обработват общественото мнение, представяйки Чехословакия за причина за войната, или да капитулира пред агресора. Още не е известно какво становище ще заемат парламентът и политическите партии. Оставяйки този въпрос открит, Бенеш иска да знае отношението на СССР към тези две възможности, т. е. към по-нататъшната борба или капитулацията. Той трябва да знае това колкото е възможно по-скоро и моли за отговор докъм 6—7 часа вечерта пражко време, т. е. докъм 8—9 часа московско време.“

В Народния комисариат на външните работи още не са успели да разшифроват това съобщение и в 17,45 часа от Прага се получава ново съобщение:

„Бенеш повече не настоява за отговор на последния си въпрос, тъй като правителството вече е решило да приеме всички условия. Окупирането на Судетската област от германски войски започва утре сутринта.“

Не е трудно да се разбере, че това развитие на събитията предизвиква немалка загриженост в Москва. Заместник-народният комисар на външните работи В. П. Потемкин незабавно телеграфира в Прага:

„Първата Ви днешна телеграма с въпроса на Бенеш започнахме да приемаме в 17 часа, а втората — в 17,45 часа. Съобщете срочно в какъв час Ви е било

предадено от Бенеш съобщението, изложено в първата Ви телеграма, и кога Бенеш Ви е съобщил за решението на правителството да приеме мюнхенските условия, Интересува ни дали решението на правителството да капитулира действително е било взето през периода между първото и второто съобщение на Бенеш и дали при обсъждането в правителството на въпроса за мюнхенското предложение Бенеш не може да се позове на това, че още не е получил от съветското правителство отговор на своя въпрос, изложен в първата Ви телеграма.¹⁹

От Прага се получава следният отговор:

„Всяко наше съобщение предаваме по телеграфа и телефона. При сегашното състояние на връзките не ни е известно кое е по-добре и по-бързо. Така първата телеграма от 30 септември 1938 г. бе предадена по телеграфа в 11,45 часа, а по телефона успяхме да я предадем едва в 17 часа. Втората ни телеграма бе предадена по телеграфа в 13,40 часа.

Бенеш ми се обади по телефона и зададе въпросите, изложени в първата телеграма, в 9,30 часа, преди започването на заседанието на правителството. В стремежа си да проверя истинския развой на събитията и да получа ясна представа за положението, в 10,30 часа отидох в двореца при главния секретар на Бенеш Смутни, с когото се познавам добре. Стоях при Смутни до 12 часа, когато той ми съобщи, че предвид на решението на правителството Бенеш повече не настоява за отговор. Според думите и поведението на Смутни и на генерал Хусарек, когото също видях в двореца, у мен не възникват никакви съмнения, че Бенеш не се е позовал на това, че не е получил отговор от СССР. По-скоро обратното: той и лявата част на правителството очевидно са изхождали от предпоставката, че СССР ще се притече на помощ при първа възможност. За това говорят и вчерашните изявления по радиото на министъра Вавречки, и на бившия министър на правосъдието Дерера, които за пръв път публично заявиха, че единственият верен съюзник на Чехословакия докрай е останал СССР. Подобно изявление, но не по радиото, направи и водачът на аграрниците Беран. И тримата участваха в заседанието на министрите, за което става дума.“

Следователно от тази размяна на телеграми историците могат да направят ясен извод: *Съветският съюз е останал верен на своите задължения до последния момент!* Още една подробност: докато още на 28 септември Англия и Франция не само по същество, но и формално предават Чехословакия, именно този ден, 28 септември, началникът на Генералния щаб на Червената армия Б. М. Шапошников издава заповед, в която се посочва, че в Ленинградски, Белоруски, Киевски, Харковски, Орловски, Калинински, Московски, Приволжки, Уралски, Севернокавказки и Закавказки окръг „червеноармейците и младшите командири, които завършват установения срок на службата си в редовете на РККА, до второ разпореждане да не се уволняват от редовете на армията“⁵⁰.

Същия ден Е. К. Ворошилов докладва на съветското правителство, че са готови да бъдат изпратени в Чехословакия четири авиационни бригади в състав 548 бойни самолета. За тези мерки са информирани чехословашкото правителство и френският военен аташе в СССР. Но мюнхенското предателство вече е пред решено.

НАЛОЖИТЕЛНО ЛИ Е БИЛО ДА СЕ КАПИТУЛИРА?

Съветските и чехословашките изследователи, които днес проучват положението в момента на капитулацията на западните държави пред Хитлер, поставят следния законен въпрос: наистина ли през септември 1938 г. Хитлер е имал такова сериозно военно превъзходство, че Англия и Франция не са могли да си позволят да рискуват въоръжено стълкновение? Именно този аргумент се е пускал в ход тогава; той се използва и днес, когато известна част от западните историци и пропагандатори се стремят да оправдаят мюнхенския заговор.

За да отговорят на този въпрос, историците са направили преценка на наличните сили на двете страни. Както се отбелязва в „История на Втората световна война“, през септември 1938 г. вермахтът е разполагал

⁵⁰ История на Втората световна война 1939—1945. Т. 2, с. 122.

с 47 дивизии (армията за нахлуване в Чехословакия се е състояла от 39 дивизии). Чехословашката армия е разполагала с 45 дивизии, 37 от които са били развърнати, за да отблъснат агресията. Съветският съюз е предлагал за незабавно използване 30 дивизии. Освен това съветското командване е привело в бойна готовност още 17 стрелкови дивизии, 3 танкови корпуса, 22 танкови и три мотострелкови бригади. В боева готовност е бил приведен и вторият ешелон в състав 30 стрелкови и 6 кавалерийски дивизии, 2 танкови корпуса, 15 отделни танкови бригади, 34 авиационни бази. По такъв начин, дори ако се вземат предвид само войските на Чехословакия и СССР, съотношението на силите не е било в полза на агресорите.⁵¹

В сметките обаче трябва да се включат и френските дивизии, които са можели да нанесат удар от линията Мажино и да заангажират значителна част от дивизиите на Хитлер. Така по данни на началника на френския генерален щаб Гамлен през есента на 1938 г. френската армия на границата с Германия е разполагала с 28 дивизии срещу 8 германски. Нещо повече: в своите мемоари Чърчил отбелязва, че в 1938 г. Франция е можела да свика 100 дивизии!

Публикуваните неотдавна документи на британския генерален щаб показват, че английското разузнаване явно е завишило своите оценки за числеността на вермахта. В армията, готова за нахлуване, е имало 39 пехотни дивизии, а английските разузнавачи са посочили цифрата 43. От друга страна, английският генерален щаб е бил повече от съдържан в своята оценка за възможностите на СССР: той е смятал, че в началото на операцията Червената армия е можела да хвърли 17 дивизии, макар че съветското командване официално е оповестило готовността си незабавно да вкара в боя 30 дивизии!

Дейците на вермахта също са разбирали, че през септември 1938 г. военните сили на Хитлер явно са били недостатъчни да разпалят и спечелят една общоевропейска война. Днес са известни автентични документи на германския генерален щаб, които не оставят никакво съмнение по този въпрос. Така още на 5 май

⁵¹ Пак там, с. 122, 123, карта № 4.

1938 г. началникът на генералния щаб на сухопътните сили на Германия генерал-полковник Бек е изпратил до Хитлер меморандум, озаглавен „За сегашното военно-политическо положение на Германия“. Той отбелязва, че ако Англия бъде на страната на противниците на Германия, германските въоръжени сили нямат никакви шансове да спечелят войната. В следващия меморандум, представен на 16 юли, той предсказва, че едно нападение срещу Чехословакия може „да завърши не само с война, но и с обща катастрофа за Германия“.

Към същото мнение се придържат и много други военни ръководители. На 17 юли адмирал Кузе представя докладна записка до военноморското командване, в която се казва:

„Не подлежи на съмнение, че в конфликт от общоевропейски мащаб ще бъдат поставени под въпрос както съдбата на Германия, така и цялото досегашно дело на фюрера.“

На 4 август 1938 г. главнокомандуваният сухопътните сили генерал-фелдмаршал Браухич свиква в Берлин съвещание на командувашите групи и корпусите. На това съвещание е оповестен меморандумът на Бек, който среща общо одобрение. По-специално, както заявява генерал фон Вайхс, „оръжието, попълненията и въоръженията“ на вермахта „са съвсем недостатъчни за една световна война“. Браухич предава този меморандум на Бек на Хитлер.⁵²

Вече след войната много ръководители на вермахта признаха, че в случай че Англия и Франция се бяха обявили в защита на Чехословакия, позициите на Германия биха се оказали безнадеждни. На Нюрнбергския процес генерал-фелдмаршал Кайтел даде следните показания:

„Аз съм дълбоко убеден, че ако Даладие и Чембърлейн бяха казали в Мюнхен „ние ще се противопоставим“, в никакъв случай не бихме прибегнали до военни действия. Ние няхахме сили, за да форсираме чехословашката укрепена линия, а няхахме и войски на западната граница.“⁵³

⁵² Vollmacht des Gewissens, S. 307—312.

⁵³ История на Втората световна война..., Т. 2, с. 123—124.

Кайтел не беше сам; най-близкият съветник на Хитлер генерал Йодл заяви същото на същия Нюрнбергски процес:

„Нямаше никакво съмнение, че срещу сто френски дивизии ние не бихме могли да устоим на нашите отбранителни съоръжения, които не бяха нищо друго освен огромни строителни площадки. От военна гледна точка това беше невъзможно.“⁵⁴

В дните преди Мюнхен Хитлер сякаш не иска да слуша подобни предупреждения, а след Мюнхен той се разправя с „песимистите“ (Бек е уволнен). Но по същество и Хитлер заедно с най-близките си съветници държи сметка за реалната обстановка: той предпочита мирния заговор пред военното решение, макар че заповедта за нахлуване вече е издадена. За скритите причини на този „избор“ ни дава представа следната записка на Вайцекер:

„Играта изглеждаше спечелена за нас, когато Чембърлейн заради запазването на мира се реши да направи посещението в Оберзалцберг... Успяхме да се договорим за мирното предаване на Судетската област на основата на английското посредничество. Обаче у нас преобладаваше волята за военно решение и желанието да унищожим Чехословакия. Затова проведохме втория разговор с Чембърлейн по такъв начин, че споразумението — независимо от принципното съгласие — да се провали. Групата, която искаше война — Рибентроп и СС, — успя да повлияе на фюрера и да издействува заповедта за нахлуването. В онези дни фюрерът неведнаж се изказваше в този смисъл, а през нощта на 27 срещу 28 септември заяви в мое присъствие, че ще унищожи Чехословакия по военен път. Това той каза само на мен и на Рибентроп и неговите думи нямаха за цел да предизвикат ефект върху други. Поради това не е вярно предположението, че фюрерът е разигравал „колосален блъф“.“⁵⁵

Но в същия момент, в който войната изглежда решена, Хитлер вижда, че може да получи всичко необходимо, без да прибегва до вермахта. За това отначало сигнализират подслушванията на телефонните разго-

⁵⁴ *Kimche, J. Kriegsende 1939. Stuttgart, 1969, S. 18.*

⁵⁵ *Die Weizsäcker-Papiere, S. 145.*

вори между Прага и Лондон (с което се занимава споменатият „изследователски институт“ на Гьоринг); немалка роля изиграва и сър Хоръс Уилсън, който напуска Берлин с обещание „да вразуми чехите“. Най-сетне на 27 септември Хитлер получава от Чембърлейн телеграма със следното съдържание:

„Уверен съм, че можете да получите всичко съществено без война и забавяне.“⁵⁶

Не може да има съмнение, че Хитлер предпочита именно такъв изход!

Вече след войната редица западни изследователи лансираха версията, че Хитлер уж бил недоволен от Мюнхен, тъй като това съглашение му било осигурило само частично, но не и пълно унищожение на Чехословакия. Това обаче далеч не е така. На първо място, от същите записки на Вайцзекер става ясно, че самата идея за съвещанието „за пръв път бе лансирана от фюрера“. Що се отнася до „недоволството“ на Хитлер, то отминава много бързо. На 15 март 1939 г. вермахтът без всякаква съпротива влиза в Прага. Образуван е „райхспротекторатът Бохемия и Моравия“. Чехословакия е разчленена. Половин година по-късно Хитлер сам обяснява на своите генерали защо е предпочел Мюнхенското споразумение. Той започва с аншлуса:

„Тази стъпка предизвика сериозен размисъл. Тя доведе до значително укрепване на Райха. Следващите стъпки бяха Бохемия, Моравия и Полша. Но тези стъпки не можеха да се предприемат на един дъх. Отначало на Запад трябваше да завърши изграждането на „Западния вал“. Невъзможно беше да постигнем нашата цел с един удар. Още от първия момент ми стана ясно, че няма да се задоволя със судетско-немската територия. Това беше частично решение. Реших да вляза в Бохемия. Тогава бе създаден протекторатът.“⁵⁷

И така, смисълът на Мюнхен се състои в това, че западните политици (в същата реч Хитлер ги нарича „жалки червеи“) помагат на Хитлер в осъществяването на неговата програма за „постепенна“ агресия.

⁵⁶ Birkenhead, E., The Life of Lord Halifax. London, 1966, p. 405.

⁵⁷ IMT, Bd. XXVI, PS — 789.

СЛЕД СДЕЛКАТА

А как реагира светът на Мюнхенското споразумение? Официалната английска, френска и американска пропаганда разгръща колосална кампания, възхвалявайки Чембърлейн и Даладие като „спасители на мира“. Самият Чембърлейн при пристигането си в Лондон слиза от самолета и като размахва хартийката, на която стоят подписите на Хитлер и на самия него, произнася придобилата печална известност фраза: „Нося ви мир за нашето време.“ Как сбъркаха онези, които му повярваха!

За Съветския съюз няма две мнения относно съдбоносния смисъл на Мюнхен. Незабавно след като узнава за Мюнхенското споразумение, съветското правителство категорично се разграничава от този позорен акт на капитулация. През тези дни И. М. Майски съобщава от Лондон:

„Сутринта на 30 септември, когато станаха известни условията на Мюнхенското споразумение, отидох при Масарик... Масарик — висок, силен, при обикновени условия малко циничен мъж — се отпусна върху гърдите ми, започна да ме целува и се разплака като дете. „Те ме продадоха в робство на германците — през сълзи възклициаваше той, — както едно време са продавали негрите в Америка.“

На 16 октомври в разговор с френския посланик М. М. Литвинов направо му казва:

„... Загубените много ценни позиции няма да се възвърнат или компенсират. Ние смятаме, че станалото е катастрофа за целия свят.“

В същото време съветските посланици вече съобщават в Москва за мошеническите опити да се хвърли върху Съветския съюз вината за Мюнхен. Именно поради това на 2 октомври е публикувано следното съобщение на ТАСС:

„Парижкият кореспондент на агенция „Юнайтид прес“ съобщава в Ню Йорк, че правителството на СССР уж било упълномощило Даладие да говори на конференцията на четирите държави в Мюнхен от името на СССР. ТАСС е упълномощена да съобщи, че съветското правителство естествено не е давало никакви пълномощия на г-н Даладие, така както не е имало и няма нищо

общо с конференцията в Мюнхен и нейното решение. Посоченото съобщение на агенция „Юнайтид прес“ е пелепа измислица от начало до край.“

На следващия ден заместник-народният комисар на външните работи В. П. Потемкин телеграфира в Лондон и нарежда на съветския посланик да отхвърли всички мошенически измислици, че Англия и Франция уж „са ни държали в течение на своя заговор с Хитлер по чехословашкия въпрос“, На 4 октомври В. П. Потемкин издава окръжно разпореждане, изпратено на съветските представители във Франция, Великобритания, САЩ и Чехословакия:

„Трябва да се разобличават англо-френските машиниции, които имат за цел да оневинят Англия и Франция с нашето мнимо съучастничество в тяхната разправа с Чехословакия, или пък да ни компрометират чрез тези инсинуации пред международното обществено мнение и особено в очите на демократичните маси.“

Антисъветската кампания обаче не стихва. Стига се дори дотам, че на 10 октомври членът на английския кабинет лорд Уинтъртън заявява, че „по време на чехословашката криза Русия от своя страна не предложи никаква помощ“. Съветското посолство в Лондон незабавно опровергава тази клеветническа измислица и в протест до министъра на външните работи Халифакс заявява:

„През изтеклите седмици редица високопоставени лица в Англия и Франция, включително лица, които заемат важни официални постове, разпространяват клеветнически измислици за позицията на СССР по отношение на Чехословакия. Тези измислици в основни линии се свеждат до това, че СССР не възнамерявал да изпълни задълженията си по силата на съветско-чехословашкия пакт и че той не можел да направи това поради слабостта на Червената армия и недостатъците на съветския въздушен флот... Смисълът на тази клевета е свършено ясен: по такъв начин нейните разпространители се опитват да прехвърлят върху СССР отговорността за своето системно отстъпление пред агресора, което, както е известно, свърши с Мюнхенското споразумение.“

„Мюнхенци“ обаче продължават клеветническата си дейност. Нещо повече: техните духовни приемници действуват и до днес, като разпространяват отдавна опро-

верганите измислици. По този повод авторите на „История на Втората световна война“ с пълно право констатираат:

„Тези фалшификации са предназначени да снемат отговорността за мюнхенското предателство от реакционните сили на империализма... Но да се реабилитира едно минало предателство чрез фалшификации е невъзможно. Важни и реални са само поуките, които се извличат от опита на историята.“⁵⁸

СЪДБОНОСНАТА РОЛЯ НА АНТИКОМУНИЗМА

Действително от историята на мюнхенското предателство следва да се извлекат поуки и за днешния ден. Една от тези поуки говори за съдбоносната роля на антикомунизма — тази зловеща идеология на реакционните сили на ХХ век.

Днес дори на онези, които не са посветени в тайните на дипломацията, е ясно какво стоеше в основата на „мюнхенската политика“ на западните държави. Хитлер успя да „съблазни“ западните политици и да приспи бдителността на общественото мнение в много страни, спекулирайки единствено със своя антикомунизъм. На свой ред лондонските, парижките и вашингтонските „умиротворители“ разчитаха на Хитлер в своята антикомунистическа борба и очакваха, че той ще насочи агресията си само против Съветския съюз — първата социалистическа държава в света.

Дипломатическите документи от предмюнхенския период напълно и безмилостно разобличават тази позорна сметка. Така, когато на 19 ноември 1937 г. се среща с Хитлер, лорд Халифакс откровено му заявява:

„Германия с право може да се счита за крепост на Запада против болшевизма.“⁵⁹

Същите съмнителни комплименти Хитлер чува и от сър Хоръс Уилсън в решаващите дни от 25 до 27 септември 1938 г., когато последният изразява пълното си съгласие с думите на фюрера:

⁵⁸ История на Втората световна война... Т. 2, с. 127—128.

⁵⁹ Документи и материали от навечерието на Втората световна война, С., 1949, с. 15.

„Англия и Германия са бастиони против разрушителните тенденции, особено откъм Изток.“⁶⁰

Ако отново се обърнем към материалите в том ХХІ на „Документи на външната политика на СССР“, ще видим как реалистично и прозорливо съветската дипломация е преценявала тази извънредно опасна тенденция в политиката на Англия, Франция, САЩ и Чехословакия. На 12 октомври 1938 г. съветският посланик в Париж, като характеризира групата френски мюнхенци, пише до Народния комисариат на външните работи:

„Към тази група принадлежат хора, които не толкова се страхуват, че ще изгубят войната, колкото се опасяват от поражението на Хитлер и фашизма. Те възприемат войната с Германия в „идеологически“ план — като война между фашизма и демокрацията, която отъждествяват с болшеvizма. В техните очи евентуалното участие на СССР в такава война още повече подчертаваше „идеологическия“ характер на тази война и предопределяше отношението им към нея. Въвличането на Франция в нея им се струваше катастрофа при всеки от евентуалните изходи от войната. В случай на победа на Германия най-напред щеше да трябва да плаща Франция като държава, която е най-уязвима от страна на Германия и най-слаба в антигерманската коалиция. А победата на тази коалиция неизбежно би довела до край на фашизма, до преврат в Германия и Италия и до нечувано повсеместно тържество на болшеvizма, по-специално в самата Франция. Затова сега е необходимо „на всяка цена“, с цената на всякакви отстъпки и всички жертви да се предотврати такава война — война, в която СССР може да се окаже на страната на Франция срещу Германия...“

Временно управляващият посолството на СССР в САЩ К. А. Умански прави следните оценки:

„Действувайки по указания на кликата на Чембърлейн, посланикът в Лондон Кенеди успя да внуши на Рузвелт идеята за неизбежността на германската акция и за неподготвеността на Англия; прикритият фашист Булит⁶¹ „пробута“ на Рузвелт идеята за слабостта на Франция; англофилската клика в Държавния депар-

⁶⁰ Международная жизнь, 1973, № 10, с. 113.

⁶¹ Посланикът на САЩ във Франция.

тамент начело със Съмнър Уелз и Дън обработи Рузвелт в същата насока и в резултат на това се получи отначало идентичните обръщения към Хитлер и Бенеш, а след това и обръщението до Хитлер, провъзгласяващо го за велик човек, ако не нападне Чехословакия, както и „личното“ послание до Мусолини . . .“

В телеграма от 2 октомври посланикът на СССР в Лондон И. М. Майски отбелязва:

„Обществото на народите и колективната сигурност са мъртви. В международните отношения настъпва епоха на крайно жестоко развихряне на грубата сила и на политиката на железния юмрук. В Англия цари дълбока реакция, а на власт са най-консервативните кръгове на буржоазията, които се боят преди всичко от комунизма. Чембърлейн, който сега постигна осъществяването на своята мечта — „пакта на четиримата“ (за нея Лойд-Джордж ми говори преди много години) и ролята на „умиротворител“ на Европа, — несъмнено ще се постарее да извлече полза от спечеления от него политически капитал. Поради това в най-близко бъдеще трябва да се очакват нови избори, които, ако се съди по всички признаци, още за четири-пет години ще затвърдят господството на най-черносотническите елементи сред британските управляващи класи.“

Особено пагубно на трагичния ход на събитията повлиява обаче антикомунизмът на тогавашните управляващи дейци на буржоазна Чехословакия. Президентът Бенеш дори не крие тези си чувства. Така на 17 май 1938 г. той заявява в разговор с английския посланик Нютън:

„Отношенията на Чехословакия с Русия винаги са били и ще бъдат второстепенен фактор, който зависи от позициите на Англия и Франция. Сегашните връзки на Чехословакия с Русия изцяло произтичат от френско-руския договор и ако Западна Европа изгуби интерес към Русия, Чехословакия също ще загуби интерес към нея.“⁶²

Това отношение изиграва съдбоносна роля през онези драматични дни, когато чехословашкото правителство започва да разбира, че СССР остава единственият

⁶² Международная жизнь, 1973, № 6, с. 100.

му съюзник. С. С. Александровски пише в един от своите документи:

„През цялото време чувствах, че по отношение на съветската помощ на Бенеш, така да се каже, „хем му се иска, хем не му стиска“ да прибегне до това средство за защита на интересите на Чехословакия. В последните си разговори с мен той всеки път трескаво се залавяше за възможността от наша помощ и ме викаше на разговори точно тогава, когато получаваше поредния силен удар от Англия и Франция. Веднага щом някак си се оправяше, или пък мислеше, че е намерил нов изход от положението чрез дипломатически ход, той проявяваше значително по-малка заинтересованост към нашите отношения. Не се съмнявам, че този сух педант и изпечен дипломат от самото начало до самия край напълно се е надявал и все още се надява да постигне възможния максимум за Чехословакия, като се опира на Англия и Франция, а за помощта на СССР мисли като за крайно, самоубийствено за чехословашката буржоазия средство за защита на Чехословакия от нападението на Хитлер...

... Това поведение на Бенеш си обяснявам със същите социални страхове, от които са заразени и се ръководят и другите „миротворци“ в Европа. Бенеш се бои от масите. Докато по-рано той често и дори с охота казваше, че в краен случай ще се обърне към народа и народът ще го подкрепи, през последния период той започна да се бои от този народ.“

Това е написано на 29 септември. За съжаление на 1 октомври тези оценки се потвърждават. В телеграма на съветския посланик до Москва се съобщава:

„Хусарек допълнително ми събщи, че на заседанието на Министерския съвет ясно и точно е било формулирано следното твърдение: в Мюнхен Хитлер е успял да убеди Чембърлейн и Даладие, че при дадената обстановка по-голяма опасност за мира в Европа представлява не той, а СССР, който обективно е болшевишки преден пост и може да изиграе съдбоносната роля на подпалвач на нова война. Следователно това убеждение не е формално, а фактическо основание за създаването на блока на четиримата против СССР.“

Действително, както показват протоколите на заседанията при Бенеш през онези съдбоносни дни, именно

тези антисъветски измислици са в основата на решението му да капитулира. Нацистите пускат в обръщение лъжливия аргумент, че „Чехословакия е съветски трамплин в Европа“, а чехословашките буржоазни политици го подемат. В своите мемоари Бенеш признава, че група чешки аграрници начело с Махник дори заплашвали с въстание, ако Бенеш приеме съветска помощ.

„Зная — писа Бенеш, — че и аз имам вина за гибелта на Чехословашката република. Ако в съдбоносната минута се бях обърнал към народа, не се съмнявам, че не би имало нито Мюнхен, нито 15 март 1939 година.“⁶³

В Чехословакия тогава има само една партия, която не се страхува да се обърне към народа и днес може смело да го гледа в очите. Това е Чехословашката комунистическа партия, която през онези месеци и дни се бори за запазване на самостоятелността на страната, за създаване на мощен антифашистки блок против агресията. Тя води активна борба за тези цели на всички етапи на развитието на чехословашката трагедия. Когато тази трагедия навлиза в решаващия стадий, ЧКП заедно с всички прогресивни сили в страната настоява да се сложи край на капитулантския курс.

Достатъчно е да си спомним за деня 22 септември 1938 г., когато след многохиляден митинг пред сградата на парламента при президента Бенеш отива делегация начело с Клемент Готвалд, за да поиска образумянето на правителство за защита на републиката, опиращо се на съюза със СССР. „Рамо до рамо с Червената армия против Хитлер“ — такъв е лозунгът на чехословашките патриоти през нощта на 23 срещу 24 септември, когато народът се вдига на оръжие в защита на родината.

В призивите, разпространявани от ЧКП, се казва:

„Чехословашката реакция иска да сломи решимостта на гражданите на републиката да защитят неприкосновеността на нейните граници. Тя се стреми да сломи нашата смелост с измислици за това, че и Съветският съюз ни бил изоставил и ни бил измамил. Това не е нищо друго освен лъжа, измислена, за да ни отслабят и разложат в решаващата минута.

⁶³ Chicago Daily News, 22, V, 1942, ...

Според съвършено достоверни съобщения Съветският съюз е изпълнен с решимост да помогне на Чехословакия във всички случаи и във всяка минута, ако ни нападнат.

На двата въпроса на чехословашкото правителство Съветският съюз два пъти отговори: „Да, разбира се, ще помогнем.

Ще помогнем в съответствие със съюзническия договор, когато дойде на помощ Франция, и ще помогнем съгласно пакта на Обществото на народите, дори ако Франция отначало се поколебае. Ще помогнем незабавно и при всяко положение, ако вие се защитавате!“

Граждани на Чехословакия, не трябва да се колебаете! Разпространявайте навсякъде измежду скептиците това съобщение, кажете на всички, на всички, на всички:

Бъдете твърди, защитавайте своята страна, Съветският съюз е непоколебимо с нас.“⁶⁴

На 29 септември Клемент Готвалд от името на ЧКП отново иска от Бенеш Чехословакия да се защитава. На следващия ден той повтаря това свое искане, като заявява на Бенеш:

„Абисинците се защитаваха боси и без оръжие, а ние се покоряваме. Погледнете само как се съпротивява испанският народ! Ние имаме прекрасна армия, народът ни е единен. Нашата сила тепърва може да се прояви. Още не е късно. Не трябва да се съгласяваме с мюнхенските искания.“⁶⁵

Но Бенеш не се вслушва в този глас на разума. Съдбата на Чехословакия е предрешена.

„И така — пише чехословашкият историк Ч. Аморт — през есента на 1938 г. в Чехословакия не дойдоха съветски воители... Но дойдоха други войници — вермахтът, СС, Гестапо. Последваха шест години на унижения, потисничество, страдания и постепено изстребване на народа.“⁶⁶

Днес, след повече от 40 години, историята убедително реши спора между силите на комунизма и силите на антикомунизма. От примера на мюнхенската трагедия

⁶⁴ Аморт, Ч. СССР и освобождение Чехословакии. М., 1976, с. 41—42.

⁶⁵ История Чехословакии. Т. 3. М., 1960. с. 319.

⁶⁶ Аморт, Ч., пос. съч., с. 43.

светът може да види на чия страна е била правдата: на страната на международния блок на антикомунистите, които плашеха Европа с „червената опасност“, или на страната на комунистите и на прогресивните сили от всички страни, които призоваваха за единен фронт против агресора. Европа плати страшна цена за мюнхенското решение на тази алтернатива.

ЗА КАКВО МИ РАЗКАЗА ТАЙНИЯТ СЪВЕТНИК ВОЛТАТ

СЕГА ТОВА НЕ Е ТАКА СЛОЖНО...

Сега това не е така сложно. Обаждате се по телефона или пишете писмо, в което изразявате желание да се срещнете и да поговорите на теми, отнасящи се до близкото минало. Вашият събеседник (или адресат) се осведомява какъв печатен орган представлявате и по правило моли предварително да уточните въпросите. След известно време получавате отговор: той не е непременно положителен. Господин щандартенфюрерът обаче никога няма да каже, че не желае да разговаря със съветски историк. Не, той просто не разполага с необходимите сведения или пък вече всичко е казал в разговори с други събеседници.

Случва се обаче и срещата да не предизвика възражения. Тогава пред вас застава възрастен човек, в повечето случаи пенсионер, който спокойно завършва жизнения си път във вила край Дюселдорф или в тих квартал на Мюнхен. И така, уважаеми господине, какво ви интересува?

Всяка от тези срещи е цяло изтезание. Не защото пред вас се намира професионален палач. По-скоро поради това, че е много трудно да се извърши психологическият скок от епохата на Третия райх, към която принадлежи събеседникът ви, в днешния ден, в който той — без отличителните знаци на СС на петлиците, без свастиката на рицарския кръст — си е останал красноречив свидетел на най-страшните 12 години, вписани с желязо, танкове, душегубки и кръв в историята на Европа. Той помни всичко, охотно разказва за него. За него светът на нацизма още съществува като нещо, което се разбира от само себе си, но — по странен каприз на историята! — е отминало.

През изтеклите години неведнаж съм попаднал в подобна ситуация, за пръв път в Мюнхен, когато посетих оберщурмбанфюрера от СС Курт Кристман — герой на

повестта на Лев Гинзбург „Бездна“, добре известна на съветския читател. Сюжет на тази повест са злодеянията на СС в Краснодар, където Кристман е възглавявал 10-а зондеркоманда на СС. Бях свидетел как писателят събираще материали за поведението; знаех как бе успял да попадне по следите на съучастниците на Кристман. Затова с още по-голямо вълнение слушах разказа на Гинзбург, който току-що се беше върнал от Мюнхен. Той бил отседнал в хотел „Стахус“, който се намира на „Байерщрасе“ — съветските туристи обикновено отседат там. Достатъчно било да прекоси улицата, и на месингова табелка на съседния дом видял думите: „Д-р Курт Кристман, търговия с недвижима собственост“. Шокът бил така силен, че авторът не успял да се овладее. Следващия ден той прекарал със сърдечен пристъп на легло и не успял да посети „доктор“ Кристман — а това му било абсолютно необходимо.

Този разказ чух в Москва, а на следващия ден отлетях за Бон. Оттам отидох в Мюнхен и реших да запълня пропуска на Гинзбург. Заедно с главния редактор на прогресивното списание „Кюрбискерн“ Фридрих Хицер отидохме в кантората за търговия с недвижима собственост на „Байерщрасе“. Предварително отидох при местния прокурор, който потвърди, че въпросният д-р Кристман е идентичен с началника на 10-а зондеркоманда, че по неговото дело вече десет години се води следствие; но прокуратурата още не е намерила „състава на престъплението“ и поради това Кристман се намира на свобода. А кога ще започне процесът? Не е известно.

Няма да насилвам паметта си — добре че веднага след посещението при Кристман ние седнахме с Хицер в съседното кафене и записахме съдържанието на разговора с палача, носещ докторско звание. Ето текста на записа, който тогава публикувахме в „Кюрбискерн“ и предадохме на автора на „Бездна“ (скоро след това Гинзбург сам разговаря с Кристман).

„Начало на разговора: 9 часа и 15 минути, 28 август 1967 г.

Въпрос: Г-н доктор Кристман, ние имаме въпроси към вас.

Отговор: Моля.

Въпрос: Вие ли сте бившият началник на 10-а зондеркоманда на СС?

Отговор: Да, това съм аз. Още отдавна против мен се води следствие. Бях арестуван, но бях пуснат под гаранция и трябва да се регистрирам в полицията. Задържането трая, докато се преведат документите, изпратени от Русия. Но в тях всичко беше преувеличено и раздуто. Това всеки може да види.

Въпрос: Все пак преди няколко години, д-р Кристман, в разговор със съветския журналист Григорянц вие отричахте, че сте бил началник на командата.

Отговор: Да, защото той не ми показва документите си. Можем да говорим откровенно. Няма какво да крия. Бях началник, служих в Гестапо. Обвиненията, които се отправят срещу мен, обаче са преувеличени. Винаги съм бил коректен и хуманен. Водеше се война, а по време на война често се случват лоши неща. За това може да се съжالياва и аз също съжالياвам. Но какво да правя? Моите подчинени и днес могат да потвърдят, че съм бил коректен. Не, тези преувеличения не са верни! И с евреи не съм имал работа. Нищо не съм им направил.

Въпрос: Значи сте унищожавали само руснаци?

Отговор: Не, само партизани и агенти. Занимавах се с борба срещу партизаните и агентите. Въобще бях новак в тази работа. По професия съм скиор, спортист и съм роден в мирния Залцбург. Исках да ме пратят като скиор в Кавказ. Но ние не стигнахме до Кавказ и аз попаднах в зондеркомандата. Как можех да предотвратя това? Против ръжен не се рита. Но тук са ставали всякакви неща. Занимавах се с делата само между другото, не обичах книжата. А всички злодеяния бяха извършени още преди мен. Естествено, съжالياвам за случилото се. Но по-голямата част от онова, което е написано във вашите материали, е раздуто.

Въпрос: Г-н Кристман, вие говорите за материалите от СССР. Но тукашните власти твърдят, че СССР не е предоставял материали.

Отговор: Материалът дойде по линия на международната правна помощ. Но вече казах, че в него има много преувеличения. Самият аз съм юрист и винаги съм бил коректен. Отнасях се добре с руснаците.

Въпрос: Защо смятате съветския материал за „преувеличен“?

Отговор: Не мога сега да ви обясня това в подробности, това е дълга история.

Въпрос: Не говорим за подробностите. Смятате ли целия материал за предубеден?

Отговор: Всичко това е измислено от руснаците, които служеха при нас. Те са искали да се оправдаят. Нали във вашата страна вече се състоя показан процес против мѐн. Чухме за това по радиото и си умряхме от смях.

Въпрос: Наричате този процес „показан“.

Отговор: Не, извинете, сбърках. Просто процес.¹ Аз малко разбирам от това. Не съм бил в Яйск. Там са избивали деца, но аз не съм бил там.

Въпрос: Имате предвид Ейск?

Отговор: Да, да, Ейск! Преводачът така ми преведе. Ах, знаете ли, аз много обичам руския народ. Лично бях при Химлер и му казах, че се отнасяме неправилно с руснаците. С тях трябва да се отнасяме по-добре, иначе ще загубим войната.

Въпрос: Охо, вие дори сте ходили при Химлер?

Отговор: Ах, не, простете. Толкова високо не съм хвърчал. Бях само при Калтенбрунер. На него му казах това.

Въпрос: Вие сте казали на Калтенбрунер, че поради лошото отношение към руснаците можете да загубите войната. А никога ли не сте се замисляли, че тази война беше престъпление?

Отговор: Ах, знаете ли, аз не искам да се занимавам с политика. От 1945 година съм напълно аполитичен. В нищо не се меся. Ние сгрешихме, като започнахме войната с руснаците. Много ми е жал, че ги нападناхме. Затова пък ненавиждам американците, те нас нападнаха. Нямам нищо против руснаците.

Въпрос: Г-н Кристман, казва ли ви нещо името „Томка“²?

Отговор: Не, не си спомням такова име. Те бяха

¹ В Краснодар се състоя процес, на който бяха разкрити злодеянията на Кристман. Документално бе доказано, че неговата команда е унищожила повече от 15 000 души.

² Така са наричали една от любовниците на Кристман, изобличена в Краснодар. Тя е обикаляла заедно с Кристман и е била свидетелка на разправите.

много. Не, не помня. Но защо питате? За кого говорите?

Тук ние станаме, като казахме, че това ни е достатъчно.

Кристман: Не, почакайте; още ще поговорим, не си отивайте.

Ние: Вие ще поговорите за това пред съда, а не тук.

Кристман: Да, да. Но това ще бъде най-рано след две години. Сега ще съдят първата група.

Въпрос: И вие не сте между тях?

Кристман: Не, аз съм юрист. Съгласно германското право обвиняемият не се смята за виновен, докато престъплението му не бъде доказано. Кажете, ще пишете ли за мен?

Ние: Разбира се, ние сме журналисти.

Кристман: Но, за бога, не в германския печат. Нали имам голяма клиентела. Бъдете така добри, поставете още малко, седнете да поговорим...

9 часът и 40 минути. Ние излизаме, без да се сбогуваме.“

Оттогава насам неведнаж съм минавал покрай жилището на „Байерщрасе“ и край месинговата табелка с името на Кристман. Някъде през 1974 г. забелязах и съобщението в печата, че поради липсата на свидетели и на достатъчно данни следствието против Кристман е прекратено. Неотдавна дори не видях табелката — очевидно г-н оберщурмбанфюрерът се е пенсионира и се ползва от всички облаги, достъпни във Федералната република за преуспелия бизнесмен...

Кристман тогава не пожела нищо да каже — тази позиция може дори да се разбере. Други негови колеги — да речем бригадефюрерът от СА Кьопен в същия този Мюнхен и държавният секретар Науман в Ремшайде — бяха обаче готови да споделят своите „спомени“. Повтарям: това не беше по-малко изтезание, тъй като работата на интервюиращия налага да се превъзмогват собствените чувства. Ако искате вашият събеседник да ви разказва подробно и съдържателно, трябва понякога да мълчите. Да мълчите, макар че ви се иска да закрепите! Спомням си как бригадефюрерът Кьопен започна да характеризира всички висши чиновници от райхсканцлерството (той е прекарал доста време в него) със стандартната формула:

— Първо, това беше един много приличен човек... За Кьопен и Гьобелс, и Хитлеровият роднина Фьогелайн, и генерал Кребс, дори Химлер бяха „много прилични“ хора. Изключение правеше само Борман, когото бившия бригадефюрер напсува най-вулгарно...

ВЪВ ВИЛАТА КРАЙ ДЮСЕЛДОРФ

Читателят ще узнае съдържанието на разговора с Кьопен в една от следващите глави и тогава, надявам се, ще прости на автора неговата „търпимост“ към бърбия бригадефюрер. А сега ще пристъпя към изложение на разговорите ми с един човек от друг тип. В Третия райх той не е носил пагони, не е имал военни и есесовски звания. Званието му е било във висша степен цивилно и са го наричали „таен държавен съветник“. В чиновническата йерархия на хитлеристка Германия това звание се е запазило от кайзерово време, когато този ранг е бил висок — непосредствено след държавния секретар.

Тайният съветник Хелмут Волтат е бил специалист по международните икономически проблеми и в това си качество в края на 30-те години е бил отговорен сътрудник на райхсмаршал Гьоринг — тогавашния „пълномощник на Райха по четиригодишния план“. Под това название се е криел специалният щаб за икономическата подготовка на войната. Впрочем предоставям думата на самия Волтат — сега възрастен пенсионер, живеещ в Меерсбуш — аристократическо предградие на рейнската столица Дюселдорф.

— Това, че в края на 30-те години станах един от сътрудниците на райхсмаршал Херман Гьоринг (а той тогава беше „пълномощник на Райха по четиригодишния план“), дължа на някои обстоятелства в моята биография. През Първата световна война служих във Фландрия и в 1917 г. се запознах с капитан Гьоринг, който служеше в авиационната ескадрила „Рихтхофен“. Възобновихме това познанство значително по-късно, тъй като след войната пътищата ни се разделиха. Както е известно, Гьоринг се занимаваше с политика, а аз станах бизнесмен. В това си качество често пътувах в чужбина, особено в Англия и САЩ. От 1929 до 1933 г. живях в Ню Йорк.

След 1933 г. в Берлин си спомниха за мен — продължи Волтат. — Отначало ми предложиха поста министериалдиректор в министерството на икономиката; именно там станах главен референт по въпросите на „новия план“ при министъра Шахт. След това ръководих имперското ведомство по въпросите на маслата и мазнините, а после — ведомството по валутните проблеми. Най-сетне, в 1936 г. станах началник-щаб при генералния пълномощник по въпросите на военната икономика. Това беше Шахт, а после тази функция започна да изпълнява Херман Гьоринг. След напускането на Шахт вече се готвех отново да замина за САЩ, но веднаж Гьоринг ми телефонира и ме запита: „Не искате ли да работите при мен?“ Съгласих се и от този момент започна активната ми дейност на международната арена като министериалдиректор за специални поръчения...

Към този разказ могат да се прибавят някои съществени подробности, характеризиращи извънредно тесните връзки, които са съществували между деловия свят в Германия и нейния държавен апарат, от една страна, и деловите кръгове в Германия и в другите капиталистически страни, от друга. Хелмут Волтат е имал добри позиции в германския индустриален свят: той е бил член на контролния съвет на акционерната компания Браунколе-бензин АГ (БРАБАГ). Тази компания, основана в 1934 г., щеше да се превърне в една от опорите на германската военна икономика. Със своите хидриращи инсталации за получаването на бензин от кафяви въглища фирмата БРАБАГ трябваше да осигурява изпълнението на плановете на военното ведомство, според които повече от 50 на сто от нуждите от гориво по време на войната трябваше да се задоволяват със синтетичен бензин.

По такъв начин, заемайки важния пост на началник-щаб на генералния пълномощник по въпросите на военната икономика, Волтат е бил не само чиновник, но и предприемач. В това си качество той е имал тесни връзки в англосаксонския свят. От неговите думи знаем, че е живял и работил в САЩ. В Лондон отишъл за пръв път в 1920 г. като съсобственик на една фирма, която търгувала с масла и мазнини.

Още през тези години Волтат се проявявал на международната арена. През 1934—1935 г. взел участие в

разработването на търговско-политическите споразумения с редица страни (Швейцария, Румъния), като при това, по оценката на едно берлинско списание, е показал „умението да води преговори, икономическа далновидност и . . . необичайна енергия“³.

Той проявявал такава енергия не само в международните преговори. Както личи от документите, Волтат е изиграл немалка роля в „аризацията“ на чешкия каменовъглен концерн на Печек. На 22 юли 1938 г. генералният пълномощник на концерна Флик е изпратил тайния си меморандум по „делото Печек“ именно на Волтат (който тогава е работел при Гьоринг). Лично Гьоринг е възложил на Волтат да се занимава с всички въпроси, свързани с прехвърлянето на концерна в ръцете на германските претенденти — Флик, ИГ Фарбен, „Винтерсхал“. Нещата се усложнявали от обстоятелството, че в капитала на Печек участвували американски и английски фирми, а самият Печек бил избягал в Англия. Започнал търг. В крайна сметка Флик сключил договор с американските съдружници на Печек („Юнайтид континентъл корпорейшън“), като получил акциите на Печек на безценица. От своя страна Волтат помогнал на Флик да получи държавен заем, тъй като, по думите на Волтат, Флик бил извършил „важна военно-икономическа и политическа работа за връщане на имуществата в ръцете на Райха“⁴.

Но операцията не свършила с това. С купуването на акциите Флик взел в свои ръце само част от предприятието и от капитала на Печек; останала другата част, за заграбването на която отново му помогнал Волтат. Както свидетелствува групенфюрерът от СС Щайнбринк, пълномощник на Флик, „Волтат се стремеше . . . да намали влиянието на Печек и да задуши Печековите фирми“⁵. След това дошло пълното заграбване на Чехословакия (март 1939 г.), което улеснило нещата. Волтат назначил „експерти“, които да изземат необходимите документи от архива на ръководството на концерна на Печек, намиращо се в Прага. Бил назначен и „попечител“ над останките от владенията на Печек, които в 1939 г. окончателно преминали в ръцете на Флик с

³ Der deutsche Volkswirt, 31. III. 1939.

⁴ IMT, Bd. XLIX, S. 33.

⁵ Ibid., S. 103.

пряката помощ на Волтат (по показания на същия Щайнбринк).

Волтат изиграл още по-голяма роля в дейността на т. нар. Централноевропейско икономическо обединение — организация, създадена от промишлените среди и правителствените инстанции за икономическо завладяване на страните в Централна и Югоизточна Европа. Така, говорейки на 7 декември 1936 г. на заседанието на германската група в обединението, Волтат подчертал колко „желателно е участието на германския капитал“ в икономиката на Централна и Югоизточна Европа, особено в Югославия, Румъния и България.⁶

Волтат проявил немалка енергия на този „икономико-политически фронт“ на германската експанзия. Той сам разказал на западногерманския историк Андреас Хилгрубер, че в 1938 г., след загравването на Австрия, изпратил на Гьоринг меморандум за „обединяването под германско ръководство на бившите държави от австро-унгарската монархия и за образуването на митнически съюз с тях“. През лятото на 1939 г. под ръководството на Волтат били проведени преговори с Румъния, които носели ярко изразен противоанглийски характер. „В резултат на английската политика — докладвал той в Берлин — въпросът за сключването на договор с Румъния стана решаващ за позициите на Германия в Югоизточна Европа... Германия започна открива схватка с Англия и я спечели. Всички страни в Югоизточна Европа трябва да разберат кой притежава действителни позиции на Дунава, основаващи се на икономическите факти.“⁷ Волтат писал на Гьоринг, че като си извоюва хегемония в Югоизточна Европа, Германия ще укрепи „своите позиции в конфликта с икономическите интереси на Британската империя и Северна Америка“ (писмо на Волтат от февруари 1939 г.). Тези редове, излезли изпод перото на „англофила“ Волтат, звучат доста любопитно и само подчертават какъв верен представител на интересите на Райха е бил този човек...

Сега трябва да обясня на читателите причините, които ме отведоха в Меерсбуш. Още в 1948 г. в Москва

⁶ *Opitz, R. Europastrategien des deutschen Grosskapitals. Köln, 1977, S. 627.*

⁷ *Hillgruber, A. Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940—1941. Frankfurt a Main, 1965, S. 627.*

излезе едновременно на няколко езика книга, подготвена за печат от министерството на външните работи на СССР.⁸ По онова време тази публикация произведе ефекта на избухваща бомба. В нея бяха събрани откритите от съветските войски в Берлин и Силезия поверителни документи на нацистката дипломация, които свидетелствуваха за коварната и двулична тактика на „западните демокрации“ в навечерието на Втората световна война. Тези документи, намерени в личния архив на бившия германски посланик в Лондон Дирксен, показваха, че през периода 1937—1939 г. зад кулисите на официалната дипломация се е подготвял таен антисъветски заговор на нацистка Германия с Франция, САЩ и — на първо място — с Англия.

Именно от тази книжка светът узна името на Хелмут Волтат. В архива на Дирксен се съдържаха няколко бележки, съставени както от Волтат, така и от Дирксен. Те се отнасяха до тайните преговори на Волтат с емисарите на Чембърлейн и по-специално с най-близкия съветник на Чембърлейн, сър Хоръс Уилсън. Документите показваха, че е ставало дума не за случайни контакти, а за далеч отиващ замисъл.

Но нека отново предоставим думата на Волтат. Той ми разказа следното:

— По онова време в германските промишлени среди се обсъждаше идеята, че Германия, за да осъществи дългосрочните си планове, се нуждае от споразумение с Англия. От друга страна, в Лондон имаше доста бизнесмени и политици, които намираха за необходимо „да се освободят от задълженията към Полша“ и да получат свобода на действие...

Онова, за което разказваше Волтат, на времето беше добре известно под названието „мюнхенска политика“. Съдбоносното споразумение между Германия, Англия, Франция и Италия, сключено през септември 1938 г., стана жалон по пътя към заговора на западните държави с фашистките агресори. Отначало за сметка на Чехословакия, след това за сметка на Полша, но главното — за сметка на Съветския съюз! През лятото на същата тази 1939 г. положението стана критично, гер-

---

⁸ Документи и материали от навечерието на Втората световна война, С., 1949 (по-нататък „Документи и материали...“).

манската агресия се подготвяше с пълна пара. Съветският съюз настояваше за ефективни контрамерки и за създаването на система за колективна сигурност. В Москва започнаха решаващи съветско-френско-английски преговори. Светът чакаше отговор на въпроса: ще съдействуват ли „западните демокрации“ на съветската инициатива с цел да се предотврати една нова война?

Именно в тази напрегната обстановка г-н тайният съветник Волтат се появил в Лондон, където заседавала международната китоловна конференция.

— Какви бяха вашите задачи, г-н Волтат? — запитах аз.

— Виждате ли, още през юли 1939 г. аз съставих меморандум, в който изложих мнението си за състоянието на отношенията между Германия и Англия. По онова време мненията съществено се различаваха: Риббентроп смяташе, че дори в случай на наше нападение срещу Полша англичаните няма да воюват и поради това нищо не заплашва германо-английското сътрудничество. Моят непосредствен началник Гьоринг беше на друго мнение и смяташе, че е необходимо да се вземат по-активни мерки за сближаване с Англия. Аз бях на същото мнение; Гьоринг докладва на фюрера моя меморандум, в който през лятото на 1939 г. смятах за реално да се постигне споразумение с Англия...

— Кой още споделяше вашето мнение?

— Мога да посоча американския посланик в Лондон Джоузиф Кенеди — бащата на бъдещия президент. Неговото мнение беше много важно, тъй като, по мое дълбоко убеждение, и по онова време Германия не трябва да действа сама, т. е. без американците...

— И още кой?

— Нашият посланик в Лондон Дирксен, както и държавният секретар на министерството на външните работи фон Вайцекер. Спомням си, че преди поредното ми пътуване до Лондон ме посети адмирал Канарис⁹, който ми каза: „Скоро ще получите задача да водите преговори с англичаните“...

— А защо задачата бе възложена именно на вас?

— Аз имах известен опит. През март бях водил пре-

⁹ Канарис е началник на абвера (разузнаването и контразузнаването) при Главното командване на въоръжените сили (ОКВ).

говорите с Румъния, а в началото на годината — с представители на президента Рузвелт, след това взех участие в обработването на данните от германската антарктическа експедиция през 1939 г., в преговорите с Испания. Поради това отиването ми в Лондон на китоловната конференция не беше нещо необичайно. Впрочем и моите познати, американските индустриалци, изиграха своята роля. Те подкрепяха идеята да ме пратят в Лондон.

— Вие очевидно отдавна сте познавали вашите английски партньори?

— Естествено, отдавна — още от 1934 г. — познавах и ценях сър Хоръс Уилсън. Той възглавяваше така наречената „гражданска служба“, т. е. на практика беше най-близкият съветник на министър-председателя Чембърлейн. Неведнаж съм бил при него на „Даунингстрийт“, № 10; той имаше и друг кабинет — в министерството на финансите.

— Следователно през юли 1939 г. вие сте имали двойна задача?

— Да, едната задача се отнасяше до преговорите за китоловната промишленост; успоредно с нея водех неофициални преговори.

— А в Берлин интересувахте ли се от тях?

— Разбира се! Самият Гьоринг тогава се намиреше в имението си „Каринхал“, но в Берлин беше останал неговият адютант Боденшац, комуто редовно докладвах за моите преговори...

Трябва да отдам дължимото на г-н Волтат: в неговия разказ не звучеше самохвалство, само се констатираха фактите. И той не приписваше лично на себе си програмата на англо-германския заговор, която е възникнала в хода на преговорите:

— Общата концепция възникна по време на разговорите с Уилсън. Уилсън беше съвсем определен и дори искаше да ме заведе в Чекърз, в резиденцията на министър-председателя. Но аз отказах!

В кореспонденцията, която предшествуваше срещата ни в Меерсбуш¹⁰, Волтат, като предпазлив човек, твърдеше, че „инициативата за провеждане на преговорите не изхождаше от имперското (германското —

¹⁰ Вж. *Безименски, Л.* Специалната папка „Барбароса“. С., 1974, с. 166—169.

Л. Б.) правителство“, т. е. дошла е от Уилсън, от английската страна. А в поверителния си доклад до Гьоринг, изготвен през август 1939 г., той още по-недвусмислено докладва: инициативата не е била на никой друг, а на Уилсън.

Това е много важен момент, който трябва да възприемем извънредно сериозно. Няма да преувелича, ако кажа, че ние тук се намираме пред разглеждането на съдбоносния въпрос, защо не се увенчаха с успех усилията да се предотврати разпалването на световната война, която започна на 1 септември 1939 година?

КАКВО ОЗНАЧАВАХА СРЕЩИТЕ В ЛОНДОН?

Стандартната схема на буржоазната историография гласи: усилията да се предотврати войната не се увенчаха с успех, тъй като през август 1939 г. Съветският съюз не се съгласи да подпише споразумение с Англия и Франция, а вместо това подписа пакта за ненападение, предложен от Германия. Това твърдение се повтаря стотици, хиляди пъти, по повод и без повод, с аргументи и без аргументи, злобно и безобидно, с една дума — то влезе в стандартния асортимент от западни твърдения.

Съветските историци неведнаж са правили унищожителен анализ на тези твърдения. Те посочваха, че през тези трагични месеци и седмици Англия играеше двойна игра, като провеждаше задкулисни преговори с Германия — включително чрез Волтат. Тези съображения безапелационно се отхвърляха на Запад, а на преговорите Волтат—Уилсън въобще не се обръщаше внимание. Но минаха години, станаха известни нови и нови документи, в резултат на което сега можем да възстановим цялата система на „двойната игра“, играна в Лондон през юли—август 1939 година. Ще извърша тази реконструкция въз основа на разказите на Волтат и на документите, съставени от Волтат, Уилсън и други участници в преговорите.

Отначало — за изходните позиции. Те бяха създадени в дните на позорното Мюнхенско съглашение. Още тогава Хоръс Уилсън настояваше това споразумение да се използва като основа за по-широк заговор за подял-

ба на сферите на влияние. За това ми разказа другият „партньор“ на сър Хоръс, бившият съветник по печата при германското посолство в Лондон, д-р Фриц Хесе, който след войната живееше в Мюнхен.

Идеите на Уилсън намерили отзвук. Така през януари 1939 г. Рибентроп казал на Хесе:

— Хитлер е напълно готов да постигне генерално споразумение с Лондон...

А ето как самият Хесе е виждал смисъла на „генералното споразумение“:

— Хитлер искаше да създаде голяма европейска коалиция против Съветска Русия. Това трябваше да бъде „свещен европейски съюз“ срещу Съветския съюз.

Зад тези кресливи формули се е криел реален стремеж към заговор. Известният хамбургски историк Б. Ю. Вендт откри документи, в които се казва, че под патронажа на директора на могъщата Бенк във Ингълънд сър Монтею Нормън и същия този Уилсън през зимата на 1938—1939 г. са били установени контакти с германски дипломати и индустриалци, като и двете страни вече са си правели сметка, че могъщият герmano-английски икономически блок може да бъде насочен дори против САЩ! През онези дни посланикът Кенеди съобщил във Вашингтон, че преговорите между Германия и Англия щели да се водят на две равнища: между правителствата и между индустриалците на двете страни, но английската страна не искала да информира Кенеди за своите цели. Скоро за Берлин заминали двама видни английски дипломати — Стенли и Ештън-Гуоткин. На свой ред в Лондон пристигнал Ялмар Шахт...

В своето произведение „Мирните планове на многонационалната едра промишленост“ Бернд Мартин (ФРГ) с пълно право се насочва към изследване на настроенията, които са господствували в 1938—1939 г. в средите на едрите индустриалци и банкери в хитлеристка Германия, като изхожда от факта на създаването в Германия на система от икономически монополи. Опирайки се на изследването на процеса на концентрация на капитала, Мартин обръща внимание на нарастването на ролята на най-големите германски компании, които монополизират редица водещи отрасли на промишлеността и поддържат системата за „държавно регулиране“, която на първо място намира израз в сис-

темата за протекционизъм във външната търговия. Мартин смята, че тази система най-енергично е била поддържана от средите на тежката, електротехническата и химическата промишленост. Измежду тях електротехническите и химическите сектори особено са разчитали на помощ от страна на държавата, за да „наваксат“ техническото изоставане и да засилят съответните си позиции на световните пазари. Курсът към подготовка на война е бил извънредно изгоден за тях. Така главните химически концерни са приветствували решението на Хитлер да ускори развитието на петрохимията, произтичащо от необходимостта да се създадат големи резерви от гориво. Този курс е бил добре дошъл и за големите самолетостроителни компании, които са считали Гьоринг за свое доверено лице. Както пише Мартин, всички представители на „новите отрасли“ на промишлеността са получили преки и непосредствени изгоди от икономическия курс на нацистката държава. Така 40—50 на сто от всички инвестиции в рамките на т. нар. „четиригодишен план“ са били вложени в петрохимията и в производството на минерални масла.

Същевременно германските монополи, разгръщайки настъплението си на световните пазари, не са могли да не се замислят за последиците от курса към разпалване на война. Естествено тази война за известно време е щяла да затвори световните пазари за германските фирми. Но какво ще стане след войната? Достатъчен ли ще бъде германският военно-икономически потенциал за победа в една такава война? Нали в случай на поражение позициите на германските концерни ще бъдат подкопани за дълго време? Тези съмнения са измъчвали мнозина водещи дейци на нефтената, електротехническата и химическата промишленост в Германия — т. е. онези отрасли, които през 30-те години са били извършили най-голям удар на световните пазари.

На тези „съдбоносни въпроси“ се давали различни отговори. Известен е например меморандумът на един от ветераните на германския делови свят Арнолд Рехберг от 18 ноември 1938 година. Изхождайки от „чисто икономически“ съображения, той настойчиво иска германската експанзия да се насочи на Изток. „За Германия — пише Рехберг — обект на експанзия са неизчислимите суровинни богатства на Русия. Ако искаме

експанзията в това направление да бъде достатъчна, за да превърне Германия в империя, която сама да си осигурява аграрната и суровинна база, тя трябва да включва руските територии чак до Урал... От всичко това произтича мисълта: дали не следва, като изхождаме от нашите военни интереси, да се върнем към политиката, препоръчвана от генерал Хофман и мен, т. е. към опита да създадем фронт на европейските велики сили против болшевишка Русия?... Само ако окончателно стане ясно, че няма да бъде възможно да се образува европейски фронт против болшевишка Русия... — тогава можем да поемем риска да осъществим военна експанзия на Изток, дори при съпротива от страна на западните държави."¹¹

Подобни възможности активно са се обсъждали в главните квартири на най-големите фирми. Както констатира членът на ръководството на ИГ Фарбен Карл Краух, който същевременно е бил „генерален пълномощник по специалните въпроси на химическото производство“, „когато на 30 юни 1938 г. генерал-фелдмаршалът¹² посочи целта на нарастването на производството в определени области, изглеждаше, че политическото ръководство има възможност да определи времето и обема на политическите промени в Европа, като при това избегне конфликт с групата държави, ръководена от Англия“¹³.

Но Мюнхен имаше и друга важна основа, а именно: линията на най-влиятелните групи в английската промишленост. Намирайки се в по-неизгодно положение, отколкото германските монополи, много английски фирми са били склонни да възприемат идеята за блок с Германия. В интересното си изследване „Икономическо умиротворяване“ Б. Ю. Вендт посочва колко широко са били разпространени сред водещите дейци на английския индустриален свят идеите за икономическо споразумение с Германия.¹⁴ Много от тях са смятали за единствен изход тясното преплитане на германския и английския капитал — като по-късно те заедно се обявяват против американската конкуренция. Тези съображения

¹¹ *Opitz, R.*, op. cit., S. 640—641.

¹² Гьоринг.

¹³ *Opitz, R.*, op. cit., S. 649—650.

¹⁴ *Wendt, B.-J.* Economic Appeasement. Hamburg, 1971.

са били подкрепяни от отявлениа антикомунизъм на английската едра буржоазия.

За тези кръгове Мюнхенското споразумение е било само пореден етап в антисъветската им политика. Когато през март 1939 г. вермахтът наруши това споразумение, като заграби останалата част от Чехословакия и Мемелската област, „умиротворителите“ дори не помислиха да се откажат от прогерманските си действия. Именно през март 1939 г. в Дюселдорф се състояха преговори между Федерацията на британската промишленост и германската „Имперска група на промишлеността“ (Б. Мартин отбелязва, че в тази група са били представени предимно новите отрасли на германската промишленост). По това време вече са съществували множество картелни споразумения между германски и английски фирми, но представителите на германските фирми са били доста скептично настроени относно това, дали тези споразумения ще бъдат достатъчно действени в случай, че се премине към мирно производство. За ръководителите на Рур дори перспективата за английски кредити не е изглеждала достатъчно привлекателна.

Английската страна направила предложение на Германия да се предоставят пазарите на Югоизточна Европа и с това именно да започне системата за разделяне на сферите на икономическо влияние (през май 1939 г. Дръмънд-Уулф посетил Берлин именно с това предложение). Но това предложение вече не можело да съблазни нито Гьоринг, нито индустриалците, нито Волтат, тъй като по това време Балканите вече са били „икономически усвоени“ от Германия, а те въобще не са можели да бъдат пазар за електротехническата или пък за едрата химическа промишленост. По това време Гьоринг откровено е намеквал на англичаните, че трябва да се съгласят на по-големи отстъпки (например в Азия) при подялбата на сферите на влияние, или Германия в противен случай ще се реши на „бърза, кратка война“.

Следователно тенденциите започнали да се разделяват: докато в 1939 г. „умиротворителите“ от английска страна са били готови и по-нататък да правят максимални отстъпки, от германска страна е нараствал не само апетитът, но и увереността, че е възможно да се разделят и разпределят сферите на влияние по вое-

нен път. Именно към този период се отнасят многобройните документи от сферата на Дойче банк, на ИГ Фарбен, на Флик, както и други проекти за създаване на т. нар. „икономика на големите територии“ (Grossraumwirtschaft). В един от проектите, изготвен от видния нацистки теоретик Карл Шмит, доктрината Монро е била обявена за прецедент за създаването в Европа на територия, „която не подлежи на чужда намеса“, като на първо място за такъв район са били определени Централна и Източна Европа. Шмит между другото пише: „Сега ние мислим глобално, в мащабите на големите територии. Признаваме неизбежността от бъдещото териториално препланиране, за което вече говориха министериалдиректорът Волтат и райхслайтерът генерал Ритер фон Еп.“¹⁵ За нас споменаването на Волтат в този контекст е изключително интересно, тъй като то показва до каква степен Х. Волтат през тези години се е намирал в „идеологическия епицентър“ на икономическата и външната политика на хитлеристка Германия.

Има редица основания да се смята, че през лятото (и есента на 1939 г. в средите на германските индустриалци са започнали да взимат връх настроенятия, подтикващи Хитлер към война. Същият този Карл Краух, който в 1938 г. е смятал за възможно да се води политика, „като се избегне конфликт“ с Англия, на 28 април 1939 г. заявил: „От март тази година няма съмнение, че подобни предпоставки вече няма. Икономическата война, отдавна вече започната тайно от Англия, Франция и САЩ против антикоминтерновските държави, сега се води открито. С течение на времето тя ще придобива все по-остри форми.“¹⁶

Такава е била дълбоката подкладка на разговорите между Волтат и Уилсън. Тя ни дава възможност да видим както общия контекст на преговорите, така и техните особености, по-специално важния характер на инициативата на Уилсън, известната съдържаност на Волтат и, най-сетне, съображенията, които в крайна сметка са принудили Хитлер да се откаже от реализирането на много съблазнителните перспективи, които е откривал „планът на Уилсън“.

¹⁵ *Opitz, R.*, op. cit., S. 647.

¹⁶ *Ibid.*, S. 649.

Именно в тази обстановка Хелмут Волтат започва своята „неофициална мисия“. Както знаем, той излага своята програма в меморандум до Гьоринг и получава неговото одобрение (което не му пречи да твърди, че мисията е имала „неофициален характер“). Английската страна на свой ред подава съответните сигнали. Така на 8 юни министърът на външните работи лорд Халифакс заявява, че той е готов „да обсъди всяко германско предложение“; на 29 юни той излиза със специална реч в Чатъм хаус¹⁷, в която изброява проблемите, по които е готов да води преговори — включително „проблемите за колонии, суровините, търговските бариери, жизненото пространство, ограничаването на въоръженията“. Английският посланик в Берлин Хендърсън заявява същото на своя събеседник, държавния секретар Вайцекер (от Волтат знаем, че те са били съмишленници).

И така на 6 юни Волтат пристига в Лондон — официално за обсъждане на редица финансови и икономически въпроси. Въпросите са много, но той се занимава с тях само между другото. Още в деня на пристигането си той посещава сър Хоръс; на разговора присъствуват икономическият експерт на Консервативната партия Дръмънд-Уулф и „сивият кардинал“ на Чембърлейн Джоуизф Бел; срещата се състои не в резиденцията на Уилсън, а в двореца на уестминстърския херцог.

За съдържанието на разговорите имаме само косвени данни: участниците не са оставили официални бележки (записките на Волтат са изгорели в Берлин). Във всеки случай засегнати са били принципни въпроси на англо-германските отношения. Ставало е дума за това, как да се постигне подобряването им (в една от по-късните си бележки Уилсън косвено отбелязва това). Ние притежаваме и друго, много важно доказателство: същият този Уилсън, когато се среща с Волтат през юли, направо го пита:

— Остават ли в сила условията за евентуални преговори, предложени през юни? Как реагира Гьоринг на вашия доклад?¹⁸

¹⁷ Чатъм хаус е седалището на Кралския институт по международни отношения. — *Бел. прев.*

¹⁸ Documents of British Foreign Policy (DBFP), Third Series, Vol. 5, p. 389.

И така още на 6 юни са били обсъдени съществени въпроси. На 7 юни Волтат продължава обсъждането им със завеждащия икономическия отдел на Форин офис Ештън-Гуоткин (известен „мюнхенец“). Пред него Волтат развива своя план за икономическо сътрудничество между двете страни върху основата на идеята за подялба на сферите на влияние (например Източна и Югоизточна Европа трябва да се запазят за Германия) и подчертава, че този план се подкрепя от влиятелни политици, военни и индустриалци в Германия. Както си записва Ештън-Гуоткин, Волтат направо предлага „влиятелни представители на двете страни да продължат обсъждането на тези идеи, без да привличат вниманието към това“. Английският дипломат отговаря, че става дума не само за икономиката, а и за далеч по-важни политически проблеми. Дватама събеседници се разделят, като се уговарят, че в „обстановката на преговори“ могат да се заемат с решаването на най-спорните въпроси и със сключването на „общо споразумение“¹⁹.

На 8 юни Волтат се връща в Берлин и изготвя подробен отчет до Гьоринг (според Волтат той е бил докладван и на Хитлер). Междувременно Волтат заминава за поредните преговори в Мадрид, а на 17 юли отново се озовава в Лондон — този път като делегат на Международната китоловна конференция. Тук той отново води преговори. На 18 юли той има дълъг разговор със сър Хоръс. Волтат се среща със съветника на Чембърлейн Дж. Бол и с министъра на търговията Р. Хъдсън. На 21 юли се състоял още един, по-кратък разговор с Уилсън.

Впоследствие Волтат сам съставя точен „опис“ на своите преговори:

с Уилсън: 18 юли от 15,30 ч. до 16,30 ч.

— „ — 21 юли от 13,00 ч. до 13,30 ч.

сър сър Дж. Бол: 20 юли от 18,30 ч. до 19,30 ч.

с Р. Хъдсън: 20 юли от 17,30 ч. до 18,30 ч.

На 21 юли той отлита в Берлин, където в продължение на три дни изготвя доклада си до Гьоринг. Както адютантът на Гьоринг впоследствие съобщава на Волтат, докладът направил „силно впечатление“ на Гьоринг.

¹⁹ PRO FO 371/22952, С 8306/8/18.

СЪЩЕСТВУВАЛ ЛИ Е „ПЛАН УИЛСЪН“?

Сега знаем и виждаме как са минали разговорите на Хелмут Волтат в Лондон. Те са били достатъчно сериозни и напълно заслужават названието „тайни преговори“. Та нали самият сър Хоръс настойчиво е молил съдържанието им да не се довежда до знанието на „хора, които не одобряват тези идеи“. Но за какво всъщност е ставало дума?

По този въпрос и до днес се води спор. Що се отнася до Волтат, той още през юли 1939 г. заедно с Дирксен подробно излага съдържанието на „плана Уилсън“. От английска страна се опитват да отричат този факт.

В архивите на Форин офис се е запазила следната любопитна кореспонденция. В 1950 г. сътрудници на историка Уудуърт задават редица въпроси на сър Хоръс по повод на срещите му с Волтат. Сър Хоръс отговаря:

„В бележката на мис Дейвис се съобщава, че сътрудници на Уудуърт се интересуват от подробности за разговорите, които се предполага, че съм имал на 21 август 1939 г. с Волтат. След като е изминало толкова дълго време, не съм запазил подробности в паметта си. Не си спомням за тази среща и се съмнявам дали тя се е състояла. В дневника ми са записани седем разговора през този ден, но Волтат не се споменава. Видях го три дни преди това (известна ви е моята записка) и съвсем ясно му обясних всичко. След това той едва ли е имал желание отново да се види с мен и е извънредно неправдоподобно да съм му връчил „меморандума“, който той описва . . .

Смятам, че на Волтат не трябва да се обръща голямо внимание. Той не е бил акредитиран дипломат. Единствената причина, поради която му разясних британската политика . . ., беше, че началник му беше Гьоринг.“²⁰

Колко е удобно да не си спомняш за неудобни неща! Естествено Уилсън не е желал „да се обръща голямо внимание“ на онези компрометиращи го договорености, които е постигнал с Волтат (а след това и с Дирксен).

²⁰ PRO FO 371/22990, C 10521/6/16/18.

В разговор с английските историци Джилбърт и Гот сър Хоръс (той почина чак в 1972 г.) заявил, че той въобще не е излагал пред Волтат никакъв план и въобще повече е слушал, отколкото е говорил. Той още категорично отрече, че е взел инициативата за провеждане на преговорите. Онези, които приемат версията на Уилсън, се позовават на следното обстоятелство: в документите за 1939 г., публикувани в Лондон в 1970 г. (т. е. след изтичането на 30-годишния срок), не е отбелязан „планът Уилсън“. В изложението за разговорите, съставено от Уилсън и Хъдсън, този план също не се споменава. Същевременно се правят опити да се хвърли сянка върху документите на Волтат и Дирксен: те уж „наливат вода в съветската воденица“, като подкрепят съветските твърдения за подготвяния заговор...

Подобни аргументи не са твърде убедителни. Коренната разлика между германските и английските документи не се състои в това, че те излагат събитията по различен начин. Различията са неизбежни. Работата е в друго. Авторите на английската публикация могат да я „фризират“, както си желаят. Дирксен и Волтат не са можели да го направят, тъй като техните документи бяха намерени в тайно хранилище мимо волята им. Съветските власти публикуваха бележките без ни най-малки поправки — на руски, на немски, с факсимилета.

Поради това смело можем да разчитаме на Волтат—Дирксен; те са действували много отговорно, тъй като са знаели на какво равнище ще бъдат разглеждани предложенията на Уилсън!

Основният фрагмент от доклада на Дирксен до Берлин гласи²¹:

„Програмата, която е била обсъждана от г-н Волтат и сър Хоръс Уилсън, обхваща:

- а) политически точки,
- б) военни точки,
- в) икономически точки.

По точка „а“.

1) *Пакт за ненападение.* Г-н Волтат разбирал под това обичайните, сключвани от Германия с други дър-

²¹ В текста на българското издание на „Документи и материали...“ от 1949 г. са направени някои стилни поправки. — *Бел. прев.*

жави пактове за ненападение, но Уилсън искал под пакт за ненападение да се разбира отказ от принципа на агресията като такава.

2) *Пакт за ненамеса*, който трябва да включва разграничаването на големите пространства²² между великите сили, особено между Англия и Германия.

По точка „б“ — Ограничаване на въоръженията.

- 1) по море,
- 2) по суша,
- 3) във въздуха.

По точка „в“.

1. *Колониални въпроси.* В тази връзка се е обсъждал главно въпросът за бъдещото развитие на Африка. При това Уилсън е имал предвид известния проект за образуване на обширна колониално-африканска зона, за която би трябвало да бъдат взети някои еднообразни решения. Въпросът, до каква степен индивидуалната собственост върху германските колонии, които подлежи да ни бъдат върнати, би се запазила за нас след образуването на интернационалната зона — останал открит. Обстоятелството, че в тази област англичаните поне теоретически са готови или биха били готови да направят големи отстъпки, личи от достоверно известния на г-н Волтат факт, че през февруари английският кабинет е взел решение да върне колониите на Германия. Сър Хоръс Уилсън говорил също за германската колониална дейност в Тихия океан; по този въпрос обаче г-н Волтат се държал много съдържано.

2. *Суровини и придобиване на суровини за Германия.*

3. *Индустриални пазари.*

4. *Уреждане на въпроса за международния дълг.*

5. *Финансово сътрудничество.*²³

Под това сър Хоръс Уилсън разбирал saniрането на Източна и Югоизточна Европа от Германия...

Крайната цел, към която се стреми г-н Уилсън, е най-широко англо-германско споразумение по всички важни въпроси, както първоначално предвиждаше фюрерът. С това, по негово мнение, биха били повдигнати

²² В оригинала: „Grossräume“.

²³ В оригинала точка 5 е написана на английски: „Exchange of financial facilities“ (Буквално: размяна на финансови улеснения).

и разрешени въпроси от такова голямо значение, че близките източни въпроси, които влязоха в задънена улица, като Данциг и Полша, биха минали на заден план и биха загубили своето значение. Сър Хоръс Уилсън определено казал на г-н Волтат, че сключването на пакт за ненападение би дало на Англия възможност да се освободи от задълженията си по отношение на Полша. Така полският въпрос би загубил значителна част от своята острота.²⁴

В следващата телеграма, позовавайки се на предишните си донесения, Дирксен съобщава, че преценява поведението на Уилсън като потвърждение на забелязаните от него „тенденции към конструктивна политика в тукашните правителствени кръгове“. Тогава държавният секретар Вайцекер от своя страна отправя запитване до Дирксен: „След завръщането си в Берлин Волтат направи доклад за своя разговор със сър Хоръс Уилсън. Генерал-фелдмаршал Гьоринг предаде този доклад на райхсминистъра на външните работи. Той съдържа предложението на Уилсън за широко англо-германско сътрудничество, с други думи, за споразумение от политически, военен и икономически характер. Както изглежда, от английска страна тези предложения се схващат като официален сондаж. Волтат очевидно не е задал на Уилсън налагащия се въпрос, дали тези предложения предполагат едновременно отказ от свързаните с политиката на обкръжаване преговори, по-специално с Москва.“²⁵

На 1 август Дирксен изпраща до Вайцекер отговор със следното съдържание:

„1. Относно разговора на Волтат със сър Хоръс Уилсън и моето отношение към него ви препращам към телеграфическия доклад № 277 от 31. VII. Обстоятелството, че по време на разговора Волтат не е повдигнал пряко въпроса за отказ от политиката на обкръжаване, се обяснява с това, че се договорихме изобщо повече да слуша, отколкото да говори.

2. Въпреки че разговорът не е бил задълбочен в политическо отношение, моето впечатление е, че под формата на стопанско-политически въпроси искаха да ни

²⁴ Документи и материали..., с. 346—348.

²⁵ Пак там, с. 368.

предложат обширна конструктивна програма. Трудностите по провеждането на тази програма за британското правителство, при господстващите сега настроения сред обществото, са посочени в доклада ми № А 2974 от 24. VII.

3. За тукашните ръководни лица е ясно, че едно споразумение с Германия би било несъвместимо с едновременното провеждане на политиката на обкръжаване. Главните съображения по този въпрос се основават приблизително на следните положения:

а) Споразумението с Германия би разтворило, така да се каже, химически данцигския въпрос и би открило пътя към уреждането на герmano-полските отношения, от което Англия не би имала повече нужда да се интересува.

б) Тук се отнасят скептично към продължаването на преговорите за пакт с Русия, въпреки изпращането на военна мисия — или по-точно, благодарение на това. За това свидетелствува съставът на английската военна мисия: адмиралът, досегашен комендант на Портсмут, на практика се намира в оставка и никога не е бил в щаба на адмиралтейството; генералът е също обикновен строеви офицер; генералът от авиацията е отличен летец и преподавател по летателно изкуство, но не е стратег. Това показва, че военната мисия има по-скоро за задача да установи боеспособността на Съветската армия, отколкото да сключи оперативни споразумения.

Един високопоставен офицер от министерството на авиацията неотдавна изразил пред авиационния аташе убеждението си, че нито от британска страна, нито от руска страна има сериозно желание за сключване на споразумение.

в) Относно преценката за военното значение на Полша все още съществуват съмнения, които намират отражение в съдържанието във финансово отношение. Както узнаваме, докладът на генерал Айънсайд също не е бил прекомерно положителен.

г) Принадлежащият към Лейбъристката партия политик Роудън Бъкстън (брат на лорд Ноуъл Бъкстън), който притежава великолепни връзки, развил в разговор със съветника при посолството същите мисли като Уилсън и посочил ликвидирането на политиката

на обкръжаване като разбираща се от само себе си последица от споразумението с Германия. Служебната бележка за разговора с Бъкстън се изпраща със същата въздушна поща.

4. Все повече се засилва впечатлението, че възможността за принципно споразумение с Германия трябва да бъде установена през следващите няколко седмици, за да се определи съдържанието на предизборните лозунги... Тук се надяват, че политическото усложнение, което може да се очаква с настъпването на ваканцията, ще създаде предпоставките за съставяне на програма за преговори, която да има шансове за осъществяване.²⁶

Най-сетне, за да се изключи всякакво съмнение, на 3 август Дирксен сам посещава Уилсън. Ето неговия отчет:

„... Стана ясно, че същественото от разговора Волтат—Уилсън остава в пълна сила. Сър Хоръс Уилсън ми потвърди, че предложил на г-н Воятат следната програма за преговори:

1) Сключване на договор за „ненападение“, съгласно който двете страни се задължават да не прилагат едностранното агресивно действие като метод в своята политика. Сър Хоръс Уилсън ми разкри съкровения план на английското правителство по тази точка, когато в хода на разговора му зададох въпроса, по какъв начин споразумението с Германия може да се съгласува с политиката на обкръжаване, провеждана от английското правителство. В отговор на това сър Хоръс Уилсън каза, че едно англо-германско споразумение, включващо отказ от нападение срещу трети държави, би освободило напълно британското правителство от гаранциите, които то е поело сега по отношение на Полша, Турция и т. н.; тези гаранции били дадени само за случай на нападение и по своята формулировка имат предвид именно тази възможност. С отпадането на тази опасност гаранциите също биха отпаднали.

2) Англо-германска декларация, че двете държави желаят да подобрят²⁷ политическата атмосфера, за да създадат възможност за съвместни действия за подобряване на световното икономическо положение.

²⁶ Пак там, с. 377—379.

²⁷ В оригинала в скоби на английски: „improve“.

- 3) Преговори за развитие на външната търговия.
- 4) Преговори за икономическите интереси на Германия на югоизток.
- 5) Преговори по въпроса за суровините. Сър Хоръс Уилсън подчерта, че тук трябва да влезе и колониалният въпрос. Той каза, че в настоящия момент е нецелесъобразно да се задълбочаваме в този твърде деликатен въпрос. Достатъчно ще бъде да се уговорим, че колониалният въпрос трябва да бъде предмет на преговорите.

6) Споразумение за ненамеса. Сър Хоръс Уилсън поясни, че декларацията, която се иска от германска страна, вече се съдържа в речта на фюрера от 28 април. От английска страна също ще бъдат готови да направят декларация за ненамеса по отношение на Велика Германия²⁸. Тя ще се разпростре по-конкретно и върху данцигския въпрос. Сър Хоръс Уилсън избягна да се изкаже относно германската сфера на интереси така ясно, както бе направил това в разговора си с г-н Волтат, или както г-н Роудън Бъкстън — в разговора си с г-н Кордт, макар че от хода на разговора можеше да се заключи, че това германско искане би могло да се обсъжда в тази точка на програмата.

7) Въоръжения²⁹. По този повод сър Хоръс Уилсън каза, че желае категорично да подчертае, че под това се подразбира не разоръжаване, а преговори за въоръженията изобщо. В по-нататъшния ход на разговора стана ясно, че той добре съзнава трудностите, които стоят на пътя към сключването на каквото и да било споразумение за ограничаване на въоръженията, както и факта, че такова споразумение може да бъде поставено на разглеждане и осъществено едва след няколко години.³⁰

Как може сега да се отрича наличието на „план Уилсън“? По време на разговора си с мен Фриц Хесе ми каза, че през първата половина на август Уилсън също му бил изложил програма от 6 точки, която помолил да се доведе до знанието на Хитлер. Ето тези точки:

²⁸ В оригинала: „Gross Deutschland“. След тази дума в скоби е прибавено: „Greater Reich“.

²⁹ В оригинала е прибавено в скоби на английски „Armaments“.

³⁰ Пак там, с. 390—392.

Точка първа: отбранително споразумение за срок от 25 години.

Точка втора: английска декларация за постепенното връщане на Германия на бившите ѝ колонии и за създаване на съвместен англо-германо-френски комитет.

Точка трета: присъединяване на Германия към Отавското споразумение⁸¹; т. е. превръщането ѝ в „младши партньор“ в рамките на Британската империя.

Точка четвърта: договор за разграничаване на икономическите сфери на влияние между Англия и Германия, в хода на което Англия ще бъде готова да признае специфичната сфера на интересите на Германия на континента, ако това няма да доведе до накърняване на английските интереси.

Точка пета: откриване за Германия на лондонския финансов пазар и заем в размер до 4,5 милиарда райхсмарки.

Точка шеста: като ответна стъпка Хитлер трябва да поеме задължението да не предприема в Европа никакви действия, които биха могли да доведат до война, с изключение на такива, за които би получил пълно съгласие от страна на Англия.

Това са същата програма, същият план, предложени на Волтат през юли!

ОКОЛО ТАЙНИТЕ ПРЕГОВОРИ

Какво става с „плана Уилсън“? За да отговорим на този въпрос, трябва да се откъснем от архивните документи и да се пренесем в напрегнатата обстановка на двата съдбоносни месеца — последните месеци на мира в Европа. Адолф Хитлер още тогава е знаел, че това са последните два мирни месеца, тъй като датата на нахлуването в Полша е била определена. Но светът още не е знаел това . . .

И така на 21 юли тайният съветник Волтат се връща в Берлин след приключването на поверителната му мисия. Но веднага започват непредвидени събития. Причината за тях е еднозначна: в Лондон освен изпечените „мюнхенци“ от типа на Уилсън, Чембърлейн и

⁸¹ Икономическо споразумение на страните от Британската общност.

Хъдсън има и трезвомислещи хора, които разбират цялата опасност от заговора о Хитлер. Сред политиците те не са така много — Чърчил и Идън са в явно малцинство, но те са твърде много сред журналистите. Именно последните дават гласност на задкулисоните преговори на Волтат.

Как успяват да узнаят? Според една версия за преговорите узнава френското посолство и раздражено от едностранните действия на английските „умиротворители“, предава тези сведения на печата. Тази версия има известна основа, тъй като още на 22 юли френският посланик Корбен отправя протест до ръководителя на Форин офис Халифакс. Има и друга версия — за нея ми разказа Хесе. През тези дни той узнал, че Хъдсън искал да поговори за своите „успехи“ с Чембърлейн, но тъй като бил пийнал, сбъркал номера и телефонира не на премиера, а на главния редактор на в. „Дейли експрес“. Последният като противник на Чембърлейн пуснал разговора „в обръщение“. Волтат на свой ред смята, че източник е бил същият този Хъдсън, който на прекалено висок глас (а понякога и в полупияно състояние) говорел надълго и нашироко в обществото за разговорите си с Волтат, а за това чули безделниците-журналисти...

Така или иначе на 22 и 23 юли целият лондонски печат вдига шум за скандала и редица вестници, макар и да не разполагат с точни сведения за съдържанието на преговорите, настояват: „Да не допуснем втори Мюнхен!“ В камарата на общините и в печата Хъдсън, Чембърлейн, Халифакс и другите се кълнат, че слуховете не са верни, че съобщенията са измислени, че Хъдсън не е обещавал нищо на Волтат. Приятелите на Чембърлейн стоварват цялата вина върху „коварните немци“, нацисткият печат крещи за „коварния Албион“. Все пак не успяват да премахнат впечатлението за двойната англо-германска игра — а това не е от малко значение и за съдбата на преговорите между СССР, Франция и Англия.

Тогавашният посланик на СССР в Лондон Иван Михайлович Майски, който е един от най-добре запознатите с положението в Европа, ми разказа, че съобщенията за срещите на Волтат са привлекли голямо внимание, а влиятелни лондонски журналисти уверява-

ли посланика, че съобщенията им не са плод на фантазия. И. М. Майски подробно докладвал в Москва за цялата тази история, тъй като смятал преговорите Волтат—Хъдсън за опасен симптом.

Майски е бил прав, макар и да не е знаел пълните размери на заплетената дипломатическа игра, която се е водела през тези седмици и в която е участвувал не само Волтат. За тази игра сега знаем далеч повече — и в светлината на станалите известни факти цялата мисия Волтат—Уилсън придобива още по-голямо значение. Както става ясно, тя е била само едно важно звено от дългата верига от опити за заговор, започнали отдавна — още в 1938 г. и дори по-рано. А през лятото на 1939 г. в тази верига се включват редица нови звена.

За да се направи оценка на цялата „поредица“ от контакти през лятото на 1939 г., трябва да се има предвид, че още от периода на Мюнхен се създават определени канали, по които се води неофициалният обмен на мнения — както между правителствените, така и между политическите и военните кръгове в Германия и Англия. Макар че от германска страна значителна част от тези контакти се падат на така наречената „генералска опозиция“ и нейните политически емисари (К. Гьорделер и други), те в никакъв случай не трябва да се отписват от сметката, тъй като между „опозицията“ и управляващата върхушка съществуват преки контакти (чрез агентурата на СС). Освен това практическото осъществяване на подобни контакти минава през ведомството на адмирал Канарис (абвера) — а ние ще си спомним, че Канарис поддържа връзка и с Волтат и дори го предупреждава, че ще трябва да замине за Лондон...

И наистина през лятото на 1939 г. контактите по линия на „опозицията“ значително се развиват. Така през май 1939 г. в Лондон отива „идейният“ ръководител на опозицията Карл Гьорделер и разговаря с Чърчил. Разговорът се върти предимно около дейността на опозиционните групи в Германия, към която Чърчил проявява определен интерес. Трябва да се има предвид, че по това време Гьорделер вече е разработил първата от своите програми за „европейска мирна политика“, основаваща се на идеята за тесен англо-германски съюз.

Уговарят се в близко време, а именно през юни, в Цюрих да се състои среща на Гьорделер с английски емисари с цел да се установи „стабилен контакт“.

Към същите кръгове принадлежат и младите германски дипломати Адам Трот цу Золц и Джеймс фон Молтке (правнук на фелдмаршала). Те имат значителни връзки в Лондон (Молтке е бил адвокат в Лондон). Трот цу Золц се среща с Чембърлейн, лорд Лоудиън, професор Уилър-Бенет; става дума за „създаването на съвместен мирен ред“. Въпреки че Трот цу Золц принадлежи към „опозицията“, за пътуването си той изпраща доклад до Хитлер, в който защитава идеята за компромис.

Към сферата на „опозиционните контакти“ спадат и срещите в Швейцария. Така още през пролетта на 1939 г. в Уши (Швейцария) се състои среща на Я. Шахт и Б. Гизевиус с английския професор д-р Шайрър от средите около Форин офис и английското разузнаване. По това време Шахт вече не заема официални постове, освободен е от длъжността председател на Райхсбанк и живее в Швейцария. Той излага своята преценка за действията на Хитлер, като предупреждава, че не по-късно от есента ще започне „спор за Данциг“; Шахт обаче предупреждава, че истинската цел на Хитлер не е Данциг, а Полша и Украйна. Шахт съобщава същото на председателя на Бенк във Ингълънд сър Монтегю Нормън по време на срещата им в Базел.

Като още един посредник е използван английският журналист Иън Колвин, който е „информатор“ на британската секретна служба. От германска страна „информатори“ са бившият началник на генералния щаб Бек, заместникът на Канарис Остер и емисарят на генералния щаб Евалд фон Клайст-Шменцин. Колвин предава техните съобщения лично на Чембърлейн, Халифакс и Къдагън.

Най-сетне към сферата на задкулисите контакти спада и една извънредно необичайна крачка — изпращането в Лондон на сътрудник на разузнавателния отдел на генералния щаб („отделение за чуждестранните армии на Запад“) граф фон Шверин. Този контакт, който доскоро не беше твърде известен, има интересна предистория. По нареждане на Канарис началникът на този отдел У. Лис установява контакт с резидента на

английското разузнаване в Берлин — заместник-военния аташе майор Кенет В. Стронг. Лис го уведомява, че в Лондон ще бъде изпратен представител на Канарис, за да установи връзка с „военни и разузнавачи“. Именно такъв представител е началникът на англо-американската група при Лис (т. е. в разузнавателния отдел на генералния щаб) граф Герхардт фон Шверин.

Шверин отива в Лондон през юли 1939 г. уж с „официална“ мисия, но същевременно има неофициални срещи — включително с началника на секретната служба Мензис, с началника на морското разузнаване адмирал Годфри, с бившия военен аташе в Берлин Маршал-Корнуъл и със сър Алигзендър Къдагън. Както е отбелязал в дневника си Маршал-Корнуъл, Шверин предупреждава за решението на Хитлер да нападне Полша и моли Англия да предприеме редица „демонстративни мерки“, за да отклони Хитлер от това решение.

Не може да не се отбележи привидната необичайност на тази стъпка: разузнавачи на страната, която е готова за агресия, предупреждават разузнавачи на другата страна, която има договори за военно сътрудничество с жертвата на бъдещата агресия. Но необичайността тук е чисто привидна. Разузнавателните служби на империалистическите държави много често са канали за политико-дипломатически акции. А тук става дума за акция, несъмнено продиктувана от антикомунистическите и антисъветските стремежи на разузнавателните служби на двете страни — Германия и Англия. Канарис предупреждава Мензис не защото иска да спаси Полша, а защото разбира всички последици от стъпката на Хитлер — по-специално той разбира, че на идеята за единен антисъветски фронт ще бъде нанесен непоправим удар.

За срещата Шверин—Мензис има и друга версия: според нея инициативата не е била взета от Канарис, а от майор Стронг, който използвал един от „агентите-двойници“, за да подтикне Канарис да изпрати Шверин. За подобна версия има основания. Така още през юни 1939 г. на среща с представители на Форин офис генерал Маршал-Корнуъл обсъжда въпроса, дали не трябва в Лондон да се покани „германски военен експерт“, за да му се даде възможност да се убеди в хода на английските приготовления. По време на разговора с Шве-

рин се развива същата мисъл, а именно — идея за поканване на генерал-полковник Милх (заместник на Гьоринг) в Лондон на посещение на кралските военновъздушни сили и план за посещение на началника на имперския генерален щаб лорд Горт (или на генерал Айънсайд) при Хитлер.

Както виждаме, въпросът за „инициативата“ и тук има същата „двойствена“ форма, както в случая Волтат—Уилсън; втората аналогия се състои в това, че съществуващите и набеязващите се контакти отново и отново водят до личността на Гьоринг. По този начин ние стигаме до поредица от задкулисни контакти и преговори, които се осъществяват под непосредственото наблюдение на Гьоринг.

Първа по време е мисията на видния шведски индустриалец А. Венер-Грен, който отдавна поддържа дружба с Гьоринг. Венер-Грен, собственик на шведската електротехническа компания „Електролукс“, отдавна е свързан и с Круп. По молба на Гьоринг през юни 1939 г. Венер-Грен посещава Лондон и предава на Чембърлейн предложение за „компромис по колониалния въпрос“ и за общо англо-германско компромисно споразумение.

Друг, още по-енергичен емисар на Гьоринг се оказва шведският индустриалец Биргер Далерус. Появяването на Далерус на арената на международната тайна дипломация на пръв поглед е случайно. Но всичко си има причини: в 1938 г. доведеният син на Гьоринг (от първия брак), шведският поданик Томас фон Канцов, получава място във фирма, която принадлежи на Далерус. След като се запознава добре с Далерус, Канцов установява, че той има прекрасни връзки в лондонското Сити и сред британските консерватори.

Тогава Канцов поканва Далерус в резиденцията на Гьоринг „Каринхал“ и там Далерус излага пред Гьоринг своята идея: „за да се предотврати войната“, да се организира в Швеция среща на видни английски индустриалци с Гьоринг. Предлага се дори мястото на срещата: замъка на граф Розен.

„Частната среща“ между Гьоринг и група видни английски индустриалци, която се състои на 7 август 1939 г. в условията на дълбока конспирация, представлява особено характерен етап от развитието на англо-гер-

манската дипломация през решаващите седмици преди избухването на Втората световна война. Най-съществено в нея се заключава в това, че тя съвсем не може да се разглежда като „частна“; участниците в нея от английска страна, макар и да не заемат официални постове, действуват не само със знанието на Форин офис и Чембърлейн, но и в пряка връзка с тях; Гьоринг на свой ред през цялото време подчертава, че в никакъв случай не трябва да го противопоставят на Хитлер.

Фактът, че от английска страна участвуват не дипломати, а индустриалци, не трябва да учудва никого. Само няколко месеца преди това се е състояла важна среща между пълномощниците на германската „Имперска група на промишлеността“ и Федерацията на британската промишленост, по време на която са били обсъдени важни проблеми на англо-германските отношения. Именно след това Б. Далерус, който има еднакво дълбоки връзки както с германския, така и с английския делови свят, може да влезе в ролята на организатор на новата среща. Както той сам си спомня, идеята за срещата се ражда на 2 юли по време на съвещанието на група английски индустриалци с участието на Далерус. Говорейки на нея, видният член на Консервативната партия и директор на „Джон Бруън & Co“ и на „Асошиейтид илектрикъл индъстриъз“ Чарлз Спенъ сър лансира тезата, че „по пътя на войната Германия може да получи по-малко, отколкото по пътя на преговорите“³², след което Далерус се връща в Германия, където се среща с Гьоринг и започва подготовката за срещата.

Но това не е „лична дипломация“ на Далерус. Запазена е бележка на Халифакс³³, в която той свидетелствува, че Далерус му е бил препоръчан от президента на Англо-шведското дружество сър Харълд Вернер. Когато Далерус излага пред Халифакс идеята за среща на Гьоринг с английски индустриалци, министърът най-напред настоява за секретност на тази среща и поставя условието, че „официално той не знае нищо за това“, а цялата кореспонденция за срещата, резултатите от която „той се интересува да узнае“, ще му се изпращат

³² *Dahlerus, B. The Last Attempt. London, 1948, p. 26.*

³³ *DBFP, Third Series. Vol. IV, p. 485.*

не направо, а само чрез Вернер. В спомените си самият Далерус посочва без заобикалки, че Халифакс е дал съгласието си за срещата. Всички доклади на Спенсър се изпращат до Форин офис.

След дълги спорове относно мястото на срещата (Швеция, яхта в Балтика) се решава, че е най=целесъобразно да се избере имението на жената на Далерус „Зенке Нисен Ког“ в Шлезвиг — Холщайн, близо до датската граница; седемте английски участници начело със Спенсър пристигат в Хамбург поотделно, по различни маршрути, след което с кола с шведско знаме потеглят за „Зенке Нисен Ког“. Гьоринг, който прекарва „почивката“ си на остров Зилт, пристига на железопътната гара близо до имението с личен влак, а оттам отива в имението заедно с Далерус. Преговорите продължават от 10 часа сутринта до 18,30 часа; на 8 август Далерус още веднаж се среща с него, за да му предаде допълнителните съображения на английската страна.

Разполагаме с текста на доклада на Спенсър³⁴, при оценката на който трябва да се държи сметка за стремежа на автора да представи действията си във възможно най=благоприятната светлина. Освен това този доклад не съдържа най-важното: меморандума, връчен на Гьоринг от английска страна. Характерно е обаче, че преди връчването на този документ Спенсър намира за необходимо да увери Гьоринг, че преговорите, водени от Англия със СССР, „не трябва да се разбират като проява на някаква симпатия към руския метод на управление. Естествено, в Англия има хора, които се обявяват за политически връзки с Русия. Но те се държат мирно, малко са на брой и нямат влияние.“³⁵ За съдържанието на меморандума може да се съди и по това, че след като го прочита, Гьоринг заявява, че в Англия смятат Чембърлейн за „творец на конференцията в Мюнхен“; а Гьоринг счита споразумението за своя заслуга. „За него идеята за кръвопролитна война между два народа, така близки по раса, е ужасна. Лансираната от фюрера в „Майн кампф“ идея за взаимно разбирателство между Великобритания и Германия представ-

³⁴ Ibid., Vol. VI, p. 750.

³⁵ Ibid., p. 752.

лява основен принцип на германската външна политика.“ А когато един от английските участници изразява опасението, че „след като установи господство в Централна и Югоизточна Европа, Германия, водена от желанието за експанзия, ще се обърне против Британската империя“, Гьоринг започва да развива идеята за „подялба на световните сфери на влияние“. Що се отнася до заплахата от конфликт заради Данциг, лансира се предложението да се свика ново мюнхенско съвещание на 4—5 държави без участието на Полша и Съветския съюз.

На 8 август Далерус уточнява с Гьоринг на четири очи резултатите от преговорите. Гьоринг потвърждава положителното си отношение към една нова среща на „мюнхенските държави“, за което обещава на 15 август да докладва на Хитлер (при условие, че Англия се съгласи с „решаването на данцигския въпрос“). По предложение на Далерус инициативата трябва да се вземе от краля на Швеция, но преди това е „необходима предварителна размяна на мнения между Великобритания и Германия“. В допълнително съобщение Спенсър на свой ред предупреждава Халифакс, че „склучването на договор с Русия... ще сведе до нула възможността да се свика съвещанието“. В светлината на тези изказвания преговорите Уилсън—Волтат придобиват допълнителен аспект: на практика те изпълняват горепосочената функция на „допълнителна“ размяна на мнения по пътя към един нов Мюнхен!

И това не е само наше умозаключение. На 14 август известният ни Ештън-Гуоткин съставя паметна записка³⁶, в която съобщава на Халифакс следното: синът на лорд Рънсимън, г-н Лесли Рънсимън, бил поканен в Берлин, където „чрез г-н Волтат“ (1) му била уредена среща с Гьоринг, състояла се на 12 август в резиденцията на последния „Каринхал“. Пред Рънсимън Гьоринг развил все същите идеи, като пряко апелирал към антисъветските и антикомунистически настроения на британските тори. Записката гласи:

„Той (Гьоринг) не вижда предимства за Англия от разрушаването на сегашния режим в Германия, тъй като негова алтернатива може да бъде само болшевизмът,

³⁶ Ibid., Vol. II, p. 547.

който, по негово мнение, никой от нас не иска, и ние бихме предизвикали военни събития, единственият резултат от които би било разпространението на болшевизма в цяла Централна и Северна Европа.“³⁷

Ако се съди по всичко, разсъжденията на Гьоринг правят силно впечатление на Рънсимън и той съобщава следното на Ештън-Гуоткин и на баща си:

„Гьоринг говори за решаването на данцигския въпрос, което трябва да стане прелюдия към едно общо споразумение в Европа върху основата на условия, които, по мнението на г-н Рънсимън, съответствуват на съображенията, изказани от г-н Хъдсън на д-р Волтат и предизвикали в крайна сметка голям отзвук сред окръжението на фелдмаршала.“³⁸

Така можем да видим как се събират различните звена на тайната дипломация, в които Волтат изпълнява много важна функция. Говорейки едновременно като представител на деловите среди в Германия и като официален пратеник на Гьоринг, той е можел да формулира програмата на англо-германския заговор и на свой ред да бъде партньор в обсъждането на тази програма със сър Хоръс Уилсън. За това, че Гьоринг е бил готов да отиде много далеч по този път, свидетелствува готовността му да направи посещение . . . в Англия.

ГЬОРИНГ В ЛОНДОН?

За това, че в средата на август 1939 г. Херман Гьоринг е бил готов да замине за Лондон, стана известно едва след войната, когато бяха разсекретени архивите от предвоенните години. На пръв поглед подобен план прилича на авантюра в чисто нацистки стил: човекът, който заема такъв висок пост в Третия райх (формално той е назначен за приемник на Хитлер едва през септември 1939 г.), главнокомандуващият военновъздушните сили, човекът, който през същите тези седмици подготвя своето „луфтвафе“ за световна война — изведнъж да се озове в Лондон? Но задкулиската дипломация си има свои закони, които не се поддават веднага на логично тълкуване. В крайна сметка Рудолф Хес отлетя

³⁷ Ibid., p. 550.

³⁸ Ibid., p. 548.

за Англия вече в момент, когато Германия се намираше в състояние на война с тази страна! Защо Гьоринг да не излети още преди войната?

А той действително се е готвел да отлети. Планът е бил разработен много подробно. Така на 21 август 1939 г. английският посланик в Берлин Невил Хендърсън докладва в Лондон:

„Извършени са всички приготовления, за да може Гьоринг тайно да пристигне в четвъртък, 23 т. м. Замишълът е той да кацне на някакво пусто летище, да бъде посрещнат и с кола да замине за Чекърз. По това време прислугата да бъде освободена, а телефонът да бъде изключен. Всичко това показва, че драматичното събитие ще стане и ние само чакаме потвърждение от германска страна.“³⁹

Телеграмата се чете като откъс от глупав детективски роман, но сър Невил е бил далеч от този жанр. През тези дни „умиротворителите“ от всички рангове и от двете страни работят напрегнато, за да обединят Англия и Германия в антисъветски блок и да не допуснат между СССР, Англия и Франция да се сключи споразумението, за което в Москва се водят преговори.

За постигането на тази цел Гьоринг е бил готов на много неща. Така още няколко дни преди това, а именно на 12 август, по време на срещата си с Лесли Рънсимън (уредена чрез Волтат) той подчертава, че Англия и Германия имат един враг — „болшевизма“ — и възкликва:

— О, ако можех така добре да говоря английски, че да мога да дойда при вас и да ви обясня всички тези неща!

Идеята назрява и от двете страни. В архивите на Форин офис е запазена обширна кореспонденция, от която става ясно, че идеята за среща между ръководствата на английските и германските военновъздушни сили се е обмисляла още в началото на 1939 година. Германците знаят, че в щата на кралските ВВС има много привърженици на англо-германското споразумение (барон де Роп — германски агент в униформата на офицер от кралските ВВС, най-редовно уведомява Берлин

³⁹ The Life of Lord Halifax, London, 1966, p. 444. Потвърждение обаче въобще не идва.

за това). И в Лондон са склонни за подобни контакти, макар че общата политическа обстановка не благоприятствува такива сериозни контакти. Кореспонденцията се води през януари 1939 г., посещението за малко не се състоя през март—април, но е отложено поради събитията в Чехословакия (влизането на вермахта в Прага). Но и след това в щаба на ВВС се надяват, че от Берлин отново ще дойде покана.

С не по-малка енергия в Лондон се обсъжда идеята за среща с нацистките водачи на друго „високо равнище“ — например за изпращане на фелдмаршал Айънсайд при Хитлер и Гьоринг, за да може този ветеран от Първата световна война да намери общ език с лидерите на Третия райх. Следователно в идеята за полета на Гьоринг действително може да се види логика — логиката на империалистическия заговор!

Така на 21 юли 1939 г. — точно в разгара на преговорите на Волтат—Вайцекер отбелязва в дневника си: „Англичаните не залагат много на военния съюз с Русия... Може да възникне ситуация, при която Берлин и Лондон да се съгласят да направят нов опит за компромис.“ Няколко дни по-късно той отново засяга въпроса за преговорите между Англия и СССР и смята, че ако тези преговори се провалят, „ще можем да си позволим срещу Полша всичко, което си искаме“. На 6 август: „Тайните сондажи на Чембърлейн чрез Хоръс Уилсън доказват, че можем да започнем разговор с Англия, стига да пожелаем.“

Неотдавна се появи и друго свидетелство — не по-малко авторитетно от Вайцекер — за това, как са възприемали в Лондон германската позиция и какви надежди управляващите кръгове в Англия са възлагали на преговорите Волтат—Уилсън. В 1974 г. бяха публикувани редица писма и разговори на Хайнрих Брюнинг — бивш райхсканцлер на Германия, който емигрира след идването на Хитлер на власт и в 1939 г. се намира в Лондон. По това време английските политици и дипломати охотно се ползват от съветите на Брюнинг. Така през лятото на 1939 г. сред събеседниците на Брюнинг са министърът на външните работи Халифакс, началникът на генералния щаб лорд Горт, сър Алигзендър Къдагън, Ричърд Бътлър, лордовете Тайрел, Лоудиън, Астър, сър Едуърд Григ. В тези разговори се засягат акъ

туалните проблеми и на първо място надвисващата заплаха от война.

В своите записки Брюнинг констатира, че английските му събеседници са посрещали с явно неразбиране и дори са отхвърляли неговите изказвания за необходимостта от тесен военен съюз със СССР. Що се отнася до преценката на положението в самата Германия, Брюнинг е бил не по-малко изненадан от надеждите, които в Лондон са възлагали на Гьоринг.

— Казвах им — си е отбелязал в онези дни Брюнинг, — че не мога да разбера защо възлагат такива надежди на Гьоринг и защо британският посланик в Берлин така се възхищава от него . . .

Ако сумираме всичко това, можем да се съгласим със западногерманския историк Хелмут Мецбахер, който смята герmano-английските преговори през юни—август 1939 г. за рецидив на мюнхенската политика от 1938 година. Той открито обяснява този „рецидив“ с антикомунизма на Чембърлейн и Уилсън. На същото мнение е и маститият историк от ФРГ Ханс Ротфелс. Неговият хамбургски колега Берндт-Юрген Вендт отиде дори по-далеч: той събра огромен материал, който показва, че идеята за заговор се е хранела сред онези английски и германски монополи, които са били тясно свързани помежду си от своите икономически интереси. Във фундаменталния си труд „Икономическо умиротворяване“ Вендт привежда следната ярка мисъл на нюйоркското списание „Джърнъл ъв комерс“ от 16 май 1939 година:

„Енергичната подкрепа, която много британски бизнесмени и банкери оказват на политиката на умиротворяване, отразява егоистичния интерес на тези групи. Войната неизбежно ще нанесе удар на техните печалби. Освен това не трябва да се забравя, че Германия е главният купувач на английски стоки.“⁴⁰

Като привежда този цитат, Вендт напомня, че в навечерието на Първата световна война, а именно на 30 юли 1914 г., тогавашният британски министър на външните работи сър Сирил Грей е отказал да даде на Франция гаранции за помощ против Германия, като се е мотивирал с „търговски и финансови съображения“. И макар че положението в 1914 и в 1939 далеч не беше

⁴⁰ Journal of Commerce, 16. V. 1939.

еднакво, политиката на Лондон, по думите на Вендт, представляваше „две действия на една и съща драма“ . . .

Действително второто действие се оказа не по-малко драматично: скована от „политиката на умиротворяване“, Англия не успя да окаже енергично противодействие на хитлеристката агресия. Тя водеше двойна игра и не прие ефективните съветски предложения. Англия реши да се съюзи със СССР едва в 1941 г., след като изпита горчивите разочарования на първите две години на Втората световна война.

ЗАЩО ВОЛТАТ НЕ ПОСТИГНА УСПЕХ?

. . . Седнал в удобно кресло в своята вила в Дюселдорф, Хелмут Волтат с явно удоволствие си спомняше за отдална миналите дни. Преглеждайки книжката, които лежах на масата (бях му донесъл копия от собствените му доклади, открити от съветските войски в имението на Дирксен в Грьодлицберг), и припомняйки си събитията от онези години, Волтат изглеждаше напълно доволен от себе си. Лично той беше преживял напълно благополучно сгромолясането на Хитлеровата империя; в края на войната той беше получил назначение в Югоизточна Азия. Крахът на Хитлер заварил Волтат в Токио, където той останал до 1947 г., а през 50-те години се върнал в Западна Германия. Тук, възобновявайки отдавнашните си връзки, той станал член на дирекцията на крупния химически концерн „Хенкел“ и се занимавал с неговите международни връзки. Сега той се беше пенсионирал и водеше много уединен живот. Мемоари? Не, моля, това не е работа за него . . .

Нашето повествование обаче не би било завършено, ако не отбележим края на мисията на Волтат — та нали, откровено казано, тя завърши с провал. За голямо съжаление на „мюнхенците“ в Лондон и Берлин нито Волтат, нито Уилсън успяха да организират „европейски свещен съюз“ против Съветския съюз.

За финалното действие на мисията на Волтат ми разказа друг участник в тогавашните преговори — един човек, който бе принуден да изтърпи немалко унижения от страна на официалната буржоазна историо-

графия. Мнозина не можаха да простят на Фриц Хесе, че веднага след войната той разказа на страниците на своите мемоари непривлекателната истина за поведението на „мюнхенци“. Когато публикува книгата си „Играта около Германия“, Хесе разрови мравуняк — а се оказа, че това не е безопасно.

— Г-н Хесе — запитах го аз, — доколко обосновани са нападките против вас? Нали вашите опоненти ви упрекуват, че не се основавате на официални документи и твърде много фантазирате.

— Разбира се, аз не се основавам на документи и за това имаше редица причини. На първо място, не исках да чакам, докато документите бъдат публикувани. Не исках да губя време, докато всички събития се изличат от паметта ми. Най-сетне, аз участвах в такива разговори, за които не се съставяха документи поради това, че засягаха деликатни теми. Не изключвам възможността сега да напиша още една книга — но тя, естествено, ще бъде различна: не спомени, а анализ на събитията. Не зная дали ще намеря издател...

Хесе ми разказа, че след разобличенията на лондонския печат не можело и дума да става за продължаване на разговорите с Волгат. Тогава Уилсън си спомнил за Хесе, с когото преди това неведнаж се бил срещал. Той поканил Хесе и изразил съжаление, че сведения за разговорите са проникнали в печата... За това съжалявал и Чембърлейн, който, по думите на Уилсън, бил готов да „изкупи греха“, но не искал това да бъде изтълкувано като доказателство за слабост на Англия. „Англия — тържествено заявил Уилсън — не се бои от война.“

— А защо изведнаж такива заплахи? — учудил се Хесе.

Уилсън предпочел да не отговори на този ехиден въпрос и предложил да оставят спорните въпроси настрана и да се заемат с проблемите на англо-германското взаимно разбирателство. Той на свой ред запитал:

— Смятате ли, че досега беше възможно да се постигне разбирателство между Великобритания и Германия? Смятате ли, че Хитлер иска мир?

Естествено предпазливият Хесе предпочел да не отговори на този пряк въпрос, но заявил, че намира за необходимо да продължат започнатите от Волгат разговори.

Но това, така да се каже, е бил само предговорът. По време на разговора Уилсън отново и отново излагал своята програма, на което Хесе отговорил с обещанието незабавно да докладва на Рибентроп за желанието на английското правителство да продължи преговорите, започнати с Волтат. Хесе изпълнил своето обещание: отначало той докладвал за разговора на Дирксен и Кордт. След това, на 31 юли, Хесе отлетял за Берлин.

А в Берлин станало следното: Хесе докладвал на Рибентроп за английското желание; последният на свой ред докладвал за това на Хитлер. Самият Волтат ми обясни защо последното е било така важно: работата е там, че в постоянното си съперничество с Гьоринг Рибентроп ревностно следял последният да не се намесва в „неговите дела“. Волтат бил сътрудник на Гьоринг и Рибентроп възприел с раздражение неговия доклад. Но сега всичко било попаднало в ръцете на Рибентроп и отдавнашния му емисар Хесе. Хесе си спомня, че неговото съобщение предизвикало възторг сред окръжените на фюрера. Хитлер заявил, че това „е най-прекрасната новина, която съм чувал през последните години“. В този дух той започнал да разсъждава за ползата от коалицията с Англия; Рибентроп го подкрепял.

Но тук започнали съмненията. Така например в доклада на Дирксен за неговия разговор с Уилсън на 3 август нацистките политици забелязали неумението на посланика да изясни истинските намерения на Англия. И най-главното: те направили извода, че Англия няма да подкрепи Полша и поради това ще могат с леко сърце да започнат военни действия. С други думи, както след Мюнхен, в позицията на лондонските „умиротворители“ Хитлер видял капитулация пред своите искания и решил да продължи натиска си. Очевидно предложенията на Уилсън не са задоволили Хитлер и той се е надявал да изтръгне от Чембърлейн безусловна капитулация. За това му намерение говори следната бележка в дневника на началника на генералния щаб Халдер: „Трябва да се намекне на англичаните, че след като той (Хитлер) си разчисти сметките с Полша, той ще бъде готов отново да направи предложения на Англия.“⁴¹

⁴¹ Halder, F. Kriegstagebuch. Stuttgart, 1962, Bd. I, S. 11.

Предложенията на Уилсън действително не са могли да задоволят Хитлер. Ако хвърлим поглед върху точките в „плана Уилсън“, ще видим, че дори предлаганата подялба на сферите на влияние, сътрудничеството на трите пазара (Британската империя, Китай, Русия), признаването на германското влияние в Източна и Югоизточна Европа са изглеждали на Хитлер само „подавания“. За това Германия трябвало да заплати със своя отказ от агресия, а за Хитлер тази точка не подлежала на дискусия. Ако към това прибавим и обстоятелството, че той е смятал всички английски заплахи във връзка с Полша за блъф, той не е придавал особено значение на примамливите перспективи, рисувани от Уилсън. Нещо повече — както знаем от меморандума на Краух, — и германските монополи са смятали за желателно пазарите да се преразпределят чрез война.

С този резултат на 17 август Хесе е трябвало да отпътува за Лондон: на 20 август той отишъл при Уилсън и с голямо съжаление му съобщил, че сега Хитлер не може да приеме споразумение. . .

Най-интересното: последното съобщение на Хесе бе подложено на критика от страна на редица западни историци. Но съвсем неотдавна в Лондон бе открита бележката, направена от самия Уилсън. Тя носи дата 21 август 1939 г. и излага съдържанието на последния разговор с германския пратеник. Записката гласи: на 20 август Хесе пристигна в Лондон след разговори с Хитлер и Рибентроп и бе упълномощен да предаде на Уилсън тяхното „послание“. След като прегледал доклада на Волтат, Рибентроп се съвещавал с Хитлер и двамата решили, че Волтат е неподходящ за по-нататъшни разговори („той не е политик“). Идеите на Уилсън—Волтат намерили „благоприятен отзвук“, но германското ръководство стигнало до следното мнение:

— Хитлер не се готви да води с Англия дискусия по полския въпрос, той ще разговаря „единствено със самата Полша“. Данциг трябва да стане германски и едва след това ще може да се разговаря по другите проблеми.

— Едва след решаването на съдбата на Данциг Хитлер ще може да влезе в преговори с Англия, което по принцип той се готви да направи.

— Ако Англия не приеме германското гледище, Германия ще я смята „за свой враг“.

Според записката на Уилсън, Хесе добавил, че Хитлер „много съжалява“ за неуспеха на неговия опит да постигне споразумение с Англия, което му било „близко до сърцето“. След като изразили взаимните си съжаления, Хесе и Уилсън се разделили (не завинаги!).⁴²

При това положение „умиротворителите“ бяха принудени — със свито сърце! — за известно време да се сбогуват с идеята за съглашение с Хитлер. Те успяха да постигнат само един резултат: с двойната си игра те подкопаха съветско-френско-английските преговори през август 1939 г. и поставиха Съветския съюз пред заплахата от пълно обкръжение. При тези условия СССР бе принуден да сключи пакт за ненападение с Германия. Историята потвърди необходимостта от тази принудителна стъпка, но тя не успя да предотврати разпалването на войната, което Хитлер вече отдавна беше решил.

На 24 август, в самото навечерие на войната, Хитлер заявил на Вайцекер:

— Мисълта, че ще ми се наложи да воювам със Запада, ми е неприятна. Все пак надявам се, че Полша ще капитулира, макар и на етапи. Затова пък след първия етап англичаните ще изоставят Полша на произвола на съдбата...

На 29 август Вайцекер си е записал: „Гьоринг каза на фюрера, че трябва да се прекрати играта *ва банк*“⁴³. На това последният отговори: „През целия си живот съм играл *ва банк*.“ През деня ние се колебаехме между дружбата с Англия и тоталната война. При вечер настроението наклони към войната: след два месеца Полша ще бъде разгромена и ние ще свикаме голяма мирна конференция със западните държави.“⁴⁴

Можем да разберем защо професионалният дипломат Вайцекер се е опасявал от „играта *ва банк*“. Всъщност обаче той е допринесъл за нея, като е оплел паяжината на преговорите с Англия. Именно от тези преговори Хитлер е направил извода, че може „да изтръгъ

⁴² PRO FO 371/22975.

⁴³ всичко или нищо — бел. прев.

⁴⁴ Weizsäcker-Papiere.

не“ от Чембърлейн и Уилсън пълно съгласие за признаване на световното господство на Германия. В този нестихващ стремеж на германския империализъм се крие тайната на кривите сметки на Хитлер. Но цената на тези криви сметки беше страшна и се наричаше Втора световна война.

... Хелмут Волтат стана от дълбокото кресло, любезно се сбогува с мен и не по-малко любезно ме изпроводи до вратата. Когато си тръгнах от вилата, той дори ми помахаше с ръка — като някакъв вежлив призрак от миналото, който и до днес напомня за себе си.

МНОГО ГОДИНИ ПО-КЪСНО

... В едно майско утро... Не утрото на 10 май 1941 г., за което авторът се готви подробно да разкаже на следващите страници, а в едно майско утро през 1975 г. той се упъти към сградата на бонския хотел „Бристол“, която е недалеч от главната гара. Този хотел бе построен в началото на 70-те години, когато на мода започнаха да излизат тъмните, почти черни плоскости на сградите. Не сив бетон, а метал отделя дългите редици прозорци. На свой ред стъклата са матирани, почти не-прозрачни. Те пропускат вътре достатъчно светлина, а отвън приличат на огледала. Такава е последната дума на сегашната архитектурна мода, макар че подчертаната съвременност на хотела зле хармонира с издигащия се наблизо дворец на кьолнските курфюрсти и с кварталите, построени в края на XIX и началото на XX век.

Именно в този свръхсъвременен и аристократичен хотел сутринта на 6 май 1975 г. бе свикана пресконференция, свързана с предстоящата 30-годишнина от края на Втората световна война. Но тази пряка връзка имаше, меко казано, своеобразен характер. Организаторите на пресконференцията бяха решили да използват именно годишнината от освобождението на Европа от хитлеризма за акция в полза на бившия „заместник на фюрера“ Рудолф Хес, един от главните военни престъпници.

Заедно с няколко мои колеги влязохме в застлания с меки килими хол на „Бристол“ и познатият ни партнер учтиво запита: „Навярно за пресконференцията? Бъдете така любезни да слезете по стълбата, а след това вдясно.“ Ние изпълнихме тези указания и бързо намерихме залата, в която трябваше да се състои пресконференцията на „Комитета за освобождаване на Хес“. Залата не беше особено пълна: зад дългите маси за

печата седяха 5—6 души, но затова пък в дъното имаше три реда маси за поканените членове на „комитета“. Не трябваше да бъдеш голям физиономист, за да определиш принадлежността на поканените господа: тук сякаш се бяха събрали всички първообрази на антифашистките карикатури на знаменитите съветски хуудожници Борис Ефимов и Кукриникси. Липсваха само лентите с пречупения кръст и петлиците със знаците на СС...

Всеки от нас получи подробна документация по „делото на Хес“, а след няколко минути последваха устни коментари. Направиха ги двама души: един белокоос и един по-млад господин. Първият се оказа бившият министър на правосъдието на ФРГ д-р Евалд Бухер, а вторият — синът на Рудолф Хес, Волф-Рудигер.

Отначало думата взе Бухер. Той съобщи на събралите се, че комитетът, създаден преди няколко години, имал около две хиляди членове. По-рано той бил възглавяван от генерала от запаса Заксенхаймер, а сега тази длъжност бил поел той, Бухер. Комитетът се занимавал на първо място със събирането на подписи по целия свят в подкрепа на освобождаването на Хес; вече били събрани около 200 000 подписа. Целта на комитетата била „проявяване на хуманност“ към Хес, като това трябвало да бъде направено именно в деня на годишнината от края на войната. След Бухер говори Хес-младши. После започнаха въпроси и отговори. Привеждам записките от моя бележник:

— Признава ли се Хес за виновен?

— Не. Нюрнбергската присъда се оспорва дори от германски юристи и поради това Хес няма основания да се признава за виновен.

— Смята ли Хес, че е извършил престъпления?

— В затвора му е забранено да прави политически изявления. Само когато го освободят, той може да каже нещо...

— Какво е състоянието на Хес?

— Той е в добро състояние. Скоро бях при него.

— Какво ще помисли баща ви, ако го помилват на 8 май 1975 година?

— Той смята, че терминът „помилване“ предполага признаване на присъдата. Поради това се съмнявам, че ще приеме помилване.

← А какво ще стане тогава?

← Тогава той доброволно ще остане в затвора.

← А какво е собственото ви отношение към Нюрнбергския съд?

— Ние не се занимаваме с това, тъй като това е спорен въпрос. Нашата задача е спазването на хуманността.

— Не мислите ли, че освобождаването на Хес ще бъде използвано от неонацистките партии?

— Ние сме безпартийни и сме загрижени единствено за принципите на човечността...

И по-късно ми се е налагало да срещам следи от дейността на всички тези „защитници на хуманността“. Така на 9 май 1975 г. целият Бон бе облепен с черни плакати с изображение на затворническа решетка и с призив да се освободи „заместникът на фюрера“. В дните след трагичната катастрофа на съветския самолет Ту-144 в Париж в 1975 г. в редица парижки редакции се получиха писма от някакъв „Комитет за действие за освобождението на Рудолф Хес“, който съобщаваше, че именно той бил извършил диверсионния акт против съветския самолет. В Бон, в Лондон или в Ню Йорк непрестанно надигат глас и други „комитети“, които настояват да се освободи Хес, като го обявяват за „невинна жертва“ и за „борец за мир“. Веднаж и самият аз получих пощенска картичка, в която „Организацията за подпомагане на Рудолф Хес“ беше решила да покани ... съветското списание „Новое время“ да се обяви за освобождаването на Хес. „Рудолф Хес искаше да сложи край на войната — нима заради това трябва да умре в Шпандау?“ — риторически питаха авторите на обръщението.

За западногерманската реакция Хес е своеобразен символ. Той създава много удобно прикритие за новоизпечените борци за „нов ред в Европа“: та ние сме привърженици на хуманността, ние се обявяваме за състрадание към човека, който от 1941 г. не знае роден дом...

Тази линия се провежда с усърдие не само от малобройния печат на национал-демократическата партия и от спечелилия си печална слава „Дойче национал цайтунг“, който излиза в Мюнхен в няколко десетки хиляди екземпляра. За Хес неуморно се грижи и печатът

на г-н Аксел Шпрингер и на първо място в „Билд-цайтунг“, два-три милиона екземпляра от който ежедневно тровят съзнанието на „средния германец“. Шпрингеровият печат грижливо отбелязва всички семейни празници на фамилията Хес, дори най-лекото неразположение на затворника от „жилия № 7“; той не пропуска случай да хвърли сянка върху управлението на затвора и на първо място върху съветската охрана (в Шпандау всеки месец се сменя охраната на четирите окупационни държави). Непрестанно се публикуват писма на състрадателни читатели, които призовават правителството на ФРГ „да се застъпи“ за Хес, а същевременно, уж между другото, заявяват, че е крайно време ръководителите на Третия райх да престанат да се смятат за изчадия на ада.

Камуфлажът обаче далеч не е главната задача. Тази задача не се формулира така ясно, но през следващите години се определя в безброй документи, речи и действия на ултрадесните групировки, които възникват, изчезват и отново се появяват във федералната република. И Рудолф Хес има непосредствено отношение към тази главна задача като единствения останал жив „ръководен деец“ на Третия райх.

Третият райх? Нима той не завърши позорното си съществуване на 8 май 1945 година? За целия свят го е завършил, а ето че, да речем, за Манфред Рьодер — не е. В това се убедих, когато през есента на 1975 г. гледах едно телевизионно предаване в Бон.

„... За човечеството би било щастие, ако национал-социалистическа Германия беше спечелила войната...“

„... Би било глупаво да се отрича, че Хитлер беше гений...“

Фразите звучаха така кощунствено, че не можех да повярвам, че ги произнасят сега, и то от телевизионния екран във ФРГ.

Когато предаването свърши, веднага се свързах с редакцията на западногерманската телевизия в Кьолн. Сътрудникът, който ми отговори по телефона, се оказа тъкмо редакторът на предаването. Така бе установено първото обстоятелство: редакторите на телевизионния журнал „Монитор“ решили на 17 ноември 1975 г. да посветят една от темите на неонацистката опасност във ФРГ. За тази цел те издирили дейци на няколко ново-

възникнали профашистки групи и групировки. Някои отказали да съобщят каквито и да било данни за себе си, други били словоохотливи. Така се изясни второто обстоятелство: една от цитираните по-горе фрази принадлежеше на адвокатата Манфред Рьодер, ръководител на така наречената „Германска гражданска инициатива“. Другата бе произнесена от Карл-Хайнц Хофман, ръководител на военизирана младежка организация, действаща недалеч от Нюрнберг.

В своя коментар редакторите на „Монитор“ казаха на слушателите, че „широката общественост досега не знаеше много“ за дейността на подобни групи. Това е вярно. Официалните кръгове във ФРГ предпочитат повече да се разпростират върху друга тема — върху това, че федералната република била превъзмогнала тежкото наследство от нацисткото минало. На това особено много се наблягаше в дните около 30-годишнината от края на Втората световна война. Но снета ли е от дневен ред темата, за която напомнят Манфред Рьодер и много други?

Рьодер не е закоравял нацист. Когато се е сгромолясал Третият райх, той едва е бил навършил 16 години. Той е бил ученик, при това набожен. След войната влязъл в ХДС. После по „пътя на истината“ го насочил някакъв си агроном на име Кристоферсен, който уж бил служещ в концлагера Освиенцим. Този наставник разяснил на Рьодер, че „газовите камери са измислица“. Младият неонацист Рьодер тръгнал по стъпките на стария нацист. Ставайки междуременно адвокат в град Бенсхайм, той решил да оонове своя собствена организация под названието „Германска гражданска инициатива“.

Целта на Рьодер е възстановяването на Третия райх. Ни повече, ни по-малко! Той отхвърля всякаква парламентарна демокрация. За постигането на целите си той смята за необходимо използването на сила. Идеал за Рьодер е военният престъпник Рудолф Хес, за чието освобождаване той се бори. Такава, ако може така да се каже, е неговата теория. А практиката? Погроми срещу антифашисти, пронацистки демонстрации в съдебните зали. Рьодер възпитава привържениците си в купената за 170 000 марки сграда, наречена „Имперска странноприемница“.

Най-любопитното е, че фашистката група на Рьодер дълго време е имала във ФРГ официалния статут на „организация, която заслужава подкрепа“. Това означава, че тя е получавала субсидии от градските власти. Нещо повече, местната камара на адвокатите въобще не е реагирала срещу възмутителното поведение на неморимия нацист и не се е готвила да го изключи. Демократичните организации и отделни лица са подали против Рьодер повече от 50 иска, но съдилищата не бързат да ги разгледат.

По същия начин не се слага край и на дейността на човека, който смята Хитлер за „гений“. Когато преди известно време стана известно, че Карл-Хайнц Хофман провежда в имението си „Алмосхоф“ военизирано обучение на младежи и насажда нацистки възгледи сред своите последователи, всички вестници във ФРГ бяха пълни с негодувание и протест. Делото стигна до съда, но там и завърши. Макар и нюрнбергският съдия да призна, че Хофман възпитава своите главорези във „фашистка насока“, обвиняемият бе оправдан. По такъв начин Хофман получи официална благословия за своята дейност и до днес безпрепятствено продължава „военните учения“.

На организацията на Хофман малко отстъпва „Бойният съюз на германските войници“ (КДС), чиято главна квартира се намира във Франкфурт на Майн. В същото телевизионно предаване един от привържениците на КДС заяви: „Разсъжденията за вината за разпалването на войната, за газовите камери — всичко това е лъжа. На германска земя никога не е имало концентрационни лагери, никога не е имало газови камери.“ Нека отбележим, че в КДС има доста младежи, а най-младият е 15-годишен...

А ето и автентичния текст на разговора на телевизионния репортер с лидера на друга неофашистка група — „кръжока на приятелите на НСДАП“ в Хамбург, младия неонацист Волф Дитер Екарт:

Въпрос: Как определяте целите на вашата нова партия?

Отговор: Нашите цели са изложени в програмата на НСДАП, която може да се прочете във всеки учебник по история.

Въпрос: Това значи — програмата на Адолф Хитлер?

Отговор: Да, това е програмата на Хитлер.

Въпрос: Кой според вас е най-силната и най-впечатляващата личност в Третия райх?

Отговор: Безспорно Адолф Хитлер.

Въпрос: А в какво виждате своя идеал?

Отговор: В начина, по който Хитлер водеше борбата за Германия.

Въпрос: А за какво бихте критикували Хитлер?

Отговор: За това, че в 1933 г. не е бил достатъчно радикален...

За групите и групичките като организациите на Рьодер, Хофман и Екарт не съществуват нито Нюрнбергският съд, нито сгромолясането на нацизма. За тях Третият райх съществува, както всъщност Рьодер твържда черно на бяло:

„... На 23 май 1945 г. последното германско правителство беше арестувано незаконно и по оскърбителен начин. По такъв начин германският народ бе лишен от упълномощеното и избрано от самия него ръководство... Ние няма да се примирим с това. Правителството на Райха никога не е подавало оставка! Германският райх не е загинал! Германският райх — това сме ние! Ние настояваме да се възстанови правото!“

Така гласеше позивът, публикуван от Рьодер и неговата организация по случай 30-годишнината от арестуването от съюзниците на т. нар. „правителство на Дьониц“ във Фленсбург. На този ден Рьодер организира в същия този Фленсбург демонстрация, като на участниците в нея грижливо бе съобщено:

„Има позиви в защита на Хес в размери А—4, А—5 и А—6 (формат на пощенски картички) и плакати във формат 1 и 2.“

Взаимната връзка е налице: Рьодер и Хес, Рьодер и „правителството на Дьониц“. Между другото именно лъжеправителството на великия адмирал Дьониц, назначено от Хитлер вече в предсмъртната му агония, положи всевъзможни усилия, за да докаже своята законност. В неговите архиви, заловени от съюзническите власти при арестуването му, са запазени множество меморандуми, авторите на които се опитват да докажат, че Германия е капитулирала само на „бойното поле“, но продължава да съществува като Райх. Така на 16 май 1945 г. до великия адмирал е изпратен меморандум № 1157/45, в

който се твърди: „Пълната военна капитулация не означава международноправно ликвидиране на Германия.“ В друг документ (от 22 май) с позоваване на юридически авторитети се доказват „правомощността“ на Дьо-ниц и фактът на „по-нататъшното съществуване на Райха“.¹

Знаем, че на авторите на подобни меморандуми не им помогна цялото им юридическо псевдоизкуство. Девети май 1945 г. сложи край на съществуването на Третия райх и само за Рудолф Хес и Манфред Рьодер Райхът продължава своето задгробно съществуване. Впрочем — не само за тях: веднаж, а именно в дните на 30-годишнината от разгрома на вермахта, в кулоарите на бонския Бундестаг получих документ с печат на фракцията ХДС/ХСС. Този документ, подписан от един от ръководните дейци на фракцията, съдържаше „разяснение“, адресирано до целия печат във ФРГ. Какво всъщност искаха да разяснят на света тези господа? Ето заглавието на документа: „В 1945 г. капитулира само вермахтът, но не и германската държава.“

Следователно веригата започва от Хес и Рьодер, но се проточва по-нататък, към концепциите на днешните много влиятелни реакционни кръгове във ФРГ. Тези обстоятелства придават немалка политическа актуалност на такава уж отдавна забравена личност като Хес и на такова отминало в историята събитие като неочаквания полет на Хес до Англия, извършен от него на 10 май 1941 г. — в разгара на Втората световна война, в навечерието на нападението на хитлеристка Германия срещу Съветския съюз. Ожесточените спорове около този полет продължават и до днес, появяват се нови и нови свидетелства. Твърдението, че Хес уж искал „да сложи край на войната“, се повтаря не само от неонацистите, но и от редица влиятелни политици във ФРГ и от солидни западни историци. Повтарят се и други версии, според които и други водачи на Третия райх играли ролята на миротворци.

Такъв е политическият фон, който придобиват днес събитията, станали преди повече от 30 години. Да се обърнем към тях.

---

¹ Архив на автора.

По-преди споменах за разговорите ми с бригадефюрера от СА Вернер Кьопен. Да го намеря ми помогна известният английски историк и публицист Дейвид Ървинг — специалист по събирането на неизвестни досега дневници и записки от нацистко време. Той намери ежедневните доклади, които Кьопен е изпращал от главната квартира на Хитлер като личен представител на райхсминистъра по въпросите на окупираните източни територии Розенберг в главната квартира на фюрера. Записките се отличават с голяма подробност и представляват интерес. Ървинг откри Кьопен в Мюнхен. Последният му потвърди автентичността на записките.

— Опитайте се да поговорите с Кьопен. Той много е видял и много знае — ме посъветва Ървинг, когато му разказах за моята работа.

Речено-сторено. Веднаж, когато бях в Мюнхен, телефонирах на Кьопен. Той отначало забави отговора си, а след това постави условие: разговорът ни да се състои в присъствието на трето лице, а ако реша да пиша за него — да му дам текста. И двете условия бяха спазени. На разговора присъствува един приятел на Кьопен, бивш сътрудник на същото райхсминистерство; коректурите на съответните страници от книгата бяха изпратени на Кьопен.

Тогава аз най-много се интересувах от Борман и най-подробно разпитвах събеседника си какво е представлявал този зловещ човек. Кьопен обаче ми разказа и за други свои „познати“.

— Между другото — забеляза той, — знаете ли, че аз съм един от последните, които видяха Рудолф Хес преди отлитането му за Англия?

Не — не знаех това, и поради това с голям интерес изслушах разказа на Кьопен.

... През май 1941 г. райхслайтерът на нацистката партия Алфред Розенберг бил зает с изпълнението на свръхсекретна и изключителна задача, която на 2 април бил получил лично от Хитлер. Розенберг трябвало да разработи точните планове за дейността на окупационната администрация в Съветска Русия — след като вермахтът победоносно завърши своя „поход на Изток“. За тази цел бил създаден специален щаб под невинно-

то название „Институт за континентално-европейски проблеми“. На 10 май Розенберг трябвало да докладва на Хитлер за хода на работата. За тази цел му предстояло да отлети от Берлин за Мюнхен, а оттам да отиде с кола в резиденцията на фюрера Бергхоф близо до Берхтесгаден.

Както винаги, Розенберг трябвало да бъде придружен от адютанта си Вернер Кьопен. Но късно вечерта на 9 май в канцеларията на адютанта на Розенберг се чул звън. От Мюнхен телефонираше бригадефюрерът от СА Карл Хайнц Пинч, адютант на Хес. „Утре сутринта трябва да бъдете при Хес!“ — казал той на Кьопен. Кьопен се свързал с началника си.

— Нещо се е случило, трябва да отидем — отвърнал Розенберг.

Рано сутринта на 10 май самолетът на Розенберг кацнал в Мюнхен. Тук вече го чакала колата на Хес, която отвела райхслайтера в квартирата на Хес в мюнхенското предградие Харлахинг. Кьопен и заместникът на Розенберг Шикеданц останали да чакат, докато Хес и Розенберг дълго се разхождали в градината със загрижен вид, разговаряйки за нещо. Разговорът бил дълъг и според впечатлението на Кьопен много сериозен. След това те похапнали и се разделили — макар че адютантите въобще не предполагали, че Розенберг ще се окаже последният събеседник на Хес в Германия. В тяхно присъствие Хес се простил със семейството си и двете коли напуснали Харлахинг: Розенберг с адютантите — по посока на Берхтесгаден, а Хес, както станало ясно по-късно — за летището, където го чакал специално съоръжен „Месершмит“.

След обед Розенберг пристигнал в Бергхоф и започнал да се готви за доклада си, който бил насрочен за следващия ден. Но на 11 май в Бергхоф не им било до него: сутринта тук се появил същият този Пинч и донесъл на Хитлер писмо на Хес, в което последният съобщавал за отлитането си за Англия. По думите на Кьопен това съобщение предизвикало в резиденцията на Хитлер невероятно объркване. Два дни се говорило само за Хес.

Между другото съдбата на Пинч е интересна: той бил арестуван, но не бил съден, а само бил разжалван и изпратен на съветско-германския фронт. Лейтенант

Пинч не успял да направи военна кариера: той скоро бил пленен. В съветски плен той дал доста подробни показания, а след завръщането си във ФРГ още по-подробно разговарял с английския историк Джон Лизър.

Оказва се, че Пинч е узнал за намеренията на Хес още през януари 1941 г., когато Хес предприел първия си (и несполучлив) опит да отлети за Англия. В отговор на неговите въпроси Хес казал, че макар и Хитлер да не знаел за сегашния му опит да извърши полет, „все пак неговото най-неотложно и най-съществено желание е да склучи мир с Англия, колкото се може по-скоро...“.

Когато Пинч отново запитал Хес дали Хитлер знае за полета, Хес отвърнал:

— Ще се опитам да ви обясня всичко. Аз съм един от най-старите членове на нацистката партия и в книгата „Майн кампф“ се съдържат много мои идеи. Убеден съм, че разбирам мислите на фюрера по-добре, отколкото който и да било друг от неговото обкръжение. Това ще стане съвсем ясно, ако се вземе предвид, че сме прекарвали заедно двадесет, а може би и повече години. Ако изобщо някой знае какво иска Хитлер, това съм единствено аз. Хитлер иска да види една силна Англия. Той иска мир с Англия. Ето защо той не нахлу в Англия след Дюнкерк. Вие сам знаете, че лесно можехме да го направим. Оттогава насам ние водим с тях преговори. Сега главният ни враг не е на Запад, а на Изток. Ето с какво са заети мислите на фюрера!

— Имате предвид Русия? — запитал Пинч.

Хес потвърдил, че има предвид Русия, и казал, че именно поради това искал да предложи на англичаните да променят хода на събитията и да се обединят — естествено, да се обединят против Русия...²

ЗА ТОВА, КАК СЕ ПИШЕ ИСТОРИЯ

Приведох две показания на очевидци на едно и също събитие. Те обаче станаха известни едва много години по-късно. През първите години светът се хранеше с „показания“ от друг род, а именно — с официалните съобщения.

² Вж. *Leasor, J. Uninvited Envoy. London, 1962, p. 68.*

щения на нацистката пропаганда, че Хес бил отлетял за Англия в състояние на „умопомрачение“. Впрочем и тази версия не се появи веднага. Два дни Берлин мълча и едва на 13 май бе публикувано съобщение, чийто автор (както сега става ясно) е бил Мартин Борман; по онова време той е бил „началник-щаба на Хес“, а след като последният е отлетял, той е станал личен секретар на Хитлер.

До рухването на нацизма не се знаеше нищо определено за причините и задкулиската страна на полета. Уинстън Чърчил не даде ясни отговори дори на преките въпроси на Й. В. Сталин. Показанията на свидетелите в Нюрнберг засягаха главно един въпрос: дали Хитлер е знаел за полета и дали е одобрил тази операция? Показанията се различаваха: мнозинството твърдяха, че Хес е извършил полета мимо волята на Хитлер или, в краен случай, без неговото знание (тези показания очевидно целяха да представят Хес за „антихитлерист“). Но още тогава ръководителят на т. нар. „Задгранична организация“ на НСДАП Вилхелм Боле посочи, че всичко е станало със знанието на Хитлер.

Това твърдение не беше така голословно, както заявяваха защитниците на Хес. Тогава обаче още не беше известен разказът на адютанта на Хитлер Ото Гюнше. В бележките, които той си е водил в съветски плен заедно с камериера на Хитлер Линге, той съобщава следното за събитията на 11 май 1941 година:

„Вечерта на 11 май Хитлер се съвещава с пристигналите в Бергхоф Гьоринг, Рибентроп и Борман. Съвещанието продължи много дълго. На няколко пътивикаха райхсдиректора на печата Дитрих и го питаха дали няма съобщения от Англия. За Хес нямаше никакви известия. Късно вечерта Дитрих докладва на Хитлер, че според съобщение на английското радио Хес се бил приземил с парашут в глуха местност в Северна Англия и бил задържан от полицаи, пред които заявил, че бил долетял в Англия, за да се срещне със своя приятел херцог Хемилтън.

Хитлер бързо попита дали англичаните не са съобщили за намеренията на Хес. Дитрих отвърна, че англичаните пазели мълчание по този въпрос. Тогава Хитлер нареди на Дитрих да представи в германския печат полета на Хес като постъпка на „невменяем“. В окръ-

жението на Хитлер стана известно, че решението да се обяви Хес за психически неуравновесен е било взето на съвещанието на Хитлер с Гьоринг, Рибентроп и Борман.

Когато обаче от Лондон се получи съобщение, че херцог Хемилтън отказал да признае, че се познава с Хес, Хитлер възкликна:

— Какво лицемерие! Сега той не иска и да го знае!^а

Любопитни са и други подробности. Така по думите на Гюнше Хитлер запитал Пинч:

— Известно ли ви е съдържанието на писмото?

Пинч отговорил утвърдително. Излизайки от гостната, Линге видял как Пинч и Хитлер се приближили до голямата мраморна маса. След няколко минути отново се позвънило. Линге пак влязъл в гостната. Хитлер все още стоял до масата. До него бил Пинч. Хитлер наредил на Линге:

— Да дойде Хьогл.

Хьогл, началникът на полицейската команда при щаба на Хитлер, се явил бързо. Хитлер му заповядал да арестува Пинч.

След арестуването на Пинч Хитлер наредил незабавно да извикат Мартин Борман. След разговора с Борман Хитлер извикал в Бергхоф Гьоринг и Рибентроп. Междувременно при Хитлер извикали райхсдиректора на печата Дитрих, който по това време бил в Бергхоф. Хитлер наредил на Дитрих да му докладва всички съобщения от Англия във връзка с полета на Хес и му забранил да съобщава на печата каквото и да било за Хес.

Ето какво казва Гюнше за съдбата на Пинч:

„Арестуваният от Хитлер адютант на Хес Пинч бил предаден на Гестапо в Берлин. В Гестапо от Пинч поискали декларация, че в дните преди полета на Хес е забелязал у него признаци на психическо разстройство. След като Пинч подписал в Гестапо декларация, че ще пази в тайна всички факти, свързани с полета на Хес до Англия, той бил освободен по заповед на Хитлер, както му казали в Гестапо. След освобождаването му Пинч, който имал чин генерал, бил разжалван в редник и бил изпратен на фронта, в дисциплинарна рота, очевидно с цел да се избавят от свидетеля по едно толкова деликатно дело. Но Пинч остана здрав и читав и през

декември 1944 г. Хитлер благоволи да го произведе от редник в лейтенант.

Жената на Хес не беше арестувана, а остана в имението си и Хитлер нареди да ѝ изплащат значителна парична сума. Тя поддържаше кореспонденция с намиращия се в Англия Хес. Писмата се предаваха чрез Мартин Борман.“

НОВИ СВИДЕТЕЛСТВА

В 1972 г. на мен ми се удаде за пръв път да публикувам показанията на Гюнше и Линге за полета на Хес в книгата „Специалната папка „Барбароса““. В рецензиите, които се появиха впоследствие във ФРГ, Англия и други западни страни, тези показания предизвикаха смесена реакция. Редица историци ги приеха за сведение, други посочиха, че докато са били в съветски плен, Гюнше и Линге са се стремели да „угодят“ на съветските следователи и са подкрепяли убеждението им, че Хитлер е бил в течение на мисията на Хес. Това не ме учуди: далеч по-важен беше фактът, че нито Гюнше, нито Линге излязоха с опровержения. Наистина, разговаряйки със същия този Дейвид Ървинг, Гюнше заявил, че понякога „не искал да противоречи“ на следователя, но не отнесъл това специално до полета на Хес. Много по-важно за мен беше обстоятелството, че показанията на Пинч, които бяха дадени в съветски плен и следваха същата линия като спомените на Гюнше и Линге, бяха изцяло потвърдени от него след освобождаването му от пленничество. За съжаление не успях да поговоря с Пинч — той вече е починал.

Междувременно се появиха нови документи и доказателства. Едно от тях принадлежи на американския комендант на затвора в Шпандау, в който отбива наказанието си Хес. Полковникът от армията на САЩ Юджийн Бърд, който е служил в Шпандау от 1947 г., през всичките тези години редовно е нарушавал служебния си дълг: въпреки устава на затвора той неведнаж е водил с Хес разговори на политически теми. Нещо повече: когато в 1966 г. получил заповед да изгори личните документи на Хес, той ги запазил и предложил на Хес... на основата на тези документи заедно да напишат кни-

га за събитията в 1941 година. Хес отначало се колебаел, после се съгласил и започнал да диктува на Бърд своите спомени. Това станало известно, в 1972 г. Бърд бил уволнен, но той взел със себе си всичките си бележки. Така се родила книгата на Бърд, излязла в 1974 година.³

Отначало Бърд „уточнил“ с Хес биографичните му данни, които били известни и преди: учението му в Мюнхен при известния теоретик на нацизма, създателя на „геополитиката“ генерал Карл Хаусхофер, запознаването му с Хитлер в 1920 г., участието му в хитлеристкия пуч на 9 ноември 1923 г., съвместният им престой в затвора Ландсберг, където под диктовката на Хитлер Хес е писал страниците на „Майн кампф“. На 20 юли 1929 г. той станал личен адютант, а на 21 април 1933 г. — заместник на фюрера. Тези разговори на Бърд потвърждават важното положение на Хес, комуто Хитлер е дал „пълномощия да решава всички въпроси на ръководството на партията“ от негово име. Подписът на Хес стои под зловещите „Нюрнбергски закони“.

— Кажете, Хес — запитал Бърд, — ако започнете всичко отначало, пак така ли щяхте да постъпите? Пак така ли щяхте да изучавате геополитиката и пак така ли изцяло щяхте да се отдадете на Хитлер?

— Да, щях да го направя — отвърнал без колебание Хес. — Щях да тръгна по същия път и да го завърша тук, в Шпандау. Щях да отлетя и за Шотландия... Та нали си имам убеждения...

— Дори ако те са означавали война с цел насилствено да се разширят границите на Германия?

— Аз от все сърце бих искал да върна на Германия предишното ѝ величие, което тя притежаваше до Първата световна война...

— И отново щяхте да служите на Хитлер?

— Полковник Бърд, разбира се, че щях да служа на Хитлер!

Тези разсъждения на престарелия военен престъпник (сега той е над 80-те), акуратно записани от Бърд, са най-доброто доказателство за това, колко прави са всички онези, които не са съгласни да се освободи Хес. Ако го пуснат от затвора, това би било не само оскър-

³ Bird, E. Rudolf Hess, München, 1974.

бление спрямо паметта на жертвите на Хитлер и Хес, но и пряко поощрение на съвременния неонацизъм. Защото освен Хес все още има и други непоправими антикомунисти, които биха искали „всичко да повторят отначало“...

Естествено Бърд засега не полета до Англия. Ето техният разговор:

— През тези години вие неведнаж сте разказвали за вашия полет. Какво се криеше зад него?

— Хитлер не желаше да завоюва Англия. Той искаше да прекрати борбата. Но той не знаеше, че аз ще отлетя за Англия за тази цел. Поех отговорността върху себе си. Това беше моя идея... Не исках да предупреждавам Хитлер. Оставих му писмо у моя адютант Пинч.

И така — отново версията, че „Хес е действувал сам“? Бърд на няколко пъти се връщал към нея по време на разговорите си с Хес и се усъмнил в тази версия — особено когато в Националния архив на САЩ проучвал документите на някогашния учител на Хес — Карл Хаусхофер. Ако се запознаем с новите проучвания, отнасящи се до Хаусхофер, можем само да се присъединим към тези съмнения на Бърд. За тях ми разказа известният бонски историк професор Ханс-Адолф Якобсен, който подготвя за печат архива на Хаусхофер.

Карл Хаусхофер е бил забележителна личност в „кабинета в сянка“ на германската реакция. Генерал от кайзеровата армия, след краха на кайзера той станал професор в Мюнхенския университет. Между учениците му бил Рудолф Хес, към когото той изпитвал бащински чувства. Така например той приютил Хес у дома си, когато младият нацист се криел от полицията след нацисткия пуч в 1923 година. Между учениците на Хаусхофер бил и друг наш познат — Фриц Хесе, — бъдещият таен емисар на Рибентроп. Карл Хаусхофер и синът му Албрехт станали духовни наставници на Хес и му влияли години наред.

Не трябва да забравяме и друго обстоятелство. Карл Хаусхофер е бил един от теоретичните стълбове на стремежия се към властта нацизъм. Именно нему принадлежи съмнителната чест за създаването на псевдонауката „геополитика“, която обосновава претенциите на Германия за някакво си уж недостигащо ѝ „жизнено

пространство“. Но във възгледите на Хаусхофер е имало и следната особеност: той е смятал, че Германия трябва да завоюва това „жизнено пространство“ не сама, а заедно с Англия. Като убеден монархист и антикомунист Хаусхофер е виждал в Британската империя пример за „господство над света“. Към същите възгледи се е придържал и Албрехт Хаусхофер.

В предишната глава видяхме, че към такива възгледи са се придържали не само бащата и синът Хаусхоферови. Такава е била и империалистическата платформа на международния капитал, за който не са съществували граници в името на борбата срещу „болшевизма“. От една страна — Уилсън, Хоър, Чембърлейн, Монтегю Нормън, а от друга — Хаусхофер, Волгат, Хесе, Вайцекер, Шахт — нима това не е бил истински „интернационал на бизнеса“? Рудолф Хес също е заемал своето място в него. Когато полковник Бърд отново и отново му задавал въпроси за полета, Хес раздразнено отвърнал:

— Вече ви казах, че Хитлер никога не е имал намерение да воюва срещу Англия. Той смяташе, че Англия няма да ни обяви война. Той нямаше планове по отношение на Британската империя!

Което си е вярно, вярно е: надценявайки ролята на лондонските мюнхенци, Хитлер е смятал, че Англия няма да обяви война. И в това отношение Хес е бил напълно съгласен със своя фюрер; слушайки Хаусхофер, той е бил убеден, че изпълнява волята на Хитлер.

Сега са известни всички приготовления, които са довели Хаусхофер до полета на Хес. Отначало това е било „теоретичното обосноваване“ на полета — знаменитият меморандум на тема „Съществува ли още възможност за мир между Германия и Англия?“ Той е бил изложен пред Хес на 8 септември 1940 г., когато заместникът на фюрера поканил Хаусхофер в Бад-Годесберг. Разговорът на четири очи продължил два часа. Хес запитал Хаусхофер:

— Съществува ли възможност на Англия да се предаде предложение на Хитлер за мир? Та нали е ясно, че продължаването на войната би означавало самоубийство за бялата раса. Дори в случай на пълен успех Германия не може да стане приемник на Британската империя. Фюрерът не искаше да разруши империята,

не го иска и сега. Но има ли в Англия хора, готови за мир? ...

Когато четем тези думи (те са записани от Хаусхофер в специална паметна записка), можем само да се удивляваме от паралелното мислене на Хес, Гьоринг, Волтат и Уилсън. Но Хаусхофер не само затвърдил това мнение у Хес, но поел и практическата подготовка на мисията.

Между другото, това далеч не е бил първият им разговор. На 3 септември 1940 г. генералът писал на сина си, че на 31 август бил имал едночасов разговор с Хес: „Ти знаеш, че всичко до такава степен е готово за твърди и решителни действия против известните ти острови, че на висшето ръководство му е достатъчно да натисне копчето. Но преди това, може би неизбежно решение, възникна идеята — а дали няма друг път? ... Ти не виждаш ли такъв път?“

Бащата изразил следната мисъл: не може ли да се намери посредник? Тъкмо предстои чествуването на 300-годишнината на независимостта на Португалия, а в Лисабон живее една добра приятелка на Хаусхоферови — англичанката мисиз Робъртс. По щастлива случайност тя е пратила на генерала адреса си: Лисабон, пощенска кутия 506. Там е възможно да се изпрати емисар от Берлин (Хес?). А от английска страна?

Хаусхоферови започнали да прехвърлят имената на своите съмишленици в Англия и си спомнили две от тях — на генерал Иън Хемилтън и неговия син — херцог Дъгълс Хемилтън, маркиз Клайдздейл. Хемилтън-старши бил ветеран от Първата световна война и като ръководител на организацията на ветераните веднаж бил приет от Хитлер и Хес. Хаусхофер се запознал със сина му малко преди Мюнхенското споразумение. След това се появили и други имена — английският посланик в Унгария О'Мали (бивш завеждащ югоизточния отдел на Форин офис), бившият министър, а сега посланик в Мадрид сър Семюъл Хоър, посланикът в САЩ лорд Лоудиън. Това били все „изпитани мюнхенци“ — още преди Мюнхен и след него. Ще добавя само едно от себе си: в своите мемоари видният дипломат от онези години Алигзендър Къдагън твърди, че в случай на вземане на Британските острови от Хитлер министър-председател на марионетното правителство е трябвало

да стане не друг, а Хоър. С други думи, Хаусхофери са се прицелвали точно...

На 3 септември Албрехт Хаусхофер написал проект за писмо до своя приятел Дъгълс — Дъгълс Хемилтън, херцог Хемилтънски:

„Драги Дъгло⁴, макар че има малък шанс това писмо да стигне до Вас, готов съм да използвам този шанс... Ако си спомнете за някои мои съобщения от времето на юли 1939 г., Вие и Вашите високопоставени приятели ще схванете значението на въпроса, който искам да Ви задам: нямате ли време да се срещнем в една от крайните държави на Европа, например в Португалия? Ако ме уведомяте, мога без всякакви трудности за няколко дни да отида до Лисабон...

Надявам се, че ще можете да ми отговорите. Писмата идват сравнително бързо (за 4—5 дни от Лисабон) и можете да ми пишете по следния начин: в двоен плик. На външния плик: Фирмата Минейро Силрикола, Руа де Каис Сантарен 32/1, Лисабон, Португалия. На вътрешния плик: за д-р А. Х. Моите родители се присъединяват към пожеланията ми за лично щастие.

Със сърдечен поздрав,
Ваш А.“⁵

На 23 септември 1940 г. А. Хаусхофер съобщил на Хес: писмото е изпратено. Той не знаел само едно: че Хес иска сам да се заеме с мисията за споразумение с Англия.

— Трябва да стане ясно — казал Хес на Бърд, — че у нас беше много трудно да се намери достатъчно високопоставен човек, комуто да се доверя... Трябваше да намерим човек и да му уредим среща на неутрален терен с английски емисар. Херцог Хемилтън не ни се обади,⁶ а трябваше да действуваме, докато не е станало късно.

⇐ Говорихте ли за това с Хитлер? У Албрехт Хаус

⁴ Съкратено име от Дъгълс.

⁵ Ролята на „пощенска кутия“ в Лисабон е изпълнявала отдавнашната позната на Хаусхофер мисиз Вайлът Робъртс, дъщеря на бившия вицекрал на Индия лорд Робъртс във Кендър.

⁶ Писмото на Хемилтън е било заловено от английското разузнаване.

хофер се е създало впечатлението, че вие сте говорили със знанието и съгласието на Хитлер.

— Повтарям: Хитлер не знаеше, че искам да отлетя за Англия. Но аз знаех, че фюрерът одобрява онова, което се готвех да кажа...

Както виждате, това е вече друг вариант: Хес бил убеден, че изпълнява волята на Хитлер. Бърд поискал да уточни:

— Искате да кажете, че в определен смисъл Хитлер ви е дал съгласието си да се опитате да започнете сондаж за мир чрез Албрехт Хаусхофер?

— Да, точно така беше...

Пряко признание? Но нека не се самохипнотизираме от този по същество частен проблем. След като е проучил всички обстоятелства около полета на Хес, западногерманският историк Берндт Мартин, с някои интересни изводи на когото се запознахме в предишните глави, смята, че въпросът за полета „трябва да се отдели от въпроса за това, кой го е заповядал. Той трябва да бъде решен на фона на политическата и военната обстановка“⁷. А съставните елементи на тази обстановка са били следните:

— Хес е чул за усилените, но безрезултатни опити на Хитлер да постигне „компромис“ с Англия през юни 1940 г., т. е. в разгара на „френската кампания“.

— Приблизително по това време у Хитлер е назряло решението да започне непосредствена подготовка за нападение срещу Съветския съюз (операция „Барбароса“).

— Хес е знаел прекрасно, че любим метод на Хитлер е било изпращането на „специални пратеници“.

— Хес още по-добре е знаел, че идеята за „компромис“ с Англия (т. е. за антисъветски заговор) съвсем не за пръв път се е обмисляла в нацистката върхушка.

А ето и две дати: на 18 декември 1940 г. е била подписана директивата за „Барбароса“, на 10 януари 1941 г. Хес е извършил първия си опит да отлети за Англия. Малко преди това той повикал ръководителя на „Задграничната организация“ на НСДАП Вилхелм Боле и след като го посветил в своя замисъл, му възложил да нареди да се преведат на английски език ня-

⁷ Martin, B. Friedensinitiativen und Machtpolitik im Zweiten Weltkrieg, S. 427.

колко документа; в началото на януари 1941 г. документите били готови. Както впоследствие съобщава Гьозбелс, те съдържали план за „федерално обединяване“ на европейските страни под германска хегемония при едновременно запазване на Британската империя. Все същата стара песен!

В рамките на непосредствената подготовка за „специалната мисия“ на Хес са били организирани срещи на Албрехт Хаусхофер с Карл Буркхардт (последният вече неведнаж е изпълнявал посреднически функции през 1938—1939 г.) на 28 април в Женева, както и опит за установяване на контакт между Албрехт Хаусхофер и отдавнашния „мюнхенец“, английския посланик в Мадрид сър Семюъл Хоър.

От друга страна, британското разузнаване вече е знаело за сондажите на Хаусхофер; херцог Хемилтън бил запознат със случая и на 25 април получил указания да възстанови контакта с Хаусхофер и да изясни всички подробности! Ще отбележим, че предпазливият херцог поискал всички указания да бъдат потвърдени със специална заповед, а Форин офис да му даде специален инструктаж. И едното, и другото били обещани в директива на министерството на авиацията (Хемилтън служел в кралските военновъздушни сили) от 10 май 1941 година.

Но на 10 май не Хаусхофер, а самият Хес се оказал в Шотландия.

НЕ САМО ХЕС

Желанието ми да се отклоня от въпроса, дали Хитлер е знаел за полета, се диктува не само от стремежа да се измъкна от „омагьосания кръг“, в който буржоазната историография вкара цялата „загадка“ на полета на 10 май. За това има напълно обективни причини, а именно, общата линия на действие на „интернационала на мюнхенци“, която се е очертала през 1939—1940 година.

Може би Ернст фон Вайцекер най-точно определя тази линия. Непосредствено след полета на Хес, на 19 май 1941 г., той е записал в дневника си:

„Винаги съм имал впечатлението, че фюрерът с удо-

волствие би постигнал компромис с Англия приблизително на следната основа: Британската империя остава да съществува, но на (европейския) континента Англия се лишава от всички права. Тази идея занимаваше и Хес, за което той понякога е говорил и с мен. Разпразваха, че той внимателно проучвал всички подобни сведения. Сегашният му опит да постигне споразумение между „двете бели нации“ и да прекрати войната помежду им несъмнено има същата цел. Не вярвам в други версии: Хес винаги ми е изглеждал фанатик, но не и ненормален. Изключвам възможността да е изменил на фюрера... Трябва дори да се предполага, че Хес е бил уверен, че изпълнява линията на фюрера, като се стреми към споразумение с Англия; с фюрера би се съгласил и министърът на външните работи.“⁸

Нещо повече, Вайцекер обосновава идеята за компромис в пряка връзка с предстоящото нападение срещу Съветския съюз! На 2 юни 1941 г. той е записал: „Когато завършат военните действия срещу Русия — военните очакват това да стане за 4—8, максимум за 10 седмици, — тогава в Англия може да укрепнат перспективата и готовността за споразумение на такава основа: войната по заобиколен начин потвърди принципите на „Майн кампф“. Германия изигра партията срещу Запада. Но ако Германия си запази свобода на действие на Изток и хвърли своя баласт на Запад — защо да не се споразумеем?... Тези съображения говорят в полза на войната на Изток — ако ние от своя страна бъдем готови да се приближим до тези английски съображения.“⁹

И наистина започването на войната на Запад съвсем не слага край на интригите в името на създаването на единен антисъветски фронт. По-скоро обратното: то му дава стимул за възобновяване на старите и за търсенето на нови канали за връзка.

От началото на войната не бил минал и месец и лондонските привърженици на споразумението с Германия отново се заловили със своето дело. Така едва неотдавна станаха известни следните подробности:

На 12 септември 1939 г., т. е. непосредствено след

⁸ Weizsäcker-Papiere, S. 255—256.

⁹ Ibid., p. 257.

като Англия обяви война на Германия, в двореца на Уестминстърския херцог се събрали група много влиятелни дейци на Консервативната партия.¹⁰ Този дворец вече неведнаж е служил като място за срещи на всевъзможни „умиротворители“: на времето емисарят на Гьоринг Хелмут Волтат се е срещал тук с Уилсън и със „сивия кардинал“ на Консервативната партия Джоузиф Бел. Този път при херцога се събрали група членове на Камарата на общините и на Камарата на лордовете. Между първите бил сър Арнълд Уилсън, а между вторите — лордовете Радклиф, Арнълд, Пънсънби, Брокит, Ноуъл-Бъкстън, Хармзуърт и херцог Бъклу. Когато поканените се събрали, думата взел собственикът на дома барон Хю Ричърд Артър Гроувнър, граф Гроувнърски и виконт Белгрейвски, маркиз Уестминстърски, втори Уестминстърски херцог. Той отдавна не заемал официални постове, но бил видна фигура в светското общество на тогавашен Лондон, влиятелен човек във всяко отношение. Херцогът прочел подготовения от него меморандум, който той предложил на одобрението на своите приятели.

Какво е било изложено в него? Меморандумът за почвал с похвали по адрес на Хитлер, който бил обявен за „човек, който е разрушил системата на международните банки, които са експлоататори, а не производители, и които са натрупали богатство и сила“. Херцогът предлагал да се последва примерът на Хитлер, за което Германия и Великобритания трябвало да обединят усилията си, а не „да живеят по милостта на Съединените щати и Съветския съюз“. По-нататък следвали инвективи по адрес на „болшевизма“. Херцогът смятал, че Англия водела ненужна война.

— Като се вземе предвид — запитал херцогът своята аудитория, — че поражението на Полша е свършен факт, а ние отказваме да водим мирни преговори с Германия, какво означава всичко това? Продължаване на войната?

Въз основа на тези разсъждения Уестминстърският херцог призовал да се прекрати войната и да започнат мирни преговори с Германия. Меморандумът бил одобрен от събралите се и незабавно бил разпространен

¹⁰ The Times, 23. X. 1972.

сред членовете на кабинета. Чембърлейн също го получил заедно със съпроводителна бележка на херцога: „Бих искал да узная какво впечатление ще Ви направи и какви ще бъдат Вашите коментари?“

Чембърлейн не се решил да отговори веднага. Както следвало да се очаква, той най-напред изпратил меморандума на неизменния си съветник сър Хоръс Уилсън, който му пратил следната бележка с въпрос:

„Дали да помоля сър Джоузиф Бел да поговори с херцога от Ваше име?“

Изглежда, че меморандумът бил попаднал на благодатна почва, тъй като и Уилсън, и Бел отдавна били водачи на цялата клика на „умиротворителите“. Въпреки това Бел дал отрицателен отговор. Той писал: „Би било много опасно за правителството, ако си даде вид, че в сегашния момент се вслушва в подобни предложения.“

Не е трудно да отгатнем тайната на съдържаността на Бел. Оказва се, че съдържанието на меморандума е станало известно на Чърчил, който вдигнал тревога и изпратил на Уестминстърския херцог писмо, в което рязко го осъдил за капитулантските му тенденции. Поради това Бел основателно се е опасявал, че Чърчил ще обвини Чембърлейн в предателство спрямо националните интереси на Англия.

Капитулантите обаче не мирясаха. На 26 септември групата, подписала меморандума, пак се събра на двореца на херцога. Отново и отново се обсъждали перспективите за сключване на мир с Германия. Едва на следващия ден Джоузиф Бел успял да убеди „бунтарите“, че да се действува „по такъв начин би било много глупаво и че трябва да се въздържат от подобни стъпки“. Независимо от това на 15 ноември по време на дебатите в Камарата на лордовете Арнълд поискал да се свика тайно заседание на парламента. Той бил подкрепен от друг участник в групата — лорд Хармзуърт, председател на съвета на издателите на известния вестник „Дейли мейл“, който смятал, че по време на дискусиата трябва направо да се постави въпросът за примирие с Германия. Предложението обаче не получило официална подкрепа.

Но този епизод далеч не е бил последният от дългата верига. Краят на 1939 г. и началото на 1940 г. са

ознаменувани от цяла поредица от задкулисни контакти между Англия и Германия. За тях стана известно, след като в 1970—1971 г. в Лондон бяха разсекретени архивите от първите години на войната. В документите се споменават следните канали на тези секретни контакти:

— *Чрез Швеция.* За тях видният деец на Форин офис сър Робърт Ванситърт (противник на идеята за англо-германско споразумение) пише следното: „Ние смятахме, че стъпките на шведския крал се обясняват с личния му страх и с егоистичното му желание за мир на всяка цена.“ По препоръка на Ванситърт Чърчил дал отрицателен отговор, но в една своя бележка до Форин офис добавил: „Трябва допълнително да отбележа, че не приемаме краля за посредник след неговото дезертърство по отношение на Финландия и Норвегия и поради това, че изцяло следва германската линия, макар че посредничеството си има определени страни.“ Лорд Халифакс смятал, че трябва да се отговори по-предпазливо и всичко да се запази в тайна. А когато Чърчил предложил да се даде гласност на сондажа, Халифакс отвърнал: „Аз съм против. Смятам, че трябва да спазваме дипломатическите правила за поверителност. Ако дадем гласност на всичко, това ще даде повод за публична дискусия, което е нежелателно.“¹¹

От спомените на министъра на външните работи на Италия Чано е известна следната подробност: през нощта на 17 срещу 18 юни 1940 г. се състояла поредната среща между Хитлер и Мусолини в Мюнхен, на която били обсъдени плановете за разправа с победена Франция. Успоредно с това се водили преговори и между министрите на външните работи на двете страни, като тези преговори взели твърде странен обрат. Чано запитал Рибентроп: „Какво предпочитате — продължаване на войната или сключване на мир?“

Известно е, че веднаж точно такъв разговор вече се е състоял между Чано и Рибентроп — това е било в навечерието на Втората световна война. Тогава на възпроса на Чано, дали Хитлер иска да заграби Данциг, Рибентроп отвърнал: не, на нас ни е необходима война. Така е било в 1939 г. А през юни 1940 г. Рибентроп дал съвсем друг отговор: „Ние предпочитаме мир...“

¹¹ The Times, 1.1. 1973.

Лондон вече установи таен контакт с Берлин чрез Швеция...¹²

С кого? Какво е имал предвид Рибентроп? Дълго време не можеше да се даде отговор на този въпрос — дотогава, докато много години по-късно бившият посланик на Швеция в Лондон Бьорн Приц съобщи за разговорите, които е водил през юнските дни на 1940 г. в Лондон със заместник-министъра на външните работи на Англия Ричърд Бътлър. Естествено те са обсъждали положението на бойните полета на Франция и Приц не е можел да не се интересува от мнението на Бътлър за по-нататъшния развой на събитията. Бътлър бил доста откровен и казал, че смята за необходимо да се склучи мир и да се потърси компромис с Германия. Нещо повече: Бътлър заявил, че Халифакс (който по това време още е бил министър на външните работи) споделял това гледище. Въз основа на този разговор Приц изпратил бърза шифрограма до Стокхолм, с която уведомял министъра на външните работи на Швеция Гюнтер, че „част от английското правителство се стреми към мир с Германия“¹³.

Дали това е било блъф от страна на Бътлър? За съжаление, не. Не само Рибентроп е смятал този въпрос за нелишен от перспективи. По-специално, вечерта на същия този 18 юни Хитлер се срещнал с Гьоринг и потвърдил, че се надява на споразумение с Англия. А на 23 юни в разговор с главнокомандващия сухопътните войски генерал-полковник фон Браухич фюрерът заявил, че „Англия ще се държи послушно!“¹⁴. Най-сетне, през същите тези дни фон Вайцзекер е записал в дневника си, че „в сегашния английски кабинет си пробива път миролюбивото настроение“, и при това конкретно посочил името на Халифакс. Както виждаме, разговорите на Бътлър с Приц са стигнали не само до Швеция, но и до Германия.

Впрочем Приц не е бил единственият канал за евентуално споразумение. На 22 юни италианският посланик в Стокхолм довел до знанието на ръководствата на държавите от Оста, че „английският посланик (в Шве-

¹² *Ciano, G. Diplomatic Papers, p. 373.*

¹³ *Decaux, A. Nouveau Dossier Secret. Paris, 1967, p. 88, 96.*

¹⁴ *Whelley, A. Operation Seelöwe. Göttingen, 1965, S. 23.*

ция — Л. Б.) бил заявил на министъра на външните работи Гюнтер, че Англия е готова да влезе в мирни преговори с Германия и Италия“; подобни донесения дошли и от Унгария. Следователно е ставало дума не за хрумване на Бътлър, а за планомерен опит на влиятелната група мюнхенци да се върнат на пътя, който на времето е предлагал сър Хоръс Уилсън.

— *Другият канал е чрез Вашингтон.* Тук през пролетта и лятото на 1940 г. временно управляващият посолството на Германия Томсен (както става ясно от документите) на два пъти се е опитал да установи контакт с английския посланик лорд Лоудиън — отдавнашен „мюнхенец“. Томсен съобщил на Лоудиън, че тъй като Хитлер „е уверен в победата“, той „е готов да се откаже от нападение срещу Англия и не желае да разруши империята“. Съвсем в духа на записките на Вайцзекер! Чърчил решил да не дава никакъв отговор на този твърде груб прийом на германската дипломация.

— *Има и още един канал — Ватикана.* Папа Пий XII пряко се обърнал към правителствата на Германия, Англия и Италия с предложение за компромисен мир. Както коментира известният специалист по политиката на Ватикана Соъл Фридлендър в книгата си „Пий XII и Третият райх“, „Пий XII направи това с плахата надежда, че мирът между Берлин и Лондон ще даде на Райха възможност да се насочи против Съветския съюз и да ликвидира в него атеистичния комунизъм“. Чрез своя представител в Лондон папа Пий XII предал пряко указание, че „лорд Халифакс трябва да използва топката, която му е подхвърлил фюрерът“.

Тези данни, станали известни през 60-те години, сега получават допълнително потвърждение. В 1973 г. почина бившият посланик на Франция във Ватикана виконт д'Ормесон. Преди смъртта си той се срещнал с американския йезуит Робърт Греъм, близък на папския държавен секретариат. Д'Ормесон разказал следното на Греъм: когато пристигнал във Ватикана в 1940 г., в разговорите с новия посланик тогавашният ватикански държавен секретар Малионе се изказал за мирни преговори между Англия и Хитлер. Посланикът подкрепил тази идея. На 28 юни 1940 г. Малионе предал на германския посланик своето предложение за посредничество. Скоро последвали отговори на това предло-

жение: папският нунций в Лондон съобщил, че „тук съществува идея за мир“, като става дума не за запазването на някаква част от империята, а за „съвкупността от принципи, на които се основава Общността“. От Рим докладвали във Ватикана: Хитлер иска да получи Елзас и Лотарингия, както и предишните германски колонии в Африка, а Мусолини — Ница, Корсика, Малта и Англо-египетски Судан. При това положение те са съгласни със съществуването на Британската империя — с доминиони, но без колонии.¹⁵

Наистина преговори не са започнали — Чърчил съвсем не е бил готов да се съгласи с германското господство над Европа. Тогава Малионе предприел натиск чрез английския кардинал Хинсли, като го убеждавал, че Англия не трябва да отхвърля идеята за преговори. Ватиканът използвал и английския посланик Франсис Озбърн, който бил страстен привърженик на „компромиса“.

В Берлин се получили и сведения, че отказалият се от престола Уиндзърски херцог се готвел да направи сериозен демарш пред крал Джордж VI. Подобен демарш очаквали и от Лойд-Джордж. Германският посланик в Дъблин съобщил: „Към бързото сключване на мир при сравнително прилични условия на основата на сегашните германски успехи са склонни следните лица: Чембърлейн, Халифакс, Саймън, сър Семюъл Хоър... , както и консервативните кръгове (Астърговци, Лондондери и други), висши чиновници (Уилсън), Ситито, „Таймс“.¹⁶

В играта се включили и дейци на международния делови свят. По-специално на 24 юни 1940 г. ръководителят на крупния холандски авиационен концерн КЛМ Алберт Плесман отишъл при Гьоринг и му предложил план за разделяне на сферите на влияние между Германия и Англия. Сферата на влияние на Англия щяла да бъде нейната империя, на Съединените щати — американският континент, а на Германия — континентална Европа. Плесман предложил в сферата на германското влияние да се включи и Африка. Това предложение било предадено в Лондон.

Нима не става ясно в каква насока са работели мисъ

¹⁵ Frankfurter allgemeine Zeitung, 8. XII. 1973.

¹⁶ ADAP, Bd. X, S. 216.

лите на двамата Хаусхоферови? Вече споменах, че Хаусхофер е предприел поредните си сондажи чрез швейцарския политик Карл Буркхардт, който е имал добри връзки с Лондон. Буркхардт изпълнил молбата на Хаусхофер и през април 1941 г. съобщил за следните условия, които в определени английски среди се смятали за възможни за постигането на „компромис“, а именно:

— Англия да обяви своите интереси в Източна Европа (с изключение на Гърция) за „номинални“.

— Англия ще смята за необходимо „възстановяването на държавната система“ на Западна Европа.

— Колониалният въпрос може да бъде решен в рамките на връщането на бившите германски колонии.¹⁷

Хаусхофер докладвал за тези условия на Хес и Хитлер, а след това, на 28 април 1941 г., сам се срещнал с Буркхардт в Женева. На 3 май Хес водил последния си разговор с Хитлер.

Посланикът Валтер Хевел, който бил личен представител на Рибентроп в главната квартира на Хитлер, впоследствие си спомнил следното за този период (по думите на Хесе):

— Отначало Хитлер мислеше, че ще успее да изолира Полша и че след победоносното завършване на полската кампания ще може да постигне споразумение със западните държави. Хитлер беше убеден, че ще бъде възможно ново споразумение с Англия...

В разговора си с Хесе, който — както може лесно да се разбере — е бил обезсърчен от провала на нееднократните си опити да се споразумее със сър Хоръс Уилсън, Хевел, сякаш за да утеша злополучния участник в тайните преговори, заявил:

— Хитлер беше готов да продължи започнатите от вас, г-н Хесе, преговори веднага щом се открие възможност за това. Той само иска да формулира другояче някои положения. Хитлер никога няма да се откаже от искането си за свобода на действие в Източна Европа, тъй като се опасява, че ако направи подобна отстъпка на англичаните, няма да може да получи възможност за голям поход срещу Русия...

Такива са били дълбоките корени на мисията на Рудолф Хес.

¹⁷ ADAP, Bd. XI, S. 78.

КАКВО Е СТАНАЛО В АНГЛИЯ?

Вечерта на 10 май Хес се озовал в Англия при твърде неблагоприятни за него обстоятелства. Той не успял да приземи самолета си, скочил с парашут и си навехнал крака.

Както знаем, съобщението за полета на Хес е предизвикало известно объркване в резиденцията на Хитлер. Не по-малко е било объркването в Лондон: Чърчил се е опасявал, че ако Хес е донесъл със себе си приемлив „компромис“, „мюнхенците“ биха могли да спечелят победа. Затова с Хес се отнасяли като с „горещ въглен“.

Отначало — на 11 май — неговата самоличност била удостоверена от херцог Хемилтън. В разговора си с него Хес вече намекнал за „условията за мир“, които бил донесъл със себе си. След това при Хес бил изпратен експертът на Форин офис сър Айвън Къркпетрик, който лично го познавал. Разговорите се състояли на 13, 14 и 15 май; всеки от тях траял по няколко часа. Според спомените на Къркпетрик смисълът на изказванията на Хес е бил следният: „компромисен мир“ — а именно не³ необходимостта от оставка на Чърчил, подялба на сферите на влияние, признаване на интересите на Германия в Близкия Изток, а в противен случай — блокада и „гладна смърт“ на Англия!

Възпроизвеждайки тези „предложения“, В. Шварцвелдер, автор на една от книгите за Хес, не без основание пише: „Дойде време да се изхвърли на бунището на историята остарялата легенда, на която с охота вярват: че Рудолф Хес бил „самотен мисионер на човешкостта“, чиято „върховна мисъл била единствено мирът“ и чиято благородна мисия се била натъкнала на стена от неразбиране.

Човекът, който тъпче цветята в моята градина, измъчва котката ми и тероризира моите приятели, а след това ми казва, че мога в задния си двор да засадя карамфили, репички и зеле, стига да му разреша, когато си поиска, отново да ми стъпче градината, да мъчи котката ми и да тероризира приятелите ми — такъв човек не може да се нарече „ангел на мира“. Това е грубо, макар и наивен изнудвач.“¹⁸

¹⁸ Schwarzwälder, W. Der Stellvertreter der Führers Rudolf Hess. Wien, 1974, S. 245.

Шварцвелдер е избрал много вежливо сравнение: всъщност на практика ставаше дума не за карамфили и репички, а за милиони човешки живота, за Ковънтри и цяла Англия. Самолетите на Луфтвафе не мъчеха котки, а избиваха хора. Въпреки това господата от организациите в защита на Хес и до ден днешен говорят за човечност.

А тогава, през май 1941 г., лидерите на Великобритания решили да продължат разговорите си с човека, който е тъпчел градината. Узнавайки за съдържанието на разговорите на Къркпетрик с Хес, Чърчил забелязал, че Хес очевидно има и други намерения. Започнали спорове, по време на които в печата неочаквано проникнали сведения за предварителните контакти между Хес и Хемилтън. Английското правителство опровергало тези сведения (въпреки действителното положение на нещата!) и по този начин засилило недоверията на обществеността — а ако изведнаж наистина става дума за споразумение?

Именно така възприели в „Бергхоф“ първите дни на пребиваването на Хес в Англия. Макар че в официалната германска версия (принадлежаща на Борман) се говорело за „невменяемост“, Хитлер решил бързо да проучи реалните перспективи на мисията на Хес. За тази цел на арестувания Албрехт Хаусхофер било наредено да изложи всички политически възможности за компромис с Англия. Същото поискали да изясни и отдавнашният ѝ познат Фриц Хесе. Хитлер и Рибентроп лично го разпитвали за „прогерманската мафия“ в Лондон, като след разговора Рибентроп казал на бившия си сътрудник Хесе:

— Представете си, Хитлер действително смята за възможно Хес да постигне успех...

Впрочем Хитлер не е бил сам: в Токио полетът на Хес предизвикал пълно объркване. Германският военен аташе в Токио Кречмер докладвал в Берлин, че японците били извънредно обезпокоени от изгледите за англо-германско споразумение (та нали предстояло японско нападение срещу Сингапур!). На свой ред в Рим смятали, че Хес е бил изпратен от самия Хитлер (така е записал на 16 май 1941 г. в дневника си министърът на външните работи граф Чано). И във Вашингтон си задавали въпроси: няма ще се съживи духът на „умиз

ротворението“? Рузвелт смятал, че този дух е много силен сред английската върхушка.

Ако се изхожда от логиката на военната обстановка, при която Англия и Германия са се намидали във вражески политически и военни лагери (а през тези дни Англия вече е знаела, че войната скоро ще бъде разширена в резултат на очакваното нападение на Германия срещу СССР), естествено претенциите на Хес е трябвало незабавно да бъдат отхвърлени, а самият той да бъде затворен в лагер за военнопленници. И наистина, какъв разговор е можело да се води с него! Изглежда, че на англичаните всичко им е било ясно, включително декларацията на Хес, че „Германия има намерението да предяви към Русия определени искания, които трябва да бъдат удовлетворени било по пътя на преговорите, било в резултат на война“. Именно това Къркпетрик докладвал на своето правителство за разговора си с Хес.

На практика обаче английското правителство влязло в преговори с Хес, като ги възложило на лорд-канцлера Джон Саймън. Преговорите се състояли на 9 юни.

КАКВО Е ЦЕЛЯЛА „СОЙКА“?

Протоколът на разговора на Хес със Саймън и Къркпетрик на 9 юни 1941 г. представлява интерес не само като едно от малкото документални свидетелства за мисията на „заместника на фюрера“. В него най-добре са отразени истинските движещи мотиви на двете страни в „мюнхенския комплекс“ — германската и английската. Естествено от времето на Мюнхен е била изтекла много вода. Нещо повече: през годините, които отделят юни 1941 г. от септември 1938 г., в Европа е текла не само вода, но и кръв. От картата са изчезнали самостоятелна Чехословакия и Полша; Норвегия, Дания, Холандия, Люксембург, Белгия, Франция и Югославия са били покорени от вермахта. Но от политическите планове на световния империализъм още не е била изчезнала натрапчивата идея за създаване на единен анти-съветски блок.

За какво всъщност е ставало дума на 9 юни 1941 г. в дома на „Мичет плейс“, който се е намирал близо до

военновъздушната база Олдършот край Лондон? Тук Хес бил настанен на „постоянно жителство“, което в никакъв случай не напомняло за мястото на задържане на военнопленник, какъвто на практика бил Хес. Това бил обикновен дом с всички удобства, охраняван от войници на кралската гвардия (последното впечатление го лямо впечатление на „заместника на фюрера“).

Протоколът обхваща повече от 80 страници, като в него Саймън е наречен „психиатърът д-р Гатри“, а Къркпетрик — „д-р Макензи“. Хес е обозначен с буквата „J“ (англичаните му дали псевдонима „Jay“ — „Сойка“, за да не се споменава името на Хес в документите. Протоколът започва така¹⁹:

Строго секретно
9. VI. 1941 г.
От 14,30 до 17,30 ч.

„Д-р Гатри. Смятам, че нашият план е много добър. Ние сме тук, а с нас са стенографът, свидетелят г-н Мас, както и в качеството си на преводачи д-р Макензи и капитан Барнз.

Г-н райхсминистър, уведомиха ме, че сте пристигнали тук с някаква мисия и че по този въпрос искате да поговорите с някой, който би могъл да предаде това на правителството. Както знаете, аз се казвам д-р Гатри и съм упълномощен от правителството да ви изслушам, да разговарям с вас и, доколкото това е възможно, да отговоря на всички въпроси, които вие бихте искали да ми поставите...

*Дж.*²⁰ Радвам се много, че г-н Гатри пристигна.

Дж. Знам, че е много трудно да се разбере моето пристигане.

Дж. Поради това, че моята постъпка беше необичайна, не мога да очаквам друго отношение.

Дж. Именно поради това бих искал да започна с обяснението как пристигнах тук.

Дж. Тази идея възникна у мен, когато бяхме заедн

¹⁹ По-нататък протоколът се дава по текста от архивата на автора. Откъси от протокола са публикувани в: *Безименски, Л., Последният дневник на Борман. С., 1977, с. 124—128.*

²⁰ В оригинала почти всяка фраза на Хес неизвестно защо се дава на нов ред — очевидно заради последователността на превода.

но с фюрера по време на френската кампания през юни миналата година . . .

Д-р Гатри. Бих искал да зная: може би вие бихте предпочели да използвате израза „Аз стигнах до това решение“ и да повторите тези думи. Така ще бъде по-добре, за да няма никакво недоразумение.

Преводачът. Добре.

Д-р Гатри. И така, бъдете така добър да повторите последното изречение: не го разбрах добре.

Г-н стенограф, бъдете така добър да повторите.

Секретарят. Аз стигнах до решението да дойда тук, след като видях фюрера по време на френската кампания през юни . . .“

Хес не бързал, той започнал отдалеч: от Версайския договор, от „миролюбивата политика“ на Хитлер през 30-те години. Той дълго разказвал за „мирните действия“ на фюрера: например за аншлуса на Австрия. Поучавайки английските си събеседници, заместникът на Хитлер заявил, че „тук бе осъществен демократичният принцип, тъй като впоследствие 95 на сто от населението гласува за аншлуса“. За Мюнхенското споразумение Хес съобщил на Саймън, че Хитлер „бил щастлив и вярвал, че това било началото на взаимното разбираемостелство с Англия“.

След това обаче, явно забравяйки къде се намира, Хес започнал да обвинява Чембърлейн и Чърчил в германофобия, а Полша — в това, че тя и само тя била виновна за войната. Нещо повече, той започнал да привежда примери . . . за нарушенията на международното право от Англия, като я критикувал остро за колониалната ѝ политика в Индия и Ирландия. След това Хес стоварил върху Англия отговорността за германските бомбардировки върху мирното население.

Това било твърде много дори за дипломатичния лорд. В протокола е отбелязано:

„Д-р Гатри. Мога ли с разрешението на г-н райхсминистъра да прекъсна нашия разговор, тъй като досега внимателно слушах неговите разсъждения относно германското гледище за войната от самото ѝ начало. Разбира се, аз ще препрочета всичко, което той каза. Не искам да се намесвам и искам да бъда добър слушател.

Дж. Да.

Д-р Гатри. От своя страна бих искал да му направя комплимент и да му отдам дължимото. Естествено той ще разбере, че аз не споделям това гледище за войната. Надявам се, че той ще разбере, че ако не му изразявах, то съвсем не е поради това, че съм съгласен с него. По този проблем трябва да признаем факта за наличието на разногласия. Главната ми цел, с която дойдох тук, е да го изслушам.

Дж. Това не е необходимо да се превежда, разбрах го. Аз точно така смятах от самото начало. Изпуснах изпредвид, че от самото начало трябваше да направим уговорката, че на липсата на възражения аз не гледам като на съгласие. От друга страна, трябва да отбележа, че тази тема се отнася до общите проблеми на нашия разговор, тоест до онова, което каза д-р Гатри.

Д-р Гатри. Искам правилно да ме разберете. Надявам се, че се изразявам достатъчно ясно. Бих искал само да бъда достатъчно учтив. Бих искал да пристъпим към работа и да преминем към истинското обсъждане, което сега приближава. Хубаво ще бъде, ако се разбирате един друг.

Дж. Аз естествено от самото начало смятах, че могат да възникнат разногласия по много въпроси.

Д-р Гатри. Разбира се. Това е реален проблем, който в крайна сметка ще бъде решен или от историята, или след много години.

Дж. Естествено. Аз казах всичко това само за да може д-р Гатри да ни разбере, за да може той да разбере как германският народ гледа на положението по всяка точка, независимо дали това е вярно или не.

Д-р Гатри. Да, аз напълно разбирам това. Няма съмнение, че и г-н райхсминистърът ще разбере това по време на неговата мисия. Той трябва да помни, че британският народ е горд народ, народ-господар. На него не му е така лесно да разбере всички доводи, ако не са изразени по приятелски начин. И поради това бих искал да чуя предложенията, с които той е пристигнал. Смятам, че именно това е причината за пристигането му.

Но и сега Саймън не чул така желаните за него предложения на Хес. Изобщо, когато четем протокола на разпита, не можем да се въздържим да не се усмихнем: той обхваща повече от 80 страници, а досто-

почтеният лорд е успял да получи от Хес повече или по-малко ясни отговори едва към края на 60-те страници! След първото напомняне за необходимостта да пристъпи към въпроса Хес се впуснал в историята, след второто започнал да хвали луфтвафе и да заплашва Британските острови с унищожение. При това той бързо „сменял плочите“: отначало твърдял, че Хитлер въобще не искал конфликта с Англия и не се готвел да предприеме нахлуване — и дори заявил, че от това бил недоволен даже германският народ, който страдал от английските бомбардировки. Забравяйки обаче тази „мирна“ мелодия, Хес бързо преминавал към заплахи. Близо цял час Хес подробно говорил за мощта на луфтвафе и за участта, която очаквала Англия. Тук търпението на Саймън отново се изчерпало:

„Д-р Гатри. Сега трябва да ви прекъсна, г-н Хес. На мен ми е доста трудно да ви следя. По-рано казахте, че г-н Хитлер много се противопоставял на предприемането на бомбардировки на градовете в нашата страна. А сега заявявате, че неговата политика изглежда съвсем другояче и че той е непреклонен ръководител на Германия. По-нататък вие казахте, че германското гражданско население изразявало голямо недоволство. Не мога да разбера как може гражданското население да изразява недоволство, как може да се твърди, от една страна, че в Германия съществува голямо озлобление по повод на нападенията на британските сили, а, от друга страна (вие казахте това едва по-късно), че с Германия нищо не може да се случи, тъй като са разработени всички планове за защита на гражданското население и за съоръжаване на необходимите скривалища. Едното изключва другото.

Дж. Не съм казвал това. Казах само, че нашите загуби са съвсем незначителни в сравнение с английските.

Д-р Гатри. Истината е там, че Германия понесе тежки загуби от британските бомби. Такъв е резултатът.

Дж. Не съм казвал, че загубите са големи. Казах само, че те са по-малки от английските.

Д-р Гатри. Извинете, че ви прекъсвам, но не мога да разбера как могат да се съчетаят тези две положения.

Д-р Макензи. Дори и да приемем, че ние сме изгу-

били 30 000 души от гражданското население, а вие сте изгубили далеч по-малко, как да се разбират вашите думи за недоволството?“

След това Саймън отново се опитал да се върне на главната тема.

„Д-р Гатри. Сега бих искал да ви предложа следното. Вече изгубихме толкова време. Няма ли да бъдете така любезен да съобщите на нас и за сведение на британското правителство какви предложения сте донесли, за да могат да бъдат разгледани?“

Дж. Бъдете така добър да преведете последната фраза.

Д-р Гатри. Мога ли да ви помоля да представите вашите предложения, за да могат те да бъдат разгледани?

Дж. Безусловно ще направя това. Само че бих искал да разгледам още един въпрос, а именно подводната война.

Д-р Гатри. Моля, продължавайте, както сте намислили. Напълно съм спокоен и съм готов да слушам. В края на краищата това е целта на идването ми. Да, ще ви бъда много благодарен, ако продължите...“

Хес приел с охота това предложение: той използвал и темата за подводната война, за да „плаши“ Саймън. Едва към края на разговора последният принудил Хес да оповести документа, който бил донесъл със себе си. Документът се наричал „Основа за споразумение“.

Къркпетрик прочел точка първа:

„1. За предотвратяване в бъдеще на война между Англия и Германия ще бъдат определени сфери на влияние. Сферата на интересите на Германия е Европа; сферата на интересите на Англия е нейната империя.“

Естествено Саймън започнал да уточнява: „Тук Европа несъмнено означава континентална Европа?“ Хес отвърнал: „Да, континентална Европа.“

Саймън поискал да разбере още по-точно: „А това включва ли някаква част от Русия?“ Хес започнал да отговаря и поради важността на темата превода поел Къркпетрик.

„Къркпетрик. Той каза: „От само себе си се разбира, че нас ни интересува Европейска Русия. Така например, ако сключим споразумение с Русия, Англия не трябва да се намесва по никакъв начин.“

Саймън. Искам да разбера само едно — какво означава „европейска сфера на интересите“? Ако сферата на германските интереси е Европа, то естествено трябва да се знае дали тук се подразбира Русия, Европейска Русия, онази Русия, която не е Азия, Русия западно от Урал?

Хес: Азиатска Русия не ни интересува.

Саймън: ... Бихме искали да знаем: Москва и цял лият този район — това част от европейската зона ли е?

Хес: Не, в никакъв случай.

Тук Хес внесъл в протокола следната забележка: „Не бих могъл да кажа това; това противоречи на го-реказаното; или пък не съм разбрал въпроса.“

Но разговорът продължил:

„Саймън: А Италия? ...“

Хес: Италия? Разбира се, Италия е част от Европа и ако ние сключим договор с Италия, и в този случай Англия не трябва да се намесва.“

Къркпетрик продължил да чете документа:

„2. Връщане на германските колонии.

3. Обезщетение за щетите на германските поданици, които преди или по време на войната са живели в Британската империя и са понесли лични или имуществени загуби в резултат на действията на имперското правителство или в резултат на безчинства, грабежи и т. н. Обезщетение от страна на Германия на щетите на британските поданици на същата основа.

4. Едновременно с това трябва да бъдат сключени примирие и мир с Италия.

Фюрерът много пъти ми е споменавал горепосочените точки като основа за едно споразумение с Англия. Освен тях не са били уточнявани никакви други точки.“

Независимо от това Саймън започнал да уточнява. Например каква ще бъде съдбата на Ирак? Хес заявил, че „Ирак не може да бъде оставен на произвола на съдбата“, но не можал да обясни на Саймън какво именно означава това, като се позовал само на това, че такива били думите на Хитлер (точно тогава германското разузнаване организиращо антибританско движение в Ирак!).

По-нататък Саймън започнал настойчиво да задава въпроси за съдбата на Холандия и Норвегия, както и на Гърция, Той пожелал да узнае дали Хитлер има на-

меренното изцяло да изключи и тези страни от британската сфера на влияние. По-нататък бил поставен централният въпрос, който най-много интересувал и самия Хитлер: за неговия тил на Запад по време на похода на Изток. Саймън запитал: „Всички вътрешни работи на континента германски ли са?“ Хес отвърнал: „Ние като господстваща държава в Европа не можем постоянно да се намираме в очакване, че Англия ще започне да се намесва в работите на другите европейски държави. Това е главното, което трябва веднага да бъде казано в точката за сферата на интересите на Германия.“

Смисълът на отговора бил ясен: Хитлер искал Англия да поеме задължението да не се намесва в неговите „работи“ със Съветския съюз! След това Саймън запитал дали „германското господство“ над Европа означава, че Италия ще подчини своя суверенитет на Германия? Хес се опомнил навреме и поправил в текста на меморандума думата „Германия“ с думата „Оста“. Получило се: „сферата на интересите на Оста е Европа“ и т. н. На въпроса, какво означава това, Хес отговорил, че това е работа на Германия и Италия, които сами ще изяснят своите взаимоотношения.

Завършвайки разговора, Саймън казал:

— Аз естествено ще докладвам най-точно онова, което ви казахте, г-н Хес. Много се радвам, че имах възможността да получа от вас информацията, която направихте. Вие искахте да говорите с представител на британското правителство. Тази чест се падна на мен, за което се радвам много, тъй като сме се срещали и порано.

Хес от своя страна заявил:

— Но сега бих искал допълнително да предам още нещо за кабинета, но мога да го кажа само на д-р Гатри. Мога ли да направя това?

Къркпетрик превел:

— Той би искал да добави нещо лично на вас.

Саймън отвърнал:

— Но трябва да говорите много бавно.

Както е прието да се казва, протоколът се прекъсва на най-интересното място. Какво е казал Хес на Саймън на четири очи? Да поставим този въпрос ни кара още едно обстоятелство. В протокола има едно загадъчно

място. Когато Къркпетрик настойчиво се опитва да изясни дали идеята за „компромис“ между Англия и Германия има други привърженици освен Хес, Хес очевидно не без раздражение заявява:

— Бих искал да кажа, че вече втори ден твърдя пред вас, а казах това и на херцог Хемилтън, че рядко давам честната си дума, тъй като съм свикнал да гледам на това като на нещо свято. А сега ви давам честната си дума: документът, написан от мен, отразява онова, за което фюрерът ми е говорил по време на многобройни разговори.

Втори ден? Нима разговорът е продължил два дни? За това няма никакви писмени доказателства. Или пък Хес е имал предвид предишните си разговори с Къркпетрик? Въпросите са много, но смисълът на възможните отговори е един: ставало е дума за толкова деликатни въпроси, че са предпочели да не ги отбележат в официалните английски документи!

Работата обаче не свършва с английските документи. Има и други свидетелства. Ако се обърнем към записките на Ото Гюнше, ще видим, че там смисълът на предложенията е изложен ясно:

„В разговорите за полета на Хес в щаба на Хитлер се съобщаваше под голям секрет, че Хес бил взел със себе си в Англия меморандум за условията за мир с Англия, който бил съставен от него и бил одобрен от Хитлер. Същността на меморандума се свеждала до това, че Англия трябвало да предостави на Германия свобода на действие срещу Съветска Русия, а Германия от своя страна се съгласявала да гарантира на Англия запазването на нейните позиции в колониалните владения и господството ѝ в Средиземноморския басейн. В меморандума освен това се подчертавало, че съюзът на „великата континентална държава Германия“ с „великата морска държава Англия“ ще им осигури господство над целия свят“.

Да, това е къде по-ясно! Не може да има никакво съмнение, че Хес е довел до знанието на англичаните своите идеи в най-разгърнат вид. За това си заключение се основавам на следните факти. Английският експерт по въпросите на психологическата война Сефън Делмар, който е взел участие в събитията по онова време, вече след войната съобщил, че през септември 1941 г.

се е състоял разговор на Хес с друг член на английското правителство — лорд Бийвърбрук. Както твърди Делмар, Саймън е бил неспособен да предразположи Хес към пълна откровеност и тази задача изпълнил Бийвърбрук. Хес направо му казал, че неговата цел е да подтикне Англия да сключи мир с Германия, за да могат след това заедно да действуват срещу Съветския съюз.

Много години след това любопитстващият полковник Бърд неведнаж питал Хес: съобщил ли е той на англичаните датата на нападението срещу Съветския съюз? Знаел ли я е? Кьопен твърди, че Хес я е знаел. Предполагайки същото, Бърд е повтарял въпроса си по различни поводи. Хес ту казал, че „не я знае“, ту правел уговорката, че „нищо не помни“. Най-сетне Бърд изгубил търпение: той записал показанията на Хес на хартия в следната форма: „Хес е можел да издаде хитлеристкия план за нападение срещу Русия. Хес е бил един от малцината, които са знаели за това нападение, което е трябвало да започне след 6 седмици. Хитлер е бил извън себе си от страх, че Хес може да го предаде.“

След като написал този абзац, Бърд го зачеркнал и показал ръкописа на Хес. Последният попитал:

— Защо сте зачеркнали този абзац?

— Мислех, че така е било — отвърнал Бърд. — Но вие го отрекохте по време на разговорите. Затова всичко задрасках.

Хес погледнал „съавтора“ си:

— Полковник, искам да оставите всичко в този вид.

— Но разбирате ли какво значи това! По този начин вие признавате, че сте знаели за „Барбароса“, преди да отлетите за Шотландия!

— Полковник, моля ви да оставите всичко, както сте го написали.

— Значи сте знаели за „Барбароса“?

— Да, знаех.

— Тогава разкажете ми по-подробно.

— Не, не сега...²¹

Бърд не се върнал отново на тази тема. Но принудителното признание на Хес е факт. Днес и от тази „за"

²¹ Bird, E. Op. cit., S. 321.

гадка“ не е останало нищо. Отсега нататък полетът на Хес е лишен от всякаква загадъчност. Той влиза в общата поредица от парадоксални, но логични по своему звена от политиката на международния антикомунизъм.

* * *

Да, за съдбата на Хес! Прелиствайки моето досие за него, намерих едно писмо на западноберлинския сенатор по въпросите на правосъдието, професор д-р Юрген Бауман. На 13 октомври 1976 г. той е писал:

„Много млади хора забравят, че Хес все пак беше заместник на Хитлер. Това е символична фигура, той е символ в очите на всички, които са пострадали от нацисткото господство и от нацистките престъпления.

Мнозина твърдят, че Хес се е променил от 1941 г. насам. Може и да е така. Но той тогава е извършвал престъпления. Той е виновен за това, че цял един народ е бил убеден, че е правилно хората да се делят на хора от „първа“ и „втора“ класа. Той е извършил престъпления, като е седял зад масата си и е стоял на трибуната. Той е покварил безброй хора, той ги е привикнал към мисълта за агресия, убедил ги е в съществуването на „непълноценни хора“...

На мен неведнаж са ми предлагали да подписвам петиции в полза на освобождаването на Хес. Нито веднаж обаче не съм ги подписвал и няма да ги подписвам. Най-краткото обоснование за това: не може да се наказват крадците, а главните престъпници да се пускат на свобода...“²²

Така мислят мнозина.

²² Frankfurter allgemeine Zeitung, 3. X. 1976.

„ИЗЧЕЗНАЛИЯТ ДОКУМЕНТ“

През лятото на 1943 г. в личната канцелария на райхсфюрера на СС Хайнрих Химлер настъпил смут: бил изчезнал цял свитък важни документи. По този повод завеждащият канцеларията Пфайфер, оберштурмбанфюрер от СС, изпратил специално писмо до личния референт на Химлер оберштурмбанфюрера Брандт. „Трябва да си спомните — пишел разтревоженият есесовец, — че вече нееднократно ви напомнях за това дело. Аз го попълних, за което и докладвах. Сега обаче у мен се окача само малка част от документите, а чиновниците от канцеларията се кълнат, че всички останали документи трябвало да бъдат някъде. Може би ще си спомните къде са? Въз основа на останалите документи ние не можем да продължим работата по-нататък.“

И наистина към Брандт неведнаж се били обръщали по този повод. Още през април му докладвали, че е бил забелязан безпорядък. Оказало се, че по дяволския документ били заведени цели три дела! Две от тях се намерили, а третото си оставало на масата на Химлер и референтите не можели да обработят този важен документ. През май успели да намерят нещо, но липсвал някакъв „преработен вариант“ и поради това референтите отново настойчиво помолили Брандт да го потърси на масата на началника си. През юни от автора на „преработения вариант“ (скоро ще узнаем името му) било получено разяснение, че той още чакал отговор от Химлер. „Да, помня — бил казал Химлер на автора през април. — Той е при мен, на масата ми. Мисля за тези неща.“ И едва в края на годината всичко си отишло на мястото: канцеларията намерила всички документи, подшила ги в дело и на 1 януари 1944 г. се успокоила, като съобщила на Брандт: „Цялото дело се намира в сейф № 14.“¹

¹ Мюнхенски институт за съвременна история, (IFZ), MA — 301, S. 931—933.

Какво се е съдържало в документите, които така са разтревожили канцеларията на Химлер, и защо през януари 1944 г. паниката свършила? Ние можем да дадем отговори на тези въпроси и те ще ни отведат в самите дълбини на нацистките престъпления, останали дълго неизследвани. Става дума за така наречения „Генерален план Ост“ — един от централните планове на нацизма, който е имал за цел не само ликвидирането на Съветския съюз като държава, но и физическото изстребление на цялото славянство, последвано от германизирането на цяла Източна Европа до Урал, а може би и на Сибир.

За този план за пръв път се заговори по време на Нюрнбергските процеси, по-специално по време на процеса против обергрупенфюрера Грайфелт и неговия „Райхскомисариат за заздравяване на германската раса“. В ръцете на американското обвинение обаче не се оказаха всички документи. Те бяха открити по-късно, когато западногерманският изследовател професор Ханс Хайбер се натъкна в архивата на свитък документи, отнасящи се до този план. В документите под № 2585 и № 2325 се говореше конкретно за „Генералния план Ост“ и публикацията, направена от Хайбер в 1958 г. на страниците на историческото списание „Фиртелсърхефте фюр цайтгешихте“², предизвика истинска сензация. Оттогава насам тази тема стана неизменна съставна част от всички изследвания, отнасящи се до варварските планове на нацизма. Пълният текст на намерените документи бе преведен на много езици и публикуван в много страни, включително в СССР.

Но ето че дойде и „спянката“. Хайбер открил важни документи, свързани с плана. Но самия план го нямало. Авторът на настоящата книга, който неведнаж е анализирал съдържанието и смисъла на „Генералния план Ост“, в едно от своите произведения дори написа следните песимистични редове: „Най-вероятно е този документ изобщо да не бъде намерен.“ Когато работех в архивите на ФРГ, това мое мнение се утвърди. По-точно, запитах самия професор Хайбер дали не е успял да намери цялата документация по този въпрос. Хайбер отговори отрицателно и дори каза, че е престанал да

² Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1958, Hf. 3.

се интересува от тази тема. А когато в Института за съвременна история в Мюнхен намерих горепосочената преписка, реших, че работата е безнадеждна. След като в канцеларията на Химлер не са успели да намерят всички документи, след 30 години е безсмислено да се надявам на това!

Стана обаче това, на което вече не се надявах. Веднаж в разговор с прогресивния историк от ФРГ Петер Кайзер стана дума за „плана Ост“ и той си спомни, че неотдавна видял кратка бележка на тази тема. В нея като че се казвало, че при инвентаризацията на германските трофейни документи в Националния архив на САЩ една от сътрудничките намерила някакви нови документи за окупационната политика на нацистка Германия. Няма да се заема да описвам всички етапи на търсенето, но един прекрасен ден на бюрото ми в Бон се оказа дебела ролка микрофилми. Грабнах я като някаква скъпоценност и се втурнах във фотокопирната работилница; след един-два дни успех да прочета на заглавната страница: „Генерален план Ост... Архивен номер 484/173. Правни, икономически и териториални основи на развитието на Изтока. Представен от оберфюрера от СС професор д-р Конрад Майер. Берлин—Далем, юни 1942 г.“ Тук беше и американската архивна сигнатура: „VII—66—с—12—2/20. Vox № 9876“.³ Освен този документ от 84 страници в ролката имаше и други интересни материали, които заедно с документите, намерени от Хайбер и други изследователи, даваха възможност доста пълно да се възстановят най-важните елементи от най-секретния план на кафявата клика.

Именно с това ще се заемем.

КАКВО СА ЗАМИСЛЯЛИ ТЕ

В трудовете на марксистките изследователи и на редица обективни буржоазни историци вече е направен сериозен анализ на комплекса от планове, които германският империализъм е обмислял по отношение на съдбата на Съветския съюз и цяла Източна Европа. Може да се смята за безспорно, че това планиране е про-

³ National Archives of the United States (NAUS), T—84, Roll 73.

дължило без прекъсване ⇒ буквално от момента на възникването на първата социалистическа държава в света. Още в 1918 г. на масата на преговорите в Брест-Литовск германската делегация е разполагала с плановете за ликвидиране на Съветска Русия...

Преди няколко години прогресивният западногермански историк Райнхард Опиц си постави интересна цел: той реши да съпостави „европейските планове“, съставяни от идеолозите и практиците на германския империализъм в продължение на дълъг исторически период — от 1900 до 1945 година. Получи се поучителна картина: тя разкрива желязната последователност на германския едър капитал в борбата му за „място под слънцето“. Трудът на Опиц, наречен от автора „Европейската стратегия на германския капитал“⁴, може да стане много важно документално свидетелство за всеки, който иска да разбере скритите причини за двете световни войни и съображенията, от които се е ръководел германската агресия на Изток. Не, Хитлер не е започнал пръв да се замисля за това — тези планове са се родили много отдавна. Опиц напомня за „трудовете“ на реакционния идеолог от времето на кайзер Вилхелм, Паул Рорбах, който е мечтаел за „разчленяване на руския колос на неговите естествени исторически и етнографски съставни части“ — към тях той е отнасял Финландия, Прибалтика, Полша, Бесарабия, Украйна, Кавказ, Туркестан, Московия и Сибир⁵. Рорбах е илюстрирал своите идеи по следния начин: всъщност Русия може безболезнено да се разчлени като портокал на парченца... „Именно така — пророчествува той — ще бъде лесно да се свърши с огромната руска държава.“

Като прочетох тези философствования от 1916 г., изведнаж си спомних една друга формулировка: „По принцип става дума за това, как най-лесно да се разпределя ли гигантска баница“. Така пророкуваше Хитлер на 16 юли 1941 година. Опиц привежда и този протокол на съвещанието при Хитлер, сякаш прокарва вътрешната линия, която свързва отделните етапи на стратегията

⁴ *Opitz, R.* Europa-Strategien des deutschen Kapital. 1900—1945. Köln, 1977.

⁵ *Mogk, W.* Paul Rohrbach und das „grössere Deutschland“. München, 1972, S. 19.

на германския империализъм през XX век. Но етапите са били много, твърде много...

Няма да хвърляме поглед твърде далеч — макар че още 20-те и 30-те години на нашия век ни дават немалко доказателства за това, какви завоевателски планове са се кроели в тогавашен Берлин (а и не само в Берлин!) от враговете на съветската държава. За тези планове е писано доста и на времето те възмущаваха умовете на антикомунистите от най-различни видове. Ненапрасно Адолф Хитлер съблазняваше много видни английски и американски политици с това, че именно той, а не някой друг може най-добре да се справи с „болшевишката зараза“.

Но ето че календарът на историята прелисти страниците си на деня с дата „22 юни 1941 г.“ и сякаш най-съкровенията желания и планове на международния антикомунизъм започнаха да се сбъдват. Не само нацистките водачи, но и скритите им съмишленици в западните столици бяха готови да ликуват по повод на предстоящото „разпадане“ на съветската държава. Известни са изказванията на редица видни дейци на САЩ и Англия, които още през юли—август 1941 г. бяха готови „да отпишат“ Червената армия и съветската страна от сметките. На свой ред американските и английските военни експерти смятаха, че след германския удар срещу Москва през октомври Съветският съюз вече няма да може да се съвземе.

Да, за това се готвеха мнозина. На 13 октомври 1941 г. Хитлер повикал министъра на външните работи Рибентроп, за да обсъдят най-актуалните проблеми: той бил решил да повика в Берлин представители на деловите кръгове на Дания, Норвегия, Холандия, Швеция и Финландия. Готвел се да им обясни, че окупираната съветска територия може да поеме излишъка на населението на тези страни. В замяна на това последните щели да получават от Русия всички необходими полезни изкопаеми. След това, казал фюрерът, всички тези страни „ще преминат в германския лагер“. Хитлер обсъдил същите проекти за колонизиране на Русия с райхсминистъра на икономиката Валтер Функ. В тях Русия се разглеждала като основа за създаването на „единна Европа“, в която политическият център щял да се премести в Германия, а Англия щяла да се превърне в една „голяма Холандия“.

На първо място собствениците на германските монополи са очаквали значителни дивиденди. Те подтиквали своите пълномощници, облечени в мундири на вермахта. Така на 1 септември 1941 г. генерал-лейтенант Витинг (генерален инспектор по събирането и използването на суровините в окупираните източни области) писал до директора на един от заводите на концерн на Флик Брунс, че отива „на Изток, така далеч, докдето могат да стигнат нашите войски, следователно ще отида със самолет до Владивосток и Туркестан и с интерес очаквам вашите пожелания“. След няколко месеца Витинг докладвал на Брунс, че бил посетил Украйна и разгледал металургичните заводи в Мариупол, Днепропетровск...

През лятото на 1941 г. концернът на Флик (и не само той) вече бил основал компании за експлоатиране на съветските предприятия; при това от Гьоринг било получено обещание, че подобни компании „не ще останат в ръцете на държавата, а, напротив, ще се държи сметка за частните интереси“. Директорите на рурските заводи очаквали печалби, те очаквали безплатна работна сила. Така на 1 ноември 1941 г. Имперското обединение за въглища поискало да му се изпратят 10—12 хиляди украински миньори. Между другото работници били необходими и за изграждане на монументалните сгради в Берлин. На 21 ноември 1941 г. на Хитлер били показани макетите на новите здания, за строежа на които се предвиждало да се докарат работници от Чехословакия. Хитлер обаче решил друго: той обещал да докара 30 000 съветски военнопленници.

Ето как Хитлер разяснил намеренията си на кафявия наместник в Холандия Зайс-Инкварт: „Беше безобразие в източната част на европейския континент да съществува една така слабо населена държава с такива неизчерпаеми запаси на суровини.“ Сега всичко ще бъде другояче и „поради това няма значение колко ще продължи войната на Изток. Ако завземем и задържим жизнено важната европейска част на Съветския съюз, войната на изток от Урал спокойно може да продължава още 100 години. При окупацията 130 милиона души от неговото население ще се превърнат в колониален придатък на Европа.“⁶

⁶ Нюрнбергский документ NG—3513.

През периода септември—ноември 1941 г. Хитлер взел не само военни мерки за създаването на „германска“ Европа. Външнополитическите сметки от този род са отразени доста добре в известния ни дневник, воден от държавния секретар на райхсминистерството на външните работи Ернст фон Вайцзекер. Така в 1941 г. той обсъждал създаването на положение със своя началник Йоахим фон Рибентроп. Министърът обяснил на държавния секретар: „До началото на зимата ние ще вземем още Ленинград, Москва (с голяма степен на вероятност) и значителна територия на юг, с което ще лишим Сталин от източниците на неговата сила... В по-широк план следва да се разчита, че след рухването на надеждите, възлагани на съветския съюзник, английската консервативна група, която желае прекратяване на войната, ще стане по-достъпна.“⁷

Временните успехи на вермахта на Източния фронт вдъхновили антикомунистите в Англия и САЩ за нови задкулисни маневри. Както съобщило от Лондон нацисткото разузнаване, през есента на 1941 г. в антисъветските кръгове в Лондон започнала подготовка за завръщането на династията на Романовци в Русия; по този повод се планирала нова „англо-германо-руска Антанта“, тъй като на руския престол трябвало да се възцари пруският принц Луис-Фердинанд, женен за дъщерята на великия княз Кирил. Разбира се, днес е невъзможно да се пише за това без ирония, но тогава някои в Лондон напълно сериозно са мислели за подобна „перспектива“. На свой ред в САЩ били измъкнати от небитието бившият ръководител на Временното правителство на Русия в 1917 г. Керенски и проектите за създаване на „национално руско правителство“ в Сибир.

Но докато в Лондон и Ню Йорк някои хора се подготвяли за сгромолясането на съветската власт, в нацистка Германия вече не било необходимо да се говори по този въпрос: тук вече били готови за това — те били готови още от 22 юни и дори от по-рано.

... Когато в Нюрнберг Международният военен съд изясняваше всички обстоятелства, свързани с нацистката агресия срещу Съветския съюз, главните усилия на подсъдимите имаха за цел да отрекат предумишления

⁷ Weizsäcker Papiere, S. 267.

характер на този заговор против мира, организиран от хитлеристка Германия. Но още в дните на Нюрнберг част по част се разкриваше картината на планомерната и системна подготовка на нападението срещу Съветския съюз — не само на самото нападение, но и на всички възможни последици.

Един от онези, които са се заели с проучването на такива „възможни последици“, е бил райхслайтерът на нацистката партия, специалният пълномощник на фюрера по въпросите на националсоциалистическото възпитание и ръководител на външнополитическото ведомство Алфред Розенберг.

Доктор Кьопен (ние вече се запознахме с него — сега той е застрахователен чиновник в Мюнхен, а в „най-добрите си години“ е бил бригадфюрер от СА и личен референт на Розенберг) ми разказа как Розенберг се е готвил за поемането на този пост:

— Още дълго преди войната със Съветския съюз Розенберг пристъпи към разработването на планове за „преустройството“ на съветската държава след военната победа. За тази цел бе създаден така нареченият „Изследователски институт за континенталноевропейска политика“. Естествено това не беше научен институт в обикновения смисъл на думата, а практически щаб за планиране. Той се настани в сградата, където по-рано се намираще югославското посолство в Берлин...

Слушайки Кьопен, не можех да се въздържа да не правя паралели: колко много всевъзможни „изследователски институти“ съществуват на Запад, които уж се занимават с проучване на Съветския съюз и другите социалистически страни! Така например в същата сграда в Мюнхен, където водихме разговора си, дълго време с американски средства действуваше така нареченият „Институт за проучване на Съветския съюз“. В действителност това беше център за подривна антисъветска дейност, чието открито съществуване стана невъзможно в епохата на международно разведряване.

Кьопен продължи:

— Розенберг видя в тази задача квинтесенцията на отдавнашните си намерения, които се свеждаха до възстановяване на положението, съществувало до 1917 година...

За това говорят и документите. На 2 април 1941 г.,

в дневника на Розенберг е записано: „„Розенберг, удари вашият час!“ — с тези думи фюрерът завърши разговора си с мен, който продължи два часа... Аз развих пред него моите представи за расовото и историческото положение в Прибалтика, в Украйна, моите идеи за борбата срещу Москва, за необходимата икономическа връзка на тази борба с Кавказ... Фюрерът слушаше със задоволство.“ На 11 април е записано: „На практика фюрерът ми повери съдбата на пространство, което със своето 180-милионно население по собствените му думи представлява „цял континент“. Не по-малко от 180 милиона души ще бъдат непосредствено засегнати от нашите действия.“ А на 1 юни 1941 г. Розенберг е записал в дневника си: „Пристъпвам към решаването на задача от световноисторически мащаб: да създам противовес на Москва и Русия...“⁸

Москва, Русия — Розенберг не е можел да слуша спокойно тези думи. Той не наричал русите другояче освен „московити“ — да си спомним за Паул Рорбах! Не случайно на 16 юли 1941 г. на съвещание при фюрера било набелязано разчленяването на съветската държава на четири райхскомисариата („Остланд“, „Московия“, „Украйна“ и „Кавказ“).

На Хитлер, Розенберг и другите като тях съдбата на Съветския съюз им изглеждала толкова ясна, че на 16 юли 1941 г. политическото ръководство възложило на военните да изчислят колко дивизии ще бъдат необходими (от набелязаните почти 200) за осъществяване на окупацията и за по-нататъшните военни операции. Тук казал думата си генерал-полковник Халдер. В подписалия от него на 15 юли документ се казва:

„1. Окупацията и охраната на руската територия трябва да се осъществят с минимални сили. За тази цел са необходими следният брой съединения: 12 танкови дивизии, 6 моторизирани дивизии, 34 пехотни дивизии, 3 планински стрелкови дивизии, 1 кавалерийска дивизия, или общо 56 дивизии. В този брой е включена оперативната група за провеждането на операции по направление Кавказ—Иран.

2. а) Разпределението на силите трябва да отговаря

⁸ Дневник на Розенберг (из архива на американския юрист Р. Кемпнер).

на политическото деление. За негова основа ще служи предложението на райхслайтера Розенберг за разделяне на територията на четири държавни формации...⁹

Но всичко, което Розенберг предвиждал в директивите на своето райхсминистерство по въпросите на окупираните територии, райхскомисарите Кох и Лозе — в своите заповеди, а Халдер — във военните си разпореждания, — всичко това все още било недостатъчно за онези, които вече се виждали господари на разчленения Съветски съюз за дълго време, за векове. Тази задача, разчетена за целия период на съществуването на „хилядолетния Райх“, била възложена не на тях, а на райхсфюрера на СС Хайнрих Химлер.

В научно-популярната литература СС („отряди за охрана“) най-често се разглеждат като полицейско-наказателния апарат на Третия райх. За това има всички основания, тъй като именно на СС е било възлагано извършването на най-кръвавите, най-чудовищните злодеяния, и то „в индустриален мащаб“. Именно СС са ръководили „индустрията на смъртта“ в десетките концлагери и хилядите затвори на фашистката държава. Но СС са имали и по-далечни цели. Това е било истински организационно-идеологически център на нацизма. Всъщност СС са изпълнили първоначалните си задачи като „отряди за охрана“ още през първите години след идването на Хитлер на власт. От този момент организацията на СС започнала да се превръща в своеобразен „мозъчен тръст“ (ако в дадения случай може да се говори за мозъчен тръст!) на нацизма, при това основаващ се на най-тесни връзки с деловите среди в Германия. Не случайно Химлер е придавал такова значение на своя „кръжок на приятелите на СС“, който е обединявал най-крупните дейци на промишления и финансов свят в страната!

СС са били изградени двупосочно. От една страна, това е бил своеобразен средновековен „орден“, организация на подбрани кадри на нацизма, основаваща се на безусловно, робско подчинение („Нашата чест е във верността“ — гласеше фанфаронският девиз на СС). От друга страна, това е бил „затворен клуб“, в който во-

⁹ Вж. Kriegstagebuch des OKW. Frankfurt/Main. 1965, Bd. 1, S. 1018.

дачите на режима и най-верните им слуги са могли с пълна откровеност да разсъждават за своите цели и планове. Тази структура е откривала значителни възможности: докато низшите чинове на СС са се занимавали с изпълнението на наказателно-полицейски функции, есесовският елит е можел безпрепятствено да се занимава с „перспективно планиране“.

При тези условия е било ясно, че ръководството на СС рано или късно е трябвало да си каже думата относно „крайните цели“ на Райха във войната срещу Съветския съюз. Още в периода на военното планиране Химлер се е намесвал в разработването на операцията, извършвано в генералния щаб и в командуването на въоръжените сили (ОКВ), като си е осигурявал „изпълнението на специални задачи“. И докато Розенберг е разработвал системата на окупационната администрация, в ръководството на СС са се подготвяли други планове. С тях се занимавали три „главни управления“ на СС — т. нар. Главно управление по въпросите на расите и заселването (обергрупенфюрер от СС Хилдебрандт), Главно управление на райхскомисаря по заздравяването на германската раса (обергрупенфюрер от СС Грайфелт) и Централно ведомство по въпросите на фолксдойче (обергрупенфюрер от СС Лоренц).

Първото от тези три главни управления е било създадено още в годините на идването на нацистите на власт; второто — в 1939 г., когато след заграбването на Полша Химлер започнал да провежда на практика политика на унищожаване преди всичко на славянските народи и в допълнение към тогавашните си чинове се обявил и за „имперски комисар по заздравяването на германската раса“; третото било създадено също в навечерието на войната. Разпределението на работата било следното: ведомството на „райхскомисаря по заздравяването на германската раса“ планирало изселването и преселването, „централното ведомство“ издирвало и набирано преселниците, а управлението за „расите и заселването“ проверявало расовата им чистота.

Още през май 1940 г. Химлер разработил документ, който бил доведен до знанието само на извънредно тесен кръг хора — няколко гаулайтера, началниците на главните управления и висшите чинове от СС. Такава била волята на Хитлер, който се запознал с тези доку-

менти, посети названието „Някои мисли за отношението към инородците на Изток“. Това било програма за унищожаване на славянството въобще и по-специално на полския народ. Химлер предлагал следното отношение към „негерманското население на Изток“: „Подходящата от расова гледна точка“ част да се германизира, а останалите — или да се унищожат, или да се превърнат в роби, които да могат да броят до 50, да пишат името си и да се подчиняват на германците. В освободените земи се предлагало да се създадат германски военни селища.¹⁰

— Не можете да разберете колко съм щастлив! — веднаж възкликнал Химлер, връщайки се от поредната си среща с Хитлер, на която бил докладвал своя план. — Фюрерът — продължил той в разговор със своя лекар Керстен — не само ме изслуша, но и одобри онова, което му докладвах. Това е най-щастливият ден в моя живот...¹¹

„Най-щастливият ден“ на Химлер станал най-страшният ден за полския народ, тъй като отбелязал началото на безмилостното осъществяване на програмата за изстребване, екзекуции и разправи. „От днес нататък Изтокът принадлежи на СС“ — така заявил един от „дейците“ на Главното управление по въпросите на расите и заселването.¹² И действително от този момент есесовските главатарии започнали да се смятат за пълновластни господари на заграбените територии — не само на Полша. Размахът бил по-голям. И така започнал да се ражда „Генералният план Ост“.

Сега ние разполагаме с хронологията на генезиса на този документ.

Общата идея се е зародила в 1940 година.

Първата задача е била възложена от Химлер на оберфюрера от СС професор Конрад Майер на 24 юни 1941 г., т. е. веднага след нападението срещу СССР. Първият предварителен вариант на плана е бил представен на 15 юли 1941 г. и е получил принципно одобрение.

Вторият (основен) вариант е бил представен на Химлер от същия този Майер на 28 май 1942 година.

¹⁰ Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1957, Heft 4.

¹¹ Kersten, F. Totenkopf und Treue, S. 156.

¹² Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1958, Heft, 3, S. 284.

Одобрението от страна на Химлер е последвало доста бързо — на 12 юни. Направени били обаче допълнителни бележки, като по-специално били разширени териториалните мащаби на плана.

Новият, трети, вариант е бил готов в края на 1942 г., след което настъпила пауза „по независещи от авторите причини“. Както вече отбелязахме, дори през лятото на 1943 г. Химлер „още помнел за тези неща“, а Майер верноподанически очаквал решението. И едва в 1944 г. канцеларията на Химлер изпратила всички документи в сейф № 14, макар че референтите още продължавали своята работа...

Как е изглеждал основният вариант (той е носел датата „май 1942 г.“ и е бил изпратен на Химлер в началото на юни)? Ако разгърнем първата страница на плана, ще видим, че в нея е изложено съдържанието на разделите — както се полага на всеки солиден документ. Ето го:

„СЪДЪРЖАНИЕ

	<i>стр.</i>
<i>Част А.</i> Изисквания, предявявани към бъдещата система на заселване	
1. Селски селища	1
2. Градски селища	13
3. Създаване на колонизационни „марки“ ¹³	17
<i>Част Б.</i> Преглед на стойността на развитието на вече включените в Райха източни територии и методи за финансиране	
1. Стойност на строителството. Бюджетна таблица за стойността	25
2. Разяснения към таблицата	29
II. <i>Финансиране:</i>	
1. Изложение на възможностите за финансиране	42
2. Таблица: разпределение на стойността на работите по ведомства	
3. Разяснения към таблицата	52
III. <i>Програма за строителство</i>	

¹³ В плана се използва средновековният термин „марки“, което означава погранични укрепени райони.

1. Таблица: срокове за използване на работната сила на строителните обекти.
  2. Таблица: график за постъпване на необходимите парични средства.
  3. Разяснения към таблиците 61
- Приложение:* Норми за числеността на германизирането на вече включените в Райха източни области 69
- Част В. Разграничаване на колонизираните райони от останалите окупирани източни области и основни принципи на тяхното развитие*
- I. Карта: райони на заселването и опорни точки на Изток
  - II. Таблица: необходимост от заселници и стойност на строителството в районите на колонизацията и опорни точки в източните области (без полицията и вермахта)
  - III. Разяснения към 1 и 2 точки 71.¹⁴

Такова е съдържанието, което може да озадачи някои читатели. На пръв поглед това е напълно солидно съчинение, което третира въпросите на преселническата политика. Таблицы, графики, изчисления — какво лошо има в това? Няма никакви указания нито за разправи, нито за концлагери, нито за унищожаване на населението.

Но може би такива указания ще се намерят в текста? Какво пък — да разгърнем първите страници, които започват с раздела „Общи ръководни идеи“. Той гласи:

„Със силата на германското оръжие източните територии, които са били предмет на спорове в продължение на векове, са окончателно завоювани за Райха. Отсега нататък Райхът смята за своя най-благородна задача превръщането в най-кратък срок на тези области в пълноценни имперски области (гау). Главната предпоставка за това е заселването на селските райони и създаването на здраво селячество. За системата на германското заселване трябва да бъдат приети долупосочените принципи:

а) За осъществяването на подобна огромна колонизаторска задача трябва да се разграничат заселваните

¹⁴ NAUS, T—48, Roll 73.

райони, като се изхожда от етнографски съображения.

б) Както показва натрупаният опит, успехът на заселването в решаваща степен зависи от създаването на единна система на управление във всички колонизирани области.

На онези източни територии, които вече са включени в Райха, ръководството и контролът върху провеждането на колонизацията трябва да бъдат предадени на райхс-комисаря по заздравяването на германската раса.

Останалите заселвани области трябва да бъдат отделени от предишното държавноправно и териториално подчинение и по време на колонизацията да бъдат подчинени на райхсфюрера на СС в качеството им на „марки“ на Райха . . . За колонизационните опорни точки, съединяващи отделните марки, се прилагат принципите на предишния абзац, установени за включените (в Райха) области . . .“

И така нататък, и тем подобни . . . Чиста администрация, аграрна политика?

ИЗВРАТЕНОСТ НА КВАДРАТ

Не искам дълго да измъчвам читателя с бюрократичните формулировки на професор Конрад Майер, макар че впоследствие пак ще ни се наложи да се върнем към тях. Но още от самото начало е уместно да се премахнат всички съмнения, за които говорих, тъй като по този начин ще засегнем някои според мен много важни страни както на хитлеристката, така и на цялата империалистическа демагогия.

Всеки, който се запознае подробно с нацистката документация, не може да не забележи, че в нея се използва специален жаргон. Така например много рядко ще срещнете термина „унищожение“. Затова пък на всяка крачка става дума за „особено отношение“. Няма да прочетете израза „да се разстрелят всички“ — затова пък ще се натъкнете на научния термин „да се умиротворят“. Дори съществуват редица специални директиви, в които на органите на вермахта и на СС се забранява да употребяват „открит текст“ за обозначаване на наказателните акции.

Но тук не става дума само за секретност. „Евфемиз-

мите“ на хитлеристкия жаргон са се зародили и на друга основа. За нацизма процедурата за унищожаване на човека е станала такава норма, че тя се е разглеждала като нещо, което се разбира от само себе си, като обикновено явление. Същият този „обикновен фашизъм“, който е прикован на позорния стълб в знаменития филм на Михаил Ром, се е занимавал с ликвидирането на своите врагове, сякаш това е било в реда на нещата. Поради това дори не е било необходимо да се говори за самата процедура — тя вече е била ясна. Такова е било чудовищното извращение на нормалния здрав смисъл, на самия човешки език: та нали езикът ни е даден за общуване, за съвместен начин на живот, за постигане на смисъла на живота. А нацизмът е обърнал смисъла на човешкия език с главата надолу.

Затова пък толкова по-често в нацистката документация могат да се срещнат примери на пълно извращение на нормалното мислене, на небивало издевателство над здравия смисъл. Така например, когато специалисти от отдела „Т-4“ на райхсканцлерството, начело с Виктор Брак, и от есесовския отдел „П-Д“, командуван от оберщурмбанфюрера Рауф, предложили да се използват отработените газове на камионите за унищожаване на хора, те съвсем не са се хвалели, че са изобретили най-добрия начин за унищожаването на невинните жертви. Не, оказва се, че те само са се погрижили за тях: първо, при качването на камиона човек дори не подозира, че отива на гибел. Второ, от затворената ка-росерия не се чуват виковете и околното население няма да бъде обезпокоено. А обердинстлайтерът Брак добавя, че чувствителните есесовци ще бъдат освободени от неприятното задължение да гледат как загиват хора...

Приблизително така обясняваха своите нововъведения и есесовските палачи, които съоръжиха в Освиенцим камерите на смъртта, оборудвани като стаи с душеве. Само че от душевете не течеше вода, а нахлуваше газът „Циклон“. Комендантът на Освиенцим Рудолф Хьос дори се хвалеше: „В Треблинка жертвите винаги знаеха, че ще умрат, а при нас жертвите мислеха, че ги подлагат на санитарна обработка.“

И изобщо как са се погрижили нацистите да не би, не дай боже, да ги сметнат за врагове на човешкия

род! Агресия против Съветския съюз, нарушаване на всички пактове и споразумения? Не, „превантивна война“ срещу злите болшевики, които се готвят да заграбят цяла Европа. Изстребване на милиони мирни жители? Не, само „преселването“ им на по-удобно местожителство. Избиване в душегубки? Не, само „специална обзработка“.

Нещата са стигнали дотам, че не друг, а самият фюрер не го е било срам да влиза в ролята на... защитник на „гражданските права“ на населението на СССР. Невероятно, но факт: на 11 април 1942 г. той си позволил да забележи пред своята свита, че „висш принцип за поробените от нас народи на Изток трябва да бъде задоволяването на стремежа им към индивидуална свобода“¹⁵. За това изказване смело може да се твърди, че то изпреварва неотдавнашната шумно разгласена кампания на Запад за спазването на „гражданските права“ в социалистическите страни. Господата от различните „комитети“ и пропагандни учреждения от типа на „Свободна Европа“ могат да гравират думите на Хитлер върху мраморни плочки на вратите на своите канцеларии. А Хитлер сам даде коментарите към тези думи.

Именно за тази „извратеност на квадрат“ е характерна и съдбата на науката в системата на нацистката държава. Както в древните приказки злият магьосник може с едно докосване на своя жезъл да превърне разцъфналото дърво в сух ствол, така и нацизмът, като постави науката в своя служба, я превърна в собствената ѝ противоположност. Такава е съдбата на науката при всеки режим, основан върху експлоатацията на човек от човека. Както писа в 1856 г. Карл Маркс, „победите на техниката сякаш са купени с цената на морална деградация“¹⁶.

В условията на нацизма тази деградация е била доведена до абсурд. Есесовците са навличали професорски мантии и са обличали своите противоестествени планове в подобни професорско-псевдонаучни форми. Така от 1 април 1934 г. г-н професор Конрад Майер, роден на 25 май 1901 г., станал щатен професор в селскостопан-

¹⁵ Hitlers Tischgespräche, S. 214.

¹⁶ Маркс, К. и Ф. Енгелс. Съч. Т. 12, с. 64.

ско-ветеринарния факултет на университета „Фридрих Вилхелм“ в Берлин и бил директор на Института по полевъдство и селскостопанска политика при този факултет. Както сам е писал в своя анкетен лист, неговите функции не са се ограничавали до това:

„... Изпълнение на други задачи:

референт на райхсминистерството по продоволствието,
ръководител на научноизследователска служба
ръководител на Имперското обединение за пространствени изследвания

Данни за други държавни и научни длъжности:

вицепрезидент на Германското научноизследователско дружество

втори председател на Научноизследователското дружество по националната икономика

Специалност: полевъдство, селскостопанска политика.“

Той е изпълнявал всички тези работи с похвално усърдие.

Само като се изхожда от тези „особености“ на нацистката методология и терминология, може да се пристъпи към тълкуването на много документи, включително на „Генералния план Ост“. В него особено ярко е изразено своеобразното „триединство“ от хитлеристки тип: най-напред *циничен, откровен замисъл*, след това *наукообразен план*, обмислен до най-малките подробности, и най-сетне — *претворяване на замисъла на практика с огън и меч*.

„ТРИЕДИНСТВОТО“ В ДЕЙСТВИЕ

Да започнем със замисъла.

Знаем, че той се е родил още в 1940 година. Но най-откровено и подробно го е изложил Хайнрих Химлер в една своя реч пред висшите чиновци на СС и полицията в главната си полева квартира „Хегевалд“ край Житомир. Тази реч е била произнесена на 16 септември 1942 г., т. е. още преди поражението при Сталинград, приблизително в онези дни, когато Хитлер оповести, че „ние сме там (т. е. в Сталинград — Л. Б.) и няма да си отидем оттат“. При тези условия Химлер решил подробно да обясни на своите подчинени какво трябва да се на-

прави с окупираните страни в Източна Европа — с населението на Чехословакия, Полша, и, на първо място, с населението на СССР.

Ето основните моменти от неговата реч:

„... Трябва да гледате на местното население само с онези очи, с които е длъжен да гледа кадровият есе-совец, който носи в кръвта си идеите на СС. Все едно е дали става дума за жени или девойки, за деца на улиците, за работници, заети в строителството на пътища, или за партизани. Вие ще видите, че в селата всяка втора или трета жена, която ви среща на пътя, очаква дете. Трябва да разберем, че ние водим най-тежката от всички войни, които са били водени когато и да било. Но засега ние сме се срещнали само с авангарда на този общоазиатски континент. Пред нас има приблизително 200 милиона руси, чийто брой ежегодно се увеличава с около два милиона души, и този прираст ще продължава.

Нужно е съзнанието, че никога не трябва да се губи линията, и ние сме длъжни винаги да знаем към какво се стремим. Само тогава ще можем да изпълняваме истинския си дълг. Би било много хубаво, ако всички разбираха какво означава фактът, че ние, 83 милиона германци, нашите съюзници и заедно с нас работещата за нас Европа трябва да се справим с 200 милиона руси... От това трябва да произтекат следните последици: сега ние завоюваме предни позиции в Азия. Ние трябва да съберем всичко, което има германска кръв в целия свят. Оттук и първият принцип, който сте длъжни да запомните веднаж завинаги: ако когато и да било срещнете на Изток човек с добра кръв, необходимо е или да го привлечете към нас, или да го унищожите. Не трябва да го оставяте на противната страна, защото там утре може да се появи ръководител от по-голям или по-малък калибър, който ще ни отнеме постиженията на собствената ни кръв, тъй като нас може да ни победи само човек от собствената ни кръв... Тъпите, дребни хорица, които нямат ръководител — те не са опасни! Поради това трябва винаги да помните едно: там, където срещнете добра кръв, трябва или да я спечелите за Германия, или да се погрижите тя да бъде унищожена!

Нашата задача е да съберем всичко, което принадлежи към добрата раса. Ние трябва да откарваме в Гер-

мания тези деца, да ги дадем в немски училища, а след това в интернати — по такъв начин, че тези юноши да станат съзнателни носители на германската кръв и съзнателни граждани на великия германски Райх. Никой не трябва да се страхува, че по такъв начин ще развалим кръвта на германския народ. Ще вземаме само онези деца, които са от добра раса.

... Трябва да се учим от англичаните не на теория, а на практика от начина, по който те се отнасяха с индусите. Длъжни сме изобщо да се обучаваме така, че един човек от германски произход да бъде в състояние без каквато и да било помощ да господствува над област със 100 хиляди души. От тези 100 хиляди работоспособни навярно ще бъдат около 50 хиляди. Те ще имат на свое разположение камъни, дърво, слама, зърнени храни, животни. Нека си изградят от това свой собствен рай, но господар трябва да бъде германецът. Разбира се, за това трябва да говорим колкото е възможно по-рядко...

... Вие можете да получите всичко необходимо, за да господствувате в тази област, за Германия и за германската раса. Но бъдете така добри да правите това както трябва.

... Сега минавам към въпроса, който заема решаващо място в моите разсъждения и, естествено, е свързан с въпроса за кръвта. Фолксдойче са първият обект в тези разсъждения. Моля ви да обръщате особено внимание на фолксдойче...

Договорих се с гаулайтера Кох и като райхскомисар по заздравяването на германската раса му дадох следното указание: да проведе германизацията в рамките на райхскомисариата по метода на съставянето на „народни списъци“¹⁷. С германизацията ще се занимават местните власти. Ние можем само да помагаме. Второ, дадох указание да се заселят 43 хиляди фолксдойче в генералния комисариат на Житомир и да се разпределят в трите области — Коростен, Хегевалд¹⁸ и Виница. Всяко село трябва да наброява 12—15 хиляди души... Преселването в района на Хегевалд трябва да се проз

¹⁷ Списъци на фолксдойче.

¹⁸ Химлер е наричал така района на своята главна квартира край Житомир (Украйна).

веде за 4—6 седмици. Тогава по шосето от Коростен до Винница през всеки 20 километра ще има германско село. Това е най-добрата охрана.

... В продължение на 20 години след края на войната ние, днешното поколение, ще си поставим следните задачи — и това на първо място се отнася до СС:

1. Като първа и най-важна задача на тази територия ние трябва да направим всичко възможно, за да обединим германските народи. Германците трябва да се обединят не само външно, но и вътрешно — за да може от сегашните 83 милиона да станат 120 милиона съзнателни германци...

2. Трябва да постигнем решителен успех в най-важната област, а именно в областта на предаването на кръвта...

Третият проблем е да се даде земя на хората! Неотдавна на едно съвещание на групенфюрерите аз заявих, че в срок от 20 години ние трябва да заселим сегашните източни германски провинции, като се започне от Източна Прусия и се свърши с Горна Силезия, както и всички генерал-губернаторства. Трябва да германизираме и да заселим Белорусия, Естония, Латвия, Литва, Ингерманландия¹⁹ и Крим. В останалите райони трябва да действваме така, както започнахме да действваме тук, а именно: по протежение на маршрутите от военно значение, по протежение на нашите шосета, железопътни линии и мрежи от летища трябва да възникнат неголеми градове с по 15—20 хиляди жители. Всеки град трябва да има гарнизон за охрана. Около него в радиус от 10 километра ще бъдат създадени германски села. Ние ще проточим тази огърлица от селища чак до Дон и до Волга и, надявам се, дори до Урал. С всяка изминала година с новите поколения те все повече и повече ще се попълват с младо поколение германска кръв. Ние, като есесовци, с нашите идеали, с нашия живот и възпитание, както и с участието ни в боевете трябва да постигнем създаването на германски Изток, простиращ се до Урал. Това ще бъде оранжерия за германска кръв. Тогава след 400—500 години в случай на евентуален конфликт между континентите ние ще има-

---

¹⁹ Германизирано название на Ленинград и прилежащите към него територии на Ленинградска и Псковска област.

ме на наше разположение не 120 милиона, а 500—600 милиона германци.²⁰

Бълнувания на маниак? Бръшолевене на побъркан? Не, такъв е бил замисълът, след който е дошла и втората част от „триединството“ — педантично разработеният план, с който се е заел професор Конрад Майер.

Не искам да карам читателя да чете целия план. Ето обаче най-важните му елементи. Част „А“ започва с раздела „Изисквания, предявявани към бъдещия режим на селищата“.

„Селски селища. Операциите за създаването на селища в завзетите източни области ще се провеждат под ръководството и наблюдението на райхскомисаря по заздравяването на германската раса. Районите на селищата, които ще бъдат завзети по-късно, ще бъдат обособени в отделни области и по време на изпълнението на програмата ще се подчиняват единствено на райхсфюрера на СС в качеството му на райхскомисар по заздравяването на расата. Цялата земя и всички полезни изкопаеми ще принадлежат на Райха, чийто представител ще бъде райхсфюрерът на СС. Под негово ръководство ще бъдат създадени ленни селски домакинства. Основната част от средствата, необходими за създаването на селищните системи, ще бъде получена от ценностите, открити в районите на заселването. Предвиждат се три вида ленни селски домакинства:

- 1) аренда по време;
- 2) наследство;
- 3) собственост, уреждана със специално право.

За оценка на формата на наследяване, на възможностите за финансово наточване, на формите на продажба и наследяване ще се създадат специални съдилища.

II. *Градски селища.* В градовете, както и в селските местности монополът на собствеността върху земята ще принадлежи на Райха. Като се има предвид, че е желателно максималното привързване към земята (строеж на собствени жилища), в градовете е необходимо да се предвиди по-голяма гъвкавост при тълкуването на правото на собственост. Програмата за обществено жилищно строителство трябва да държи сметка за нуждите на източните райони.

²⁰ Opitz, R., op. cit., S. 921—929.

III. *Създаване на селищни райони.* В онези източни области, които вече са включени в състава на Райха, селищата представляват част от общата администрация и се подчиняват на законите, които действуват на територията на Райха. Що се отнася до онези райони, които ще бъдат завзети впоследствие, тяхното управление трябва да вземе под внимание нуждите и исканията, произтичащи от интересите на заздравяването на германската раса. На тази основа посочените райони трябва да се превърнат в специални административни единици. През периода на развитието на селищната система тези административни единици трябва да се отделят от сегашното държавноправно и териториално цяло и да се подчинят на властта на райхсфюрера на СС в качеството му на райхскомисар по заздравяването на германската раса. Правните административни и изпълнителни норми трябва да вземат под внимание компетенцията от подобен характер. Начело на всеки район стои неговият началник.“

Съществен е разделът под названието „Създаване на селищни марки“.

„... При усвояването на източните територии досега вървахме по такъв път, че за сравнително кратко време военната администрация се заменяше с гражданска. Възприемаше се или методът на включване в Райха и в обикновените гау, или методът на създаване на специална администрация (Белосток). И в двата случая апаратът за вътрешно управление или за специална администрация се създаваше на същите основи, както и в останалите части на Райха.

... На предния фронт на борбата на германската раса против русачеството и азиатщината обаче съществуват определени области, за които се предвиждат специални общоимперски задачи. В тези области за жизненоважната задача за охрана на Райха трябва да се използват не само властта и организацията, но и цялото германско население, което живее в тях. Тук, в свършено чуждо обкръжение, германците трябва да бъдат настанени на земята и осигурени за продължително време. Като начало в такива области се предлага да се превърнат Готенгау²¹ и Ингерманландия. След това

²¹ Крим и Херсонска област.

се предлага да се прибави Мемелско-Наревската област (вж. част „С“, с. 71).

В тези области задачите на колонизацията и германизацията — успоредно с осигуряването на границите — са толкова важни, че общата администрация трябва да стане само част от апарата за колонизация. Всички други управленчески цели трябва да бъдат подчинени на задачата на колонизацията. Поради това, развивайки идеята, която вече се съдържа в „Генералния план Ост“, на Изток се предлага да се образуват селищни (колонизационни) марки.“

По-нататък се определя едноличната компетенция на райхсфюрера на СС, който „поема пред фюрера отговорността за германизацията“. Във всеки райхскоми-сариат германизацията трябва да се ръководи от съответния висш началник от СС. Началникът на марката носи отговорност пред райхсфюрера на СС; марката се дели на окръзи и населени места. Ръководството на марката не попада под компетенцията на обикновените съдилища.

За да се разбере смисълът на плана „Ост“, най-важен от част „Б“ е следният раздел:

„Необходимост от хора за германизиране на източните територии, включени в Райха.“

Германизацията се смята за завършена, когато, първо, земята и полезните изкопаеми са предадени в германско владение; второ, когато собствениците на самостоятелните предприятия, чиновниците, служещите, квалифицираните работници, включително техните семейства, са германци. Съгласно бележките, съдържащи се в плановете-схеми, селското население ще съставлява приблизително 2,9 милиона души, а градското — около 4,3 милиона души. За германизирането на селата за необходима се смята численост на населението от около 1,8 милиона германци, а на градовете — около 2,2 милиона германци.

Програмата за строителство се основава на преценката, според която германизацията на селата ще се осъществи в продължение на пет години, след като започне осъществяването на програмата, а германизацията на градовете — в продължение на 10 години. Броят

на необходимите за това германци от Райха ще зависи от степента, до която ще може да се германизира наличното население (съставянето на „народни списъци“) и да се доведе до германското равнище на производителност. Поради това засега не може точно да се определи допълнителната нужда от германци от Райха. Ориентирано те ще трябва да бъдат 1,5 милиона души...“

Тази част обаче се отнася само до сравнително малобройните „области, включени в Райха“²². Истинският размах на плана става очевиден от част „В“, която се отнася до останалите окупирани територии. От нея ще приведем следните извадки:

„... Задачата да се наситят огромните пространства на Изтока с германски живот изправя Райха пред настоящата необходимост да намери нови форми на колонизация, които ще приведат размерите на териториите в съответствие с наличния за тях брой германци.

В „Генералния план Ост“ от 15 юли 1941 г.²³ се предвижда обособяването на нови селищни райони в рамките на 30-годишен срок. По указание на райхсфюрера на СС планът изхожда от заселването на следните райони:

1. Ингерманландия (Петербургска област).

2. Готенгау (Крим и Херсонска област, бившата Таврия).

По-нататък се предлага:

3. Мемелско-Наревска област (районът на Белосток и Западна Литва).

Тази област заедно с включените в Райха източни територии принадлежи към предполието и в геополитически смисъл представлява кръстовище на двете направления на колонизацията. В резултат на връщането на фолксдойче вече се германизира Западна Литва.

Изглежда необходимо тези три района да бъдат превърнати в „колонизационни марки“, като върху тях бъдат разпрострени специалните правни разпоредби (вж. част „А“, параграф III), тъй като на тези марки се пада специалната имперска задача да бъдат преден фронт на германската раса.

За да може още по-тясно да се свържат тези марки

²² Познанска област, Силезия, Померания, районът на Лодз.

²³ Този вариант досега не е открит.

с Райха и да се осигурят комуникациите по протежение на главните железопътни линии и автостради, се предлага да се създадат 36 колонизационни опорни точки (от които 14 в генералгубернаторството). Тези колонизационни опорни точки ще се присъединят към сегашно съществуващите подходящи центрове и ще съвпадат с резиденциите на висшите началници на СС и на полицията. Те ще бъдат отдалечени на 100 км една от друга. Общата площ на всяка опорна точка ще възлиза на около 2000 кв. км, т. е. ще бъде равна на площта на 1—2 окръга в Райха. По ингерманландското направление разположението на опорните точки ще бъде предвидено в две линии, като се има предвид особеното значение на Прибалтика за германците.

1. Германизация

Марките и опорните точки трябва да бъдат германизираны за 25—30 години. За тази цел се предвиждат следните норми, необходими за германизирането на първите големи участъци на колонизацията:

Процент на германизацията

	Пет и л е т и е				
	първо	второ	трето	четвърто	пето
	<i>В марките</i>				
В селата	50	—	—	—	—
В малките градове	20	20	10	—	—
В големите и средните градове	20	20	10	—	—
	<i>В опорните точки</i>				
В селата	—	10	5	5	5
В малките градове	—	10	10	10	—
В големите и средните градове	10	5	5	5	—

Бъдещата численост на градското население в Ингерманландия се предвижда да бъде 200 000 души²⁴ (1939 — 3 200 000), в Готенгау градското население ще бъде намалено на 650 000 души (в 1939 — 790 000).

а) на село:

В основата на преценките за Готенгау (Крим и Хер-

²⁴ Това означава унищожаване на цялото население на Ленинград. Сякаш между другото!

сонска област) и за осемте опорни точки в Украйна са поставени добрите почвени условия. За 14-те точки в Прибалтика, Ингерманландия и Мемелско-Наревска област (Западна Литва и Белосток) и в генерал-губернаторството преценките се основават на средни почвени условия.

Относителният дял на полезната селскостопанска площ за 8-те точки в Украйна се приема за 75 на сто, за 14-те точки в генерал-губернаторството и Мемелско-Наревска област — за 60 на сто, за 14-те точки в Прибалтика — за 50 на сто, в Ингерманландия — за 30 на сто.

б) в градовете:

Процентът на германизацията в градовете се отнася до водещата прослойка на градския живот. В администрацията и важните сектори на икономическия живот ще работят германци. Останалото туземно население ще бъде разпределено по низшите социални слоеве.

... 2) Колонизационният баланс

а) Необходимост от заселници.

Като се изхожда от срока на колонизацията от 25—30 години, за марките и опорните точки ще бъдат необходими следният брой германци:

Градове	Села	Общо
1 666 225	1 679 578	3 345 803

б) Посрещане на нуждите:

Посрещането на нуждите от германци за колонизацията в марките и опорните точки се осигурява върху основата на принципите на „Генералния план, Ост“. В близките 25 години за колонизирането на Изтока ще има на разположение следния брой немци и германци:

1) заселници от старата територия на Райха	3 990 000
2) заселници, живеещи в лагери:	
20 000 × 5 души във всяко семейство	100 000
3) останки от немците в Трансистрия. в Югоизточна Европа, излишък от населението в Банат, Бачка и Седмоградско	500 000
4) фолксдойче от отвъд океана	100 000
5) германски заселници от Северна и Западна Европа	150 000
	<hr/> 4 840 000

Забележка:

Броят на колонистите от старите територии на Рай-
ха се образуват от:

Селско население:

а) 110 000 души, готови да се оженят и да се преселят	220 000
б) 220 000 селски семейства, които могат да отпътуват след преразпределяне на поземлените участъци в свръхнаселените райони:	
220 000 × 3,5 членове на семейството	770 000
в) 20 000 души ежегоден прираст	
20 000 × 25 × 2	1 000 000
Градско население:	
Оценъчно 2%	2 000 000
	<hr/>
	3 990 000

Тук трябва да се прибавят задграничните немци, чийто брой засега е трудно да се определи; освен това трябва да се има предвид, че в резултат на подбора и възпитанието могат да бъдат получени кадри от негерманското население, а именно:

От прибалтийските народи:

от естонците	— до 50%	
„ латвийците	— до 50%	
„ литовците	— до 15%	650—750 000
„ гуралите ²⁵	—	80 000

Всичко около 750 000

По този начин общият брой на колонистите ще достигне 5,65 милиона души.

В посочения баланс не са включени следните резерви:

1) междуградската миграция по време на промишлената и административна предислокация;

2) освобождаването на сили от административната и икономическата сфера в хода на опростяването и рационализацията на апарата;

²⁵ Планински жители в южната част на Полша, при Карпатите. — Бел. прев.

3) прирастъ на броя на преселниците на село в резултат на дейността на Селската служба“.

Горепосочената обща цифра съвпада с нуждите на марките и на опорните точки, както и на областите, включени в Райха.

Нужди на марките и точките	3 345 000
Области, включени в Райха	1 500 000
	<hr/>
	4 845 000

3. Отношения с околните народи

Поради това, че е невъзможно да се откажем от услугите на населението, което понастоящем живее в тези области, новият ред, създаван на източните територии, трябва да има за цел умиротворяването на тамошното население. Умиротворяването ще бъде постигнато с това, че необходимите на германските колонисти поземлени участъци ще им бъдат предоставени не в резултат на евакуация, а в хода на преселването на предишното население на земите на други колхози и совхози с едно временно предаване на правото на земевладение. Това преселване трябва да бъде съчетано с разумен подбор въз основа на принципа на производителността и да се провежда успоредно със социалния подем на положителните сили сред инородните националности...

4. Стойност

Стойността за включените в Райха области ще възлиза на 500 000 райхсмарки на кв. км при гъстота на населението 80 души, което представлява 6250 марки за всеки колонист. Оттук следва общата сума на разходите за марките и опорните точки в продължение на 25 години в размер на 20 909,6 млн. райхсмарки...

5. Перспективи

Програмата за колонизация, която предвижда германизирането и колонизирането на областите, вече включени в Райха, на марките и опорните точки е задача за следвоенното поколение. Окончателното запълване на описаните от нас и засега ограничени райони зависи от постоянството на колонизаторската воля, от упорството на колонизационната сила на германската раса. На първо място мащабът на нашата колонизаторска сила ще определи дали бъдещите поколения ще успеят за пръв път в историята да обединят северното и

южното направление на движението на германските племена в един централен район и по този начин окончателно да защитят европейската култура.

Обобщен резултат:

1. Изискванията, предявявани към бъдещия облик на селищата, се разпростират върху изясняването на компетенцията и въпросите на поземленото право, както и върху принципите за осъществяването на програмата за териториите, вече включени или подлежащи на включване в Райха.

Отговорното ръководство трябва да бъде в ръцете на райхсфюрера на СС в качеството му на райхскомисар по заздравяването на германската раса. Следователно той трябва да има правото да се разпорежда със земята и да осъществява политическото ръководство на колонизираните територии. Под негово ръководство и с помощта на държавата се създават *ленни селски стопанства и точки*, предоставяни на собствениците за определено време. Впоследствие ленното право ще стане наследствено и ленно право от особен характер.

В *градовете* целта е в новите области свободата на придвижване на градското население да се съчетае с установено местожителство. Това се постига чрез строежа на собствени жилища, чрез извършване на жилищно строителство на по-ниски цени и чрез система от финансови облекчения, зависещи от срока на постоянното местожителство.

Нуждите на колонизацията ще се задоволяват чрез строга система на управление, която ще се създава по време на заселването на марките.

Стойността на програмата във *включените (в Райха) области* ще възлиза ориентировъчно на 45,7 млрд. райхсмарки. Нейното финансиране трябва да се разпредели между максимален брой източници (държавния бюджет, собствеността на държавните железопътни линии, общините, икономическите организации, частния пазар на капитали и новосъздаваното имущество на РКФД²⁶).

Планира се програма, състояща се от 5 петилетки.

²⁶ Ведомството на райхскомисаря по заздравяването на германската раса.

Първата петилетка ще се занимава главно с колонизирането на селата, а втората — на градовете. В рамките на две петилетки за строителството ще бъдат необходими към 300 000 души, а общо — към 450 000 души...

При разграничаването на колонизираните територии се обособяват:

- 1) Ингерманландия
- 2) Готенгау
- 3) Мемелско-Наревската област и
- 4) 36 опорни колонизационни точки.

За германизирането на селата и градовете в тези области е съставен график. Той предвижда необходимостта от 3,5 милиона германци, сравнени с общата цифра 5,5 милиона заселници, с помощта на които може също да бъде осигурено и заселването на включените (в Райха) области (необходимост от 1,5 милиона души).“

С това „Генералният план Ост“, който съдържа 84 страници машинописен текст (за удобство на Химлер той е бил напечатан на страници с необичайно широко поле), завършва.

КАК СЕ Е РАЗШИФРОВАЛО ВСИЧКО ТОВА

Нека сега минем към третата част на „триединството“ — практическата част. Тази работа е извършил вместо нас един много трудолюбив човек на име д-р Ерхард Ветцел, сътрудник на министерството на Розенберг по въпросите на окупираните източни територии. Когато му изпратили за „отзив“ проекта на Майер, той като практичен човек започнал да прави изчисления:

„... „Генералният план Ост“ предвижда след края на войната броят на преселниците за незабавното колонизиране на източните територии да възлиза на... 4550 хиляди души... Ако се вземе под внимание благоприятното увеличаване на населението в резултат на повишаването на раждаемостта, както и до известна степен приливът на преселници от други страни, населени с германски народи, може да се разчита на 8 милиона германци за колонизирането на тези територии за период от около 30 години. С това обаче няма да се достигне предвидената в плана цифра 10 милиона германци. Съгласно плана на посочените 8 милиона гер-

манци се падат 45 милиона жители от негермански произход, 31 милиона от които трябва да бъдат изселени от тези територии.“²⁷

Не трябва да се заблуждаваме: глаголят „да бъдат изселени“ означава нещо съвсем друго, а именно „да бъдат унищожени“. Но ето че цифрата 31 милиона далеч не е последната. Във ведомството на Розенберг уточняват:

„Броят на хората, които съгласно плана подлежат на изселване, трябва в действителност да бъде много по-голям, отколкото е предвидено. Само като се вземе под внимание, че приблизително 5—6 милиона евреи, които живеят на тези територии, ще бъдат ликвидирани още преди провеждането на изселването, можем да се съгласим с посочената в плана цифра 45 милиона местни жители от негермански произход. От плана обаче става ясно, че в посочените 45 милиона души са включени и евреите. Следователно планът изхожда от явно невярното пресмятане на числеността на населението. Оттук се налага изводът, че броят на хората, които трябва или да останат на посочените територии, или да бъдат изселени, е значително по-голям, отколкото е предвидено в плана. В съответствие с това при изпълнението на плана ще възникнат още по-големи трудности. Ако се вземе под внимание обстоятелството, че на разглежданите територии ще останат 14 милиона местни жители, както предвижда планът, ще бъде необходимо да се изселят 46—51 милиона души.“²⁸

Имаме всички основания да предполагаме, че „практикът“ Ветцел е бил по-близо до есесовската истина, отколкото „теоретикът“ Майер. Ветцел вече е имал достатъчен опит: именно той заедно с шурмбанфюрера Рауф и обердинстлайтера Брак е изобретил душегубките!

Освен това трябва да се има предвид, че Ветцел е притежавал някакви допълнителни материали към плана на Майер, тъй като в своята „експертиза“ той споменава някои цифри, които не се съдържат във варианта от юни 1942 година. Така например той привежда следните предварителни проекти за изселването на коренното население:

²⁷ Нюрнбергски документ NO—2325.

²⁸ Пак там.

Процент на изселването

Полша	80—85	на сто
Западна Украйна	65	на сто
Белорусия	75	на сто

Това означава, че веднага след като Майер е представил своя проект на Химлер, териториалните рамки на германизацията са били разширени, по-специално върху Белорусия. Освен това в таблиците, приложени към меморандума на Майер, към тези райони в качеството им на опорни точки са прибавени украинските градове Николаев, Шепетовка, Бердичев, Белая Церков, Кривой Рог и Пятихатка.

Най-важният документ от тази „поредача“ също беше неизвестен досега. Това е писмото на Химлер от 12 януари 1943 г. под № 47/20/43. То е отговор на въпроса, който Майер е задал на райхсфюрера на СС, когато му е представил поредния вариант на плана „Ост“ (сега той започнал да се нарича „генерален план за заселване“). Ето какво пише Химлер:

„Драги Майер!

При първото ми запознаване с генералния план за заселване бих искал да отговоря на въпроса, който Ви се готвехте да ми поставите по време на последното Ви посещение при мен.

В района на заселването на Изтока следва да се включат: Литва, Латвия, Естония, Белорусия и Ингерманландия, както и целият Крим и Таврия.

Това е първата ми бележка, съгласно която можете по съответен начин да преработите плана.

Хайл Хитлер!
Химлер

Р. С. Споменатите области трябва да бъдат тотално германизирани, т. е. тотално заселени.

Копия се изпращат за сведение:

2-ро — на обергрупенфюрера от СС Волф

3-то — на началника на полицията за охрана и на

СД

4-то — на групенфюрера от СС Бергер.“²⁹

²⁹ Представител на СС при министерството на Розенберг. Цит. по: IFZ, MA 301.

Това е извънредно важен документ. Той ни дава кратък, но изразителен коментар по „Генералния план Ост“ и по всички „аграрно-политически“ разсъждения на Майер: всички попадащи под властта на СС райони е трябвало да бъдат *тотално* заселени, т. е. цялото коренно население е подлежало на изселване. Ще направим кратка равностетка: в 1939 г. населението на посочените „обекти“ е възлизало на:

Литва	— 2,88 млн. души
Латвия	— 1,88 „ „
Естония	— 1,05 „ „
Белорусия	— 8,46 „ „
Ингерманландия	— 6,24 „ „
Крим и Таврия	— 2,00 „ „
	<hr/>
	22,51 милиона души

Следователно 22—23 милиона души. Ако към тях се прибавят „минимум“ 20 милиона поляци, ще се приближим към цифрите на Ветцел. И така, от 40 до 50 милиона — само в пределите на онези територии, които към края на 1942 г. вече са били попаднали под ярема на окупацията. Ако сметките на Майер—Ветцел (65—85 процента на „изселване“) се разпрострат и върху онези територии, на които са били хвърлили око Хитлер и Химлер („заселване включително до Урал“), ще се получи цифра от около 120—140 милиона души. С други думи, ако искаме поне малко да се доближим до истината, ще трябва да констатираме, че *„Генералният план Ост“ е предвиждал физическото унищожаване не на 31, а на 120—140 милиона души на територията на Полша и Съветския съюз и заселването на тази територия с 8—9 милиона германци.*

Такива са били „проектите“ на канибалите в есесовски мундири и професорски мантии.

ПЛАНЪТ В ДЕЙСТВИЕ

Но не само проекти! Най-далеч са отишли есесовските мерки за германизиране и колонизиране на Полша — на територията на така нареченото „генерал-губернаторство“.

От самия момент на създаването на „генерал-губернаторството“ неговите окупационни власти не са забравяли за „далечната цел“ на нацизма — ликвидирането на поляците като нация. По този въпрос изразително е говорил генерал-губернаторът Ханс Франк на едно съвещание в Краков на 30 май 1940 г.:

„Територията на генерал-губернаторството ще остане под германска власт, при това не под формата на протекторат или нещо подобно, а под ясната форма на територия, намираща се под германско господство, на която е осигурено абсолютното господство на германската раса над низшите слоеве полски трудещи се. Тук след завършването на германизацията и връщането в Райха на германците от Вартегау, Западна Пруссия, Югоизточна Пруссия и Горна Силезия ще бъде осъществена дългосрочна германизация. Открито говоря за германизация, защото точно същият проблем стоеше преди 100 години пред нашите прадеди, на които противостоеше същият този чуждоземен славянски народ. За всичко това разговарях с фюрера и стигнахме до единодушното мнение, че тази територия трябва да бъде върната на германската раса. Безразлично ни е за какъв период ще стане това — за 50 или сто години... Но ако пред лицето на всички трудности все пак се стремим да постигнем целта — пълно господство над полския народ, ние трябва да използваме времето. Всичко, което открихме като ръководна прослойка в Полша, трябва да бъде унищожено.“³⁰

Такива са били „директивите“ на Ханс Франк. Практиката е изглеждала, както следва: веднага след окупацията на Полша е започнало изселването на „инородците“ от така наречените „области, включени в Райха“ — Силезия, Померания, Познан, Лодз. От 1939 до юни 1941 г. броят на изселените е възлизал на повече от един милион души (една трета от тях са били евреи). На този етап обаче още не се е извършвало масово унищожаване на хора: то е започнало след нападението срещу СССР. В 1941 г. под ръководството на Франк е бил съставен „20-годишен план“ за преобразяване на цялата демографска и икономическа структура на териториите, влизащи в състава на „генерал-губернаторство-

³⁰ Das Tagebuch des General-Gouverneur Hans Frank. Stuttgart, 1972, S. 209 ff.

то“. Както и в плана на Майер, в основата му е било предаването на владението на земите в германски ръце и заселването на Полша с германски колонисти; съставянето на конкретния план за колонизацията е било възложено от Химлер на висшия началник на СС и на полицията в Люблинска област обергрупенфюрера от СС Одило Глобочник. Както знаем, „висшите началници“ са били същевременно и местни представители на РКФД.

Люблинска област е била превърната в своеобразен „образец“ на политиката на колонизация. На първо място цялото еврейско население на практика е било унищожено (от общо 250 хиляди души до края на 1942 г. неговата численост е била сведена до 20 000 души); след това дошъл ред на поляците. По решение на Химлер за пръв път обект на колонизацията бил избран окръгът Замошч (директива на РКФД № 17/С).

Идеята да се превърне Замошч в експериментален обект за колонизацията била на самия Глобочник, който намерил в този район останки от древногермански селища. Това било достатъчно Химлер да изпадне във възторг от замисъла. В разговорите си със своя лекар Керстен той казал: „Вижте каква прекрасна идея! Това е най-голямата колонизаторска операция, която някога е виждал светът!“³¹ Той му обяснил целия замисъл за „военните селища“. Глобочник предлагал да се започне със Замошч, Томашува и Грубещува — градове, които се намират на юг от Люблинщина. След това, по негова идея, на германизация подлежал огромният четириъгълник, ограничен от Люблин, Житомир, Виница и Лвов. Американският изследовател Р. Л. Кол смята, че „ако германците бяха победили Русия, в този четириъгълник, където се кръстосваха две административни области и минаваше границата между украинци и поляци, щеше да възникне есесовска държава“.

Глобочник пристъпил към изпълнението на своя замисъл. Тук от ноември 1942 до март 1943 г. жителите на 293 села на брой повече от 100 000 души били прогонени от своите земи. Населението на района на Замошч имало тежка съдба: на родителите отнемали децата, около 1/5 от изселените се предвиждало да бъдат из-

³¹ Kersten, F., op. cit., S. 157.

пратени в „лагери на смъртта“. При провеждането на акцията били разстреляни около 17 000 души. Но смелият рейд на съветския партизанин С. А. Ковпак срещу Люблин провали по-нататъшното осъществяване на плана.

За заселване са били предвидени 1000 германски семейства от Бесарабия, 1000 от Босна, 200 от Сърбия, 2000 от Ленинград, 4000 от Прибалтика, 500 от Волиния, 200 от Холандия, Дания и Белгия — общо 10 000 семейства с обща численост към 50—60 хиляди души.³² На практика към 1943 г. са били заселени около 4000 души; едва на 2 февруари 1943 г. било наредено „да не продължава по-нататъшното осъществяване на преселването“.

Видният полски изследовател И. Мадайчик привежда следните обобщени данни за изселването на коренното население от различните райони на генерал-губернаторството:

1939 г.	. 140 000 души
1940 г.	. 190 000 „
1941 г.	. 290 000 „
1942 г.	. 265 000 „
1943 г.	. 160 000 „
1944 г.	. 595 000 „

Но още „акцията в Замощч“ показала, че действителността съвсем не изглежда такава, каквато са я планирали Майер, Глобочник и тем подобни. Първо, германските окупационни власти били изправени пред неразрешими противоречия: от една страна, те се стремели да германизират местното население. Но местното население съвсем не се държало така, както се очаквало. „Акцията“ предизвикала такъв протест (включително за силване на партизанската борба), че Франк, от когото искали все нови и нови доставки на продоволствие за Райха, бил принуден да забави темпа на колонизацията. Дългосрочните планове станали пречка за осъществяването на краткосрочните планове.

Нещо повече, първите стъпки при изпълнението на

³² „Das Diensttagebuch“ ... S. 540, 609, 620.

„Генералния план Ост“ показали колко фалшива е цялата теория за „жизненото пространство“. Станало ясно, че Германия не само нямала излишък от население, а, напротив, изпитвала нужда от работна сила. Не случайно започнало масово насилствено откарване на населението на Полша, Украйна и Белорусия в Райха. Макар и Майер да смятал, че на негово разпореждане ще има повече от 2 милиона преселници, станало ясно, че са само няколкостотин хиляди. Така до 1941 г. в Полша били преселени около 200 000 германци (но не от Райха, а измежду немците, избягали в Райха през предишните години). Франк им раздал 47 000 селски домакинства с обща площ 9,2 милиона хектара; занаятчиите получили 20 000 предприятия. А когато Химлер пристъпил към завършването на „германизацията“ на онези области, за които Майер говорел в първата част на плана „Ост“, например за Вартегау, се наложило да взимат „фолксдойче“ (полски граждани от германски произход) от генерал-губернаторството, което пък от своя страна проваляло плановете за германизиране на Полша. На свой ред Франк категорично възразявал против това СС да вербуват преселници за Украйна измежду фолксдойче от генерал-губернаторството.

Същата картина се наблюдавала и в „райхскомисариатите“: още от първия ден райхкомисарят на „Остланд“ Хайнрих Лозе пристъпил към изпълнението на „Генералния план Ост“ на територията на Прибалтика. Първа подлежала на германизиране Естония, чието население се смятало за най-чисто в расово отношение (след това, по мнението на Хайнрих, трябвало да дойдат латвийците, и едва на трето място — литовците). Съгласно това „разписание“ през периода на окупацията в Естония било унищожено цялото еврейско население и започнала процедурата на германизация. На първо място на нея подлежали децата на естонците.

Следващата област за германизиране била така наречената Ингерманландия — територията между Ладожкото езеро, Новгород, езеро Онега и Ленинград. Значителна част от населението на този район подлежала на изселване във Финландия, а земята подлежала на включване в така наречения „административен окръг Петербург“ („Адолфсбург“).

Процесът на германизацията на територията на Бе-

лорусия се забавил не по вина на Лозе или Розенберг, а поради героичната и масова съпротива на белоруския народ. Розенберг е възнамерявал да разшири Белорусия на изток (включително до Орел и Твер) и да направи Смоленск неин административен център. Същевременно се предвиждало в Смоленска област да се пресели част от полското население, за да се разединят белорусите и русите. Най-сетне в Украйна въпросът за германизацията се поставял само в много ограничени рамки; тук по-скоро ставало дума за изселване на украинското население и за прехвърляне тук на германците от Румъния, България и Югославия като „военни колонисти“. През август 1942 г. от района на Виница беше прогонено коренното украинско население; тук били решили да построят военното селище „Хегевалд“, а в района на Коростен — военното селище „Ферстенщадт“. Предполагало се, че тези военни селища ще станат центрове на германизацията, за коетовсячески се стараели да издирят украински деца със сини очи, за да ги използват като „евгеничен“ материал.

Що се отнася до Крим, тук (по предложение на началника на германското окупационно управление в Крим Алфред Фрауенфелд) се предвиждало да се преселят германци от Южен Тирол, както и жители на германските колонии отвъд Днестър. В 1942 г. Хитлер стигнал до окончателното решение Крим да стане новата родина на южнотиролците (по този начин той искал да ликвидира потенциалните възможности за германо-италиански конфликти). Плановете за преселване на южните тиролци били разработени доста подробно, но, разбира се, те въобще не бяха осъществени. Ще отбележим, че самият Фрауенфелд беше измежду първите, които избягаха от Крим.

Само подвигът на Съветската армия, на армията от участници в Съпротивата сложи край на „Генералния план Ост“. Още през януари 1943 г., в дните на Сталинградската битка, между Химлер и Майер, Майер и Розенберг се водела усилена кореспонденция по повод на всички най-малки подробности на плана. През април 1943 г., т. е. непосредствено след Сталинград, прекият началник на Майер, обергрупенфюрер Грайфелт, изпратил до секретариата на Химлер доклад с цел „да се

попълни документацията по „Генералния план Ост“³³. И както вече знаем, бурята в канцеларията на Химлер по повод на „изчезналите документи“ стихнала едва на 4 януари 1944 г., т. е. след разгрома на германските войски на Курската дъга и след освобождението на значителна част от Украйна и Белорусия (ще отбележим — дълго преди десанта на съюзниците в Нормандия). Едва след това канцеларистите в черни мундири събрали всички документи и ги сложили в специалния сейф № 14. Там си и останали.

Остава да се добави само малко: Химлер завърши живота си със самоубийство; Конрад Майер бе съден от американски военен съд и бе осъден на 25 години затвор. Но още през 50-те години той бе пуснат на свобода и стана професор в Хановерската академия за планиране. На неговото перо принадлежат много от излезлите във ФРГ съчинения по въпросите на теорията на селищата, в които той вече цитира не Хитлер, а изказвания на американски президенти. Той почина в 1973 г. Неговият архив, както любезно ми каза съпругата му, не съдържа никакви материали по „Генералния план Ост“.

Останаха обаче сейф № 14 и неговото съдържание, което е истински обвинителен акт. Обвинителен акт срещу антихуманните, разрушителни сили на световния империализъм в неговото есесовско въплъщение.

---

³³ Между другото от този документ става ясно, че е имало много варианти на плана „Ост“: известният ни вариант от юни 1942 г., след това — неизвестният ни вариант от ноември—декември 1942 г., както и вариантът от 15 февруари 1943 г. (с устни бележки на Химлер).

ЕЛ АЛАМЕИН ИЛИ СТАЛИНГРАД?

ФАЛШИФИКАТОРИТЕ НА РАБОТА

Как бе спечелена Втората световна война? Досега светът знаеше само един отговор: благодарение на колосалните усилия и жертви на антихитлеристката коалиция, в която Съветският съюз понесе най-големи жертви и положи най-големи усилия. Достатъчно е да се видят декларациите на ръководните западни дейци от периода 1944—1945 г., за да се намерят най-убедителни и авторитетни потвърждения на тази проста истина. Франклин Делано Рузвелт, Уинстън Чърчил, Дуайт Айзенхауер, Шарл дьо Гол, Бърнърд Монтгомъри — всички те не жалеха епитети, за да оценят по достойнство великия подвиг на съветския народ.

Но понякога историята се движи по странни пътища. Ако видиш как се представяха причините за победата в западния печат и историография през 50-те и 60-те години на нашия бурен век, можеш само да разтвориш ръце и в недоумение да поклатиш глава. През тези години бялото стана черно, безспорното — спорно, безусловното — условно, и няма защо да се учудваш, че израслото в епохата на „студената война“ поколение западна младеж изобщо престана да разбира кой е разпалил войната, кой е воювал в нея и кой я е спечелил.

Веднаж в Бон гледах документалния филм „Европа в огъня“, произведен от солидна мюнхенска филмова компания по случай 30-годишнината от началото на Втората световна война. Той беше съставен от документални кадри, включително съветски. Наистина последните бяха минимален брой. Затова пък германските, английските и американските кадри бяха повече от достатъчни. Отначало това ми се стори интересно: можеха да се видят епизоди, които ни бяха сравнително малко известни. Но колкото повече гледах, толкова повече се удивлявах: войната постепенно се превръщаше в непрекъснатата схватка на вермахта с англичани, американци,

австралийци, новозеландци. Само някъде, „по периферията“, се водеха боеве при Москва, при Сталинград, в Белорусия. Дори засякох хронометража: целият филм траеше час и половина; 40 минути от тях бяха посветени на боевете в Северна Африка, около 20 минути — на нахлуването в Нормандия. На Сталинград бяха отделени 3 минути!

Естествено подобни филми не са военно-исторически трактати и в създаването на „Европа в огъня“ не са взели участие големи военни специалисти. Независимо от това режисьорът доста нагледно — може би дори понагледно и от кинокадрите! — показва основната тенденция в западния начин на представяне на събитията по време на големите сражения през миналите години.

В този начин на представяне сега се наблюдават нови явления: докато през 50-те години се правеха груби антикомунистически опити изобщо да се отрича ролята на Съветския съюз, сега се възприема по-малко уязвим метод, а именно — деформация на ролята на боевете на съветско-германския и другите фронтове. Така в излязлата в Съединените щати „Енциклопедия на военната история“ при разглеждането на боевете в 1944 г. само 1/5 е отделена на боевете на Източния фронт на вермахта. В тази „енциклопедия“ цялата Белоруската операция, която разби съпротивата на вермахта в 1944 г., е вместена на 10 реда. В произведението „Тъталната война“ на двама американски автори само в две от 46-те глави се говори за участието на СССР във войната.

Друг метод е „класифицирането“ на главните сражения през войната. Така английският историк Моъл изброява 13 такива сражения. Само две от тях са на съветско-германския фронт. За това пък измежду главните „сражения“ е боят на 19 английски батальона срещу италианските войски в... Източна Африка. Г-н Моъл е просто безподобен в своята логика: тъй като английските батальони спечелили боя, в началото на 1940 г. английското командване успяло да изпрати няколко батальона, за да подсилят войските си в Египет. Тогава Хитлер, който ужасно се изплашил от засилването на съюзниците в района на Средиземноморието, решил да проведе операцията си на Балканите (нахлуването в Гърция и Югославия). Това на свой ред забавило нахлуването на вермахта в Съветския съюз, а това забавяне

изиграло съдбоносна роля за неуспеха на плана „Барбароса“ . . .

Ако следваш тази логика, „в решаващите сражения“ можеш да включиш, каквото си искаш. Но именно така действува не само г-н Моъл. Неговият западногермански колега Якобсен изброява не 13, а пет решителни сражения, но броят на решаващите битки на съветско-германския фронт той свежда до една (Сталинградската). И естествено сред решаващите битки е победата на англичаните при Ел Аламеин в края на 1942 г., т. е. приблизително по време на Сталинградската битка.

Тъй като в продължение на много години съм прочувал „сталинградската литература“, включително излизащата на Запад, мога да кажа, че понякога на право се учудвам как някои западни автори посягат върху най-святото, което може да има у човека. Но би било половин беда, ако тези опити „да се вземе реванш“ за поражението на вермахта при Сталинград се правеха само на страниците на дебелите исторически изследвания. В крайна сметка тях ги четат стотици, максимум хиляди души. Именно поради това реших да видя в какъв дух се представя Сталинградската битка в учебниците във ФРГ. Та нали от тях младото поколение граждани на тази страна трябва да получи представа за причините и развоя на войната, за източниците на победата на Съветската армия и за причините за поражението на Хитлер.

. . . Да, в почти всички учебници се споменава за Сталинград. Но какъв смисъл има, да речем, следната формулировка (учебник на издателството Шенинг, 1970 г.): „През януари 1943 г. германската армия загуби при Сталинград около 200 000 души, а три месеца по-късно — след десанта на американците в Мароко — 250 000 души в резултат на капитулацията в Северна Африка.“

Пак старият метод на „подменяне“, когато вместо решаващите сражения се пробутват второстепенни. Няма спор, победата на съюзниците в Африка беше важна. Но нима тя може да се сравнява с влиянието, оказано от Сталинград?

В друга книга на същото издателство се твърди, че отбранителната сила на Съветския съюз се свеждала до „старите методи на руската отбрана: огромните пространства, руската зима, „опожарената земя“ и парти-

занската борба“ (учебник от 1960 г., с. 321). Тук има всичко — освен силата на Съветската армия и на съветския строй.

В този ред на мисли би било интересно да видим как се представя Сталинградското сражение на личния състав на бундесвера. За тази цел прегледах теченията на официалното издание на министерството на отбраната „Информация за войските“ за 1969 и 1970 година. В тях има доста статии за Втората световна война и за Сталинградската битка. В приложението към бр. 10 от 1969 г. на личния състав на бундесвера се предлага съчинението на американския военен експерт Хенсън Болдуин. В него победата на Съветската армия се обяснява така: „Силата на масите, численото превъзходство фактически бяха решаващи фактори в борбата на Съветския съюз против Германия по време на Втората световна война.“ Или: „До Сталинградската битка военното командване (на Съветската армия — Л. Б.) не се отличи с нищо, а неговите успехи бяха изключително резултат на численото превъзходство.“ Тази теза е не само лъжлива по същество (в битката при Москва съветските войски победиха, без да имат числено превъзходство, а при Сталинград то не бе голямо). Тя може само да засили онези настроения, от които се възползват антикомунистите, за да подстрекават Запада към нови опити да съкруши военната мощ на Съветския съюз. А в друг брой от 1969 г. официалният орган на министерството на отбраната на ФРГ препечатва пасквила за Съветската армия, издаден от емигрантското издателство „Посев“. В министерството на отбраната ме помолиха „да не придавам принципно значение“ на това препечатване. Но, както се казва, написаното с перо не можеш да изличиш и с брадва...

Наистина публикациите в този бюлетин през 1970 и 1971 г. се отличават от произведението на мистър Болдуин. В една от статиите, посветени на Сталинградската битка, авторът посочва, че Сталинград е бил „смъртната присъда на Хитлер“, а войната е била „изгубена от самото начало“, тъй като нацизмът е подценил силата на Съветския съюз. В статията, публикувана в 1971 г., на читателите — наред с обичайните произведения на западните историци и генерали — за пръв път се препоръчват мемоарите на Г. К. Жуков, излезли във ФРГ.

Естествено тези „библиографични лястовички“ едва ли са направили пролет, но те настойчиво подчертават необходимостта да се преодолеят антикомунистическите традиции в представянето и тълкуването на събитията през Втората световна война, според които Ел Аламени бил по-важен от Сталинград.

Когато разговарях със сътрудници на федералното министерство на отбраната на ФРГ, те ми казаха: почакайте, ще излезе изследването за Сталинградската битка, което се извършва от Военно-историческото ведомство на бундесвера. То се готви вече много години, намерен е нов архивен материал и изследването ще бъде пример за обективен анализ на военните събития...

Няколко пъти телефонирах във Фрайбург, където е седалището на това ведомство, разговарях с автора на подготвяната книга Манфред Кериг и бях готов да повярвам на обещанията. Появилото се няколко години преди това изследване на Клаус Райнхардт за битката при Москва беше направено добросъвестно, като бяха използвани и съветски източници. Но Райнхардт вече не работеше във Военно-историческото ведомство. Както ми казаха, неговият труд, нанасяйки удар на опитите да се реабилитира вермахтът, предизвикал неодобрение и авторът бил изпратен... да се учи.

През лятото на 1974 г. обемистият том „Сталинград. Анализ и документи на една битка“¹ лежеше върху масата ми. Разтворих го и на първите му страници намерих предговор от началника на Военно-историческото ведомство капитан първи ранг д-р. Форстмайер. Авторът на предговора веднага предупреждаваше, че около оценката на ролята на Сталинградската битка се водел остър спор: дали тя е била повратната точка във войната? Или повратът е бил при Москва? Но д-р Форстмайер дава друг отговор: „Явният поврат във войната се открил през есента и зимата на 1942/1943 г., но не само на Изток, а още по-определено в Северна Африка. Там на 7 ноември съюзниците извършиха десант и успехите им през следващите месеци принудиха държавите от Оста да минат в отбрана.“ И по-нататък: „Съюзническият десант в Северна Африка и съветското

¹ Stalingrad. Analyse und Dokumente einer Schlacht. Stuttgart, 1974.

настъпление на южния фланг на германския източен фронт отбелязаха окончателния и явен поврат в развоя на войната.“ И още веднаж: „Катастрофата при Сталинград заедно със събитията в Северна Африка отбеляза стратегически прелом.“

За чест на автора на самата книга трябва да се каже, че той не се е захванал да продължава тази съмнителна съпоставка, направена от неговия началник. По-скоро обратното: събраният от Кериг материал показва колко несъпоставими са мащабите на операциите при Сталинград и в Северна Африка. Все пак това, което бие на очи, е стремежът на ръководството на бундесвера да „поправи“ историята и страхът му (пази боже!) да пусне книга за Сталинград, в която да не е казано нищо за Северна Африка . . .

Така и до ден днешен на тихия фронт на историческата наука и политическата пропаганда продължава сражението — този път не при Сталинград, а около Сталинград, и ни принуждава отново и отново да възстановяваме положението през онези страшни години.

ЛЕГЕНДАТА ЗА РОМЕЛ

Времето се оказва опасно за много идоли, особено ако тези идоли се създават изкуствено. В това отношение следвоенните публикации, особено книгите, появили се през 70-те години, нанесоха съкрушителен удар на „двойната легенда“, създадена от буржоазната историография около Ел Аламеин и цялата кампания на съюзническите войски в Северна Африка. Никой не се готви да отнеме заслужените лаври на генералите, офицерите и войниците от експедиционния корпус: те с пот и кръв успяха да спрат напредването на германските и италианските войски, които поставиха под заплаха всички позиции на Англия в Северна Африка и дори застрашиха Кайро. Да не се позволи да се затворят клещите, от една страна, при Кайро, а от друга страна — в Кавказ и Близкия Изток — това беше действително историческа задача, в решаването на която английските, австралийските и новозеландските войски внесоха своя принос. Но всеки принос трябва да се претегля на везните на историята — и против този закон може да греши само съзнателният фалшификатор.

За съжаление епохата на „студената война“ даде стимул на историци и публицисти именно от такъв род. За да омаловажат ролята на Сталинград, те бяха принудени да се впуснат в лекомислени измишльотини — и така се роди „двойната легенда“. Първата ѝ част се отнася до германската страна и по-специално до личността на командувачия т. нар. „Африкански корпус“ генерал-фелдмаршал Ервин Ромел. Беше почти комично да се наблюдава с какво опиянение много английски военни историци и генерали от запаса след войната започнаха да възпяват таланта и уменията на Ромел в неговата африканска кампания. Към тези дитирамби охотно се присъединиха и победените в Африка генерали от вермахта. А резултатът? Легендата за „непобедимия Ромел“, за тази „лисица на пустинята“, която не можело да се надхитри. Легенда, която трябваше да придаде особена убедителност и тежест на победата на сър Бърнърд Монтгомъри при Ел Аламеин.

Какво всъщност е представлявал Ервин Ромел? Отговорът на този въпрос е необходим и по друга причина. След войната стана известно, че на определен етап от антихитлеристкия заговор на 20 юли 1944 г. Ромел се е съгласил да вземе участие в него. Ролята му била доста пасивна (по-специално той категорично е протестирал срещу покушението против Хитлер), но той е дал възможност на офицерите от своя щаб (тогава той командувал групата войски „Запад“ във Франция, която водеше операциите против извършилите десант войски на Айзенхауер) да изпълват своето положение за организирането на заговора. Когато заговорът се провалил, Ромел не е намерил в себе си мъжеството да признае участието си в него. Хитлер, който не желал да разбие ореола на славата около своя фелдмаршал, предложил на Ромел следния изход: да извърши самоубийство, което да бъде представено като нещастен случай...

Синът на фелдмаршала Манфред Ромел, който сега е кмет на град Щутгарт, ми каза:

— Когато баща ми излезе от къщи, придружен от двама генерали, за да се качи на колата, той се прости с мен и мама. Не можехме дори да предположим, че това е последното му пътуване. На следващия ден бе официално съобщено, че той е починал от раните си,

получени по време на въздушно нападение. Но само няколко месеца по-късно узнахме истината...

За следвоенните апологети на германския милитаризъм не можеше да има по-добър обект от Ромел: легендарен фелдмаршал, а освен това и участник в съпротивата! Генералите от бундесвера използваха това съчетание: името на Ромел се тачи във въоръжените сили на ФРГ; неговото име носи ескадрен миноносец на ВМС на ФРГ, има и казарма „Ервин Ромел“. Но какъв е бил в действителност Ромел и каква е истинската му роля в африканската кампания?

Пътят на Ромел към фелдмаршалския жезъл е следният. В началото на Първата световна война той е бил още съвсем млад (23-годишен) и поради това в кайзеровата армия не е получил по-висок чин, макар че проявил храброст в боевете. Службата си в райхсвера започнал с чин капитан, командувал картечна рота, а след това егерски батальон. Известност на Ромел донесла книгата „Пехотата атакува“, в която той разказал военните си спомени. Идването на Хитлер на власт означавало за Ромел „път към върха“: командването на сухопътните сили решило да го назначи офицер за свръзка с организацията „Хитлерюгенд“. Очевидно поради своите политически симпатии той е бил подходящ за тази важна длъжност. В 1938 г. той бил началник на „батальона за охрана на фюрера“ при нахлуването в Чехословакия.

Началото на войната донесло на Ромел поредния поврат в кариерата му: той бил назначен за „комендант на влака на фюрера“, от който Хитлер ръководел операциите по заграбването на Полша. Тази длъжност донесла на Ромел големи дивиденди — от този момент той станал любимец на Хитлер. Във френската кампания Ромел командувал танкова дивизия, а в 1941 г. получил „Африканския корпус“, изпратен в помощ на италианците. На този пост Ромел буквално „излетял нагоре“ — за една година изминал пътя от генерал-лейтенант до фелдмаршал (за което на други са били необходими едва ли не десетилетия!).

Във военните среди за Ромел са съдили далеч по-сдържано, отколкото в главната квартира на фюрера. Така, когато той започнал своите действия в Северна Африка, началникът на генералния щаб изпратил своя

заместник на инспекция в „Африканския корпус“. Той прекарал при Ромел две седмици и се завърнал ужасен. Той бил възмутен от това, че Ромел се бил обкръжил от тълпа журналисти и фоторепортери. Освен това той установил, че генералът постоянно нарушавал указанията на върховното командване. По-специално през пролетта на 1941 г. по собствена инициатива започнал настъпателни операции, макар че върховното командване на вермахта (ОКВ) по това време било заето с подготовката на плана „Барбароса“. Настъплението било зле подготвено, снабдяването на войските не било организирано. „Ромел не е дорасъл до задачите, които стоят пред него“ — докладвал инспекторът на своя началник, а в тесен кръг се изказал за Ромел още по-определено, като го нарекъл „бавно мислещ шваба“. Нека отбележим, че инспекторът е бил не друг, а тогавашният генерал-лейтенант Фридрих Паулус...

Хитлер мислел друго за Ромел. Той искал да го превърне в „герой на Третия райх“. На тази мисъл, както често се случвало, го навел Гьобелс: Ромел бил млад, не бил свързан с пруската аристокрация, бил станал член на НСДАП. „Гьобелс системно издигаше Ромел, представяйки го като символ на победата в пустинята“ — свидетелствува биографът на Гьобелс Хайбер. — Хитлер от своя страна полагаше всички усилия, за да прави реклама на Ромел. И не само той. Когато на 22 юни 1942 г. в тесния кръг на своята свита фюрерът започна да разсъждава върху причините за популярността на Ромел, той отбеляза:

— Англичаните правят на Ромел невиджана реклама, тъй като благодарение на Ромел могат по-лесно да обяснят на своя народ причината за своите поражения...

След около две седмици Хитлер се върнал на тази своя мисъл. На 9 юли 1942 г. стенографът е записал: „На въпроса за причините за необичайната известност на Ромел фюрерът посочи речта на Чърчил в Камарата на общините. В нея по тактически съображения Ромел се представя като генерал с гениални способности...“²

Така се съединяват в странна симбиоза два толкова

² Hitlers Tischgespräche, S. 433.

различни източника на „славата на Ромел“. Към тях се добавя и честолюбието на новоизлюпения фелдмаршал.

За „коронен номер“ в африканската кариера на Ромел се смята настъплението в началото на 1942 г., в резултат на което той напредна близо 600 км, превзе Бенгази и почти цяла Киренайка. През май 1942 г. той продължи настъплението, като се стремеше да убеди Хитлер, че е напълно възможно да си пробие път до нефтените райони на Месопотамия за по-нататъшно придвижване към Кавказ. Тези операции са поводът, поради който след войната с обединените усилия на английските и западногерманските военни историци се отправят прекомерни хвалебствия по адрес на Ромел.

Сега обаче „паметникът“ на Ромел се разклати. Станаха известни следните оценки на боевите качества на фелдмаршала:

Генерал-лейтенант Лудвиг Крювел, сменил Ромел като командир на германския африкански корпус, казва за своя предшественик: „Разбойник, щастливец.“ *Представителят на генералния щаб в Африка генерал Кирххайм*: „Що се отнася до Ромел, аз се придържам към следното гледище: репутацията му бе създадена от пропагандата, която отначало правеше Гьобелс, а след това Монтгомъри...“³ *Началникът на генералния щаб генерал-полковник Франц Халдер*: „Характерните грешки на Ромел ни го показват като много неприятен човек, с когото никой не е искал да влиза в конфликт поради неговата грубост и поради това, че са го покровителствували от горе... Той явно не е бил на равнището на задачите, които командуването е поставяло пред него.“⁴

Тези на пръв поглед неочаквани оценки се основават на реални факти. Така например по време на шумелия си танков рейд от Тобрук до египетската граница Ромел на практика се откъснал от войските си на своя разузнавателен самолет, две денонощия никой нищо не знаел за него, в резултат на което възникнала необикновена бъркотия и германските войски били принудени да отстъпят. Авторът на книга за Ромел Волф

³ Der Spiegel, 1976, Heft 49.

⁴ КТВ Halder, Bd. II, S. 493.

Хекман, който публикува своето произведение във ФРГ в 1975 г., иронично отбелязва, че бившият началник-генералния щаб на корпуса Байерлайн, който в 1941 г. най-вулгарно проклинал Ромел, след войната започнал да хвали бившия си началник. „Така изглежда заговорът на генералите...“ — констатира Хекман.

Както ни е известно, „заговорът на генералите“ във връзка с Ромел не беше организиран само сред военачалниците на вермахта. В него участваха и много английски военачалници, и на първо място фелдмаршал Монтгомъри, който спечели победа над Ромел в 1943 година. През годините на войната командувачият британските войски в Африка фелдмаршал Окинлек предупреждаваше за опасността от подобен заговор. „Създава се реална опасност — писа той — ние така много да говорим за Ромел, че в очите на нашите войски той да се превърне в някакъв вълшебник. Моля ви — обърнал се Окинлек към своите генерали — да направите всичко възможно за ликвидиране на впечатлението, че Ромел всъщност е нещо повече от един обикновен германски генерал.“

Въпреки това тази опасност стана реалност. Ромел бе провъзгласен за велик пълководец. Така например английският историк Бърнет го сравнява с Нелсън, Монтгомъри описва Ромел в най-възторжени краски, а когато Чърчил пише в своите мемоари за победата над Ромел при Ел Аламеин, той намира похвални думи за германския фелдмаршал.

Още през първите следвоенни години — по време на „опиянението около Ромел“ — възникнаха подозрения: дали някои британски военачалници не се стремят с този пропаганден шум да прикрият някои свои слабости в битката при Ел Аламеин, която в годините на „студената война“ някои превърнаха в алтернатива на победата на Съветската армия при Сталинград? Тези подозрения значително се засилиха в последно време и най-сетне получиха своята „материализация“, след като в 1975—1976 г. се появиха на бял свят публикации, отнасящи се до една от най-строгото засекретените операции на британските войски, получила кодовото название „Ултра“.

Ще разкажа за нея, тъй като ние — за разлика от западните автори — нямаме навика да омаловажаваме достойнствата на съюзническите войски.

Преследването започнало отдавна — още в 1934 година. От момента, в който на мястото на райхсвера на ваймарска Германия се появили въоръжените сили на „хилядолетния германски райх“ — Хитлеровия вермахт, — сътрудниците на отдел MI-6 (така се наричаше британското военно разузнаване) изгубили покой. Германските военни органи сменили всички стари кодове и отдел MI-6, който години наред можел да разшифрова секретните германски радиोगрами, останал на сухо. Налагало се всичко да започне отначало.

Търсенето започнало най-напред в Берлин. Тук резидентът на MI-6 майор Франсис Фоли успял да узнае само названието на новата машина за шифроване. Наричали я „Енигма“ и като тръгнал по следите на названието ѝ, той успял да установи, че още в 1919 г. холандският изобретател Хуго Кох безуспешно се опитал да организира производството на новата шифровъчна машина. След това патентът бил продаден в Германия и германските специалисти с гордост демонстрирали „Енигма“ на конгреса на Световния пощенски съюз като „най-доброто средство да се скрие деловата тайна от конкурентите“. Но новата система заинтересувала не само бизнесмените. Полковник Фелгибел — офицер в свързочното управление на ОКВ — решил да изпита „Енигма“ — и от този момент всички сведения за нея изчезнали от печата...

Работата се проточила. Най-опитните английски разузнавачи не успели да хванат нишките, докато не узнали, че с издирвания се занимавали и варшавските им колеги от криптографския отдел на полския генерален щаб. Полските криптографи били по-напреднали: те купили стара „Енигма“ и решили да пуснат в ход методите за математически комбинации, за да овладеят тайната. Французите също постигнали успех: в 1937 г. те завербували на своя служба един човек, който получил прякора „Източник Д“. Той работел в криптографския отдел на т. нар. „Изследователско ведомство“ на луфтвафе (така се наричала службата за дешифриране, организирана от Гьоринг). „Източник Д“ смаял новите си господари — по време на среща в едно брюкселско кафене той предал германската инструкция за

работа с „Енигма“, както и текстове на телеграми преди и след шифроването им. Край Париж била съоръжена специална служба; в нея техници построили подобие на истинската „Енигма“.

Но макар че френският и английският генерален щаб се смятали за приятелски институти, французите не уведомили англичаните за своите успехи. Сътрудниците на полския генерален щаб се оказали по-сговорчиви. На тях също им провървяло: те съвсем случайно узнали, че във Варшава е пристигнал германски инженер, уволнен по расови съображения от една неголяма берлинска фабрика, а тази фабрика произвеждала... „Енигма“. Сведения за този човек стигнали до английската резидентура и за солидната сума от 10 000 лири стерлинги инженерът се съгласил да сподели своите сведения. Той не искал да отива в Лондон и предпочел да се прехвърли от Варшава в Париж.

През август 1938 г. английското разузнаване решило да се съгласи с примамливото предложение, макар че се страхувало, че ще се окаже жертва на провокация. Изкушението обаче било голямо. Инженерът получил паспорт и през Швейцария пристигнал в Париж, където се заловил за работа под наблюдението на MI-6...

Сега е трудно да се установят всички елементи на тази операция: някои твърдят, че французите също започнали да взимат участие в нея, тъй като без тях не е можело успешно да се действа в Париж. На свой ред полските разузнавачи не желали да издават своите методи. Впоследствие британските разузнавачи успели да съсредоточат цялата работа под свой контрол. В една сравнително малка, уединена къща на № 3 в имението Блечли парк (на 80 км северно от Лондон) се настанила специална команда начело с Елистър Денингтън — стар дешифровчик-специалист от така наречената 40-а стая на британското адмиралтейство.

В началото на 1940 г. командата вече била в състояние да разшифрова германските радиोगрами. Приблизително по това време всички части на Luftwaffe били снабдени с машини за шифроване „Енигма“. Същите машини имали и германските посолства. Те се използвали и от италианския и японския генерален щаб. Във ведомството на адмирал Канарис също работела „Енигма“.

През април 1940 г. изпълняващият длъжността началник на MI-6 Стюърт Мензис повикал майор Фредерик У. Уинтърботъм, началник отдел ПВО. Той му показал четири книжни ленти. „На всяка от тях — си спомня Уинтърботъм — имаше кратка радиograma на германските ВВС, в които се съобщаваше за преместването на войници в определени части. Естествено тези разшифровани съобщения не бяха ценни за нашето разузнаване. Но за нашите учени в Блечли-парк, за Мензис и за мен те бяха от решаващо значение. Чудото беше станало — и то получи кодовото название „Ултра“.⁵

От този момент английското върховно командване разполагало със средство, което му помагало да проникне в тайните на вермахта и на първо място — в тайните на лuftвафе.

От 1940 г. „Ултра“ се намирала на пряко подчинение на Чърчил. Майор Уинтърботъм, който непосредствено възглавявал „Ултра“, получавал разшифрованите в Блечли-парк сведения, докладвал ги пряко на министър-председателя, а последният решавал на кого да се предадат по-нататък. Донесенията се изпращали на Чърчил по куриер в специално червено куфарче, или пък се докладвали по специален телефон.

„УЛТРА“ ИЛИ РОМЕЛ?

Така е изложил историята на „Енигма“ Фредерик Уинтърботъм. Вече няколко негови английски колеги, като например официалният историк на адмиралтейството Петрик Бизли, съобщиха известни данни, в светлината на които ролята на английските криптографи изглежда много скромна. Бизли откровено признава, че на 24–25 юли 1939 г. началникът на полската дешифровъчна служба полковник Лангер предал лично на Елиътър Денингтън и на неговия френски колега капитан Бракне два екземпляра от „Енигма“, конструирани по германски образец във Варшава. Бизли сравнява това с оня неочакван подарък, който англичаните са получили в 1914 г., когато на германския крайцер „Магдебург“ са заловили тайната шифрова книга на кайзеровия флот.

⁵ *Winterbotham, F. Aktion Ultra. Frankfurt/Main, 1974, S. 28.*

Полският военен историк Владислав Козачук, голям познавач на „войната в ефира“, ми съобщи данни за истинската история на разкриването на шифъра на „Енигма“.

... В началото на 1929 г. професорът по математика в Познанския университет д-р Здислав Криговски получил писмо от генералния щаб на полската армия. В него професорът бил помолен да подбере най-надарените студенти от трети и четвърти курс, владеещи немски език и подходящи по произход, за специален курс по криптология. Криговски подбрал 20 души, трима от които — Мариан Реевски, Ежи Рожицки и Хенрик Жигалски — проявили особени способности в тази област. След известно време те станали сътрудници на неговото бюро за дешифриране, което на шега кръстили „черния кабинет“.

След като тримата от „черния кабинет“ си спечелили добра репутация, те преминали на работа в генералния щаб. Това станало в 1932 г. Тук Реевски и неговите другари постигнали удивителни резултати, като успели да „разгадаят“ германския морски код. Но главното тепърва им предстояло, когато един прекрасен ден във варшавското бюро бил получен прижливо опакован екземпляр от германската машина за шифроване „Енигма“, чийто вариант от известно време бил взет на въоръжение от райхсвера.

Но да имаш под ръка машината още не значело да умееш да дешифрираш резултатите от нейната работа. Първо, това била стара „Енигма“. Второ, принципът на работата ѝ бил неизвестен. Последната трудност била частично преодоляна с помощта на френските радио-разузнавачи, които успели да им доставят екземпляр от наставленията. След като го получили, Реевски и колегите му разкрили математическия принцип на работата на „Енигма“. През лятото на 1934 г. полските разузнавачи вече могли да разчитат някои германски шифрограми, уловени във Варшава.

С течение на времето работите в отдела на полския генерален щаб „БС-4“ (разчитане на германските шифри) тръгнали още по-добре. Те вече не успявали да се справят с обема на уловените шифрограми. Поставила се задачата да се механизира процесът на разшифроването, която била решена с помощта на създаване

то на така наречената „криптографска бомба“ — апарат, който за 110 минути разкривал структурата на уловения шифър.

Именно на този етап в градчето Пири край Варшава, където се намирал отдел „БС—4“, през юни 1939 г. дошли гости от Лондон и Париж. Те били явно удивени от успехите на поляците и получили по един екземпляр „Енигма“ — точно такъв, какъвто използвал вермахтът.

Скоро полските дешифровчици били принудени да променят условията на своята работа. След нападението на вермахта срещу Полша бюрото на полковник Лангер се прехвърлило в Париж, а после в Алжир. Англичаните продължили работата в Блечли-парк, след като получили полската документация. С други думи, цялата операция „Ултра“ би била просто невъзможна без приноса, направен за разкриването на тайната на „Енигма“ от полските математици и радиоразузнавачи.

Операция „Ултра“ била от особено значение за действията на английските войски в Северна Африка. Така през пролетта на 1942 г. Окинлек знаел, че Ромел се готви да премине в настъпление. През лятото на същата година англичаните знаели точно кога Ромел ще прекрати настъплението си. В своята книга Уинтърботъм посочва, че само благодарение на „Ултра“ през август 1942 г. Монтгомъри е успял да предотврати пробива на Ромел на фронта на 8-а английска армия.

Когато започнало планирането на английското настъпление при Ел Аламеин, данните от „Ултра“ помогнали на Монтгомъри правилно да избере насоката на главния удар; от същия източник Монтгомъри точно определил състоянието на германските войски в критичния момент на настъплението и узнал, че Ромел иска да започне да се оттегля. Уинтърботъм съобщава и една забавна подробност: в Лондон прочели паническата телеграма на Ромел, преди тя да бъде докладвана на Хитлер.

Естествено майорът бърза да се увенчае с лаври и стига дотам, че обявява победата при Ел Аламеин през октомври 1942 г. за „първото тежко поражение на германците във Втората световна война“. Като че на вермахта не бе нанесено поражение в „блицкрига“ при Смоленск, сякаш не съществува разгромът при Москва,

Тихвин, Ростов! Но да оставим на полковника неговите заблуждения. Те само отново и отново ни извеждат на онази „пропагандна пътека“ на „студената война“, която трябва да доведе незапознатия западен читател до извода: защо да се обръща внимание на събитията при Сталинград, вижте Ел Аламеин.

Ел Аламеин трябва да се види, но само с трезви очи. Никой не отрича ролята на това сражение, но за всичко си има исторически, фактически измерения. Тези измерения бяха създадени още при десанта на Ромел в Африка в 1941 година. Какви са били силите на Ромел по онова време? Така например през есента на 1941 г. той е разполагал с 10 дивизии (от които само три германски). Срещу него са се намирали 6 дивизии на съюзниците. Съотношението между числеността на войските е било следното: Ромел е разполагал със 100 000 души, а тогавашният командувач английските войски генерал Кънингъм — със 118 000 души. В боевете от този период (настъплението на Ромел в края на ноември 1941 г., настъплението на Кънингъм през ноември-декември) общите загуби на двете страни са били 17 000 души за съюзниците и 32 000 за Ромел. Полезно е да се запомнят тези цифри, ако ги сравняваме с числеността на войските, които по същото това време са били изправени едни срещу други на съветско-германския фронт: от германска страна — 207 дивизии с обща численост 4,3 милиона души, а от съветска страна — повече от 250 дивизии с обща численост 3,2 милиона души.

А ето съотношението на силите при Ел Аламеин и Сталинград през есента на 1942 г.⁶:

при Ел Аламеин

	италианско-германски войски	британски войски	съотноше- ние
Личен състав	около 80 000	230 000	1 : 2,8
Танкове	540	1 440	1 : 2,6
Оръдия (по-леви и ПТО)	1 219	2 311	1 : 1,9
Самолети	350	1 500	1 : 4,2

⁶ История на Втората световна война. Т. 6, с. 39, 248.

при Сталинград

	германско-фашистки войски	съветски войски	съотноше- ние
Личен състав	1 011 500	1 103 000	1 : 1,1
Танкове и щур- мови оръдия	675	1 463	1 : 2,2
Оръдия и мино- хвъргачки	10 290	15 501	1 : 1,5
Бойни самолети	1 216	1 350	1 : 1,1

В Северна Африка държавите от Оста са имали близо 13 пъти по-малко войски, отколкото при Сталинград, а съюзниците са имали далеч по-голямо превъзходство, отколкото съветските войски, преди да преминат в настъпление. Всичко това спада към характеристиката на „съпоставимостта“.

Но да се върнем на Ел Аламеин.

... На 1 октомври 1942 г. фелдмаршал Ромел бил извикан при Хитлер. Срещата се състояла в Берлин, в огромния кабинет на райхсканцлерството (тогава Хитлер още не е бил принуден да се крие в бетонен бункер). Тя започнала с оплакванията на фелдмаршала от неговите италиански съюзници. Обяснявайки защо въобще не е успял да развие успешно настъплението си срещу английските позиции при Ел Аламеин, той изтъкнал две причини: страхливостта на италианците и превъзходството на англичаните във въздуха, което пречело на действията на германските танкове.

— Това е глупост — отбелязал присъстващият на разговора Гьоринг — ... Американците умеят да правят добре само ножчета за бръснене.

— Господин райхсмаршал — отбелязал Ромел, — бих бил щастлив да имам такива ножчета за бръснене...⁷

Хитлер утешил любимия си фелдмаршал: той му показал новите щурмови оръдия, разказал му за новия танк „Тигър“ и дори обещал да изпрати в Африка 40 „щуки“ със съответното количество гориво. Но нито една от тях не пристигнала поради една проста причина. За хитлеристка Германия главен беше не Северноафри-

⁷ Irving, D. Hitler und seine Feldherren. Berlin, 1975, S. 423.

канският, а Източният фронт. Оръдията и танковете, за които говорел Хитлер, бяха изпратени там. На Източния фронт бе изпратена и единствената вече комплектувана нова танкова дивизия. А ако е било възможно — щели са да изпратят там и самия Ромел. Не случайно началникът на ОКВ фелдмаршал Кайтел впоследствие писа: „С пълно право можем да се запитаме какво би постигнал този решителен командувач, ако беше действувал на главния фронт на тази война?“

Ромел бил настроен песимистично, но Хитлер го обнадеждал, макар че дълбоко в душата си разбирал колко безперспективен е Северноафриканският фронт. Настъплението през август се провалило и Ромел се върнал на предишните си позиции пред Ел Аламеин. Положението тук се стабилизирало — и Ромел заминал в отпуск.

Междувременно командувачият 8-а английска армия генерал-лейтенант Монтгомъри още от август готвел настъплението си с цел да разпръсне войските на Ромел и да ги прогони в Тунис. В записките си преди боя „Монти“ (такова беше прозвището на Монтгомъри) е отбелязал:

„Противникът: слабостта му е в неговата малочисленост, ограничените запаси от бензин и боеприпаси, продоволствието. Състояние на духа: добро с изключение на италианците. Самите ние: внушително превъзходство в артилерията, танковете и войниците. Можем да издържим продължителна битка и ще я издържим... Състоянието на духа е първокласно... Противникът не може да издържи дълго сражение, а ние можем. Битката вероятно ще продължи около 10—12 дни.“⁸

Още по време на несполучливия опит на Ромел в края на август да шурмува Ел Аламеин Монтгомъри е можел да се възползва от услугите на „Ултра“. В своите мемоари Ф. Уинтърботъм посочва, че 8-а английска армия е разполагала с точни сведения за замисъла на Ромел и съответно е подготвила отбранителните си позиции. Още на 24 август англичаните получили съобщение за атаката на Ромел, насрочена за 30 август!

⁸ The Memoirs of Field-Marshal Sir B. L. Montgomery. London, 1958, p. 312.

Въпреки това се разгорял ожесточен танков двубой. Когато на 2 септември Ромел докладвал за неуспеха си на Хитлер, Монтгомъри имал възможността да прочете обясненията на фелдмаршала: недостиг на боеприпаси и гориво, недостиг на техника, умора на войските.

Именно на тази основа Чърчил започнал да настоява, че е време 8-а армия да премине към активни действия. Монтгомъри поискал време и подкрепления; той искал да действа със сигурност. Към средата на октомври той знаел, че Ромел, макар да бил получил време за отбранителни мерки, не оценявал високо собствените си шансове.

Разбира се, не само „Ултра“ е подготвяла данни за Монтгомъри. Армията умело се е маскирала и успешно е дезинформирала противника. Независимо от това заслугите на „Ултра“ са били големи. Монтгомъри е знаел точно числеността и разположението на частите на Ромел, времето на пристигането на снабдяването. Последното е било много важно, тъй като от това е зависела цялата съдба на „Африканския корпус“.

На 24 октомври Ромел, който се намирал в санаториум в Австрия, узнал, че при Ел Аламеин е започнало английско настъпление. На следващия ден той вече бил в Либия. Но 10 дни по-късно — на 4 ноември — германският фронт бил пробит. Сметките на Монтгомъри се оказали верни — германците не успели да издържат повече от десет дни. Когато на помощ на войските на Ромел от Италия потеглил конвой с боеприпаси и бензин, английските ВВС, уведомени за това с помощта на „Ултра“, потопили всички кораби.

Армията на Ромел побягнала. Не помогнала и специалната радиограма на Хитлер (по ирония на съдбата, командата на Уинтърботъм я разшифровала и сложила на масата на Чърчил, преди това да направят шифроувачите в щаба на Ромел). На 28 ноември Ромел сам отлетял, за да отиде при Хитлер и да обясни своето поражение — 60 хиляди убити и ранени, загубени 300 танка, 400 оръдия.

— Господин фелдмаршал — гневно се обърнал Хитлер към бившия си любимец, — можете да капитулирате, когато си искате. Затова сте фелдмаршал...

Ромел направил кръгом и тръгнал към вратата. Хитлер сменил гнева си с благосклонност:

— Разнервирах се, но ще ми мине. Мисълта за губелта на африканския корпус ме хвърля в ужас...⁹

Тази мисъл стана реалност. През март 1943 г. Ромел бе сменен, а през май 1943 г. останките от корпуса — около 250 хиляди германски и италиански войници — бяха пленени.

По такъв начин характерът на боевете в Северна Африка придобива нов вид: оказва се, че в тях не е имало „велик пълководец“ Ромел, победата над когото изглеждала почти невъзможна. От друга страна, за „усета“ на Монтгомъри е имало доста рационални източници. Макар че „Ултра“ не е можела да печели сражения, тя е била в състояние да оказва съществена помощ за победата. Това в никакъв случай не омаловажава бойния подвиг на съюзниците — та нали и операция „Ултра“ е тяхно постижение на фронтовете на тайната война.

Като се държи сметка за тези корективи, Ел Аламеин изглежда още по-скромен в сравнение със Сталинград. Безспорно на Северноафриканския театър на бойните действия е започнала да побеждава общата тенденция, която е сочала, че вермахтът е загубил инициативата. Но тенденцията може да се прояви в различни мащаби: в битката между хиляди и в битката между милиони. А последното е по-трудно и по-важно.

Да минем към Сталинград.

ИЗТОЧНИЦИТЕ НА СРАЖЕНИЕТО

В началото на 1942 г. Хитлер е бил изправен пред един безспорен факт: операцията „Барбароса“, разчетена за няколко месеца, не само не била довела до разпадането на Червената армия и до разгрома на Съветския съюз, но дори се била превърнала в поражение пред Москва. И макар че германските войски се намирили пред Ленинград и Севастопол, до набелязаната някога линия А—А (Архангелск—Астрахан) било още далеч. Но очевидно Хитлер не би бил Хитлер, ако неуспехите през 1941 г. са можели да го спрат по пътя към целта — разгрома на съветската държава, който е трябвало да

⁹ *Irving, D.*, op. cit., S. 452.

стане предпоставка за завоюването на световно господство.

Точно в името на това е бил разработен и оперативният план за лятото на 1942 година. На 28 март той бил докладван на Хитлер и неговата свита от началник-генералния щаб на сухопътните сили генерал-полковник Франц Халдер. Наистина в този вариант липсвала Москва: зимните неуспехи все пак принудили генералния щаб да ограничи апетита си. Независимо от това замислената операция „Зигфрид“ е трябвало да доведе до успех на двата фланга на герmano-съветския фронт — при Ленинград и на юг.

Резултатите от съвещанието в главната квартира на Хитлер на 28 март били формулирани в директива № 41, подписана от Хитлер на 5 април 1942 година. В нея на германския вермахт се заповядвало „... като запази положението в централния участък, на север да превземе Ленинград и да установи връзка по суша с финландците, а на южния фланг на фронта да осъществи пробив към Кавказ“. Целта — „окончателно да унищожи оставащите на разположение на Съветите сили и, доколкото е възможно, да ги лиши от военноекономическите им центрове“.¹⁰

Цялата операция на юг била замислена като поредица от четири последователни удара — отначало при Воронеж, след това на южния фланг до момента, когато цялата мощна групировка ще може да се устреми към Кавказ. Именно в този контекст в директивата се споменава и Сталинград ⇒ като район, в който се събират танковите клинове в хода на настъплението. Кодовото название на цялата операция е било променено — отначало на „Блау“, а след това на „Брауншвайг“.

Решителната съпротива на съветските войски бързо наруши цялата „последователност на настъплението“. Войските на фелдмаршал фон Бок, които започнаха настъплението си на 28 юни 1942 г., почувствуваха това още от първия ден. А скоро генерал Халдер записал в дневника си паметните думи:

„При доклада пред фюрера думата се предоставя

¹⁰ Hubatsch, H. Hitlers Weisungen für die Kriegsführung. München, 1965, S. 213.

на генерал Йодл, който тържествено обявява, че съдбата на Кавказ ще се реши при Сталинград.¹¹

На 23 юли този замисъл е бил оформен в специална директива, която определяла като главна задача пълното завземане на целия район около Сталинград, без което, по убеждението на Хитлер и неговия генерален щаб, не би могло да има по-нататъшно придвижване. Трябва да се има предвид, че извънредно енергична съпротива бе оказана от съветските войски по кавказкото направление, в резултат на което бе провален графикът за придвижването на фелдмаршал Лист. С други думи, от самото начало операцията започна да се развива далеч не така, както бе замислено в райхсканцлерството.

... Поставянето на хипотетични въпроси понякога помага по-добре да се разбере смисълът на станалите събития. Именно поради това реших на няколко души, които през годините на Третия райх са заемали ключови позиции в него, да задам въпроса: какво е можело да се случи, ако замислената от Хитлер операция бе завършила с успех?

Отговаряйки на този въпрос, няколко бивши офицери от генералния щаб и генерали, командували бойни съединения, бяха единодушно на следното мнение: успехът на операцията още не би означавал победоносно завършване на войната срещу Съветския съюз. Дори свръхоптимистичната Хитлерова „директива № 41“ е предвиждала „продължаване на кампанията“ след завземането на Сталинград и Кавказ. Независимо от това, по мнението на моите събеседници, в случай на успех при Дон и Волга германското настъпление срещу Кавказ е щяло да получи „решаващи стимули“. Та нали в боевете за Сталинград се беше включила цялата 6-а армия, както и части от 4-та танкова армия, да не говорим за авиацията и обслужващите войски. Ако тези части се бяха устремили в кавказкото направление, това би означавало значително да се увеличи опасността за отбраняващите се съветски армии.

Но не само на юг! Не трябва да се забравя, че Хитлеровата главна квартира се е готвела да превземе Ленинград. Ако операциите на юг се бяха развили успешно за вермахта, щеше да бъде издадена заповед за

¹¹ КТВ Halder, Bd. 3, S. 493.

осъществяване на плана „Северно сияние“ — за превземане на Ленинград. Наистина в 1942 г. в главната квартира на фюрера не са планирали да повторят операцията срещу Москва. Това обаче съвсем не означава, че заплахата от заробване на съветските народи е била станала по-малка. Напротив: новата операция би довела до укрепване на режима на хитлеристката окупация и изстребление.

Познатият ни вече бивш личен референт на райхсминистъра по въпросите на източните окупирани територии, бригадефюрерът от СА Вернер Кьопен, в разговор с мен отбелязва, че разработването на окупационната политика на Изток активно е продължило през цялата 1942 г. и единствено разгромът при Сталинград е сложил край на това „творчество“. Именно в 1942 г., разказва Кьопен, е бил развит твърде специфичният метод на планиране на окупационната политика: по време на нощните си разговори със своята свита фюрерът е говорил надълго и нашироко как трябва да се постъпи с руския народ, а сутринта Мартин Борман е оформял тези мисли във вид на директиви. Известно е, че именно към 1942 г. се отнася и най-интензивната разработка на „Генералния план Ост“. Райхскомисарят на Украйна Ерих Кох е очаквал с нетърпение изхода на операцията: ако лятната операция през 1942 г. завършела с успех, под негова власт са щели да попаднат допълнително Курска, Воронежка, Саратовска и Сталинградска област. Краснодарският и Ставрополският край и Астраханската област са подлежали на включване в състава на райхскомисариата „Кавказ“, начело на който е трябвало да застане най-близкият сътрудник на Розенберг Арно Шикеданц.

Както може да се види от документите на министерството на Розенберг, успешното развитие на настъплението срещу Сталинград е щяло да направи актуален намиращия се в стадий на разработка план за създаването на райхскомисариата „Туркестан“ (друг вариант: „империята на Мохамед“). Така щели да се наричат съветските средноазиатски републики, ако бяха попаднали под германско иго. В един от документите на ведомството на Розенберг се казва: „В хода на разчленяването на Съветския съюз, т. е. на бившата Руска империя, следва да се стремим към отделяне на средно-

азиатските и другите области и на първо място на бившите съветски републики Туркмения, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан и Киргизия...¹² Макар че досега ние не предвиждахме създаването там на райхскомисариат, все пак е абсолютно необходимо Германия да поеме политическото ръководство, а вермахтът — военната окупация на тези области.¹³

Заплахата обаче не беше надвиснала само над Съветския съюз. В Сталинградската битка се решаваше съдбата на много народи — та нали плановите на Хитлер се разпростираха далеч извън пределите на Съветската страна.

... Когато в 1975 г. потърсих в Бад-Годесберг бившия посланик Фриц Гроб, той вече беше 86-годишен. С известно право той се считаше за „ветеран“ на германската политика в Близкия Изток. Още в 1923 г. той станал временно управляващ германското посолство в Афганистан, а след това е заемал различни дипломатически постове в арабските страни. Разказвайки за плановете на Третия райх в Близкия Изток, Гроб подчерта, че по време на една лична аудиенция при Хитлер той установил „огромния интерес“ на фюрера към този проблем. А в същото време, докато Гроб се занимавал с политическата подготовка на германското проникване, вермахтът е трябвало да внесе своя дял. Смятало се, че от Либия фелдмаршал Ромел ще стигне до Египет. Но ако, по думите на Гроб, на Ромел му било заповядано да не пресича Суецкия канал, други части на вермахта трябвало да влязат в Багдад. Тази задача била възложена на специалното съединение на генерал Фелми, което се придвижвало през Кавказ.

— Ромел обаче не стигна дори до Александрия — констатира моят събеседник, — а генерал Фелми не премина Кавказ. Но ако тези операции бяха успели, събитията щяха да се развият съвсем другояче...

Ако прегледаме архивите на ОКВ, там можем да намерим много документи, които свидетелствуват за подготовката на поредица от операции на вермахта в Близкия Изток и Азия, които е трябвало да последват навлизането на германската армия в Закавказието

¹² Розенберг вече ги е смятал за „бивши“.

¹³ Архив на автора.

(знаменитата „директива на фюрера № 32“). Що се отнася до нахлуването на германски войски през Кавказ в Иран, маршрутът е бил точно определен: корпусът на Фелми е трябало да стигне до Тебриз и през ирано-иракската граница да нахлуе в Ирак и да стигне до Багдад. За Индия е имало отделен план, който се е основавал на използването на „петата колона“ в страната (като се държи сметка за герmano-японското споразумение за разделяне на сферите на влияние по 70 градуса източна дължина). Най-сетне, съществувал е и план за Афганистан, където се е планирало да се поставят на власт прогерманските сили (за това ми разказа и Гроб).

Развитие са щели да получат не само плановете, отнасящи се до Азия. Американският изследовател професор Бердик публикува секретни германски документи, според които в 1942 г. е била набелязана операцията „Илона“ — нахлуване на германски войски в Пиренейския полуостров. Най-сетне, не подлежи на съмнение, че от сейфовете е бил изваден и планът „Морски лъв“ (за десант в Англия), отложен в 1940 и 1941 година. В 1975 г. в Лондон показаха телевизионния филм „Ако Англия беше победена...“, който вдигна голям шум. В него беше събран материал за това, колко далеч е отивало планирането на германската окупация на Британските острови. Съществували са и подробни плановете за създаването на окупационна система, включително на концлагери за англичаните на континента.

ОТ ОТБРАНА КЪМ НАСТЪПЛЕНИЕ

Като се основаваме на проучването на архивните материали, можем да кажем: дори ако битката при Сталинград се беше състояла единствено от операции на съветските войски за отблъскване на германското настъпление и за проваляне на замислите на вермахта, и в този случай тя би заслужавала да влезе във военната история като пример на невидан героизъм. Но това сражение има и друга, още по-важна част: премиждането на съветските войски в настъпление, обкръжаването и унищожаването на най-голямата групировка на противника. Това настъпление, което започна на 19

ноември 1942 г., бе завършено на 2 февруари 1943 година.

Тази настъпателна операция, замислена от Главния щаб на Върховното главно командване още в разгара на отбранителните боеве, завинаги стана класически пример за съветското военно изкуство. Пред лицето на съветския замисъл се оказаха безпомощни и Хитлер, и германският генерален щаб.

Днес апологетите на германския генералитет със задна дата се опитват да докажат, че съветският замисъл уж предварително бил известен на германското ръководство и че само инатът на фюрера попречил да се вземат съответни мерки. В потвърждение на това се привеждат различни документи с цел да се оправдае германският генералитет, по-специално документи на разузнаването на генералния щаб на сухопътните сили начело с Райнхард Гелен — тогава още млад генерал.

Сега за по-голяма убедителност в помощ на младия генерал Гелен дойде старият генерал Гелен. В 1972 г. излезлият вече в запас генерал публикува своите мемоари, в които отново се опита да докаже, че съветското настъпление „не било неочаквано“. Има обаче свидетел, чиято компетентност дори Гелен не може да постави под съмнение. Това е военният съветник на Хитлер генерал Алфред Йодл, от чиято уста през лятото на 1945 г. по време на разпита в Бад-Мондорф чух следната оценка за дейността на германското разузнаване:

— Нашето разузнаване имаше големи провали. Най-сериозен беше неговият неуспех през ноември 1942 г., когато ние въобще не забелязахме съсредоточаването на крупни руски сили на фланга на 6-а армия (на Дон). Ние нямахме абсолютно никаква представа за силата на русите в този район. Преди тук нямаше нищо, а внезапно бе нанесен удар с голяма сила, който бе от решаващо значение. След това фюрерът се отнасяше с голямо недоверие към разузнавателните данни на генералния щаб на сухопътните сили...

На 23 ноември 1942 г. обръчът на съветските войски около частите на 6-а армия, 4-та танкова армия и 3-та румънска армия се затвори. Начело на обкръжената групировка се оказа един от най-опитните командувачи, генерал-полковник Фридрих Паулус, който през 1940—1941 г. беше взел непосредствено участие в гене-

ралшабната подготовка на целия план „Барбароса“ — плана за операциите срещу Съветския съюз. И именно Фридрих Паулус, който в края на януари 1943 г. получи високото звание генерал-фелдмаршал на германските въоръжени сили, се оказа в плен.

Сталинградската битка отдавна е отшумяла, но и до днес бушува битката по страниците на военните мемоари на дейците на вермахта. Тези автори всячески се стараят да си прехвърлят един на друг вината за катастрофата на 6-а армия. Едни обвиняват за всичко Гьоринг, който обещал да осигури снабдяването на обкръжената групировка по въздуха, други — Паулус, който не се решил да наруши заповедта на Хитлер и не се измъкнал от обръча, трети — повечето от тях — Хитлер, който не се съгласил армията на Паулус да се оттегли от Волга.

По повод на тези спорове сред участниците в Сталинградската битка може да възникне много странно чувство. Естествено не е забранено да се спори какво е било по-целесъобразно — да се стои в обръча или да се направи опит за пробив от Сталинград в западна посока. Но — за кой ли път! — това се прави така, сякаш през тези дни 6-а армия не е била обкръжена.

В действителност осъществяването на пробив не е било така просто. На 23 ноември 1942 г. самият Паулус в телеграма до главната квартира на фюрера споменава само за изтегляне на войските от самия град и от участъка северно от Сталинград. С други думи, той отлично е разбирал, че пробивът на запад съвсем не е лека задача. Неговият непосредствен началник — командувачият групата армии „Б“ фелдмаршал фон Вайхс, — макар че се изказал за необходимостта от „излизане от обръча“, не дал на Паулус съответната заповед. Когато обаче на 28 ноември Вайхс бил сменен от отзовадения от околностите на Ленинград Манщайн, който след войната доказваше необходимостта от пробив, той също не счел за възможно да издаде подобна заповед. Нещо повече: когато било взето решението за пробиване на обкръжението отвън, Манщайн се бавил до 12 декември. А предприетият от танковата група на генерал Хот опит завърши с провал...

Каква беше причината за това? Отговорът е прост: германските войски вече не притежаваха инициативата.

Развитието на събитията се диктуваше не от Манщайн, а от съветските войски, които стягаха обръча.

Естествено съветското командване имаше предвид заплахата от пробив и съответно струпваше войски. На първо място то се стремеше да укрепи външния фронт на обкръжението, като изтласкваше германските части от група армии „Б“ все по-далеч от 6-а армия. Когато пък танковата група на Хот се устреми на юг, за да извърши пробив, Главната квартира на Върховното командване взе енергични контрамерки.

Както подчертава в своите спомени маршалът на Съветския съюз Александър Михайлович Василевски, който тогава беше представител на щаба, на 13 декември пристигналата на Донския фронт свежа 2-ра гвардейска армия на генерал Малиновски спешно е била прехвърлена срещу групата на Хот. Това решение се оказва изключително важно: на 24 декември 51-ва и 2-ра гвардейска армия преминаха в настъпление и спряха Хот. Същевременно ударът, започнат на 16 декември от войските на Югозападния и Воронежкия фронт по средното течение на Дон, постави под заплаха тила на групата армии на Манщайн. С други думи, съветското командване прояви високо майсторство и успя да доведе своя замисъл до успешен край.

В 1963 г. се обърнах към един от най-изтъкнатите съветски военачалници, два пъти Героя на Съветския съюз Павел Иванович Батов, с молба да ми разкаже спомените си за сражението на Волга и да изрази мнението си за поуките от това историческо събитие. Армейският генерал Батов е участник в битката на Волга: той командуваше 65-а армия на Донския фронт, която действуваше на едно от главните направления. Ето записа на този разговор:

— Не бихте ли могли накратко да разясните военното положение, което се създаде в началото на настъпателните действия на Съветската армия през ноември 1942 година.

— Естествено цялото значение на битката на Волга — каза П. И. Батов — може да се разбере само тогава, когато я разглеждаш във връзка с общия развой на операциите на съветско-германския фронт. Както е известно, през пролетта на 1942 г. Хитлер и неговият генерален щаб решиха отново да направят опит да по-

стигнат онова, което не успяха да постигнат чрез „Блицкрига“ в 1941 година. Поуките от сражението при Москва не бяха научили на нищо нацистките стратегии и те отново замечтаха за разгрома на съветските въоръжени сили и на съветската държава.

Неотдавна — продължи моят събеседник — с интерес прегледах спомените на генерал-фелдмаршал Фридрих Паулус, който беше в течение на всички намерения на германското главно командване. Той си спомня, че според замисъла на Хитлер „лятното настъпление през 1942 г. означаваше опит... да се доведе до победен край войната на Изток“. И действително хитлеристка Германия хвърли всички сили за изпълнение на плана за настъпателните операции през лятото на 1942 година. През май 1942 г. на съветско-германския фронт се намираха 227 дивизии, през август — 242, а през ноември — 266 дивизии. За сравнение ще отбележа, че в Северна Африка тогава се намираха всичко на всичко 12 германски и италиански дивизии. В случай на успех Хитлер се готвеше да пристъпи към изпълнение на отдавнашните си планове — да нанесе удар срещу Близкия Изток, Афганистан и Индия и да възобнови шурма срещу Англия.

Всеки от нас помни какви ожесточени боеве се разгоряха през юни 1942 г. на южния участък на съветско-германския фронт. Ние не успяхме да удържим фронтовата линия и съветските войски отстъпиха към Дон и Волга.

Победните съобщения от фронта замаяха главите на Хитлер и неговите генерали. Те тръбяха на всеослушание, че са стигнали до Волга и че никога няма да си отидат отгук. По-специално такова изявление направи Хитлер на 8 ноември 1942 г. в Мюнхен. Но samozабравилите се нацистки водачи и техните военни съветници не забелязаха, че битката на Волга съвсем не им е донесла онова, което те очакваха. Макар че съветските войски бяха отстъпили, те бяха запазили бойната си сила. В същото време сражението се превърна в гигантска мелница, която поглъщаше живата сила и техниката на вермахта. Това създаде условия за преминаването на съветските войски от отбрана към настъпление.

— Как се зароди идеята за настъпателната операция на съветските войски?

— През цялата отбранителна битка през лятото и есента на 1942 г. съветското командване не забравяше главната цел: не само да се спре врагът, но и да му се нанесе удар, да се постигне решаващ прелом в развоя на войната. Макар че битката при Москва не доведе до такъв прелом, тя показва, че „непобедимостта“ на вермахта е легенда. Съветската армия можеше и трябваше да премине в настъпление! За тази цел се трупаха резерви, планираха се крупни операции.

Съветското командване за пръв път разгледа идеята за контраудар в края на август 1942 г., когато още се водеха тежките отбранителни боеве в междуречието на Волга и Дон. Разбира се, тогава това можеха да бъдат само първите проекти. Но през септември започна конкретната подготовка на плана за контранастъпление. В неговото разработване бяха привлечени голям брой военачалници, включително и на фронтовете.

В резултат на това възникна планът, който получи условното название „Уран“. Той предвиждаше стратегическа операция на общ фронт с дължина до 400 км. Съветските войски трябваше да пробият отбраната на противника по фланговете на 6-а германска армия, а след това, настъпвайки по сливащи се направления, да затворят обръча около германската групировка. Това беше смел замисъл, който изискваше грижлива и все-странна подготовка...

След като Павел Иванович обрисова ситуацията преди започването на съветското контранастъпление, аз му поставих следния въпрос:

— Какво е отношението ви към сегашните твърдения на бившите генерали от вермахта, че те били предвидили съветския удар? По-конкретно, Цайтлер, който смени Халдер като началник на генералния щаб, заяви, че той бил „предупреждавал“ за подготвящия се удар.

— Естествено разбирам защо разбитите генерали искат да си вземат реванш, макар и на хартия. Но това е опит с негодни средства. Едно от условията, което осигури успеха на нашата операция, беше запазването на внезапността, грижливата маскировка на приготовленията. Това беше най-сложната задача. Помислете си само: трябваше да се съсредоточат огромни маси войски, танкове, техника. Нали в началото на контранастъ-

плението в този район бяха събрани голям брой стрелкови дивизии, 4 танкови и 3 механизирани корпуса, 14 отделни танкови бригади и 3 танкови полка, значително количество артилерия, включително 115 дивизиона реактивни миномети и голямо количество друга техника.

Войските се съсредоточаваха нощно време. През деня войските се замаасираха в оврази и падинки, а през нощта всичко оживяваше. На фронта на 65-а армия използвахме следната военна хитрост: нощно време изпращахме празните коли и трактори с полузатъмнени фарове от Дон в тила, за да създадем у противника впечатлението, че изтегляме някои части...

Главната квартира на Хитлер дори не подозираше какво я очаква. Сега това може да се установи по документи. Така например в документите на генералния щаб на сухопътните войски на Германия от средата на октомври се посочва, че „противникът провежда подготовка за крупна зимна операция против групата армии „Център“, т. е. в Смоленското направление. На 28 октомври, т. е. три седмици преди удара на Дон, хитлеристкият генерален щаб смяташе, че съветското командване „не възнамерява в най-близко бъдеще да предприеме крупни настъпателни действия на Донския фронт“. Ето какво показват документите!

— Следователно германците нищо не са подозирали до 19 ноември?

— На практика, не. Те само се догаждаха за някои неща. Така например в края на октомври на едно съвещание Хитлер заявил, че очаква удар на Дон, но не срещу германските, а срещу италианските части. На 26 октомври той казал на фелдмаршал Манщайн, че според него съветските войски ще настъпят на централния участък, т. е. в района на Смоленск. Има и още един интересен документ на германския генерален щаб. Той носи датата 12 ноември и в него се казва, че на Донския фронт „противникът очевидно не разполага с достатъчно количество сили за разгръщането на широки операции“ ... Тази преценка на положението е направена от „отдела за чуждестранните армии на Изток“ на хитлеристкия генерален щаб...

Във връзка с разбора на положението, което се създаде в началото на контранастъплението, помолих за мнението на Павел Иванович Батов по още един въ-

прос. Някои военни историци на Запад се опитват да изкарат, че битката на Волга е била спечелена единствено в резултат на големия числен превес на съветските войски. Какво е било положението в действителност?

— Мисля, че тук е налице стремеж да се омаловажи значението на нашите операции, качеството на нашите войски. Достатъчно е да се приведат цифри, за да стане всичко ясно: общата численост на войските на двете страни беше приблизително еднаква. Съветската страна имаше превъзходство само по отношение на танковете и артилерията — и то незначително (приблизително 1:1,3 в наша полза). По-специално стрелковите дивизии на 65-а армия започнаха боя в състав, който не достигаше дори и половината от щатната численост, и те завършиха операцията в същия състав.

Затова пък по направлението на главния удар беше създадено значително превъзходство в жива сила и техника. Няма да скрия, че имахме и едно важно предимство — моралното превъзходство на войските от Съветската армия, които се сражаваха за своята родина. Това не трябва да се изключва от сметките!

След това помолих П. И. Батов да разкаже за осъществяването на съветския план за настъпление на Волга и за разгрома на армията на Паулус.

— Операция „Уран“ — каза П. И. Батов — не предвиждаше едновременно удар по всичките три фронта. На разсъмване на 19 ноември в настъпление премина нашият Донски фронт (командуваше го генерал К. К. Рокосовски). 65-а армия се вклини в отбраната на противника, а след това я проби и започна да притиска противника към левия бряг на Дон.

Югозападният фронт започна операцията сутринта на 19 ноември. Командуваше го генерал-лейтенант Н. Ф. Ватутин. Войските на фронта пробиха отбраната на противника и още към края на първия ден танково-кавалерийската група влезе в пробива. На 20 ноември тя достигна Перелазовский и зави на югоизток.

Ударната групировка на Сталинградския фронт — командуваше я генерал-полковник А. И. Ерьоменко — премина в настъпление един ден по-късно — на 20 ноември. На 23 ноември танковият корпус на генерал Волски се съедини с танкистите на югозападния фронт,

— Между другото, Павел Иванович, известно ли ви е следното изявление на генерал Типелскирх в неговата „История на Втората световна война“: „На 19 ноември руските войски под командуването на Рокосовски (три танкови и два кавалерийски корпуса...) внезапно започнаха настъпление от плацдарма в района на Кременское и веднага пробиха отбраната на румънските войски...“

— Както се казва, очите на страха са големи. Ние пробихме фронта на Паулус само със силите на няколко стрелкови дивизии на първия ешелон. Танковите корпуси бяха вкарани във фронта на боя по-късно. В състава на 65-а армия в първия ден на боя действаха само две танкови бригади. Вярно е, че това бяха забележителни бригади.

Още няколко думи за твърдението на Типелскирх, че сме били пробиха фронт само при румънците. Тук наистина е налице поредният опит да свалят вината от себе си. Всъщност ние пробихме фронта не само на 3-та румънска, но и на 6-а германска армия. Нейните дивизии започнаха да отстъпват. Общо взето за четири и половина денонощия 6-а германска армия бе обкръжена. Образуваха се две линии на фронта: едната — вътрешна, в която се оказаха 6-а армия и някои части на 4-та танкова армия, а другата — външна, където бяха отхвърлени различни германски части. Обръчът бе затворен.

— Разрешете отново да се върна на това, как западногерманските историографи описват битката. Днес те представят нещата така, като че за всички бедствия са били виновни само Хитлер и Паулус. Първият уж не бил разрешил на 6-а армия да излезе от обръча, а вторият — не поел тази отговорност върху себе си...

— Що се отнася до опитите всичко да се припише на Хитлер — отвърна П. И. Батов, — те са добре известни. Целта на подобни опити е прозрачна: да се оправдае германският генералитет, да се измие от него позорът на поражението. Съветските военни историци неведнаж убедително са опровергавали тази версия. Не само Хитлер, но и Кайтел, и Йолд, и Гьоринг бяха на едно мнение: на всяка цена да се държи градът до края, до последния човек.

Особено Манщайн се стараеше да хвърли цялата

вина върху Хитлер. Но неговите изявления се опровергават от фактите. Сега са публикувани документи, по-специално телеграмата на Манщайн до Хитлер от 9 декември, в която фелдмаршалът напълно се съгласява с исканията на фюрера „да се остане в обръча“ и дори съблазнява Хитлер с перспективата, че „русиците ще се вклучат в този район... и тук ще намерят гроба на своите войски“. Сега тези редове красноречиво показват, че Манщайн заедно с Хитлер е готвел братска могила за армията на Паулус. Не, поражение при Волга претърпя не само Хитлер, но и неговите военачалници!

Трябва сериозно да се анализира и поведението на Паулус. Струва ми се, че онези, които нападат фелдмаршала за неговата мнима пасивност, искат да омаловажат ролята и умението на съветското командване и да създадат впечатлението, че на Паулус му е било достатъчно само „да поиска“ — и той е можел да пробие обръча на обкръжението още в края на ноември 1942 г. или в краен случай през декември. В действителност работите съвсем не зависеха от Паулус, както впрочем не зависеха и от Хитлер.

Ние отлично разбирахме, че 6-а армия може да направи опит да си пробие път на Запад. Бяха взети всички мерки да не се допусне това. По-специално в края на ноември войските на 65-а армия не прекратиха бойните действия, а продължиха да притискат противника. Тук ние излязохме на стръмния бряг на Дон, като сложихме съпротивата на частите на 14-а, 16-а и 24-а германски танкови дивизии. 14-ят германски танков корпус започна контраатака, но ние я отблъснахме.

През целия декември 1942 г. фактически се водеше напрегната борба. По-конкретно добре си спомням как в края на декември нашата армия беше принудена да отблъсква ожесточените контраатаки на германците, които хвърлиха в боя немалки сили. Всички контраатаки бяха отбити от нас. На всички стадии на операцията съветското командване запази инициативата и диктуваше на противника своята воля.

— А по какъв начин съветските войски успяха да отблъснат опита на фелдмаршал Манщайн да деблокира обкръжената групировка?

— Операцията на Манщайн, за която сега пишат

много на Запад — каза П. И. Батов, — е характерна например с това, до каква степен хитлеристките генерали надценяваха своите сили. Действително към 12 декември командувачият германската група армии „Дон“ Манщайн съсредоточи ударна групировка (4-та танкова армия на генерал Хот) в района на Котелниково и започна настъпление, като се опитваше да се притече на помощ на Паулус. Но както е добре известно, Манщайн не постигна своята цел. Защо? В своите мемоари той обвинява всички и всичко: Хитлер, Паулус, който уж не можал да го пресрещне, времето, лошото снабдяване с бензин и пр. Но той сякаш отново забравя едно: енергичните мерки, взети от съветското командование.

Разбирайки колко сериозно е положението, нашият главен щаб предприе бърз маньовър. В района на Котелниково спешно бе прехвърлена 2-ра гвардейска армия под командването на генерал Р. Я. Малиновски. Същевременно, следвайки принципа на последователност в нанасянето на ударите, на 16 декември Воронежският и Югозападният фронт сломиха отбраната на 8-а италианска армия по средното течение на Дон. Те бързо я подгониха на Запад, като по този начин сковаха всички резерви (по-специално така наречената Тормосинска група на противника, която трябваше да помогне на Манщайн). За няколко дни пробивът бе развит на дълбочина 150—200 километра. Тук особено се отличиха танкистите на генерал Баданов, които извършиха дълбок рейд срещу Тацинская.

На свой ред нашите войски в района на Котелниково преминаха в контранастъпление. Тук се водиха ожесточени боеве, в резултат на които армията на Хот бе отблъсната. Ще отбележа, че за три-четири дни нашите контраатакуващи войски изминаха същите 75—80 километра, които Хот и Манщайн преодоляха за 12 дни. Такъв беше краят на авантурата на Манщайн.

Последната част от нашия разговор бе посветена на финала на битката на Волга.

— Заключителната операция на великото сражение на Волга — продължи моят събеседник — започна на 10 януари. Тя носеше условното название „Обръч“ и ние, ветераните от 65-а армия, се гордеем, че трябваше да участвуваме в съставянето на първите проекти за

тази операция. Ние започнахме да изготвяме нашите предложения още през декември 1942 г. и ни беше приятно, че някои наши идеи бяха използвани в плана за действия на целия Донски фронт.

Боевете през януари се оказаха не по-малко напрегнати. Хитлер и верният му генералитет направиха всичко възможно, за да продължат мъчителната агония на армията на Паулус. Нейните войници и офицери се оказаха в изключително тежки условия, но кафявата клика настояваше те „да се сражават до последния войник“.

Съветското командване искаше да избегне излишните жертви. На 8 януари на 6-а армия бе предявен ултиматум. Разбира се, ако ултиматумът беше приет, животът на много хиляди германски войници щеше да бъде спасен. Но Хитлер пет пари не даваше за живота на обикновените германци!

В 8 часа 05 минути на 10 януари 1943 г. от наблюдателния пункт на 65-а армия, в който се намираха командувачият фронта К. К. Рокосовски и представителят на главното командване Н. Н. Воронов, се извисиха ракети. Започна извънредно силна 55-минутна артилерийска подготовка, а след това напред потеглиха танковете. Съдбата на 6-а германска армия беше предрешена. Съпротивата на германските войски, на които Хитлер до последния ден цинично обещавахе „подкрепа“, скоро бе сломена. На 31 януари бе пленен фелдмаршал Паулус. На 2 февруари капитулираха останките от неговата армия.

БЕЗ ЧУДЕСА

В началото на своята книга „Сталинградската тайна“, излязла в 1976 г., американският журналист Уолтър Кер писа: „Това е историята на една тайна, която е разкрита вече повече от 30 години. Как успя Съветският съюз да победи в битката при Сталинград, и при това съвсем не поради някакво чудо?“ И по-нататък той отбелязва: „Не, при Сталинград нямаше никакво чудо.“

Ще си призная, че отначало тези формулировки не ми харесаха: струваше ми се, че те не влизаха в моята

схема на „разгадаването на тайни“. Какво има да се разгадава, след като няма тайна и не е станало чудо? Но не винаги (по-скоро доста рядко) схемите имат универсално приложение и човек трябва да има мъжеството да признае това сам на себе си. Уолтър Кер е напипал една много важна линия в осветляването на боевете при Сталинград, чието значение излиза далеч извън рамките само на Сталинградската битка.

Всъщност и самият Кер започва с Москва: „Когато германците разбиха слабите заслони при Можайск и на Волоколамското шосе, Хитлер издаде заповед да започне генерална атака, като смяташе, че Сталин няма повече сили. Грешка! Защото точно в това време Сталин беше сформирал няколко армии с обща численост от 50 дивизии. Той нарочно ги държеше в резерв, за да ги вкара в боя по време на решителното контранастъпление през декември... Германия претърпя мъчително поражение, което може би трябва да се разглежда като принципния поврат в развоја на Втората световна война.“¹⁴

По време на войната Уолтър Кер беше кореспондент на в. „Ню Йорк Херълд трибюн“ в Москва, а след завършването ѝ започна да проучва военните събития и по-специално Сталинградската битка. Той отново посети Москва, водил разговори със съветски военачалници, проучвал съветски документи, чел мемоарите на участници във великото сражение. И ето главното му впечатление, което е изложил в книгата си: съветското военно командване е проявило необичайно умение в създаването и използването на стратегическите резерви. За тези резерви не са успели да узнаят германските разузнавачи; за тях не са имали представа и военните експерти на САЩ и Великобритания.

Ето как Уолтър Кер определя значението на тези резерви: „Те доведоха до историческа промяна в колосални мащаби. Хитлер, който не подозираше за това, попадна в капан. Рузвелт и Чърчил, които не подозираха за тях, се опасяваха от разпадане на съветските войски на Изток и от неуспех на едно преждевременно нахлуване на Запад... Последствията бяха съкрушителни. За нацистка Германия те означаваха военно по-

¹⁴ Kerr, W. Das Geheimnis — Stalingrad. Düsseldorf, 1976, S. 171.

ражение, от което тя не успя да се съвземе.“¹⁵ Кер дори лансира следната хипотеза: ако Хитлер е знаел за наличието на десетте съветски резервни армии, той не би започнал лятното си настъпление през 1942 г.; що се отнася до съюзниците, те не биха взели да прахосват сили за десанта в Северна Африка. Но това е хипотеза, а ето как Кер вижда действителността: германското върховно командване е извършило не само тактическа грешка. „Митът за чудото при Сталинград — смята той — води до това, че цялата вина се хвърля върху оперативната грешка на върховното (германско — Л. Б.) командване или пък причините се търсят в численото превъзходство на руските войници.“

А ето и мнението на френския генерал А. Гийом — участник в сраженията през 1940 г. във Франция, а след това военен аташе в Москва. Веднага след края на войната той написа книга с многозначителното название „Защо победи Червената армия?“¹⁶. Сякаш предвиждайки аргументите на бъдещите клеветници, Гийом писа: още сега се чуват гласове, които искат да поставят под съмнение заслугите на Червената армия за постигането на победата, в името на която тя понесе огромни загуби. Едни виждат решаващия фактор за германското поражение в „колосалните пространства на Съветския съюз“; за други истинският победител е „ужасната руска зима“; трети обясняват победата на Червената армия с помощта на съюзниците. Най-сетне, изразява се мнението, че тайната на съветската победа се криела в „практическата неизчерпаемост“ на човешките резерви.

Гийом опровергава всички тези версии с примера на Москва и Сталинград. Той напомня, че Хитлер е изпитал решаващите си неуспехи при Москва и Сталинград още преди започването на зимата. Не зимата, а провалът на Хитлеровата стратегия е определил развоя на събитията. Помощта на съюзниците също е била само от второстепенно значение, да не говорим за това, че тя е придобила чувствителни мащаби едва след 1943 г., когато вермахтът вече е бил спрян. Най-сетне, и човешките резерви са имали своите граници. Гийом казва на своя читател: причините за победата на съветските въ-

¹⁵ Ibid., S. 19.

¹⁶ Guillaume, A. Warum siegte die Rote Armee? Baden, 1946.

оръжени сили трябва да се търсят в самия характер на съветската държава. Така например обстоятелството, че СССР е успял да създаде нов тип съветски човек-боец и да осигури материалната база на победата, по думите на Гийом, би било „невъзможно без волята на онези, които от 1917 г. си поставиха задачата да превърнат изостанала царска Русия в съвременна индустриална държава“. Тези резултати биха били „невъзможни без борбата за сваляне на царизма, за разгромяване на поддържаните от Запада бели армии“. И ако не бяха тези съветски хора, смята Гийом, „Хитлер би могъл да победи Съветския съюз така, както победи другите европейски страни“.

Генерал Гийом е видял това в годините на войната, при Москва и Сталинград. Тогава дори такъв неприятел на Съветския съюз, какъвто беше бъдещият ръководител на ЦРУ, американският генерал Бидел-Смит, заяви, че Гийом „дава отговор на много още нерешени въпроси“ и че неговите изводи „са напълно надеждни и заслужават внимание“. Остава само да се съжالياва, че антикомунистическите пропагандатори побързаха да предадат на забвение изводите на Гийом и на всички онези, които видяха в победата на Съветската армия доказателство за непобедимостта на социалистическата държава. В годините на „студената война“, а и след тях на Запад стана навик да се пренебрегват поуците от историята, да се клеветят съветската страна и нейните въоръжени сили.

По-горе читателят се запозна с оценките, дадени от генерал Батов, на поведението на противниковите войски в навечерието на голямото сталинградско контра-настъпление на 19 ноември 1942 година. През следващите години имах възможността да конкретизирам тези оценки с помощта на архивни материали на германския „отдел за чуждестранните армии на Изток“, който в генералния щаб на сухопътните сили е бил главният аналитичен разузнавателен център, призван да ориентира върховното командване на вермахта относно евентуалните планове и намерения на Съветската армия. Началник на отдела е бил полковник, а след това генерал Райнхард Гелен.

Ако се вземат докладите на отдела за лятото и есента на 1942 г., от тях ще се открие извънредно любо-

тивна картина. Да започнем с „увертюрата“ към събитията през лятото: със съветското настъпление при Харков през май 1942 година. Така например в началото на май отделът докладва, че „няма никакви основания“ да се смята, че се подготвят съветски настъпателни действия и че по-скоро трябва да се възприеме „изчаквателно-отбранително“ поведение. В същия доклад се отбелязва, че дори съветските войски да започнат операции, те не ще могат да попречат на разгръщането на германските части (още тогава е било решено да се започне настъпление на южния участък). Но на 12 май войските на югозападния фронт започнаха настъпление при Харков и принудиха германците не само да се прегрупират, но и да отложат настъплението си до 28 юни.

През юли 1942 г. отделът представя поредния си „перспективен доклад“: това е периодът на значително германско придвижване. Тогава германското разузнаване получава агентурно донесение, което то преценява като необикновено важно. На 14 юли Гелен и неговият помощник майор Хере през цялата нощ обработват това донесение, а на следващия ден го докладват на началника на генералния щаб. Донесението гласяло:

„Вечерта на 13 юли главното командване завършило поредното си заседание в Москва. Между присъстващите били Шапошников, Ворошилов, Молотов и представители на британската, американската и китайската военна мисия. Шапошников докладвал, че трябва да се отстъпи до Волга с цел да се принудят германците да прекарат там зимата. По време на отстъпването трябвало да се разруши всичко, а заводите да се евакуират в Урал и Сибир.

Британският представител поискал съветска помощ в Египет, но получил отговор, че съветските резерви от човешка сила не са така големи, както смятат съюзниците. Нещо повече, те се нуждаят от значителни доставки на самолети, танкове и артилерия; нуждата е възникнала в резултат на това, че контингентите, които са били предназначени за Русия и е трябвало да бъдат изпратени през Басра на Персийския залив, са били пренасочени за отбраната на Египет. Било взето решение за настъпателни операции в два сектора: единия — северно от Орел, а другия — северно от Воро-

неж, с използването на значителни танкови сили. При Калинин се предвиждало да се извърши настъпление с цел да се отвлече вниманието. Голямо значение се придавало на задържането на Сталинград, Новоросийск и Кавказ.“

Гелен добавя следното към агентурното донесение: „Развитието на общата обстановка на фронта през последните дни прави донесението на агента напълно достоверно. То потвърждава придвижванията на противника пред групите армии „А“ и „Б“, неговите действия на Дон и отстъплението му към Волга, упоритата отбрана на фронта на Северен Кавказ и на Сталинградския плацдарм. В сектора на групата армии „Център“ отстъплението на противника на линията Тула—Москва—Калинин ще доведе до по-нататъшно съкращаване на фронта. Сега обаче още не може да се предскаже дали нашето настъпление в района на групите „Център“ и „Север“ ще доведе до по-нататъшно значително отстъпление.“

... Когато прочетох това „важно донесение“, не можах да се сдържа да не се разсмея — толкова фантастични бяха сведенията на германския агент. Не е било необходимо да бъдеш голям специалист по въпроса, за да знаеш, че на заседанията на главното командване никога не са присъствували представители на „британската, американската и китайската военна мисия“. В Москва въобще нямаше китайска мисия. Въпреки това се посъветвах със съветски военни историци и военачалници. Те единодушно окачествиха донесението като абсолютно недостоверно — като се започне с това, че от 11 май длъжността началник на генералния щаб е изпълнявал не Б. М. Шапошников, а А. М. Василевски; на 26 юни Василевски е бил официално назначен на този пост. По-нататък: на 13 юли изобщо не е имало никакво заседание на главното командване. И главното, през първата половина на юли 1942 г. главното командване въобще не е мислило за отстъпление до Волга, а е искало да отблъсне германското настъпление. И Уолтър Кер потвърждава: „Такова заседание не е имало; такова решение не е било взимано. По-скоро обратното: Кремъл беше повече от всякога изпълнен с решимостта да не отстъпва.“¹⁷

¹⁷ Kerr, W., op. cit., S. 109.

А как са стояли нещата преди 10 ноември? Каква прогноза е предлагал тогава Гелен? Така например през септември той излиза с доклад във военната академия, в който заявява: още преди идването на зимата Сталинград и нефтената промишленост на Кавказ ще бъдат в германски ръце. Както знаем, тази прогноза не се сбъдна. В средата на октомври Гелен докладва на началника на генералния щаб Халдер: подготвя се голямо съветско настъпление, но не при Сталинград, а между Торопец и Сухиничи, т. е. на северния участък на съветско-германския фронт. В района на групата „Б“ (т. е. при Сталинград) Гелен е смятал, че са вероятни активни действия, но едва след края на есенната киша. Затова пък в началото на ноември отделът е смятал, че на Дон не трябва да се опасяват от сериозни операции на съветските войски, тъй като съветското командване по-скоро очаква успех от действията пред фронта на групата „Център“ (т. е. на запад от Москва) и се стреми да попречи на възобновяването на германското настъпление срещу Москва през 1943 година. Едва на 12 ноември Гелен започва „теоретически да разсъждава“ за възможността от настъпление срещу 3-та румънска армия на Дон...

А когато армията на Паулус се оказва обкръжена, Гелен започва да търси уловки, за да се оправдае. Оказва се, че съветските войски... сами не очаквали такъв успех, поради което и самият Гелен не можел да го предскаже. На 20 ноември както фелдмаршал фон Вайхс, така и Гелен предсказват, че настъплението „бързо ще отслабне“. На 9 декември Гелен смята за възможно съветските войски да завият на юг, но те ще бъдат заети с прикриване на обкръжението. А всъщност на 11 декември Воронежският фронт проби италианския фронт на река Чир!

С други думи, прехвалените (в западния свят — и до ден днешен) разузнавачи на вермахта не са успели да констатират толкова сериозния прелом, настъпил в действията на съветско-германския фронт. При това кризата на германското разузнаване е била не „количествена“, а качествена — тъй като се заключава не в недостиг на сведения за противника, а по принцип в погрешното им тълкуване, основаващо се на идеологията на пруско-нацисткия (или нацистко-пруския) мили-

таризъм. Съветско настъпление не следвало да се очаква, тъй като такова не трябвало да има...

Краят на декември и първите дни на януари 1943 г. много отчетливо са се запечатали в паметта ми. Първо, защото една от моите задачи в щаба на Донския фронт беше многократната проверка на точността на превода на текста на ултиматума, подписан от К. К. Рокосовски. Второ, защото бях включен от командуването на фронта в състава на една от групите парламентарии, определени за небезопасната задача да връчат ултиматума. В първата група влизаха майор А. Смыслов и преводачът Н. Дятленко. Ако тази група не успееше да предаде ултиматума, това трябваше да направят майор Н. Малцев и авторът на тези редове. Но ние си останахме в резерва — Смыслов и Дятленко успешно изпълниха задачата. Ултиматумът бе връчен — и съветското командуване не е виновно, че той бе отхвърлен.

На 25 януари в щаба на фронта дойде донесение за пленяването на първия генерал от 6-а армия. Това беше командирът на една от дивизиите Мориц фон Дребер. През следващите дни подобни донесения започнаха да се повтарят — и тогава пред щаба на фронта възникна съвършено необичайна задача: къде да се намери място за настаняване на пленените генерали?

Наложи се да освободим няколко жилища, превърнати в шабни учреждения. Така в покрайнините на хутора Заваригино възникна цяло „генералско градче“. Към него продължаваха да пътуват коли, отвеждащи пленените генерали. Видът им не беше представителен — от колите не слезаха надути пруски генерали с монокли и шпори. Те бяха облечени в най-фантастични униформи — нито шинели, нито шуби, нито халати. На главите им вместо фуражки с лакирани козирки се мъдреха или саморъчно направени ушанки, или кожени шапки, които явно противоречаха на германския военен устав.

На 31 януари в сутерена на сталинградския универсален магазин бе пленен генерал-фелдмаршал Паулус. Той беше получил фелдмаршалското си звание един ден преди капитулацията, а фелдмаршалския жезъл, който Хитлер обикновено връчваше на своите пълководци в райхсканцлерството, той въобще не видя. Нещо повече, в обкръжения Сталинград никъде не можаха да се на-

мерят маршалски лагони (златна плетеница с два кръстосани маршалски жезъла).

Към „класиката“ на военната история принадлежи и разпитът на Паулус, проведен от Николай Николаевич Воронов и Константин Константинович Рокосовски. В мемоарите на тези пълководци могат да се намерят по-дробни сведения, основаващи се на записките на преводача на Политическото управление към щаба на Донския фронт майор Николай Дятленко — същия, който няколко дни преди това заедно с Александър Смыслов беше един от парламентърите, които връчиха на войските на Паулус ултиматума на командването на Донския фронт с предложение за капитулация.

След като докарахме фелдмаршал Паулус на разпит от определената за него къща, аз останах на вратата и трябваше да следя никой да не влиза в стаята. Единственото изключение бе направено за знаменития кинооператор Роман Лазаревич Кармен, който иззад гърба ми засне разпита на Паулус.

Така се създадоха предпоставките за интервюто, което се състоя няколко дни по-късно. Работата е там, че когато съобщението за капитулацията на 6-а германска армия и за пленяването на Паулус се получи в Берлин, то предизвика сред нацисткото ръководство взрив от яростна злоба. Бяха направени опити да се постави под въпрос самият факт на пленяването на фелдмаршала. Разпространяваха се най-различни версии: че Паулус бил загинал начело на сражаващите се войски, че се бил самоубил и, най-сетне, че уж бил паднал в плен тежко ранен и се намирал под въздействието на някакви си тайнствени хапчета. В ход бяха пуснати извънредно много измислици. Така германската агенция Трансоцеан събщи: „Генерал-фелдмаршал Паулус, който се намира в Сталинград, е носел със себе си два револвера и отрова. Още не е известно дали е паднал в съветски плен в безсъзнание (тъй като преди няколко дни той бе тежко ранен) или мъртъв.“

Едва след войната стана известен разговорът, състоял се на 1 февруари 1943 г. между Хитлер и началника на генералния щаб Цайтлер. По време на този разговор Цайтлер всячески убеждавал Хитлер, че Паулус не може да се предаде, че се е самоубил и че съветското съобщение не отговаря на действителността

Адютантът на Хитлер Енгел твърдял, че Паулус бил „тежко ранен“.

Затова беше още по-необходимо световната общественост бързо да се убеди в безспорния факт, че германският фелдмаршал е пленен от войските на Съветската армия. В Москва счетоха за целесъобразно в Заваригино да бъдат изпратени група акредитирани в Съветския съюз военни кореспонденти на съюзническите държави. Начело на групата (в нея участваха около 20 души) беше Николай Григориевич Палгунов, който тогава беше завеждащ отдел „Печат“ на Народния комисариат на външните работи. Един самолет бързо (за онова време) докара журналистите в Заваригино. Това стана на 3 февруари 1943 година.

Тъй като през тези дни трябваше да изпълнявам функциите на „комендант на генералското градче“, началник-щабът на фронта генерал-лейтенант Михаил Сергеевич Малинин заповяда да уведомя Паулус за предстоящата среща с журналистите. Фелдмаршалът посрещна това съобщение без каквото и да било въодушевление. Особено се безпокоеше намиращият се заедно с Паулус негов бивш началник-щаб генерал-лейтенант Шмидт. За неговото пагубно влияние разказваха много офицери от щаба на 6-а армия.

И без това мрачното лице на Паулус, което непрестанно потръпваше от нервни тикове, стана още по-мрачно. Отначало той каза „не“, а после се замисли (може би в главата му мина мисълта, че от това интервю семейството му ще узнае, че е жив?). Във всеки случай той заяви, че не желае дълго да разговаря с журналистите и че може да отговори само на няколко предварително определени въпроса. И никакви снимки!

Когато докладвах на командването за отговора на Паулус, те решиха да се съгласят с неговите условия. В мразовитото слънчево утро на 4 февруари в жилището, където беше настанен Паулус, дойде групата журналисти¹⁸. Те застанаха в полукръг около външната стълба. Журналистите се придружаваха от съветски офицери, между които беше и комендантът на щаба на фронта полковник Якимович. На мен ми бе заповядано да вляза

¹⁸ Между тях беше и Уолтър Кер, който в книгата си пише за посещението в Заваригино.

в къщата и да помоля фелдмаршала да излезе на входа.

След няколко минути Паулус — с огромна кожена шапка — излезе на входа. Устните му бяха здраво стиснати. Той се стремеше да гледа или встрани, или над групата, която стоеше пред него.

Уговорено бе въпросите да постави Алигзендър Уърт, известен английски кореспондент, който отлично знаеше руски. Интервюто започна:

Уърт: Името Ви?

Аз: (превеждам въпроса на немски),

Паулус: Фридрих Паулус.

Уърт: Войнското Ви звание?

Паулус (на немски): Генерал-фелдмаршал от германските въоръжени сили.

Уърт: На колко години сте?

Паулус: На петдесет и две.

Паулус се обръща и влиза в къщата. Журналистите стоят още няколко минути безмълвно пред стълбата.

Днес, 35 години по-късно, може с пълно основание да се каже: никога дотогава три така кратки отговора не са имали толкова голяма тежест. Защото в тях се криеше историческата истина за победата над фашизма. Та нали, за да може Фридрих Паулус да даде своите три отговора, Съветската армия трябваше да спре Хитлеровите пълчища и да постигне прелом в развоя на Втората световна война!

... Дълго време изглеждаше, че от това интервю не са останали никакви следи. Самият Уърт в книгата си, написана много години по-късно, отбелязва, че на журналистите не били „разрешили да поговорят“ с Паулус, тъй като сам фелдмаршалът отказал да прави каквито и да било изявления. Не бяха публикувани и снимки, тъй като съгласно желанието на Паулус не беше разрешено да се снима. Толкова повече бях удивен, когато след много години видях снимка на Паулус на входа на стълбата на къщата в Заваригино.

Оказва се, че не само книгите, но и снимките имат своя съдба. В 1965 г. сп. „Новое время“ публикува на страниците си спомени на Алигзендър Уърт за Великата отечествена война. Известно време след това в редакцията дойде подполковник от запаса (за съжаление вече не си спомням името му). Всемогъщата случайност го доведе в моя кабинет. Подполковникът учтиво запи-

та: не може ли редакцията да препрати на Алигзендър Уърт няколко снимки, направени във военно време? Оказа се, че моят събеседник е придружавал Уърт и другите чужди журналисти по време на пътуването им до фронта. Казах му, че редакцията с удоволствие ще направи това, но полюбопитствувах — що за снимки са това? Подполковникът започна да вади една след друга снимките от чантата си: Уърт край землянка, Уърт с кожух.

— А ето — каза събеседникът ми — още една интересна снимка. На нея е показан фелдмаршал Паулус в момента, когато Уърт взе от него интервюто...

— Наистина — казах аз, — това стана в Заваригино.

— А вие откъде знаете? — попита учуденият подполковник.

— Зная — отвърнах аз, — зная. И ако не греша, зад гърба на Паулус стои офицер с ушанка. Това навярно съм аз...

Подполковникът ме погледна с още по-голямо учудване. Но когато извади следваща снимка, на която младият офицер с ушанка беше излязъл по-ясно, той успя да се убеди, че аз действително имам известни основания да се смятам за скромен свидетел на раждането на най-краткото, а може би и най-важното интервю по време на Втората световна война. И свидетел на финала в Сталинград.

ТАЙНАТА ДИПЛОМАЦИЯ НА ПРИНЦ ХОХЕНЛОЕ

ПО СЛЕДИТЕ НА ПРИНЦ ХОХЕНЛОЕ

Вратата се откряна и възрастна жена, оставяйки настрана метлата и кофата, ме запита:

— Защо в апартамент № 6 не отговарят ли? Навярно техни сиятелства са отишли на работа. Те са у дома си сутринта и късно вечер. Да, да, те са в града...

Наложих ми се да мина на следващия ден. След като отново се изкачих по типичната за старите виенски къщи кръгла стълба, позвъних в апартамент № 6. Този път ми отвориха. Нейно сиятелство принцеса Мария-Елизабет-Хенриета цу Хохенлое-Шилингфюрст фон Ра-тибор унд Корвей си беше у дома.

... Да, тя познава далечния си роднина принц Макс-Егон цу Хохенлое-Лангенбург. Но той не живее тук. Цялото семейство Лангенбургови се е заселило в Западна Германия. Но самият принц Макс-Егон живее в Испания. Той се е установил там веднага след края на войната. А Алфонсо? О, младият принц? Сега той вече е солиден човек. Той също е в Испания...

Поблагодарих за справката и като се извиних за безпокойството, слязох долу. И макар че възрастната принцеса ми каза само няколко думи, и те бяха важни за мен.

Бях тръгнал отдавна по следите на княз Макс-Егон. Това издирване започна с един кратък туристически излет, който направих преди много години по време на престоя ми в Чехословакия. Чешките другари ме запознаха със северозападните райони на страната и когато пътят ни отведе в района на Хомутово, един от моите спътници ме запита:

— А не искате ли да се отбиете в Червони храдек? Това е своего рода историческа забележителност. Тук по време на кризисните месеци през 1938 г. се е състояла една среща, която е оказала съдбоносно въздей-

ствие върху развоя на събитията. (Тук лорд Уолтър Рънсимън...)

Разбира се, спомних си; ставаше дума за срещата на английския емисар лорд Рънсимън с водача на судетско-немските нацисти Конрад Хенлайн, която стана един от елементите на мюнхенския заговор. Срещата се е състояла в замъка Ротенхауз. Ротенхауз е германизираното название на Червони храдек. Собственик на този замък е бил принц Хохенлое.

Читателят може да разбере защо незабавно се съгласих да се отбия в замъка и скоро се оказахме пред неговите врати. Столетна алея водеше до главното здание — огромно, мрачно, отговарящо на вкуса на миналия век. Тухлени кулички, високи стрехи, причудливи ветропоказатели. Широка стълба с много стъпала водеше в сградата, в която влязохме.

Моите спътници, които бяха идвали тук, и по-рано, веднага ме заведоха в „историческата стая“, облицована с мрачна дъбова ламперия. Стените бяха украсени с ловни трофеи — огромни, разклонени рога на елени и лосове, застреляни някога по време на княжески лов. Впрочем и на сиятелния лорд тук са му предлагали да полювува. Но тогава не му е било до лов; ставало е дума за съдбата на мира, за съдбата на Чехословакия.

— Тук по онова време е имало книга за посетители в кожена подвързия, в която Рънсимън е благоволил да впише името си наред с името на предателя Хенлайн — каза един от моите приятели. — Ние я показваме на екскурзиантите като доказателство за вечния позор на империализма.

Сега книгата не беше на мястото си, но живо мога да си представя картината: разговорът свършва, домакинът става от коженото кресло и моли сър Уолтър (нали към лордовете е прието да се обръщат само на малкото име!) да окаже чест на дома му и да увековечи името си за потомците. Сър Уолтър с удоволствие се съгласява, приближава се до масичката и (дори може би като си поставя монокъла) се подписва. След него слага подписа си Конрад Хенлайн и цялата група се отправя към масата, оставяйки на потомците спомен от пребиваването си в замъка.

Несъмнено участниците в срещата в Червони храдек са мислели за съвсем други потомци, а не за екскурз

знанти от социалистическа Чехословакия. Те дори не са можели да си представят, че предателството им ще бъде не само разобличено, но и „зачеркнато“ от свободолюбивите европейски народи, смъкнали фашисткото иго. Съветската армия, която освободи Чехословакия, навеки прогони оттук окупаторите и откри пътя за ликвидирането на мюнхенското предателство...

Но да се върнем на Червони храдек. След като разгледах сградата, помолих да ме запознаят със сегашния ѝ стопанин — управителя на младежката туристическа база, разположена на живописната територия на бившата княжеска резиденция.

— Кажете ми, не живее ли тук някой от бившата прислуга на Хохенлое? — попитах аз, макар и да не разчитах на успех.

Управителят се замисли. Да, съвсем доскоро бил жив майордомът. Но той починал. Почакайте, почакайте... И след една-две минути в стаята влезе възрастна жена, която се оказа... бавачката на самия принц Хохенлое. Тя охотно ми разказа за цялото семейство, което през 30-те години се намирало в центъра на „светския живот“ не само на тогавашна Чехословакия, но и на цяла буржоазна Европа.

Родът на князете Хохенлое е един от най-старите в Европа и той е имал няколко клона: Хохенлое-Лангенбург, Хохенлое-Бартенщайн, Хохенлое-Еринген, Хохенлое-Шилингфюрст. Най-знаменитите от тях са били Шилингфюрстови, в чийто род е имало фелдмаршали, генерали, хофмайстери и министри на Австро-Унгарската монархия. Лангенбургови не им отстъпвали много: те също доставяли генерали и министри както на германския, така и на австрийския кайзер, като се сродявали с аристокрацията на цяла Европа — Испания, Англия, царска Русия. Лангенбургови, чиято главна резиденция бил замъкът Лангенбург във Вюртемберг, владели несметни количества земя из цяла Европа, особено в страните, които едно време влизали в Австро-Унгария.

Моята събеседница — възрастна жена, немкиня по произход — познаваше много добре „последните“ Хохенлое: през 30-те години хазаи тук са били старият принц Ернст-Вилхелм-Фридрих и неговият наследник Готфрид-Херман, а след това владението е поел принц Макс-Егон.

— О, принц Макс беше голям пътешественик. Постоянно беше в Берлин, Лондон, Мадрид, Ню Йорк и дори в Австралия.

Дори европейските войни не са пречели на принц Макс и неговите пътешествия. Както ми разказа словоохотливата ми събеседница, принцът бил поданик на Великото херцогство Лихтенщайн. С този паспорт той безпрепятствено обикалял света и когато започнала Втората световна война, макар че живеел предимно в Германия, той можел свободно да се появява в Швейцария, Франция, Англия.

Скоро дори видях принца на снимка: бавачката имаше снимки на цялото семейство на принц Макс — самият той, съпругата му и четирите му деца. Жена му не била немкиня. Тя произхождала от знатния испански род на маркизите Белвис де лос Навас.

Такива са „генеалогическите корени“ на семейството, на което е било съдено да играе зловеща роля в историята на нашето време и по-точно в историята на империалистическите интриги, които са се кроели зад кулисите на Втората световна война.

ДОКУМЕНТИ ОТ АРХИВА НА СС

Още през 60-те години беше дадена гласност на документи, принадлежащи на VI управление към Главно-то управление за имперска безопасност на СС — чуждестранното разузнаване на Химлер¹. На тях имаше печат „Секретно дело от държавна важност“. Един от тези документи беше подписан от хауптшурмфюрерът от СС Аренс от западноевропейския отдел на VI управление. Всички данни показваха, че на времето записките са били предназначени за висшето нацистко ръководство.

За какво ставаше дума в тях? В есесовските документи се даваше отчет за разговорите, водени в условията на най-строга тайна, през януари—април 1943 г. в Швейцария между представители на хитлеристка Германия и Съединените щати. Отчетите или бяха на

¹ За пръв път част от тези документи бяха публикувани от автора на книгата и С. Н. Ростовски в сп. „Новое время“ в 1960 г.

писани от самите представители на Германия в тези преговори, или бяха съставени на основата на техните доклади. Разговорите са били водени в Берн и Женева. В документите като участници в преговорите се посочват четирима души: от Германия — „Паулс“ и „Бауер“, от Съединените щати — „Бол“ и „Робъртс“. Естествено това са били все конспиративни прякори.

Още тогава, при първата публикация, стана възможно да се установи самоличността на някои от участниците в тези преговори. Така в съпроводителния документ към отчета за „Разговора между Паулс и мистър Бол“, подписан от есесовеца Аренс, направо се посочва, че от американска страна преговорите е водил Алън Дълес, брат на Джон Фостър Дълес и бъдещ началник на Централното разузнавателно управление на Съединените щати. Тогава, в 1943 г., Дълес е бил пълномощник на американското разузнаване (ОСС) в Европа. Седалището му е било в швейцарската столица Берн.

Идентификацията на Дълес не предизвиква никакво съмнение. Освен прякото указание в писмото на Аренс има и друго косвено потвърждение от страна на самия Дълес. В есесовския документ за него се казва: „Той е бил изпратен от Америка в Швейцария с известно закъснение и е успял да мине през Франция на Виши точно в момента, когато германските войски са навлезли в неокупираната зона.“ В книгата си „Нелегалната дейност в Германия“, издадена в Ню Йорк в 1947 г., Дълес описва обстоятелствата на своето пристигане в Швейцария почти със същите думи.

Пристигането му в Берн било незабавно засечено от нацистката агентура. За това след войната разказах в спомените си двама видни сътрудници на агентурата: тайният агент на абвера (военното разузнаване) начело с Канарис) в Швейцария Ханс Бернд Гизевинус и резидентът на есесовското разузнаване шурмбанфюрерът Вилхелм Хетл. И двамата потвърдиха, че както абверът, така и СС веднага „засекли“ пристигането на Дълес. Хитлеристите дори разшифروвали радиogramите му до Вашингтон.

С какви цели е бил дошъл Алън Дълес в Швейцария? Според по-късните му изявления той бил направил това, за да поддържа контакти с противниците на нацизма и да събира сведения за хитлеристка Герма-

ния. Тук само едно е вярно. Не може да се отрече, че Дълес действително е притежавал определени качества за контакти с хитлеристка Германия. Едва ли някой друг виден чиновник на правителството на САЩ по онова време е имал такива широки и важни връзки с нацистите като Дълес. Още в средата на 20-те години той е станал съдружник на адвокатската фирма на своя по-възрастен брат Джон Фостър Дълес „Съли-вън & Кромуел“. Специалност на братята са били германо-американските сделки. Фирмата е представлявала в Съединените щати правителството на Райха и редица от най-големите германски корпорации, включително химическия тръст ИГ Фарбениндустри, концерна на Круп, електротехническият монопол на Бош и други предприятия. Един от представителите на адвокатското бюро на Дълесови в Германия, Х. Алберт, е заемал на времето поста райхсминистър, а друг, Герхардт Вестрик, е бил заместник-председател на контролния съвет на германския военно-авиационен концерн „Фоке—Вулф“ и същевременно е бил пълномощник на всемогъщия американски тръст ИТТ. Още по-важно е било друго „звено“ във връзките на Алън Дълес с Германия. Преди войната той станал директор на нюйоркската банкерска къща на Шрьодерови — американският филиал на банката на Щайн в Германия. А както знаем, собственик на банката на Щайн е бил не друг, а барон Курт фон Шрьодер. Знаем и за международната роля на семейство Шрьодерови.

Помощник на Дълес в Швейцария е бил американецът от германски произход Геро фон Шулце-Геверниц, зет на руския магнат Стинес и баджанак на главнокомандуващия германския военноморски флот, великият адмирал Дьониц. Друг помощник на Дълес в Швейцария, под формата на американски генерален консул в Берн, станал В. Лада-Мокарски, белоемигрант, вицепрезидент на същата банка на Шрьодерови.

Но за какво са били използвани тези връзки? Досега авторът разполагаше с четири документа за тайните преговори в Швейцария в 1943 г., а именно:

→ отчет за разговора на Дълес с германския емисар „Паулс“ (с дата от средата на февруари 1943 г.);

→ отчет на сътрудника на Дълес „Робъртс“ с германския емисар „Бауер“ на 21 март 1943 г.;

— обобщен отчет за срещите на Дълес за периода 15 януари — 3 април 1943 г.;

— писмо на обершурмбанфюрера Аренс от 15 април 1943 г. за контактите с Дълес².

Естествено и тези документи бяха достатъчни, за да се установят дълбоко политическият смисъл и далечният прицел на замислите на двете страни. Сега обаче се изясняват нови обстоятелства, които ни карат отново да се заемем с швейцарските преговори в 1943 година.

Няма да бъдем голословни и отначало ще се позовем на вече известните, а след това и на новите документи и новоустановените обстоятелства. От гореспознатите документи, които са доста обширни, ще приведа само един — записа на разговора между „Паулс“ и Дълес („Бол“) през февруари 1943 година.

„РАЗГОВОР НА ПАУЛС С МИСТЪР БОЛ

Швейцария, средата на февруари 1943 г.

В средата на февруари г-н Паулс пристигна в Женева, където веднага след пристигането си бе посетен от мистър Робъртс³. Мистър Робъртс на всяка цена искаше незабавно да уреди среща с неговия началник мистър Бол, специален пълномощник на Рузвелт по европейските въпроси. Г-н Паулс отначало отказа и се информира от свои познати за обстановката. Между другото той разговаря със сегашния испански посланик при Ватикана г-н Барсенас. На срещата си с него г-н Паулс уж случайно наведе разговора на Бол и Барсенас каза, че той бил изключително влиятелен човек, когото усилено ухажвали нашите съюзници. Унгарците, българите, румънците (Гафенку)⁴ постоянно търсели контакти с него и имали успехи в това отношение.

Самият Барсенас е дошъл в Швейцария между другото и за да се запознае с мистър Бол. Тези данни на Барсенас бяха потвърдени и от другите справки, съ-

² Архив на автора, както и архив на Мюнхенския институт по съвременна история.

³ Псевдоним на помощника на Дълес. Скоро ще узнаем и името му.

⁴ Григоре Гафенку — бивш министър-председател на Румъния, намиращ се в емиграция.

брани от г-н Паулс. Посланикът Кордт, г-н Кьохер и г-н фон Бибра⁵, както и испанският посланик в Берн и швейцарският министър на външните работи Пилет Гола също окачествиха мистър Бол като извънредно интересен човек.

Въз основа на това г-н Паулс реши да приеме поканата на мистър Бол. Веднага искам да отбележа, че след разговора с мистър Бол г-н Паулс бе поканен при американския посланик мистър Харисън, който му съобщи, че той в никакъв случай не гледа на мистър Бол като на свой конкурент; той има най-добри отношения с мистър Бол, който притежава специални пълномощия, и е получил от Вашингтон указания да му оказва все-странна подкрепа.

От гореказаното, както и от други данни произтича, че мистър Бол е най-влиятелният представител на Белия дом в Европа и по мнението на швейцарците вероятно се намира в пряка телеграфна връзка с американския президент, като заобикаля Държавния департамент. Като познавач на Европа и пряк представител на правителството на Съединените щати той има задачата да се занимава с европейските, особено с източноевропейските проблеми. Той добре владее европейските езици. Той е пълен, снажен човек от спортен тип на около 45-годишна възраст; има вид на здрав човек, с хубави зъби; той е енергичен, пряк и решителен в отношенията си. Това несъмнено е човек, който притежава гражданско мъжество. Като специален референт по европейските икономически въпроси му помага известният ни мистър Робъртс, който е по-възрастен. Мистър Бол е развил доста енергична дейност и постоянно приема полуофициални пратеници на различни европейски държави и организации. Можем с увереност да го наречем своеобразен специален пратеник на Рузвелт в Европа.

Той прие г-н Паулс много сърдечно и двамата установиха, че вече са се срещали в 1916 г. във Виена и между 1923 г. и...⁶ в Ню Йорк. Мистър Бол заяви, че

⁵ Ото Кордт — съветник в германското посолство в Швейцария. Участник в задкулисните срещи с дипломати на западните държави. Херберт Кьохер — посланик на Германия в Швейцария. Теодор фон Бибра — съветник в германското посолство в Швейцария.

⁶ На това място в оригинала има мастилено петно,

той е много радостен отново да се срещне с г-н Паулс след дългото прекъсване и да размени идеи с г-н Паулс, който ясно вижда европейските проблеми; вече му било дотегнало през цялото време да слуша отживели времето си политици, емигранти и предубедени евреи. Според него в Европа е необходимо да се установи такъв мир, от запазването на който действително да бъдат заинтересовани всички участници. Не трябва отново да се прави деление на победители и победени, т. е. на доволни и недоволни; никога занаят не трябва да се допуска нации като Германия да правят отчаяни експерименти и да проявяват героизъм поради неправда и нужда. Германската държава трябва да се запази като фактор на реда и възстановяването, за нейното разделяне или за отделянето на Австрия не може и дума да става. От друга страна обаче, властта на Пруссия в германската държава трябва да бъде ограничена до разумни размери и на отделни области (гау) в рамките на Велика Германия да бъдат предоставени по-голяма самостоятелност и равноправно влияние. Изглежда, че мистър Бол не придава голямо значение на чешкия въпрос; от друга страна, той се смята задължен да се обяви за създаването на санитарен кордон против болшевизма и панславизма чрез разширяването на Полша на Изток и чрез запазването на Румъния и на една силна Унгария. Той не се занимава с маловажни неща, а застъпва гледището, че най-добрата гаранция за трайния мир и взаимното разбирателство между народите след войната ще бъде разпределянето на промишленото производство при наличието на осигурени пазари. Той особено подчерта, че Америка придава важно значение на африканския пазар. Очевидно мистър Бол напълно признава претенциите на Германия за промишлена хегемония в Европа. За Русия той говори без особена симпатия и отбелязва, че тази страна притежава съответен голям вътрешен пазар.

У г-н Паулс се създаде впечатлението, че американците, в конкретния случай мистър Бол, не искат и да чуят за болшевизма и панславизма в Централна Европа и за разлика от англичаните в никакъв случай не искат да видят русите в Дарданелите и в нефтените области на Румъния или Мала Азия. Това отново потвърждава, че в името на запазването на Западна Ев

ропа и Средиземноморието свободни от русите Англия е готова да се съгласи на разделянето на Северна и Централна Европа и на подялба и разграничаване на сферите на влияние с русите в този район. Съединените щати обаче са за една Европа, изградена по по-съвременен начин като зона на благоденствие, пазар и на първо място като геополитически фактор (виж например англо-руските противоречия по въпроса за прибалтийските държави).

Както изглежда, мистър Бол напълно отхвърля някак старомодни планове на Англия да реорганизира Европа на базата на историческите традиции и да възстанови различните монархии. Той е повече или по-малко склонен в Европа да се създаде държавен и промишлен ред в мащабите на едно широко пространство, като вижда в една федеративна Велика Германия (подобна на Съединените щати), с присъединена към нея Дунавска конфедерация, най-добрата гаранция за реда и възстановяването на Централна и Източна Европа. Мистър Бол не отхвърля националсоциализма, що се отнася до основните му идеи и действия, до такава степен, до каквато отхвърля вътрешно неуравновесения и обременен с комплекс за малоценност пруски милитаризъм. Именно поради това мистър Бол заема напълно отрицателна позиция по отношение на фантастичния проект за възстановяване на монархията на Хохенцолерните. Например мистър Бол вижда идеалното възплъщение на всичко немско по-скоро в Хамбург, Байрот или Шутгарт, отколкото в Берлин, Виена или Ваймар.

Накрая Бол заговори за националсоциализма и за личността на Адолф Хитлер и заяви, че въпреки цялото си уважение към историческото значение на Адолф Хитлер и неговите дела много му е трудно да си представи, че възбуденото обществено мнение на англосаксонците ще се съгласи Хитлер да бъде безспорен господар на Велика Германия. Към договорите с Хитлер не съществува доверие — нито по отношение на тяхната трайност, нито по отношение на спазването им. Между другото възстановяването на взаимното доверие след войната ще бъде от решаващо значение. Независимо от всичко това у г-н Паулс не се създаде впечатлението, че това трябва да се смята за предварително установена догма на американците. Мистър Бол окачестви

Атлантическата харта като важна основа, но трябва отново да ѝ се очертаят твърде широки рамки.

След това г-н Паулс се опита да придаде на разговора по-актуален характер, за да може с помощта на различни въпроси косвено да разубеди нещо за американските военни планове. У него се създаде впечатлението, че понастоящем англосаксонците нямат намерение да извършват десант на Пиренейския полуостров; той обаче смята за напълно възможно съюзниците да възнамеряват чрез краткосрочни десанти в по-малки мащаби на други места да разпръснат нашите сили. След това (евентуално след завземането на Тунис) те искат да нанесат решителен удар от Африка по посока на Плоещ, за да прекъснат снабдяването ни с нефт, да принудят нашите съюзници да излязат от войната и да изпреварят русите. Изхождайки и от други данни, събрани в Швейцария, Паулс смята прекия десант в Южна Италия за малко вероятен; той обаче счита за възможно съюзниците да направят десант в Сицилия, за да откъснат Ромел и оттук да смажат Италия по въздуха, като по такъв начин подсигурят удара си на Балканите.

С нашите европейски съюзници мистър Бол вече е установил много добър контакт. Във всеки случай разни полуофициални представители на тези страни го обсаждат. Не е ясно до каква степен това е съгласувано с техните правителства.

Мистър Бол особено подчерта значението на гигантски нарасналото производство на самолети в Съединените щати. Тези самолети системно ще се използват против държавите от Оста.

Мистър Бол има отлични контакти с Ватикана. Той сам обърна вниманието на г-н Паулс върху това, колко важни са тези връзки, тъй като американските католици също ще могат да кажат решителната си дума. Преди края на разговора той още веднаж повтори колко много биха се засилили позициите на Германия в Америка, ако германските епископи там се обявиха в полза на Германия. В такъв случай на това не би могла да се противопостави дори омразата от страна на евреите. Все пак не би трябвало да се забравя, че именно американските католици са принудили американските еврейски вестници да прекратят нападките си срещу франкистка Испания.

Мистър Бол не се спря на англо-американските противоречия така подробно, както направи на времето он мистър Робъртс. Но общо взето той потвърди изказванията на Робъртс по този въпрос.

По време на разговора мистър Бол мимоходом спомена за разговорите в Португалия („имаше слухове за разговори в Португалия“) ⁷ — г-н Паулс не се хвана на въдицата, като изрази учудване и неосведоменост. Мистър Бол веднага смени темата на разговора; в по-нататъшния ход на разговора той обаче сам заговори за лицето Алфонсо, за чиято дружба с г-н Паулс и за чито стопроцентови нацистки възгледи самият Паулс още отдавна бил уведомил мистър Робъртс. Г-н Паулс отново заяви, че той си сътрудничи във фирмата „Шкода“ и по други делови въпроси с Алфонсо, когото познава и цени от много години. На Алфонсо не могат да се отрекат някои качества и далновидност. Не трябва обаче да си създаваме илюзията, че този човек не е верен последовател на фюрера. За мистър Бол това очевидно не бе новина и той заяви, че е готов да се срещне с Алфонсо по всяко време и че е съгласен да даде всякакви уверения, че ще спазва всички необходими условия. Мистър Бол дори отиде дотам, че предложи парола, с помощта на която Алфонсо би могъл да му се обади по телефона. Г-н Паулс прие тези изявления на мистър Бол за сведение; при това беше особено интересно, че Бол изглежда придаваше особено значение на това, да се запознае с неприкритите възгледи на съвременния и откровен националсоциализъм. Ако Алфонсо не може да дойде, тогава мистър Бол очаква много от разговора с държавния съветник Линдеман от фирмата „Норддойче лойд“ ⁸. Очевидно по делови причини Линдеман се ползва с личен авторитет в Съединените щати.

⁷ В скобките — тази фраза е на английски. Става дума за задкулисни германско-американски контакти, установени в Португалия между дипломати на САЩ и емисаря на СС „Алфонсо“.

⁸ Карл Линдеман — виден германски деец, който е имал важни връзки в Съединените щати. Той е бил председател на контролния съвет на параходния концерн „Норддойче лойд“ в Бремен, както и член на контролните съвети на десетки други фирми. Линдеман е бил тясно свързан с нацистката върхушка. В контролния съвет на „Норддойче лойд“ той е заседавал заедно с държавния секретар Вилхелм Кеплер, а в ръководството на Дрезднер банк негов партньор е бил личният банкер на Химлер д-р Карл Раше.

Разговорът завърши приятелски и мистър Бол сам предложи на американското посолство в Мадрид да се съобщи, че той всеки момент се намира на разположение на г-н Паулс. Мистър Бол по-специално посочи съветника Бъгъруърт, когото той нарече най-способния.

На следващия ден г-н Паулс има още една кратка среща с мистър Робъртс, който изрази голямото си задоволство от начина, по който е минал разговорът между Паулс и Бол, и каза, че мистър Бол бил получил поръчение да проведе този разговор лично от Рузвелт, който в миналото познавал Паулс.

Същия ден г-н Паулс направи кратко посещение на американския посланик мистър Харисън, който подчерта, че г-н Паулс не трябва да мисли, че той има спорове с Бол относно техните компетенции. Помежду им съществуват най-добри отношения и Бол има преки задачи и пълномощия от Белия дом.“

КАКВО ОЗНАЧАВАШЕ ВСИЧКО ТОВА?

Документът е красноречив сам по себе си, а с някои свои редове е и единственият по рода си. Независимо от това ще направим опит за коментар, като се основаваме и на двете други паметни записки от архивата на СС, които са ни известни.

Най-напред — за инициативата. Няма спор: инициативата е дошла от Дълес. В документите се подчертава, че когато в средата на февруари „Паулс“ е пристигнал в Женева, веднага го е посетил „Робъртс“ (представител на „Бол“), който пожелал „на всяка цена незабавно да се организира среща“ с Дълес. Съобщава се, че „Робъртс“ предал на хитлеристкия пратеник покана за обед у Дълес, като обещал, че последният „ще говори по проблемите честно и откровено“ и че „като джентълмен той гарантира, че разговорът ще се запази в тайна“.

А наистина е имало какво да се пази в тайна. Както се вижда от записа на един от разговорите, състоял се в началото на февруари 1943 г., Дълес е критикувал Хитлер. Но за какво? Дали за това, че Хитлер е водел фашистка политика? Дали за това, че нацистка Германия се е превърнала в олицетворение на варварст-

вото и мракобесието, в режим на невиджано потисничество и насилие? Дали за това, че политиката на Хитлер е противоречала на принципите на „Атлантическата харта“, провъзгласена от Америка и Англия?

Съвсем не. Това най-малко е безпокояло Дълес. Напротив. Редица негови изказвания, записани акуратно от германските му събеседници, показват, че по същество Дълес е бил солидарен с „идеите“ и „принципите“ на хитлеризма. В публикувания от нас текст на записките за разговора се посочва, че Дълес „не отхвърля националсоциализма, що се отнася до основните му идеи и действия до такава степен“. В друг есесовски документ, който прави равностметка на резултатите от разговорите с Дълес през периода от 15 януари до 3 април 1943 г. („Записки за разговорите с мистър Бол и мистър Робъртс“), се казва, че Дълес нарекъл фюрера „гениална личност“, а в разговорите с „Паулс“ той изразил своето „уважение към историческото значение на Адолф Хитлер и неговото дело“. В нацисткия „експеримент“ той вижда проява на „геронизъм“, предизвикана от „неправдата и нуждата“. Но не само това. По същество Дълес се солидаризира с хитлеристката политика на изстребване на евреите. Дълес, „у когото по време на разговора ясно се забелязваха антисемитски тенденции“, заявил на „Паулс“, че „засега в Америка нещата още не са стигнали дотам (т. е. до изстребването на евреите) ... У г-н Паулс се създаде впечатлението, че Америка по-скоро се готви да изсели евреите в Африка.“

Дълес не е имал намерение да се разграничи от Хитлер и от фашизма. Той бил недоволен само от едно: че Хитлер е прибързал и е преиграл, като е нанесъл удара твърде рано и не там, където е трябвало. „От германска страна беше огромна грешка да доведе работата до война — заявил „Робъртс“ в разговора си с „Бауер“ на 21 март 1943 г. — В хода на мирното развитие цяла Югоизточна Европа скоро де факто щеше да попадне в ръцете на Германия, тъй като нито Англия, нито Америка имаха намерение и енергия да се противопоставят без особена нужда със силата на оръжието на подобно мирно развитие. Ако след това в един прекрасен ден Германия беше завладяла тези райони и ги беше усвоила, на нея би й било лесно да започне война на един фронт срещу Русия.“ „След победата“

(на Германия) над Русия както Англия, така и Америка щат не щат са щели да се примирят с превзходството на Германия.

„Непонятно е защо нацистите разбиваха отключена врата“ — дословно заявил „Робъртс“.

„Поради своите психологически грешки — се казва в документа „Записки за разговорите с мистър Бол и мистър Робъртс“ — германското правителство успя само да хвърли англосаксонците в тревога, да улесни въвеждането на обща военна повинност в Англия, да направи възможно излизането на Съединените щати от политиката на изолация. На тях (на Дълес и „Робъртс“) тази позиция на Германия им е особено непонятна поради това, че Германия би могла да постигне своите цели по мирен път без сериозна съпротива от страна на англосаксонците (като се има предвид слабостта на Франция).“

Ето какви съображения на Дълес са изложени в тези записки:

„Разбивайки отключена врата, германците предизвикаха тревога и сами проиграха своите шансове. Германия сама даде материал за пропаганда в ръцете на германофобите“ ... Ако тя е била действувала по-ловко, нямало да могат „да се вдигнат на крак англосаксонските народи“ ... „Германия — казали американците — пропусна единствен по рода си шанс ...“

А ето какво е втъпявал Дълес на хитлеристите: ако в 1939 г. не били скъсали със западните държави, а веднага били ударили на Изток, днес, в 1943 г., Съединените щати щели да бъдат с тях и като възнаграждение щели да им „подарят“ Европа.

С други думи, материалите в есесовските документи за американо-германските преговори в Швейцария в 1943 г. отново потвърждават към какво са се насочвали мюнхенците в навечерието на Втората световна война: към обявяването на континентална Европа за империя на Хитлер. В 1943 г. обаче главната задача на Алън Дълес не е била да говори за миналото и да напомня на хитлеристите тяхното „неумение“ и „липса на ловкост“. Той е призовал призраците на Мюнхен не за да води спорове по историята, а за да възкреси Мюнхен — да го възкреси в самия разгар на войната, като постигне нова задкулисна сделка.

Още не всичко е загубено — това са подсказвали представителите на Съединените щати на своите събеседници-хитлери. „Робъртс“ казал на „Бауер“: „Америка не се готви да воюва всеки 20 години и сега се стреми към трайно уреждане, в чието разработване самата тя иска да вземе решаващо участие, а не отново — като има предвид горчивият опит от миналото — да предостави това единствено на Англия. Може само да се съжالياва, ако Германия се самоизключи (от тази кова уреждане), защото тази страна заслужава все-странно възхищение и за него (за „Робъртс“) означава повече, отколкото много други страни. Той все още се надява, че тя ще си остане като фактор на реда и че и в бъдеще ще играе полагащата ѝ се роля.“

А каква именно роля? В записките на есесовците се дава отговор и на този въпрос. Дълес и „Робъртс“ подсказват мисълта за „нов ред“ в Европа, който в един прекрасен ден все пак ще стане приемлив и за англо-саксонците и ще създаде основата за един нов световен ред. Германия „трябва да се опита да повлияе и на умовете в западните страни, като предложи конструктивно решение. Дватама американци (Дълес и „Робъртс“) могат например да си представят, че в крайна сметка в един прекрасен ден решаването на чешкия въпрос в рамките на Райха ще стане напълно приемливо.“

„В един прекрасен ден“ — Дълес и „Робъртс“ непрестанно повтарят тази фраза и очевидно имат съвсем точна представа в какво ще се състои красотата на този ден. Дълес заявява, че „не може и дума да става“ за отделянето на Австрия от Германия, че той напълно признава претенциите на Германия за промишлена хегемония в Европа“ и че в една „федерална Велика Германия (подобна на Съединените щати), с присъединение към нея Дунавска конфедерация“ той вижда „най-добрата гаранция за реда и възстановяването на Централна и Източна Европа“. Няма място за съмнения. В 1943 г. Дълес предлага същите условия, които в 1938 г. западните държави са предложили на Хитлер в Мюнхен.

На кого ги е предлагал той?

Дълъг е пътят от замъка Червони храдек до Берн, но именно от този ловен замък е започнала кариерата на човека, обозначен в документите на СС с псевдонима „Паулс“. „Паулс“ — така гласи бележката, направена с ръка на полето на един от документите — това е принц Макс-Егон фон Хохенлое цу Лангенбург. Сега ще се заемем с него.

Още по време на разговора със старата бавачка на Хохенлое в Червони храдек аз се докоснах до „генеалогическото дърво“ на това семейство. Това беше само началото на едно сложно, но поучително издирване, което ме принуди да потъна в бездната на родословията, вилнееща по страниците на знаменития „Готски алманах“ — справочник на европейските царстващи и аристократически родове. Тези малки дебели томчета, така безобидни на пръв поглед, крайт в себе си доста секрети — особено секретите на тайната дипломация по време на Втората световна война. Защото наред с връзките на деловите кръгове международните връзки на аристокрацията са създавали най-добрите условия за контакти между реакционните групи от двете страни на фронта.

Да вземем за пример родословното дърво на един от „германските княжески родове“, който започва от принцеса Юлия фон Батенберг с моминско име графиня фон Хауке. Първото разклонение, започнало от дъщерята на принцесата, Мария-Каролина, е останало предимно в Германия: това са графовете Ербах-Шьонберг, графовете фон Шлиц, принцовете цу Шолберг; една от дъщерите, принцеса Ирмгард, става английска поданичка, друга — руска. Затова пък принц Лудвиг Александър Батенберг, роден в Грац в 1854 г., умира в 1921 г. като британски адмирал, първи лорд на британското адмиралтейство, лорд Маунтбетън, маркиз Милфорд. Дъщеря му, принцеса Алис, се омъжва за принц Андрей, син на гръцкия крал Георги I и на великата княгиня Олга Константиновна от руската императорска фамилия на Романовци. Една от внучките на лорд Маунтбетън става баденска графиня, друга — брауншвайгска херцогиня, трета — принцеса Маргарита — се омъжва за принц Хохенлое-Лангенбург...

Но преди да минем към Лангенбургови, да хвърлим още един поглед към „родословното дърво“ на Батенбергови — Маунтбетънови. Братът на принцеса Алис, Джордж, получава титлата граф Медински, маркиз Милфордски, другият брат — принц Луис — наследява титлата на лорд Маунтбетън и поста първи лорд на адмиралтейството; той става също вицекрал на Индия. Да не забравим и другите разклонения: синът на легендарната принцеса Юлия, Александър, става княз Александър I Български, друг неин син, Хайнрих, се оженва за принцеса Биътрис Британска (тяхната дъщеря Виктория-Евгения става съпруга на крал Алфонс XIII Испански). Най-сетне, последното разклонение води до принц Франц-Йозеф, който се оженва за принцеса Ана Черногорска. Само понякога сред тези величествени титли се вмъкват обикновени смъртни — това са предимно богати американци. Така петият маркиз Милфорд се оженва за мисиз Ромън Далгрен Пиърс.

Хохенлое-Лангенбургови отдавна са се специализирали в роли със специален характер. Така през есента на 1918 г. принц Ернст Хохенлое „дебютира“ в ролята на посредник между кайзерова Германия и САЩ, като предава на началника на Главния генерален щаб Лудендорф пожеланието на президента Уилсън в Германия да се запази монархията. Неговият син, принц Макс-Егон (той се ражда в 1897 г.), дебютира по друг начин. Като бивш офицер от австро-унгарската армия, който живее в Чехословакия, той тясно свързва съдбата си със судетско-немските фашисти и става техен посредник в Лондон. Срещата в Червони храдек е първото и далеч не единственото дело на принца. Така още преди пристигането на мисията на Рънсимън той активно участва в срещите на Конрад Хенлайн. Принц Макс присъства например на частната среща на Хенлайн с министър-председателя Ходжа през септември 1937 година. Пак той поддържа най-тесен контакт с пълномощника на британското разузнаване полковник М. И. Кристи. Нещо повече, той отнася послание на Хенлайн до постоянния държавен секретар на Форин офис Ванситърт и до френския дипломат Масили. Когато работата стига до мисията на Рънсимън, специалният пълномощник на Химлер обергрупенфюрерът Карл Франк изпраща на Конрад Хенлайн бърза телеграма: „Необхо-

димо е Конрад в четвъртък, 18 август, в 12 часа да пристигне на обеди в замък Ротенхауез край Геркау при принц Хохенлое, където ще се срещне с лорд Рънсимън...“

От този момент връзката на принца със СС става много тясна. По-специално докладът на принца за разговора на 18 август е представен направо във висшия щаб на СС и едва оттук е препратен на Рибентроп и Хитлер. След това принц Макс още веднъж свързва Хенлайн със сътрудника на Рънсимън Ештън-Гуоткин (това име ни е познато!) в хотел „Карлтон“ в Марианске Лазне. Всички тези срещи служат на една цел: политически натиск върху английските емисари, за да се примирят пред хитлеристките искания. А когато Хитлер вижда, че лордът капитулира твърде бързо и се готви да задоволи част от исканията, той променя тактиката. Сега по-скоро му е необходимо да накара мисията да си тръгне. През тези дни германското посолство съобщава от Прага в Берлин: „Ако е желателно, принц Хохенлое има възможността да форсира по-скорошното решение на мисията на Рънсимън да си отпътува.“⁹

Но това е само началото на „специалните мисии“ на принц Макс. В негово лице нацистите виждат сполучливо съчетание на представител на европейската аристокрация, бизнесмен и съмишленик. За първото качество вече говорихме. Що се отнася до второто, неговият чичо принц Август-Хохенлое-Еринген е бил член на контролния съвет на минната компания „Еринген-Бергбау АГ“ (заедно с един от собствениците на могъщата Дрезднер банк Хуго Цинсер); племенникът на Макс-Егон херцог Ратибор е бил едър индустриалец. Скоро и самият Макс-Егон става член на контролния съвет на фирмата „Шкода“.

За да стане ясно какъв „специалист“ по сделките от подобен род са изпратили от Берлин в 1943 г. да се срещне с Алън Дълес, би било интересно да проследим някои секретни мисии, които принц Макс-Егон е изпълнявал през периода 1939—1943 година. Ето само някои от тях!

— през май и юли 1939 г. принцът на два пъти

⁹ Akten der deutschen auswärtigen Politik, Bd. II.

отива в Лондон, където се среща с видни дейци от „своя кръг“. През август Хохонлое споделя впечатленията си с Гьоринг, след което последният му поставя нова задача: да замине за Швейцария и да установи контакти с английски дипломати. Хохонлое побързва да изпълни задачата и донася на Гьоринг отчет с „предложение за съюз на Германия с Англия“. Препоръките на принца са взети предвид от райхсмаршала;

— през август 1939 г., в съдбоносните предвоенни дни, той свързва Херман Гьоринг със сина на лорд Рънсимън;

— през октомври същата година Гьоринг отново изпраща принца в Швейцария, за да предаде на англичаните предложение за превръщане на Германия в „демократична държава начело с Хитлер“. Този път партньор на принца, както и в 1938 г., отново е полковник Кристи (началник на германския отдел на Интелидженс сървис). По това време принцът „се включва“ в преговорите на американския нефтен магнат Дейвис в Берлин;

— през февруари 1940 г. по заповед на Гьоринг принцът отново сондира почвата в Швейцария, като отново се среща с Кристи;

→ през лятото на 1940 г. той установява тесен контакт с английския посланик в Швейцария Кели, като му предлага от името на Хитлер (!) условия за мир: връщане на германските колонии, възстановяване на границите от 1914 г.;

— през декември същата година той възобновява този контакт въпреки сдържаната реакция на Кели;

— през април—май 1940 г. парламентарният секретар на Форин офис Бътлър, изплашен от катастрофата в Норвегия, се опитва да установи връзка с германските кръгове чрез принц Макс. И така нататък...

Принц Макс е бил особено удобен за контакти от подобен род в Испания. Тук той е имал огромни връзки (и огромни имения). Още през май 1940 г. Хохонлое предлага услугите си по „испанската сделка“ на личния представител на Рибентроп при Хитлер, посланика Хевел. В специално писмо той подчертава своите успехи в установяването на контакти, като съобщава, че ще информира за тях както разузнаването на Канарис, така и разузнаването на СС (Шеленберг). Принц Макс

излага своите идеи (те били докладвани дори на Хитлер): Британската империя не трябва да се заплашва с разгром, защото в такъв случай англичаните няма да се съгласят на преговори. По-нататък: не трябва да се бърза с нахлуването в Англия, за да не бъде тя отблъсната от Райха.¹⁰

Принцът става особено активен през лятото на 1940 г., когато се решава въпросът за нахлуването на Британските острови. Естествено той съблазнява Хитлер с твърдението, че в Англия растели „мирните настрояния“. За тази цел Хевел изпраща принца буквално по петите на известния ни швейцарски дипломат-посредник Буркхардт, за да му връчи секретен меморандум с изложение на мислите на Хитлер за Англия. В него се посочвало, че фюрерът „не иска да унищожи Британската империя“, и се предлагал на Англия съюз с Германия (вечният рефрен!).

Хохенлое действа много солидно. Той излага идеите на Хевел—Хитлер на редица дипломати, включително на испанския посланик в Швейцария Барсенас, на бившия швейцарски посланик в Лондон Паравичини, на самия Буркхардт и, най-сетне, отново на отдавнашния си познат сър Дейвид Кели. Последният (както докладва принцът) на свой ред изразил възхищението си от личността на Хитлер, макар и да го съчетал със съмнение в истинността на германските уверения.

Въпреки английската сдържаност принц Макс продължава сондажите си. Така той действа чрез много лица: Ричърд Бътлър, индийския принц Ага хан, швейцарски дипломати, а през октомври 1941 г. Хохенлое дори получава лична аудиенция при папа Пий XII, за което през декември докладва на Хевел...

Каква е била същността на тази действително трескава дейност на принца, който е сновял между Берлин, Берн, Мадрид и Лондон? Редица западни историци, например Берндт Мартин в капиталния си труд „Мирните инициативи и политиката на сила по време на Втората световна война през периода 1939—1942 г.“ и историкът Хайнц Хьоне в книгата си „Орден под знака на свастиката“, смятат, че Макс-Егон се е занимавал с чисто лична дипломация, като е действувал главно

¹⁰ *Martin, B., op. cit., S. 280.*

на своя отговорност и риск и е отстоявал собствените си идеи. Що се отнася до „отговорността и риска“, ние неведнаж видяхме, че пирнцът е изпълнявал задачи ту на Гьоринг, ту на Хевел. Поради това тезата за „личната дипломация“ едва ли е състоятелна.

За известно време беше трудно да се проникне в „света на идеите“ на Хохенлое. На наше разположение бяха само протоколите от 1943 г. Самият принц, който след войната се е установил в Испания, не проявяваше склонност да напише мемоари, но някои от най-упоритите западни историци продължиха издирванията си. Един от тях — споменатият по-горе Х. Хьоне — успя да получи някои данни от самия принц, а след смъртта му, в 1969 г., да открие следите на семейните архиви на Макс-Егон. Те обаче не се оказаха в ръцете на семейството, а у един човек, който е играл немаловажна роля в Третия райх. Г-н Райнхард Шпици, който понастоящем живее в Австрия, е имал бурен живот. Той е служил в министерството на Рибентроп като личен адютант на министъра до 1938 г., а след това се е прехвърлил във ведомството на адмирал Канарис. До април 1943 г. той е изпълнявал различни секретни мисии и на това поприще се е срещнал с Хохенлое. След войната Шпици избягал в Аржентина, а в 1956 г. се върнал във ФРГ.

„Като започна своето начинание (подразбира се разпалването на Втората световна война — Л. Б.), Германия изхождаше от погрешни предпоставки и сбърка във всяко отношение“ — така пише принцът в писмо до Гьоринг през септември 1939 година. В какво се е състояла грешката? Оказва се, че тя не е трябвало да напада Полша и по такъв начин да се постави в положението на враг на Англия, Франция и САЩ. „Рузвелт още може да бъде спечелен като посредник“ — принцът уверява Гьоринг. В съответствие с това той пропагандира идеята за сепаративен мир със западните съюзници. (Райнхард Хьон, бивш обергрупенфюрер от СС, а сега достопочтен директор на Академията за управление на икономиката във ФРГ, подробно е разказал за това на Хьоне.) В поредната си паметна записка, съставена след посещението му в Испания в края на 1941 г., Хохенлое призовава „да се започне отстъпление“. Накъде? Към сепаративен мир. По този въпрос

в 1942 г. принцът намира съмишленик — началника на разузнаването на СС Шеленберг. Но нека бъдем точни: Шеленберг си намира прекрасен агент.

СМИСЪЛЪТ НА СРЕЩИТЕ В БОН

Само като се изхожда от този „личен фон“, който характеризира принц Макс-Егон, както и в съчетание с другите безкрайни опити да се разбие единният антихитлеристки фронт, може да се разбере цялата дълбочина на моралното и политическото падение на Алън Дълес и неговите съучастници, които в 1943 г. са искали да подарят на Хитлер онова, което той не успя да постигне нито в 1939 г., нито през следващите години.

Естествено след войната Алън Дълес категорично отричаше да е имал каквито и да било контакти със СС до 1945 г. (до знаменитата операция „Сънрайз кроуз сърд“). На свой ред представителите на ЦРУ обявиха публикуваните документи за недостоверни, а текста им — за „подготвен от руски ръце“. Уви, опроверженията не винаги помагат, особено когато са налице безспорни документи.

Операцията на принц Макс е била солидно подготвена. Отначало, през декември 1942 г., неговият колега с прякор „Алфонсо“ се свързва с пълномощниците на ОСС в Лисабон. „Алфонсо“ прави на американските разузнавачи следното предложение на Химлер—Шеленберг: сепаративен мир на Германия със западните съюзници, продължаване на войната срещу Съветския съюз с цел „да се държи Русия далеч от Европа“. Американците преценяват, че предложението „заслужава да бъде обсъдено“, при условие че в Германия настъпят „вътрешнополитически промени“, а Хитлер бъде предаден жив на съюзниците.¹¹ Това предложение докарва Шеленберг до състояние на шок. Въпреки това той не прекъсва преговорите. А в началото на 1943 г. в Берн пристига принц Макс и след предпазливи сондажи установява контакт с Дълес. Останалото знаем.

Но с това преговорите не се прекратяват. Съдържанието им е изложено от оберштурмбанфюрера Ернст Ки-

¹¹ Höhne, H. Orden unter dem Totenkopf, S. 480.

наст в доклад до Хитлер: „1. САЩ се стремят към компромис с Германия на следната основа: а) Германия получава германския Север и Изток; б) САЩ ще окупира Италия, примерно до равнището на Флоренция; в) след това САЩ не са заинтересовани от войната в Европа; г) този план ще се обсъди допълнително в Испания.“¹² Няма съмнение, че става дума за сондажите на принц Макс. В своите мемоари генералният директор на испанското министерство на външните работи Дусинак пише: „Узнахме, че правителството на САЩ е било в течение на възможностите на Химлер.“¹³

Не по-маловажни подробности за мисията на Хохенлое в 1943 г. ще се изяснят, ако прегледаме испанските и германските архиви, отнасящи се до Испания. Оказва се, че през януари 1943 г. принц Макс е бил приет от Франко. Последният му казал, че „централният европейски проблем“ е напредването на комунизма. За спирането му било необходимо „дипломатическо настъпление“, което да се възползва от разногласията между Сталин и Чърчил, както и нахлуване на САЩ в Британската империя. Франко изразил мнението, че Чърчил би се съгласил на сепаративен мир при определени условия, но Чърчил го занимавали следните проблеми:

„1. Ако Германия победи Русия, Русия ще бъде германизирана и тогава Германия ще стане мощен фактор на силата.

2. Ако Русия победи Германия или войната завърши с неизгоден за Германия компромис, комунистическа Германия ще стане опасност за Англия.

3. Ако бъде сключена англо-германска сделка без съгласието на САЩ, Англия ще бъде изтласкана от Азия и Америка.“¹⁴

Както се казва, хем сърби, хем боли... Независимо от това Франко продължава своите стъпки. На 6 януари 1943 г. той поканва при себе си британския посланик сър Семюъл Хоър — отдавнашен „мюнхенец“ — и му излага своите съображения относно „погрешността“

¹² NAUS, Roll 45.

¹³ *Doussinaque, España tenía Razon (1939—1945)*. Madrid, 1950, p. 296.

¹⁴ Мюнхенски институт за съвременна история, МЛ. 326. Донесение от 15 януари 1943 г.

на англо-съветското сътрудничество. Единственият път за Англия — казва той на посланика — е сепаративният мир с Германия.¹⁵ Франко излага същите идеи пред съветника в испанското посолство в Лондон граф Момаблас, за да ги предаде на Чърчил. Хоър отвърща, че идеите на Франко са „извънредно интересни“, и изразява желание да продължи преговорите. И действително през февруари 1943 г. Хоър четири пъти се среща с франкисткия министър на външните работи Хордана и му предава меморандум-отговор, в който, макар и да съобщава общоизвестните — и отрицателни за Хитлер — позиции на Англия, той изразява личната надежда, че „в края на войната ще бъде спечелена не съветска, а съюзническа победа“¹⁶. Хордана увеща Хоър и Чърчил: пред лицето на „комунистическата опасност“ е време да се смени фронтът!

Остава ни да разгадаем само няколко второстепенни, така да се каже, „технически“ загадки около дейността на Хохенлое. Кой са били неговите съучастници — господин Бауер и мистър Робъртс?

Отговора на първия въпрос започнах да търся в документите на VI управление на РСХА. От тях става ясно, че документите за срещите Хохенлое—Дълес са били препратени на завеждащия отдел „VI—Д—7“, т. е. английския отдел на есесовското разузнаване д-р Ернст Ото Шюдекопф. У мен дори възникна мисълта, че самият той е участвувал в преговорите. Д-р Шюдекопф е жив и до днес; неговите книги, посветени на най-новата история на Германия, се издават във ФРГ. От него обаче не успях да узная много: отначало той въобще не искаше да дава сведения, като се позоваваше на това, че „случайно“ бил попаднал в VI управление на РСХА. Относно това, кой е бил „Бауер“, д-р Шюдекопф изказа предположението, че зад този прякор се е криел самият Валтер Шеленберг — завеждащият VI управление, т. е. разузнаването на СС...

Но и моето предположение, и версията на Шюдекопф се оказаха неверни. Проучвайки отново и отново фотокопията от документите на СС, на един от тях около името на Бауер открих бележката „Шпици“, Шпици? Не

¹⁵ PRO, FO 371—34810 (C—340).

¹⁶ Ibid., (C—2269).

е ли същият този Райнхард Шпици, с когото са разговаряли Ървинг и Хьоне? Писмата от Австрия не се ба-
вят дълго и след няколко седмици получих отговор,
който премахна всякакво недоумение. Г-н Шпици ми
съобщи, че именно под псевдонима Бауер той е взел
участие в срещите с Алън Дълес. Той бил имал и други
имена: „Алфонсо“¹⁷, „Гребер“.

Присъствието на Шпици като участник в преговори-
те с Дълес е особено интересно. Той започва кариерата
си отдавна — отначало в състава на така нареченото
„бюро на Рибентроп“ — едно от многобройните ведом-
ства, които в Третия райх са се занимавали с външна
политика. Това бюро е било създадено в 1933 г. и на
практика е било личен щаб на Рибентроп. Името на
Шпици фигурира в списъка на сътрудниците на това
бюро за 1934 г., като още тогава в същия документ е
отбелязано, че той принадлежи към СС.

По-нататък кариерата на Шпици се развива не по-
малко интересно. От бюрото на Рибентроп той преми-
нава в личния му секретариат, когато Рибентроп става
министър на външните работи, и в това си качество
работи както в Лондон, така и в Берлин. След това
Канарис го взема на работа при себе си. Той служи
в абвера до 1941 г., след което е изпратен в специалния
разузнавателен полк „Бранденбург“.

След това Шпици отново продължава цивилната си
кариера — той става сътрудник на бюрото на пълно-
мощника на американския концерн ИТТ Ман в Берлин!
За този концерн и за връзките му с хитлеристкото ръ-
ководство споменахме по-рано, когато разглеждахме
връзките на международния финансов капитал с хит-
леристката върхушка. В 1942 г. Шпици отново се оказ-
ва необходим: по съвместно решение на абвера и СС
той е „придаден“ към принц Хохонлое.

Шпици ми съобщи редица интересни подробности.
Оказва се, че под псевдонима „Робъртс“ се е криел
сътрудникът на Дълес мистър Ройъл Тайлър, негов
икономически експерт. По-нататък: първата среща меж-
ду Хохонлое и Дълес се е състояла не през февруари,
а през януари 1943 г.; следващите срещи на Шпици

¹⁷ „Алфонсо“ се споменава в приведените по-горе документи за
разговорите между Хохонлое и Дълес.

с Дълес и Тейлър се състояли на 21 и 22 февруари 1943 година. Цитираният по-горе меморандум за срещата между „Паулс и „Бол“ съдържа обобщение на редица разговори, включително и на срещите на Шпици; на времето самият Шпици е съставял съответните отчети, а Хохенлое е докладвал устно на Шеленберг.

Шпици свидетелствува, че преговорите в 1943 г. са били много сериозно подготвени, като са имали за цел „сепаративен мир на Запад“. Истинският им ръководител от германска страна е бил Шеленберг, комуто Хохенлое веднаж разказал за „идеята“ на група германски индустриалци от ръководството на преминалите в германски ръце заводи на „Шкода“ в Пилзен. Идеята се състояла в установяването на контакти със САЩ и Англия на основата на съществуващите делови връзки. По-специално Хохенлое като един от собствениците на „Шкода“ създал „генералната инспекция за Запада“, т. е. представителството на „Шкода“ в Западна Европа (Шпици станал сътрудник на тази инспекция, като за това получил личното съгласие на Химлер, както и на Канарис). Още в края на 1942 г. Хохенлое установил връзка със съветника на американското посолство в Мадрид Бътърфурт, а последният го свързал с Дълес и Тайлър. На свой ред Шпици („Алфонсо“) установил контакт с военния аташе на САЩ в Португалия Демаре и с неговия помощник Русо. След това Шеленберг решил да „насочи“ Хохенлое и Шпици към Дълес; за да придаде тежест на мисията, Шеленберг обещал, че ще пусне или размени група агенти на САЩ и Англия, заловени от германците. Ето как Шпици обяснява плана на Шеленберг: „Безусловната капитулация за нас би била немислима... С това в Берлин никои няма да се съгласи, дори опозицията. Независимо от това трябва да се опитаме да установим контакт и да започнем преговори, за да отслабим войната, а именно, да престанем да спорим за пазарите, да пристъпим към размяна на заловените агенти и към препращане на тежко ранените, да ограничим действията до второстепенните военни театри и да не позволяваме на съмнителните съюзници да придобият прекалено голяма тежест. По пътя на преговорите и на все по-честото прилагане на правилото „аз — на теб, ти — на мен“ ще можем да се сблизим“.

жим и да възстановим изгубеното взаимно доверие.“¹⁸

По поръчение на Шеленберг Шпици направил следното предложение на Тайлър: „Ние можем предварително да покажем своята готовност. Нека ни предадат списъка на лицата, които трябва да освободим. Ние ще предадем наш списък; след като се договорим за броя и за хората, ние сме готови, за да покажем нашата добра воля, да изпратим тези лица в неутрална Испания... В случай на положителен резултат една акция ще повлече след себе си друга, още по-важна, и така постепенно ще се спечели доверието, което ще стане предпоставка за евентуален компромисен мир.“

Картината е доста широка: тя показва, че в началото на 1943 г. (точно преди разгрома при Сталинград) от двете страни на още несъществуващия втори фронт са се водели активни действия в твърде опасно направление. Преговорите на Хохенлое и Шпици са били само част от широката кампания на тайни преговори. През пролетта на 1943 г. подобен опит за установяване на тесен контакт между СС и агентурата на ОСС е бил направен в Швеция (тук са действували лично Шеленберг и пълномощниците на САЩ Брус Хопър и Ейбръм Хюит). А и в Швейцария — вече след срещите на Хохенлое и Шпици! — при Дълес е бил пратен още един емисар на СС. Той се криел под номер 144/7957 и през април 1943 г. представил своя доклад на Шеленберг.

ОЩЕ ЕДИН ДОКУМЕНТ

Агентът е докладвал: „Успях да установя много тесни контакти с кръжока на Вирт¹⁹. Особено често се срещам с граф Годин, данните за когото, намиращи се в управлението, бих помолил да ми съобщите. Бившият райхсканцлер д-р Вирт ми събщи, че е имал няколко разговора със специалния пълномощник на президента Рузвелт, по време на които му разказал за мен. Специалният пълномощник Дълес изразил пожеланието да ме поканят да участвувам в следващия разговор, в случай че проявя готовност да установя контакт с онези кръ-

¹⁸ Писмо до автора от 28 май 1978 г.

¹⁹ По време на войната бившият райхсканцлер И. Вирт се намирал в Швейцария.

гове на съпротивата в Германия, които заслужават същото доверие като кръжока на Вирт.

След като изразих тази готовност, срещата се състоя. Мистър Дълес най-напред ме помоли да направя общ преглед на положението. По време на разговора Дълес ми събщи, че светият отец сега предприемал инициатива с цел да се избягнат бомбардировките на историческите ценности — както от страна на Оста, така и от страна на съюзниците. Този план на папата срещал силна съпротива във Вашингтон, предимно от страна на военните, както и съпротива от страна на Лондон. В това отношение мисията на Дълес е чисто информативна. Все пак, както той подчерта, той разполагал с възможности да изрази пред президента собственото си мнение по този и по други въпроси. Кардинал Спелман посетил папата именно по негова инициатива. Тези преговори още не са завършили. В тях се обсъждал и въпросът за доставяне на продоволствие в Гърция и в други окупирани области на Европа.

По-нататък по време на разговора Дълес подробно се спря на плановете на Сталин, които според него се подценяват. Той се присмя на гаранциите, които Англия е дала за възстановяването на Полша и Чехословакия като независими държави. Според него от само себе си се разбира, че следващата война ще се разрази между двете най-големи държави, т. е. между Съединените щати и Съветския съюз. Поради това особено го интересува какви са перспективите след краха на Германия да се създаде германска съветска държава. Мистър Дълес дълго време се е опитвал да събере сведения за nihilisticните и анархистични тежнения сред германската буржоазия и на първо място сред германската работническа класа.

Когато с д-р Вирт посочихме, че във Вашингтон твърде наивно преценяват сложното положение в Германия, мистър Дълес подчерта, че част от неговата задача е при формирането на бъдеща Германия да попречи да се повторят грешките, направени от Вашингтон в 1918 година. Той ме запитва дали държавният секретар фон Вайцзекер е верен последовател на Рибентроп. По този въпрос той разполагал с противоречива информация. Той също ме запитва за генерал Бек и подчерта, че в кръжока на Вирт го уверявали, че генерал-полков-

ник Халдер бил един от най-решителните противници на диктатурата на Хитлер.

Беше засегната и дейността на Чано при папата. От разсъжденията на Дълес направих извода, че във Ватикана Чано провежда същата политика на сключване на сепаративен мир, която следват италианските дипломати по време на преговорите в Швейцария с американското и английското посолство. Не успях да изясня точно това обстоятелство, тъй като бях принуден да проявявам привидна пасивност и сдържаност. Мистър Дълес ме запита за моите отношения с германското правителство. При това той отбеляза, че трябва да се окаже натиск върху швейцарския министър на външните работи и изобщо върху швейцарското правителство Германия навреме да отзове такива хора като Бибра²⁰. Той отбеляза, че тази цел може да се постигне, ако се използва онази част от швейцарското правителство, която се отнася дружелюбно към съюзниците. Тя трябва да окаже своето влияние, макар и това да доведе до влошаване на икономическото положение на Швейцария.

Той много енергично се интересуваше от въпроса, дали споменаването в германските военни комуникета за бомбардирането на болници и църкви е начин да се подтикнат към действие ръководните дейци на англиканската църква. Мистър Дълес изрази мнението, че от американска гледна точка след поражението на Германия Южна Германия заслужава по-добро отношение, отколкото Прусия. Духовна граница трябва да стане знаменитата „линия на Майн“. Той спомена, че в докладите си до Вашингтон постоянно се стреми след поражението на Германия в страната да не избухне гражданска война. Десантите на съюзниците трябва да я предотвратят. Той смята, че на първо място трябва да се избегне политическото олевяване в германските градове...

... Дълес нарече последната реч на Гьобелс майсторско произведение. Рядко бил чел реч с такова удоволствие.

... Когато стана дума за липсата на договор за отношенията между Германия и Швейцария, той забеле

²⁰ Съветникът в германското посолство е бил ревностен привърженик на Рибентроп.

ляза, че е напълно възможно Швейцария да попадне в „черните списъци“, за което се замислят във Вашингтон. Лично той смята, че е достатъчен само по-прецизен контрол върху доставките от Швейцария за Германия. Той е против каквито и да било радикални мерки. При това той критикува грубостта, която проявява американското консулство в Цюрих. Там вписват сериозни швейцарски фирми в „черни списъци“ единствено върху основата на доноси.

Мистър Дълес смята, че тази година влиянието на Хитлер все повече и повече ще се ограничава от неговото главно командуване, а генералитетът ще започне да води войната по-самостоятелно. По негово мнение това е твърде важен психологически момент, който открива възможност за преговори. Според него решението, взето в Казабланка, в което се отхвърлят всякакви преговори и се приема само безусловна капитулация, е ценно само като средство за натиск. Той обаче във всеки момент е готов да въздейства във Вашингтон с цел да се започнат преговори със сериозната опозиция в Германия. Само преговорите могат да дадат подобен стимул и да доведат до перспективни резултати.

... Той каза на д-р Вирт, че най-приятното в неговата мисия се състои в това, че той изпълнява задача на президента за своя собствена сметка и по принцип не зависи от никого. По негово мнение това е идеалното решение за изпълнението на една важна дипломатическа задача. Тъй като не знае кога ще напусне Швейцария, той ме помоли да се върна колкото е възможно по-скоро и да му предам сведения и уверения от онези личности в Германия, за които лично аз и всички други от съпротивата смятаме, че трябва да играят роля в бъдещото преобразяване на Германия — а именно роля, съпадаща с интересите на Америка и Англия.²¹

Този досега непубликуван документ хвърля нова и не по-малко ярка светлина върху швейцарските преговори на Дълес с агентурата на СС в началото на 1943 година.

Най-напред за „организационната страна“ на въпроса: от този документ става ясна връзката между ме-

²¹ Архив на Мюнхенския институт по съвременна история.

роприятията на Дълес в Швейцария и други инициативи в същата насока. В този смисъл извънредно симптоматично е споменаването на мисията на нюйоркския архиепископ Спелман във Ватикана. Нещо повече, става ясно, че Спелман е посетил римския папа и е водил преговори с него именно по инициатива на Дълес. За какво?

... Мисията на Франсис Спелман е една от многото тайни американски мисии в Европа през военните години, по които досега няма пълна яснота. Ясна е може би само личността на самия Спелман. Още през 30-те години той застава на крайно десния фланг на политическия живот. Възпитан във Ватикана, той се ползва със специалното покровителство на тогавашния заместник-държавен секретар на курията кардинал Пачели — бъдещия папа Пий XII. Спелман взема участие в подготовката на прословутия „Латерански договор“ (споразумението на Ватикана с режима на Мусолини) и на конкордата между Ватикана и нацистка Германия. Още тогава той става активен деец на антикомунистическия фронт, като взема участие в създаването на така наречения „Кръстоносен поход“. В 1933 г. той става архиепископ на Бостън; в 1936 г. придружава кардинал Пачели при обиколката му из САЩ, което веднага дава своите дивиденди: в 1939 г. Спелман получава високия в католическата йерархия пост архиепископ на Ню Йорк, както и чин генерал-майор от армията на САЩ и главен военен свещеник. В 1946 г. Спелман облича кардиналската мантия.

В момента на мисията на Спелман в Европа неговите симпатии и антипатии са били напълно определени и поради това едва ли може да се вярва на официалната версия, че Спелман е отишъл при отдавнашния си покровител, за да го убеди в необходимостта войната срещу Оста да се води още по-решително. От документите на СС стават ясни съвсем други елементи на мисията: първо, свързване на преговорите с онези планове за „смяна“ на режима на Мусолини, които грижливо се обсъждат в италианската върхушка; второ, обсъждане на идеята за „прекръпяване на бомбардировките“. Но що за идея е било това?

Следи за нея можем да намерим в поверителната кореспонденция между Чърчил и Рузвелт, на която бе

дадена гласност през годините след войната. Предложението на папата на пръв поглед изглеждало хуманно: защо да не се осигури запазването на историческите ценности? Но ето каква била работата: Ватиканът неизвестно защо не бързал да излезе с подобна инициатива, когато хитлеристкото лuftвафе бомбардирало Лондон, Ковънтри, Варшава, Смоленск, Москва. Сега, когато главните бомбардировки се извършвали, за да се смаже последната съпротива на вермахта, във Ватикана си спомнили за историческите забележителности. Поради това Чърчил се отнесъл много скептично към идеята на папата и убедил Рузвелт, че такова споразумение може да бъде изгодно само за Хитлер и ще предизвика протест в лагера на съюзните държави. Не по-малко „двусмислена“ е била и другата идея на Спелман и Ватикана: да се достави продоволствие в окупираните страни на Европа. Та нали това неизбежно би предполагало официални контакти с окупационните власти, т. е. с палачите на Европа, в чиито ръце САЩ и Англия биха започнали да предоставят продоволствие. Скоро този план бе отхвърлен от правителствата на Англия и САЩ.

Ако се вземе под внимание обстоятелството, че по време на пътуването си до Европа Спелман посещава не само римския папа, но и Франко и Салазар, че се среща и с официални представители на фашистка Италия и нацистка Германия (твърди се, че на 3 март 1943 г. той е имал тайна среща с Рибентроп), ще стане ясен кръгът, в който са се въртели интересите на Спелман и интересите на Ватикана.

Далеч не е случайно, че Дълес говорил за Ватикана и с Хохенлое, тъй като кой друг, ако не принц Хохенлое е познавал така добре настроенията, които са господствували сред непосредственото обкръжение на Пий XII. В архива на принца е запазена паметна записка, озаглавена „Декември 1941 г.“. Отгоре на ръка е прибавено: „след аудиенцията при папата“; в полето има друго допълнение: „Основа на разговорите с Хелвел в Испания; по-нататък предадена на Гьоринг.“ В тази паметна записка се излагат идеите, изразени от Пий XII, и на първо място неговите съмнения,

„Германците могат да спечелят военна победа, но ще могат ли да задържат победените народи и стра-

ни?“ — се пита в паметната записка. И следва отговорът: „По-рано се смяташе, че австриецът Хитлер ще намери нови методи, за да спечели на своя страна народите на континента; че благодарение на своята австрийска психология той ще спечели душата и волята на европейските народи за своята идея за една нова Европа; че след успешното решаване на вътрешногерманските проблеми той ще притежава далновидността, която ще му позволи да разбере душата на другите народи.“

Естествено можем веднага да се запитаме: нима е било необходимо да се чака до края на 1941 г., за да се разбере несъстоятелността на подобни сметки? Косвеният отговор се вижда от изказаното от папата, като че мимоходом, одобрение на вътрешната политика на Хитлер („успешното решаване на вътрешногерманските проблеми“, т. е. ликвидирането на комунистическата партия и на всички демократични свободи). Но Хитлер не оправдал надеждите на Ватикана. В паметната записка това е изразено в следната формулировка: „Сега стана ясно, че Адолф Хитлер изцяло е попаднал в ръцете на „пруските генерали“ и е пренесъл пруските методи на отношение със завоюваните народи... Като краен резултат от това цяла Европа се превръща в единен и голям духовен отбранителен фронт, който ще доведе до системни терористични действия в името на изгонването на чуждите нашественици.“

Да, и във Ватикана са разбрали, че в цяла Европа се ражда единен антихитлеристки фронт; разбрали са също така, че Хитлер е свалил всичките си маски. Разбрали са — и са решили да побързат да вземат в свои ръце ръководството на този фронт. Папата казал на Хохенлое, че се готви да застане начело на един „велик християнски фронт“ или, както той се изразил, на „великата армия на цивилизацията“, която ще започне „кръстоносния поход на XX век“. В тази „велика армия“ трябвало да се обединят всички вярващи; както казал папата, „поробените народи — поляци, словени, чехи, белгийци, французи (и руси), ще получат общ идеал в борбата с Германия“. Това е интересна забележка, която характеризира замисъла на Ватикана: народите на окупирана Европа не трябва да се вдъхновяват от идеала на антифашистката, демократична и, в крайна сметка, революционна борба! Този идеал тряб-

ва да бъде заменен с идеала на католическата реакция.

Другата част на замисъла, изложен от Пий XII пред принц Хохенлое, гласи: опора на „новия фронт“ на САЩ. Така именно се нарича и съответният раздел от паметната записка: „Бягство на европейската цивилизация в Америка“. В него се казва:

„а) Америка²² може особено успешно да въздейства на народите в Латинска Америка в качеството си на покровител на европейската и латинската християнска култура. По този начин Северна Америка може да обоснове своите претенции в Южна Америка със своята обща християнска мисия.

б) В Европа ще бъде намерена идея, която обединява американските и европейските народи. Тя духовно ще изведе великите международни планове извън рамките на англосаксонската нация.

в) Америка ще получи идея, която ще може да противопостави на Япония: Америка ще освободи от варварството (при това под варварство се подразбират и националсоциализмът, и болшевизмът) не само Европа...

г) Като носител на християнската култура Америка изведнаж ще получи съвършено нова духовна и морална база. На нея повече няма да ѝ се налага да оспорва високото културно равнище на Европа и да търси своя собствена култура. Напротив, целият европейски християнско-културен свят, спасявайки се от заплахата, ще избяга от Европа и ще се насочи под защитата на Америка. По този начин автоматично ще се появи великата американска мисия, която ще бъде в състояние да смени в Европа демократичната мисия на Франция.“

С това паметната записка на Хохенлое за разговора с папата свършва. Не са необходими много думи, за да се изтълкува дълбоко реакционният замисъл на Пий XII, който от вечните си антикомунистически позиции излага пред сиятелния принц плана за „овладяване“ на инициативата в антихитлеристката борба от Ватикана и САЩ. Разбира се, за да градиш подобни планове, трябва да си бил безкрайно далеч от политическата действителност по онова време. Но реализмът никога не е бил силната страна на консерваторите. Антифашистко-

²² Имат се предвид Съединените щати.

то движение, борбата на бойците от съпротивата и, главно, героичното настъпление на Съветската армия съвсем не се развиваха съгласно плановете на Ватикана: Европа не се нуждаеше от „нов идеал“, тя вече го беше намерила в антифашистката борба!

Но колкото по-осезателно се приближава крахът на хитлеризма, толкова по-енергични стават опитите на всевъзможните реакционни политикани — от Хохенлое до Дълес, от папа Пий XII до Спелман — да овладеят инициативата, която отдавна и безнадеждно са изгубили. Затова в срещата си с агент 144/7957 Дълес още по-ярко разкрива своята антикомунистическа същност, отколкото в разговорите си с Хохенлое и Шпици. Защото как иначе може да се преценява тази наистина чудовищна по своя цинизъм декларация на Дълес — официалния представител на ОСС, този най-важен правителствен орган на САЩ, — че „следващата война безспорно ще се разрази“ между Съединените щати и СССР? Нека не забравяме, че това е казано през пролетта на 1943 г., когато антихитлеристката коалиция още води борба на живот и смърт с Германия по всички театри на военните действия. Едва е отминала Сталинградската битка. В Европа още няма втори фронт, съюзниците едва неотдавна са извършили десант в Северна Африка. Цяла Западна, Източна и Югоизточна Европа стене под ботуша на германската окупация. А мистър Дълес вече предвещава война против СССР — и това звучи като пряка покана към Хитлер! И ако ние, които сме проучили безброй документи за опитите на СС да постигнат споразумение със САЩ и Англия, с известно учудване и дори недоумение се питаме: нима Химлер и Шеленберг са можели да се надяват на заговор със Запада? — отговорът е: да, можели са, тъй като към това са ги тласкали господата от рода на Дълес!

Но, както виждаме, Дълес отива и по-далеч. Пред пратеника на СС той не само рисува примамливата перспектива за нова война против СССР, но иска и да си осигури подкрепа за плановете, отнасящи се до следвоенното устройство на Германия. По този въпрос той говори и на Хоенлое; на него откровено се спира и мистър Тайлър в разговора си с Шпици. Сега вече той открито споделя своята загриженост относно това, което ще ста-

не след разгрома на Хитлер. Както виждаме, страхът от антифашисткото развитие (Дълес го нарича „нихилистическо“ или „политическо олевяване“) до такава степен е бил обзел известни политици в САЩ, че те са били готови да си осигурят подкрепата на всякакви кръгове в тогавашна Германия, включително на СС. Да не говорим за т. нар. консервативна опозиция, на която Дълес направо е искал да се опре. Не случайно той казва на агента на СС, че иска да получи „уверения от онези личности в Германия“, които в бъдещото ѝ преобразяване трябва да играят „роля, съвпадаща с интересите на Америка и Англия“. Тези признания струват тонове. В тях се крие същността на много сметки на международната реакция, включително същността на „антихитлеристкия заговор“ на 20 юли 1944 г., за чиято подготовка Дълес през цялото време е бил в течение.

Не по-малко „сензационни“ са били плановете на Дълес с цел „да се предотврати гражданска война в Германия“. Какво всъщност е имал той предвид? Очевидно се е смятало, че с приближаването на съюзническите войски в крупните центрове могат да избухнат антифашистки вълнения. На агентите на ОСС вероятно им е било известно, че въпреки фашисткия терор все по-активно е действувало антифашисткото движение, чиято душа е била Германската комунистическа партия. Американските разузнавачи са знаели (ако се съди по всичко — от гестаповски източници), че левите социалдемократи, комунистите и някои противници на Хитлер от буржоазния лагер са били започнали да намират общ език и са били дори готови да поддържат консервативните дейци от групата на Гьорделер — само и само да се свали престъпният режим.

На пръв поглед представителят на една от държавите — участнички в антихитлеристката коалиция, би могъл само да се радва, че нацистският режим се разклаща. Но не! Дълес се стреми да издействува от Вашингтон превантивни мерки, за да не би „след поражението на Германия да избухне гражданска война“. Преведено на прост език, това значи: подобно на Хитлер и той стои на стража на режима, против който водят война САЩ и всички съюзници. Нещо повече, той уведомява СС за своите намерения...

Ние не притежаваме цялата документация на швей-

царския филиал на ОСС относно препоръките на Дълес. Споменава се само за „въздушни десанти“. Некапомним: това не са десанти в тила за нанасяне удари на издъхващия вермахт, а полицейски десанти с цел да се предотврати „политическото олевяване“, т. е. антифашистката революция. Идеята за подобни десанти (не по-малко авантюристична от военна, отколкото от политическа гледна точка!) дълго броди зад кулисите на ОСС и на Държавния департамент. По-специално тя отново изплува на повърхността в края на войната, когато англо-американското командване с ужас констатира, че не неговите войски, а Съветската армия неудържимо напредва към Берлин.

Сами можем да констатираме колко далеч са отивали в своите налудничави планове антикомунистите по време на Втората световна война. В общия исторически контекст задкулиските срещи през 1943 г. изглеждат много важни, дори по-важни и опасни за съдбата на мира, отколкото нашумелият заговор на Дълес с обергрупенфюрера Волф през пролетта на 1945 г. в Швейцария. В 1943 г. Химлер е имал далеч по-големи шансове „да съблазни“ Дълес: та нали вермахтът още не е бил разгромен, войските на САЩ още не са били въввлечени във военните операции до такава степен, както в 1945 година. Тогава е било по-лесно да се заблуди общественото мнение на Запад, тъй като не е била известна цялата истина за чудовищните злодеяния на Хитлер, Химлер и неговата клика.

Независимо от това нито Хохенлое, нито агент 144/7957 не постигат успех. На това са попречили много причини. Така например западногерманският историк Хьоне смята, че английското правителство, което ревниво е следяло тайните преговори на американските агенти от ОСС и е получавало пълна информация за тези преговори от същите тези испанци, е решило да провали цялата американско-германска операция. Според друго обяснение през този период Рузвелт не е бил напълно добре осведомен за действията на Дълес. Но истинската и главна причина се крие другаде. Самоотвержената борба на европейските народи и на първо място героичният подвиг на Съветската армия не дадоха възможност на реакционните клики в Англия и САЩ да надигнат глава. А реалистично мислещите политици,

начело с Рузвелт и Чърчил, отлично разбираха, че в момента, в който влязат в заговор с хитлеристка Германия, не само ще бъде изпята песента им, но ще бъде подписана и смъртната присъда на техните страни. Веднаж, вече след войната, в разговор с бившия американски посланик в Берлин Дейвис, Чърчил откровено призна: „Можех всеки момент да сключа мир с Хитлер.“²³

Можел е... Но не можа,

---

²³ FRUS, The Conference in Berlin, Vol. 1, p. 64.

ТРЕТАТА СМЪРТ НА МАРТИН БОРМАН

ОТЛОМКИТЕ НА ИМПЕРИЯТА

Краят на войната ясно се е запечатал в паметта ми благодарение на едно обстоятелство: скоро след капитулацията можах със собствените си очи да видя онези, които получиха точното название: главни германски военнопръстълници.

За сградата, в която се помещаваше щабът на американските окупационни войски в Германия, разположена недалеч от центъра на Франкфурт на Майн, се говореше не само в града, но и в цялата страна. Тя е била построена през тридесетте години от знаменития химически тръст „ИГ Фарбениндустри“ и тук са били всички ръководни органи на тръста. Оттук са се проточвали нишките към трите гигантски военни комбината, намиращи се в Хьохст (край Франкфурт), Леверкузен (край Кьоли) и Фридрихсхафен; към филиалите на ИГ Фарбен в хитлеристките лагери на смъртта, към всички органи на управлението на военната промишленост на Третия райх. Най-сетне оттук са се проточвали нишките към американските и английските партньори на ИГ Фарбен — към тръста „Импириъл кемикъл индъстриъз“, към дюпоновци, към моргановци.

През годините на войната са наричали дирекцията на ИГ Фарбен „съвет на боговете“. В хитлеристка Германия членовете на този съвет действително са имали положението на небесни обитатели: те са заседавали в стотици контролни съвети на банки и промишлени компании, в щабовете на вермахта, в есесовските резидентури — буквално навсякъде. Толкова по-голямо беше удивлението на франкфуртци, които наблюдаваха една наистина невероятна картина: целият град е превърнат от англо-американската авиация в развалини, а огромното здание на ИГ Фарбен, което е представлявало идеална цел за бомбардировките, си остава невредимо. Още тогава, в 1945 г., в прада казваха: „Охо, амери-

канските връзки се оказаха полезни на директорите на ИГ Фарбен!“

Именно това здание — огромно, удобно, просторно... генерал Айзенхауер избра за своя главна квартира — и изборът не беше лош. Наоколо — огромен парк. Спокойствие, тишина, свеж въздух...

На 15 юни 1945 г. група съветски офицери, между които и авторът на тази книга, имахме възможността да се убедим в качествата на франкфуртското здание. Но ние най-малко обръщаме внимание на неговите архитектурни достойнства. Нас далеч повече ни интересуваше изходът на спора, който се водеше зад затворената врата — в кабинета, в който бяха влезли двама души от нашата група.

Ето за какво беше спорът. В деня на капитулацията на хитлеристка Германия представители на командването на съветските и американските войски се споразумяха съветски офицери да получат възможността да разпитват главните военни престъпници, които попаднат в ръцете на американците. Беше минало известно време и голямото мнозинство от водачите на Третия райх наистина се оказаха при американците. В началото на юни съветското командване реши, че е дошло време да напомни на съюзниците за техните обещания. Нашата малка група отпътува от Берлин за Франкфурт на Майн именно с тази цел.

Колите бързо изминаха разстоянието, което отделяше Берлин от демаркационната линия. В онези дни тя беше далеч по-близо до Берлин; в своето придвижване американските войски бяха отишли много по-далеч, отколкото се предвиждаше в споразуменията между съюзниците, и бяха окупирали и Тюрингия, и почти цяла Саксония. Поради това още в древния град Витенберг на Елба ние се сбогувахме с офицерите на последния съветски контролно-пропускателен пункт и се оказахме в американската зона.

Ето го и Лайпциг — пустинен и мрачен през онези дни. По улиците почти не се виждаха хора. Обясниха ни защо: оказа се, че в онези дни англо-американското командване издало специална заповед за така наречената „забрана на побратимяването“ (non-fraternization). Под това се подразбираше забрана за войниците и офицерите да общуват с германци. Наплашено от тази

заповед, местното население се стараяше въобще да не се показва по улиците.

Пътят ни минаваше през Лайпциг, Ваймар, Айзенах, Фулда и други градове, в които се намираха американски гарнизони. Ако се съди по всичко, ние бяхме първите съветски военни, които минаваха през тези градове. Във Ваймар естествено посетихме дома на Гьоте. В онези дни той беше затворен: американските власти не се готвеха да възобновят дейността на музея, за което с горчивина ни разказа неговият пазач. Посещението на съветски офицери много го учуди: тук не се бил отбил нито един американец.

Спомням си неочакваната и вълнуваща среща във Фулда. Тук буквално на пътя ни спряха голяма група съветски жени, насила откарани от фашистите в Германия. Очите на нашите съотечественички бяха просълзени от радост — та нали така отдавна не бяха виждали съветски офицери! Много от тях никога през живота си не бяха виждали съветски офицерски пагони — бяха ги откарали в Германия още преди да бъде въведена новата униформа. Те с явно нетърпение чакаха разрешение да се върнат в родината.

Когато пристигнахме във Франкфурт, генерал Айзенхауер го нямаше; наложи ни се да се разправяме с началника на неговия щаб генерал Бидел Смит и с началника на разузнавателното управление генерал Стронг. Отношението и на двамата генерали към пристигналите съветски офицери беше най-малкото странно. Те пуснаха в ход най-различни аргументи, за да докажат, че сме нямали право да разпитваме германските военнопръстълници. Спорът продължи дълго, докато не заявихме, че се връщаме незабавно в Берлин и че ще докладваме на съветското командване и в Москва за становището на двамата генерали.

Трябва да си призная: ние тогава не знаехме, че пред нас седи един от най-върлите врагове на Съветския съюз. През следвоенния период генерал Бидел Смит си спечели именно тази репутация — отначало на поста американски посланик в Москва, а след това като началник на Централното разузнавателно управление на САЩ. А и в 1945 г. той беше един от най-реакционните измежду американските генерали. Именно той само няколко дни преди капитулацията на вермахта

води преговори с генерал Йодл по въпроса за „частичната капитулация“ и разговаря с него за „болшевишката опасност“. Кой знае, може би ни създаваше пречки, защото се страхуваше от излишна откровеност от страна на Йодл...

Все пак генерал Смит и неговият заместник, началникът на разузнаването Стронг, бяха принудени със свито сърце да се съгласят с разпита. Те очевидно се опасяваха от скандал, тъй като им беше трудно да обосноват своя отказ. Генералите възприеха друга линия — те ограничиха броя на разпитваните (изключиха от тях Рибентроп и Калтенбрунер), поставиха твърд двудневен срок и създадоха други ограничения. Едва тогава усмяхме да потеглим по-нататък, придружени от началника на отдела по въпросите на военнопленниците — бдителния, но коректен майор Макласки.

Крайната точка на нашето пътуване беше малкият курорт Бад-Мондорф близо до Люксембург. Тук се намираще американският лагер за главните военнопръстълници, чийто началник беше полковник Ендруз — същият, който впоследствие стана началник на Нюрнбергския затвор. Лагерът изглеждаше много тих и спокоен: в чуден парк, сред грижливо гледани алеи се издигаше четириетажната сграда на хотела, в който бяха настанени пленените генерали, райхслайтери и райхсминистри. Полковник Ендруз гордо наричаше сградата „затвор“, макар че тя не приличаше много на затвор. Паркът беше обграден с бодлив тел, а прозорците на „килиите“ бяха преградени с леки решетки. Но с това свършваше цялата строгост — ако не се смята това, че малко преди нашето пристигане полковник Ендруз се бил разпоредил да сменят меките дюшеци в „килиите“ с твърди тюфлеци...

Самият хотел почти не беше променил предишния си вид: червени килими, палми в качета, картини в щирни рамки. В уютните холове вечер се събираха не болзни от подагра, а висши чиновци на хитлеристка Германия. Началството на затвора не смяташе за необходимо да лишава от удобства своите питомци.

За разлика от Бидел Смит и Стронг полковник Ендруз ни прие много любезно и делово. По-специално той не се опита да настоява да му предоставяме копия от протоколите. Предложиха ни по време на разпитите

да присъствува американски офицер или сержант. Ние се съгласихме: нямахме абсолютно нищо да крием от нашите съюзници.

Когато сутринта на 17 юни 1945 г. малката ни група отиде в „затвора“, иззад решетките на прозорците на втория и третия етаж ни гледаха доста очи. Можем да си представим какви мисли са вълнували умовете на водачите на разгромената фашистка империя при вида на съветските офицери — трима полковници, капитан и старши лейтенант. Ами ако изведнаж ги отведат в Москва? Както после стана ясно, германските генерали и райхслайтери са изпитвали точно такива опасения. Когато в 1976 г. край Мюнхен разговарях с един от бившите „затворници“ от Бад-Мондорф генерал Варлимонт, той откровено ми призна, че през тези дни обитателите на хотела били обзети от голяма тревога и всички очаквали „да ги откарат в Москва“.

Как изглеждаха водачите на Третия райх? Най-лошо впечатление ни направи Херман Гьоринг — райхсмаршал, вторият човек в държавата¹, кавалер на всички възможни ордени на Германия и на нейните сателити. За няколко седмици в плен той беше много отслабнал и светлосиният кител с петлиците на райхсмаршал вишеше на него като на закачалка. През първите минути на разпита Гьоринг нервничеше, ръцете му трепереха, той дори леко заекваше, а зъбите му тракаха об чашата, когато с конвулсивно движение гълтеше водата.

Но така беше през първите петнадесет-двадесет минути на разпита. Когато Гьоринг разбра, че не се готвят да го отведат от Бад-Мондорф, той се поободри и скоро поведението му рязко се промени. Пред нас се оказа провинциален хитрец, разпасан и нахален. Страстта към лъжата отдавна беше отличителна черта на Гьоринг. По време на разпита той напълно оправда реномето си. Достатъчно е да се каже, че Гьоринг, без да му трепнат очите, ни уверяваше, че узнал за подготовката на нападението срещу СССР само месец — месец и половина преди 22 юни 1941 г., че нямал нищо общо с подпалването на Райхстага, че бил „покровител“ на Телман и „защитник“ на евреите, попаднали в концлагерите...

---

¹ Хитлер го лиши от това положение едва на 23 април 1945 г., подозирайки Гьоринг в желанието да завземе властта.

Към края на разпита Гьоринг съвсем се развилня. Наистина, той насочваше остротите си главно към дебелия американски сержант, който седеше в ъгъла на стаята. Когато ръководителят на нашата група полковник А. И. Поташев се интересува дали водачите на Третия райх са имали подготвени „двойници“ в случай на разгром, Гьоринг удари коляното си с тлъстата си ръка и закрещя: „Не е така просто да ми се намери двойник, но май че този сержант ще влезе в работа.“ И веднага, без дори да си поема дъх, заяви, че бил готов да предложи на Съветския съюз своите услуги... като командоващ съветската авиация...

Генерал-фелдмаршал Вилхелм Кайтел представляваше пълна противоположност на Гьоринг. От фелдмаршалското величие му беше останала само пруската стойка. Кайтел влезе в стаята, рапортува за пристигането си, изчака поканата да седне и като погледна угоднически към съветските офицери, полковниците А. М. Смеслов, А. И. Поташев и Н. С. Фрумкин, започна подробно да отговаря на въпросите. Той отговаряше обстойно, неведнаж се извиняваше за една или друга неточност, мъчително си спомняше нещо и на всеки пет-десет минути повтаряше: „Но аз само изпълнявах заповеди... Фюрерът всичко решаваше сам... Аз нямах никаква власт...“

„Третият човек“ в Бад-Мондорф — генерал-полковник Йодл — и тук показва, че именно той е бил истинският началник-щаб на Хитлер. В сравнение с тъпия и ограничен Кайтел Йодл ни направи впечатлението на човек, който, ако го събудиш през нощта, може най-заста да докладва данни за броя и номерата на армиите, корпусите и дивизиите. Йодл говореше охотно, не много откровено, но по-откровено от своите колеги. Той не стоварваше всичко върху Хитлер, а искаше да подчертае, че по всички въпроси бил имал и има свои „съображения“. Паметта му беше действително великолепна — какво запомнящо устройство с генералски пагони!

Така изглеждаха някои от господарите на Третия райх, след като с него вече беше свършено. А каква беше съдбата на цялата кафява върхушка? Ако се следва нацистката йерархия, би трябвало да се започне с Хитлер.

ВЪПРОСЪТ ЗА ПРОТЕЗИТЕ

Сред обърканите и спорни епизоди на Втората световна война има един, който по външните си белези прилича на съдебномедицинска хроника. По своята същност обаче той говори за нещо по-сериозно — за неизбежната съдба на всички военнопръстъпници, които замислят прръстъпни деяния против мира и човечността.

Става дума за откриването и идентифицирането на останките на военнопръстъпника „номер едно“ — Адолф Хитлер, който се самоуби на 30 април 1945 г. в бункера на райхсканцлерството. За това ни разказаха участниците в тази операция — военната преводачка Елена Ржевска², В. Горбушин и И. Клименко³. Авторът на настоящата книга се зае и с разследването и описанието на събитията на 30 април, включително в своето произведение „Краят на една легенда“. Именно поради това ми се наложи да бъда свидетел на новите „пропагандни боеве“ около края на Третия райх.

Изходната им точка е следната: на 4 май 1945 г. съветски разузнавачи откриха в градината на райхсканцлерството два овъглени трупа. Чрез сверяване на документалните данни бе установено, че това са труповете на Адолф Хитлер и Ева Браун. Решаваща „улика“ станаха протезите, които бяха идентифицирани от зъботехника Ехтман и асистентката на личния зъболекар на Хитлер, професор Блашке, Хойзерман, а след това сравнени с рентгеновите снимки, открити в кабинета на Блашке. Беше извършено и съдебномедицинско изследване на труповете, по време на което комисията, ръководена от полковника от медицинската служба Ф. Шкаравски, установи, че както Хитлер, така и Браун са се отровили.

След като бяха публикувани спомените на Е. Ржевска и текстът на актовете, около публикациите избухнаха спорове — предимно във ФРГ. Някои казваха, че въобще не трябва да се ровим в миналото. Впрочем сега тази теза се използва не само по отношение на съдбата на Хитлер, но и по отношение на съдбата на всички военнопръстъпници. Когато искат да оправдаят

² Ржевская, Е. Берлин, май 1945. С., 1970.

³ Безименски, Л. Краят на една легенда. С., 1978.

стремежа на много западногермански съдилища да реабилитират виновниците за нацистките военни престъпления, най-често твърдят: „Докога ще се разравя миналото? Оставете ни на мира.“

Колкото се отнася до неонацистките кръгове, тук, доколкото успях да узная, въпросът за самоубийството на Хитлер въобще се счита за „неподходящ за разискване“. На тези господа им е много неприятно, че документите разбиха легендата за „офицерската смърт“ на фюрера, който уж си бил пуснал куршум в челото съгласно правилата на пруския кодекс на честта. Пък и изобщо на някои им се иска да докажат, че съветските войски не са намерили трупа на Хитлер и че по този начин целият въпрос за позорния край на фюрера като че оставал открит...

Съветските публикации предизвикаха скептицизъм и сред други, по-сериозни кръгове на Запад. Мнозина на пример запитаха: защо Съветският съюз не публикува веднага документите? Във връзка с това се изказаха най-различни предположения, като се поставяше под съмнение и самата автентичност на материалите.

Разбира се, би могло да се припомни, че в Англия съществува правило, съгласно което важните документи от държавен характер се публикуват едва след 30 години. Така че срокът от 23 години, който отделя датата на съставянето на актовете за самоубийството на Хитлер от датата на публикуването им, не е чак толкова необичаен.

Така изглеждаше положението непосредствено след публикуването на съветските документи. Но аз не смятах, че с това работата ще свърши — и не се излъгах. В 1971 г. беше предприета атака със силите на публицистите от ФРГ, които принадлежат към ясно определено крило на политическия живот във Федералната република. Нейна изходна база стана новата, излязла тогава, книга на историка Вернер Мазер за Хитлер. На тази база изгради масираната си атака и г-н Герхард Левентал, добре известен със своите архиреакционни изказвания по втора програма на западногерманската телевизия.

Какво всъщност твърдеше Мазер?

Първо. Идентификацията на трупа, намерен от съветските войници, уж била недостоверна и актът бил

фалшификация. Съветските власти получили от асистентката на професор Блашке, Кете Хойзерман, карто-теката с точните данни за зъбите на Адолф Хитлер. Помогнал им зъботехникът Фриц Ехтман. Следователно русите са можели да фалшифицират акта.

Второ. Трупът бил изгорен без остатък.

Трето. Най-сигурният свидетел за идентифицирането би могъл да бъде отоларингологът д-р Ервин Гизинг, който попаднал в ръцете на американските власти. Но макар че съветските власти са знаели за този факт, те не са разпитали Гизинг.

Към това Герхард Левентал добави (с помощта на същия този Гизинг) още няколко твърдения:

— Рентгеновите снимки, направени на Хитлер приживе, дават по-друга картина на зъбите и протезите от тази, която се дава в съветския акт.

— Споменатата по-горе Кете Хойзерман и зъботехникът Ехтман явно са дали лъжливи показания, когато са били в плен.

Всичко това беше пуснато в ход не без политически умисъл, ако се има предвид, че ген Левентал охотно взима на въоръжение всичко, което хвърля сянка върху всякакви съветски данни. След Левентал в бой се хвърлиха и неонацистите. В сп. „Репорт“ (бр. 8 от 1972 г.) се появи статия, която пропагандираше изводите на Мазер. Неонацистите от това списание бяха така уверени в ефективността на своите доводи, че дори видяха — от разстоянието от няколко хиляди километра, което отделя Франкфурт на Майн от Москва!, — че „след публикуването на книгата на Мазер русите станаха по-малко уверени“.

Какви бяха основанията за подобно смело твърдение? Буквално никакви. Що се отнася до опитите да се постави под съмнение достоверността на акта за съдебномедицинската експертиза, подписан от Ф. Шкаравски, те са смехотворни. Подобен аргумент, естествено, е разбираем в устата на онези, които предварително не искат да вярват на съветските данни. Трябва да си призная, че не ми достигна смелост да се обърна към авторите на акта с молба да реагират на клеветата на Мазер—Левентал. Това би било оскърбително за тях — за лекарите, които в бурните майски дни на 1945 г. вложиха цялото си професионално умение в из-

пълнението на своя граждански дълг. Наистина през онези дни те си имаха достатъчно други грижи! Между другото, нека напомним някои дати: освидетелствването стана на 8 май, а разпитът на Хойзерман — едва на 10—11 май, разпитът на Ехтман — на 11 май...

Тази последователност вече доказва колко абсурдни са всички подозрения. Нещо повече, Хойзерман и Ехтман дадоха показанията си, без да видят протезите, и едва след това техните показания бяха сравнени с веществените доказателства. Най-сетне, ако лекарите бяха „фалшифицирали акта“, тогава как са успели да изготвят „фалшивата протеза“, която е изобразена на снимката и впоследствие показана на Ехтман и Хойзерман?

Д-р Шкаравски и неговата комисия са описали трупа, без да имат нито показанията на Хойзерман, нито снимките. Те са извършили работата на съдебни експерти, като при това никой не е искал от тях непременно да докажат, че трупът е на Хитлер. Нещо повече, в акта те са били много внимателни и не твърдят, че си имат работа с трупа на Хитлер. Последното е можело да се установи чрез сравняване на веществените доказателства (челюстите) и зъбната формула с обективните данни и показанията на свидетелите. Именно това е било направено впоследствие.

Наистина на пръв поглед аргументът, според който снимката и описанието не съответствували на някакви неизвестни рентгенови снимки и на още по-малко известните данни на д-р Гизинг, изглеждаше повече или по-малко съществен. По този въпрос ми беше трудно да споря, макар че бях сто на сто уверен, че съветското освидетелствование е безупречно.

Но сега всички тези спорове се оказват излишни, за което авторът е виновен само косвено.

ЕКСПЕРТИЗАТА НА ПРОФЕСОР СОГНАЕС

... Професор Райдър Ф. Согнаес е добре известен в американските медицински (и съдебномедицински) среди като голям специалист. Преселник от Норвегия, който отдавна се е натурализирал в САЩ, в продължение на дълги години той беше председател на Бостънското биологично дружество и председател на Дру-

жеството на стоматолозите. Сега Согнаес е член на американската Академия на науките и изкуствата, ръководи Американския институт по стоматическа биология и има званието „доктор хонорис кауза“ на университетите в Осло и Харвард.

Той никога не се е занимавал със съдбата на Хитлер. Неговите интереси обаче са обхващали някои уникални стоматологични случаи, като например историята с изкуствената челюст на президента Джордж Вашингтон. Само поради това той прояви интерес към полемиката около протезата на Хитлер, включително към позоваването на Мазер на някакви рентгенови снимки и данни на Гизинг.

Согнаес реши да се заеме с тези въпроси с педантизъм на изследователя-специалист. За тази цел той извърши проучвания в архивите на САЩ, където откри:

— описание на зъбите и протезите на Хитлер, направено в американски плен от зъболекаря на Хитлер професор Блашке;

— описание на същите неща, направено в американски плен от д-р Гизинг — същият д-р Гизинг, когото Мазер смята за „главен свидетел“;

— пет рентгенови снимки на черепа и челюстите на Хитлер, направени през 1944 година.

След като събра всички тези данни, Согнаес реши да не действа сам. За да не допусне грешка, той се „кооперира“ с известния норвежки съдебномедицински стоматолог професор Стрьом. Резултатите от работата им бяха представени за обсъждане на Шестата международна среща на съдебните медици в Единбург през септември 1972 година. Имах честта да бъда поканен там и станах свидетел на това, с какъв интерес и одобрение бе посрещнат докладът на Согнаес и Стрьом. Текстът му беше около 30 страници, имаше и не по-малък брой приложения. Според мен обаче най-важна е таблицата, в която са съпоставени данните за всички части на зъбната формула на Хитлер.

Согнаес и Стрьом са сравнили общо пет източника:

1) рентгеновите снимки на черепа на Хитлер, направени в 1944 г. и съхранявани в американските архиви;

2) описания, направени от попадналите в плен Блашке и Гизинг (американски архиви);

3) схемите, съставени от Блашке и други (американски архиви);

4) снимките, направени от съветските следствени органи при идентификацията;

5) акта, съставен от съветската съдебномедицинска комисия.

Сравнението беше направено по различните „позиции“ (т. е. отделните зъби и елементи на протезите). В резултат на това се получи:

съвпадение по преки данни	съвпадение по косвени данни	липса на данни
148	8	14

Освен това, както са установили изследователите, съвпадението между съветските данни и рентгеновите снимки на долната челюст е *стопроцентово*, по протезата на долната челюст също. При сравняването на горната челюст само по отношение на някои второстепенни елементи (например за 2-рия и 8-я зъб) липсват изчерпателни данни (не всички зъби са излезли на снимката).

В резултат на това изследователите са стигнали до следния извод:

През 1971—1972 г. двамата автори, отдалечени един от друг на разстояние от 5000 мили и без да имат възможност постоянно да поддържат контакт помежду си, изследваха сравнителните данни на одонтологичната и другата идентификация на трупа на Хитлер. В резултат на колективната работа сега може да се даде сравнително заключение, основаващо се на следните документи:

1. Пълните протоколи на разпитите, извършени от американското разузнаване през 1945 година.

2. Приложенията към тях рентгенови снимки, снети по два различни повода и съдържащи твърде характерни стоматологични особености, а именно: а) горен ляв централен резец с металическа пломба, характерна за т. нар. „прозоречна коронка“; б) специален мост вдясно; в) редица специфични следи от лечение; г) следи от редица заболявания.

3) Тълкуването на горепосочените данни и сравняването им с руския акт, публикуван в 1968 г., и с други данни.

Авторите стигнаха до извода, че данните, с които разполагат, представляват окончателното стоматологично потвърждение, че Хитлер действително е загинал по време на рухването на нацистката диктатура в 1945 г. и че русите са извършили съдебномедицинско изследване на истинския труп на Хитлер.“

В Единбург надълго и нашироко разговарях с професор Согнаес и Стрьом, както и с най-видни представители на съдебномедицинския свят в Европа и Америка. Всички, включително и ръководните дейци на Международната асоциация за съдебна медицина, смятат, че сега на „въпроса за протезите“ може да се постави точка. Чрез сравняването на всички данни е установено, че трупът на Хитлер, открит в градината на райхсканцлерството, е бил правилно опознат и идентифициран. Всички опити да се оспорва това спадат към сферата на булевардната журналистика и не заслужават научна дискусия.

НАЙ-СЕТНЕ ЗА БОРМАН

Но след като вече сме стигнали до заключителното действие, което се е разиграло в градината на райхсканцлерството, необходимо е да се заемем с една от последните по хронологичен ред загадки на Райха, свързана с Мартин Борман — човека, който през пролетта на 1945 г. фактически стана „втората фигура“ в нацисткия Райх.

... Днес много неща изглеждат страшен кошмар: кафявото господство в Европа, чудовищните престъпления на нацизма. Кошмар изглеждат и личностите, които някога се разпореждаха със съдбините на германския народ. Имената им бавно изчезват от паметта — но сякаш за назидание на човечеството те изведнаж отново се появяват по страниците на вестниците. Точно така дълго време ставаше с името на райхслайтера на нацистката партия Борман — личния секретар на кафявия фюрер. Той изчезна безследно през нощта на 2 май 1945 г. и поради това задочно бе осъден на смърт от Международния нюрнбергски съд.

Къде ли изчезна Борман? Неведнаж се появяваха съобщения, че се криел в една или в друга част на света; публикуваха се разкази на хора, които го били видели или били чували за съдбата му след войната.

Рядко се случва посмъртната известност на един човек да е по-голяма от неговата известност приживе. По-често става обратното — със смъртта името на един или друг деец безследно изчезва от паметта на човечеството, като си остава достойние на историците и архивистите. Но понякога обстоятелствата се стичат така, че възниква обратна последователност. Кой е чувал за Мартин Борман, докато беше жив? Дори в самата нацистка Германия името му е било известно само на сравнително тесен кръг хора. Макар че Борман е носел най-високото звание във фашистката йерархия — „райхслайтер“, — той рядко се е появявал по трибуните на конгресите и митингите. Вестниците не са отпечатвали снимките му и само познатите са могли да забележат физиономията му сред хората в обкръжението на фюрера. По правило документите с неговия подпис не са били публикувани в печата, а са се движели по „служебна линия“.

Същевременно фактичката роля на този човек е била огромна. Започвайки от главния щаб на щурмовите отряди, Борман постепенно се е издигал по чиновническата стълба, като настойчиво е изтласквал другите. Когато в последните години на Третия райх Борман е станал началник на „партийната канцелария“ на фюрера и негов личен секретар, той е разполагал с неограничена власт. Гьоринг и Гьобелс са се страхували от него, Химлер се е стараел да запази добри отношения с него и му е дал званието обергрупенфюрер.

Как е действувал Борман? Нашият познат Вернер Кьопен ми разказа за това със следните изрази:

— Борман никога не търсеше светлините на рампата, никога не искаше да го споменават. Затова пък винаги беше на мястото си. Той не беше многословен, не търсеше връзки, цялото си време отдаваше само на работата си за фюрера. Достатъчно беше в началото на обедна на Хитлер да споменат за нещо или да попитат за нещо, което никой не знаеше, и към края на обедна Борман вече имаше отговор (той бързо написваше бе-

лежка на книжна салфетка и изпращаше адютанта за справка). Той се прояви особено много с умението си да подхваща мислите, изказвани от фюрера, който използваше знаменитите „разговори на обед“ за своеобразни словоизлияния. Достатъчно беше Хитлер да подхвърли някаква мисъл, и след няколко часа Борман я оформяше в директива или разпореждане...

В кариерата на Борман има нещо символично: посредствеността бавно, но сигурно се изкачва към върхушката на властта. Понякога не можеш да проумееш как е могло такива хора да се разпореждат със съдбата на народа и страната и да претендират да управляват Европа и света! Този въпрос не изглежда лишен от съдържание, тъй като нацизмът не може да се „изличи“ от европейската история. Той не е случайно явление, а е пуснал дълбоки корени в социално-класовата структура на капиталистическото общество. Една поговорка гласи: „Каквото е написано с перо, не можеш да изличиш и с брадва.“ Известният съветски писател Емануил Казакевич, размишлявайки за явлението нацистки военни престъпления, перифразира тази поговорка така: „Каквото е написано с брадва, не можеш да изличиш и с перо.“ И наистина никакви демагогски писания на следвоенните „реабилитатори“ на фашизма не могат да накарат народите по света да забравят чудовищните злодеяния, вписани с нацистката брадва в летописа на нашата епоха.

Но още по-символично е това, че Борман е постигнал целта си в момента, в който Райхът фактически е бил загинал. Да, той е изтласкал Гьоринг и Гьобелс, изпреварил е Розенберг и Рибентроп и е застанал до господаря на империята дори по-близо, отколкото Химлер. А империя вече не е имало...

Именно поради това още през зимата и пролетта на 1945 г. Борман е започнал своеременно да се готви за бягство в Южна Бавария, в така наречената „Алпийска крепост“. Тя е била замислена от Борман най-напред като склад и последно убежище на господарите на Райха. Именно с тази цел тук са били създавани скривалища и места за съхраняване на тайните архиви и на онези заграбени ценности, които още не са били изнесени на сигурни места, например в Швейцария. Така например в дневника на Борман за март 1945 г. е отбелязано:

„Събота 17 март: посещение на шахтите Гутсхоф, Дюрек.

Неделя 18 март: посещение на шахтите и т. н.“

Шахтите Гутсхоф и Дюрек са се намирали близо до баварската резиденция на Хитлер „Бергхоф“ край Берхтесгаден — тук нацистите са възнамерявали да изнесат от Берлин най-важната документация (в райхсканцлерството вече са били напълнени 40—50 каси). Също тук, в района на Берхтесгаден—Райхенал, е трябвало да се преместят членовете на правителството на Райха.

За последното можем не само да правим догадки, а да прочетем и в паметната записка, грижливо съставена от държавния секретар на имперското правителство д-р Крицингер, който е отговарял за евакуацията на всички правителствени органи от Берлин. Държавният секретар е бил много акуратен (както се полага на германски чиновник), той е отбелязал всичко буквално по часове.

„1. С изострянето на военната обстановка през април зачестиха запитванията от страна на висшите учреждения на Райха за това, кога трябва да бъдат евакуирани от Берлин останалите там неголеми ръководни щабове. В средата на април райхслайтер Борман запитва фюрера за това. В този момент фюрерът отклони евакуацията на райхсминистрите и техните щабове.

2. Сутринта на 20 април имперският съветник фон Щутерхайм запитва подполковник фон Йон⁴ за обстановката. Г-н фон Йон съобщи, че военната обстановка на юг е такава, че по негово мнение е необходимо незабавно да се поискат нови указания относно евакуацията на имперските учреждения.

3. След това телефонирах на Борман и му казах следното: по служебно задължение трябва да обърна вниманието му върху обстоятелството, че доколкото може да се съди по обстановката, евакуирането на ръководните щабове скоро ще стане невъзможно и поради това го моля да ми съобщи дали има нови указания. Борман отначало ми отговори, че главната квартира на фюрера и досега се намира тук (т. е. в Берлин — Л. Б.). В отговор на моята белѐжка, че при евакуирането на глав-

⁴ Един от военните адютанти на Хитлер.

ната квартира могат да се използват и самолети, докато за имперските учреждения това е невъзможно, Борман каза, че ще запита фюрера.

4. След известно време Борман ми телефонира и ми каза, че нищо не се променя.

5. Вечерта Борман отново ми позвъни и ми съобщи следното: всички части на висшите учреждения на Райха, които трябва да се отправят на юг, са задължени да тръгнат най-късно след два часа, иначе пътят ще бъде затворен. Справки за маршрута следва да се получат от директора на наказателната служба Хегл в главната квартира на фюрера, а аз трябва да дам всички необходими разпореждания. Директивата не се отнася до райхсминистрите, тъй като маршрутът не е безопасен. Поради това министрите засега трябва да останат в Берлин, а в случай на необходимост да отпътуват на север, за да могат оттам да отлетят на юг. На въпроса ми, дали се предвижда окончателното евакуиране на ръководните щабове на север, Борман отвърна: не, фюрерът несъмнено ще иска да ги има при себе си, на юг.

6. След като получих тези указания, незабавно уведомих всички заинтересовани лица и телефонирах на майор Бюкс в щаба на въоръжените сили, който завеждаше въпросите на въздушния транспорт, за да го помоля да дойде при мен да обсъдим възможността за прелитането на министрите от север на юг. В съвещанието взе участие и съветникът фон Шутерхайм. Майор Бюкс смяташе, че при необходимост фюрерът и неговата свита ще отлетят на няколко бързи машини (четиримоторни самолета тип „Кондор“) от Берлин на юг. Той смяташе за целесъобразно министрите да отлетят не от Берлин, а от летища, разположени в по-северните градове. Той препоръча министрите да отпътуват отначало в северна посока (при това по-далеч), а след това да отидат до летищата, от които ще могат безопасно да отлетят на юг. Като подходящи места бяха посочени градовете Шверин и Ойтин. И с двата града има радиовръзка.

7. Скоро след това съвещание Борман отново телефонира и съобщи: току-що се е състояло съвещание с участието на райхсмаршала⁵, на което станало ясно,

---

⁵ Гьоринг,

че предвижданите излитания ще се натъкват на трудности. Поради това министрите също трябва да отпътуват в южна посока още тази нощ, макар че това поражда някои съмнения.

8. Още не бях успял да предам това указание на всички заинтересовани учреждения, и от квартирата на фюрера ми телефонира Хегл, който заяви: отпътуването на юг се отменя, тъй като е невъзможно да се мине. Помолих за потвърждение на това съобщение от Борман, но отново ме свързаха с Хегл, който потвърди, че директивата е съгласувана с Борман. След това започнах да предам това съобщение, но вече не успях да се свържа с всички.

9. Късно вечерта телефонира държавният секретар Щукарт и събщи, че по негови сведения русите вече се намират около Бернау. Той препоръча срочно да се телефонира на Борман и да му се зададе въпросът, дали няма да бъде по-целесъобразно да се заmine на север?

10. В съответствие с молбата на държавния секретар Щукарт телефонирах на Борман и му зададох въпроса: дали не е целесъобразно незабавно да се отпътува на север. Той отговори утвърдително. На въпроса ми, какво да правя самият аз, той отговори, че и аз мога да тръгна. Когато започнах да предам това указание, от различни страни ме питаха: щом аз ще тръгна, трябва ли да заминат и всички останали. Отново телефонирах на Борман и той каза, че всички трябва да заминат. Във всички телефонни разговори за предстоящото отпътуване на министрите Борман подчертаваше, че тръгването трябва да стане незабелязано. В противен случай фюрерът ще привлече министрите под отговорност, когато пристигнат на юг.

11... Като взех под внимание всички предварителни съвещания и мероприятия и особено изказванията на Борман на 20 и 21 април, изхождах от това, че фюрерът и правителството на Райха в последния момент ще се евакуират в южна посока.⁶

Няма съмнение, че цялата върхушка на Райха е трябвало да се прехвърли в Бавария, с изключение на самия Хитлер, който на 21 април взел решение да оста-

⁶ Архив на автора.

не в Берлин. Пръв за Берхтесгаден заминал Херман Гьоринг, а след него и останалите. Но това са само два аспекта (скриване на ценностите и спасяване на своите кожи)⁷, към които са се прибавили и съображения от друг характер. Готвейки се да замине на юг, Борман е обмислял и определени политически планове.

Ото Гюнше откровено свидетелствува за това:

„Във връзка с катастрофалното развитие на събитията на Източния фронт в края на януари и началото на февруари 1945 г. Хитлер и Борман често се съвещаваха по въпроса за по-нататъшната съдба на партията. Хитлер се съгласи с предложението на Борман от Източния фронт да бъдат изтеглени младите кадри на националсоциалистическата партия — членовете на „Хитлерюгенд“, които се намираха в редовете на „фолксшурма“ като командири, и да бъдат изпратени в Западна Германия. На първо място на Запад бяха изпратени възпитаниците на школите „Орденбург“ и „Адолф Хитлер“, които се намираха в Померания и Силезия. Техните възпитаници се подготвяха за ръководна партийна работа. Тези кадри трябваше да бъдат запазени за по-нататъшното съществуване на партията. Те получиха от Борман указания да минат в нелегалност, да се държат лоялно към англо-американците и да се стремят да заемат административни постове. Отначало те трябваше да се установят предимно в областта Алга и в Баварските алпи, в района на Бад-Телц и Ленгрис. Между хората, които трябваше да ръководят нелегалните организации на Хитлеровата младеж в Западна Германия, бяха началникът на школите „Адолф Хитлер“ обергегитсфюрер Петер и началникът на военното обучение на „Хитлерюгенд“ Шлундер...

⁷ Ще отбележа мимоходом, че плановете за създаването на „алпийската крепост“ бяха невероятно раздути от американското стратегическо разузнаване (ОСС) с прякото участие на А. Дълес, който плашеше Айзенхауер с опасността в Южна Бавария да се струпат до 100 германски дивизии и тук да се създаде т. нар. „национален редут“. Швейцарският историк К. Майер нарича тези преценки на Дълес „голяма стратегическа грешка“. Ако се съди по всичко, прехваленият разузнавач Дълес е станал жертва на германска дезинформация. Но още по-вероятно е Дълес да е искал Южна Германия бързо да бъде завзета от американските войски, за да осъществи плана си за създаване на т. нар. „Южно-германска държава“, включваща Бавари, Австрия и Чехословакия.

На секретното съвещание в партийната канцелария на „Вилхелмшрасе“, на което присъствуваха Петер, Шлюндер и най-близките сътрудници на Борман — държавният секретар д-р Клопфер, обербефелслайтерът на националсоциалистическата партия Фридрихс и личният референт на Борман, Мюлер, Борман каза следното във връзка с прехвърлянето на партийните кадри в Западна Германия:

— Нашето спасение е на Запад. Нашата партия може да се запази само там. Като гаранция за това ще послужи лозунгът за борба срещу болшеvizма.⁸

Запазената „радиокореспонденция“ на Борман с неговите подчинени, намиращи се в баварската главна квартира на Хитлер (край Берхтесгаден), показва, че до последните дни на Райха Борман не е престанал да се надява да се измъкне от берлинския капан. Семейството му вече е било изпратено в Бавария. На 21 април 1945 г. Борман изпратил в Берхтесгаден своята „първа команда“.

Самият той обаче не тръгнал от Берлин след челната си команда. Според собствената му формулировка „вълкът остава тук“ („Вълк“ е бил прякорът на Хитлер от ранните години на нацистката партия). Дневникът на Борман свидетелствува за агонията на нацистката империя със следните изразителни фрази:

„28 април

Нашето райхсканцлерство се е превърнало в купища развалини. Ние сме пред гибел...

29 април

През нощта на 28 срещу 29 април чуждият печат предаде съобщение с предложението на Химлер за предаване на Райха. Женитба на Адолф Хитлер с Ева Браун. Фюрерът продиктува своето политическо, а след това и личното си завещание...

Отново ураганен огън.

30 април

Умря Адолф Хитлер.

Умря Ева Браун.

1 май

Опит за пробив.⁹

⁸ Архив на автора.

⁹ Пак там.

И така, през нощта на 1 срещу 2 май 1945 г. Борман (в завещанието си Хитлер го назначава за „министър по въпросите на нацистката партия“) прави опит да се измъкне от Берлин, вече обкръжен от съветските войски. За да може по-лесно да се промъкне през Берлин, Борман дори нахвърля в бележника си схема за ориентация по звездите!

ОЩЕ ЕДНА СМЪРТ НА БОРМАН

Успял ли е опитът за пробив? Още на Нюрнбергския процес бяха направени опити да се изясни този въпрос. Редица свидетели твърдяха, че Борман е загинал пред очите им (така шофьорът на Хитлер Кемпка уж видял как Борман бил разкъсан от снаряд, попаднал в танк). Други опровергаха Кемпка, тъй като видели Борман значително по-късно. Един от тях — райхсюгендфюрерът Артур Аксман — на свой ред заяви в показанията си, че известно време след това видял Борман да лежи по гръб, но без признаци на раняване, на моста Занд-кругбрюке (недалеч от Лертерската гара). Международният съд не намери гибелта на Борман за доказана. Но достатъчно беше да минат само няколко месеца, и като от рог на изобилието се посипаха съобщения: видели Борман, чули за бягството му...

Една глава няма да бъде достатъчна, за да се възпроизведат *стотиците* съобщения за съдбата на Борман след войната, които през изтеклите 30 години се появиха по страниците на западния печат. Така например изчислено е, че в латиноамериканските страни са били задържани 16 души по подозрение, че са идентични с изчезналия райхслайтер!

Ставаше дума не само за вестникарски сензации. През 50-те и 60-те години на няколко пъти имах случай да разговарям с видния западногермански юрист д-р Франц Бауер, който във Франкфурт водеше делото по търсенето на Борман. Бауер между другото се позова на показанията на тъщата на Борман, която живеела във ФРГ и била чула от мъжа си (бившия върховен съдия на нацистката партия Бух) следната фраза за своя роднина: „Тази свиня е жива!“ Синовете на Айхман също казали на Бауер, че Борман е жив. А и на самия мен

ми се е случвало да говоря с хора, които ме уверяваха, че имат точни данни за пребиваването на Борман в Латинска Америка.

Така се създаде странна ситуация: мнозина бяха уверени, че Борман е успял да избяга, но не можеха да го докажат. Същевременно онези, които смятаха Борман за загинал, не разполагаха с доказателства. Години наред и двете страни си останаха в равно положение, т. е. без веществени доказателства. Така например сътрудникът на сп. „Щерн“ Йохан фон Ланг, който се беше специализирал на тази тема и дори се готвеше да замине за Латинска Америка, за да търси Борман, в 1965 г. стигна до извода, че Борман е загинал в Берлин. Въз основа на данните, съобщени от редица свидетели, включително от пощенския чиновник Крумнов (който, според собствените му думи, присъствувал на погребението на телата на Борман и на есесовския лекар Шумпфегер), фон Ланг категорично твърдеше, че Борман не бил между живите. Но когато по молба на фон Ланг бяха извършени разкопки на мястото, посочено от Крумнов, не бяха открити никакви следи от погребение.

На 7 декември 1972 г. стана следното: на територията на Западен Берлин близо до бившата Лертерска гара работници, които прокарваха водопроводни тръби, изведнаж откриха два скелета. Незабавно бяха уведомени полицията и, естествено, редакцията на „Щерн“. Описанието на скелетите съвпадаше с онова, което списанието бе съобщило в 1965 г.; с точното освидетелствуване се зае прокуратурата.

През април 1973 г. франкфуртският прокурор Рихтер съобщи, че въз основа на редица косвени данни съдебномедицинската експертиза е стигнала до убеждението, че единият от скелетите, намерени през декември 1972 г. в Западен Берлин, е скелетът на Мартин Борман. Наистина при идентифицирането експертите не разполагаха с никакви автентични източници; те нямаха нито рентгенови снимки на челюстите, нито други медицински документи. Те можеха да се опират само на косвени доказателства: описанието на челюстите, направено отново от личния зъболекар на Хитлер Блашке и от есесовския лекар Гизинг, изявленията на зъботехника Ехтман, който позна изработените от „неговата

ръка“ протези. Най-сетне, когато на костите бяха намечени следи от увреждания, децата на Борман заявиха, че баща им наистина имал такова счупване. Между зъбите бяха намерени парченца от стъклена ампула — изглежда от отрова. На тези основания експертите, а след тях и прокуратурата обявиха принадлежността на останките за потвърдена.

Как следваше да се отнесем към подобно заключение? Реших да се обърна към моя приятел професор Райдър Согнаес. По моя молба той се зае с идентифицирането на останките на Мартин Борман. Въз основа на данните, които бяха запазени в американските архиви, той се опита да реконструира двете челюсти на райхслайтера. Източник за него бяха показанията на споменатия по-горе професор Блашке, който дълго е лекувал зъбите на Борман, последния път — през март 1945 година. Когато обаче Согнаес състави пълната „зъбна схема“ на Борман, той установи, че в данните на „Щерн“ липсват редица важни елементи (включително цял мост).

Трябва да бъдем справедливи към Согнаес: той посвети цяла година на решаването на спорните въпроси. Когато ми се случи да го видя след завършването на изследването му, Согнаес призна:

— Действително, работата беше много сложна. Нещо повече, ако находката се ограничаваше до онова, което съобщи „Щерн“, щяхме да стигнем до задънена улица...

— Какво имате предвид? — запитах моя събеседник.

Той обясни: когато изследвал данните на „Щерн“ (находката от 1972 г.), заявил, че не е в състояние да потвърди принадлежността на останките на Борман. Липсвала най-важната част: мостът на горната челюст. Но стават и случайности! Три месеца по-късно работници отново започнали да копаят на същото място... и липсващата част била намерена. Тогава американският учен успял да продължи изследването си.

През септември 1974 г. на конгреса на стоматолозите в Лондон Райдър Согнаес докладва за своите изводи. Те гласяха: „В челюстите, намерени на 7—8 декември 1972 г., за които се изказваха предположения, че принадлежат на Борман, не достигаха значителни елементи за идентифициране, а именно целият фронт на

предните зъби на горната челюст. Но на 12 март 1973 г., три месеца след първата находка, недалеч от нейното място бе намерен мост на предните зъби... Този като по чудо намерен мост съвпада с описанието, дадено по-рано от професор Блашке.“

В останалите части на своя доклад Согнаес беше извънредно предпазлив. Той само потвърди, че горепосоченият „като по чудо намерен мост“ теоретически е можел да се намира в челюстта. На въпроса, зададен от Согнаес на съдебните власти — дали мостът не е бил фалшифициран?, — той получи само неопределен отговор: находката са открили работници, които веднага са я предали в полицията. Но при всички тези уговорки американският експерт клонеше към мнението, че идентификацията — доколкото тя може да се направи близо 30 години по-късно — може да се смята за напълно надеждна.

Следователно в историята на Борман може да се постави точка. От своя страна на 29 януари 1974 г. тиргартенският регистрационен отдел (Западен Берлин) записа Борман в „регистъра на починалите“. Регистраторите обаче за всеки случай го оставиха и в „списъка на безследно изчезналите“, тъй като оттам човек може да се зачеркне само ако самият той се появи...

НЕ САМО БОРМАН

Така или иначе, 30 години след края на войната и разгрома на нацизма делото Борман най-малко от всичко изглежда като дело за неговата смърт.

Цялата следвоенна история на „блуждаенето“ на името на Борман по света съвсем не възникна случайно. Ако „личният секретар на фюрера“ не е успял да се добере до Латинска Америка, вместо него това направиха десетки други нацистки престъпници. Анализът на документите на Третия райх и показанията на очевидците ни говорят за онези „профилактични мерки“, които са се взимали през 1944—1945 г. за укриване на заграбените богатства и за спасяване живота на членовете на НСДАП и СС. Борман не се е измъкнал от Берлин — но затова пък са го направили висшите чиновне

от СС Рауф и Глюкс, които и досега преспокойно си живеят отвъд океана, лекарят-убиец Менгеле и много други.

В Бон ми се е случвало да чувам и следното мнение: възможно е целият шум около името на Борман съзнателно да се е поддържал от действително укрилите се в Латинска Америка нацисти, за да отвлекат вниманието от собствената си съдба. Това не може да се изключи, макар че зад съобщенията във вестниците по-скоро се криеше потенциалната тревога, изпитвана от милиони хора, които не искат да се повтори зловещото минало.

Далеч по-тревожно е едно друго обстоятелство. Ако се изчисли броят на нацистките престъпници, които са избягали в 1945 г., ще видим, че той е твърде незначителен в сравнение с броя на онези, които останаха във ФРГ. Както иронично ми каза един от специалистите в тази област, Борман въобще не е имало защо да бяга в Южна Америка — та нали десетки бивши гаулайтери и обергрупенфюрери охолно си живеят във Федералната република! Английският писател Фредерик Форсайт, автор на нашумелия на Запад роман „Делото ОДЕССА“ (така се наричаше една от организациите на бившите нацисти), е създал измисления образ на своя колега, „следотърсача“ Петер Милер като някакъв обобщен образ, но той не е измислил събитията.

— Когато се занимавахте с вашите търсения — запита веднъж Форсайт, — създаде ли се и у вас, както у Петер Милер, впечатлението, че се сблъсквате с някакъв мълчалив заговор с цел да се саботира издирването на нацистките престъпници?

Форсайт отвърнал:

— Познавам мнозина от онези, които се занимават с такива издирвания. Те ежедневно изпитват подобно чувство. Ту изчезват документи на път от едно учреждение за друго, ту се крият исканията за възбуждане на дела дотогава, докато търсеното лице не изчезне. Не зная дали става дума за организирани операции или за взаимопомощ на старите приятели . . .

Именно тези „организиращи операции“ е почувствувал на свой гръб колегата на Форсайт, мюнхенският писател Бернт Енгелман, автор на повестта „Големият

федерален кръст за заслуги“. Тази повест на Бернт Енгелман, излязла във ФРГ, имаше голям успех. Тя е написана като увлекателен детективен роман и отначало отвежда читателя отвъд океана, а след това в Европа. Главно действащо лице е един млад американски адвокат, който се занимава с твърде сложно наследствено дело. Става дума за наследството на човек, станал жертва на прословутата „аризация“ на територията, която преди войната е принадлежала на Полша и е била заградена от Германия. Адвокатът отива във ФРГ, където водят следите на хората, свързани с наследството. Отначало издирванията му вървят успешно: на отвъдокеанския гост му помагат млада сътрудничка на Института за съвременна история в Мюнхен и един бивш полицейски чиновник. Но изведнаж адвокатът се натъква на непреодолими препятствия — дори го заплашват с разправа, ако не прекрати търсенето . . .

В какво се състои работата? Оказва се, че индустриалецът, който с помощта на есесовците е заградил предприятието и е забогатял от него, все още е жив. И не само жив! Той преуспява, свързан е с влиятелни политически дейци и дори е получил най-високата награда „Големия федерален кръст за заслуги“ . . .

Своеобразието на повестта на Енгелман се състои в това, че в нея няма измислени лица и ситуации. Д-р Фриц Рис, сегашният собственик на завода „Пегуланверке“, действително е забогатял от „аризацията“; той наистина си е сътрудничил с есесовците. Всички други бивши нацисти, описани от Енгелман (включително тогавашния председател на Федералното обединение на индустриалците Мартин Шлайер), също са назовани по име. Енгелман дълго е работил в архивите, разговарял е с участниците в описваните събития. В книгата дори има специален документален раздел, в който са дадени кратки биографии на описаните лица.

Разбира се, д-р Фриц Рис не се зарадва от подобна реклама. След като поразмисли, той подаде молба в съда, в която искаше книгата незабавно да се из земе от продажба, тъй като подронвала деловата му репутация. Той очевидно се е ръководил от някои прецеденти, създадени от западногерманското правосъдие. Така съдът веднаж вече взе подобно решение по повод на книгата на историка Чихон за нацисткото минало на известния

банкер Абс. Този процес обаче се обърна срещу обидения герой. Неговите адвокати не можаха да отрекат фактите, отнасящи се до специфичните методи на забогатяването на д-р Рис. Те само доказаха, че всеки индустриалец имал право да се стреми да разшири имота си и че в това нямало нищо осъдително.

Когато в началото на процеса запитах Бернт Енгелман за перспективите, той беше много оптимистичен — според мен дори прекалено оптимистичен — в своята увереност, че процесът ще завърши в негова полза. Оказало се, че съвсем наскоро в Полша били намерени хиляди документи, отнасящи се до д-р Рис и неговите преки връзки. Енгелман спечели делото.

Може само да се съжالياва, че много политически дейци във ФРГ много често и твърде категорично твърдят, че във ФРГ „са направени всички изводи от миналото и по този начин е изпълнен дългът към историята“. Ози мюнхенски съдия, който неотдавна, след дългогодишно следствие, прекрати преследването на споменатия в началото на тази книга есесовски палач Кристман, едва ли е изпълнил дълга си пред историята. Същото стана и в Кил с делото на есесовеца Ридел, който е изтребил жителите на белоруския град Могилев в душегубка — собствено изобретение. В защита на палача бяха използвани всички средства. Отначало процесът нееднократно беше отлаган. А когато започна, на сцената се появиха експерти. Те заявиха: тъй като жертвите са губели съзнание след 60, най-много след 90 секунди, Ридел не можел да бъде обвинен в жестокост. Съдът в гр. Кил така реши: 60 секунди са недостатъчни, за да се предяви обвинение в „жестоко“ унищожаване на белоруските партизани. Ридел чисто и просто бил приверждал в изпълнение юридически влезли в сила присъди. Той бе оправдан и дори му платиха съдебните разноски.

Статистиката на преследването на нацистките престъпници в ФРГ е красноречива: за 30 години са били възбудени общо 77 820 дела, но до съда са стигнали малко повече от 6000, т. е. по-малко от 10 на сто. На практика пред съда са били изправени 800 души. Както се изрази централният орган на ГСДП в „Форверц“, западногерманското правосъдие помага процесите против нацистките престъпници бавно да потънат в забвение,

Един сравнително пресен пример е проточилят се от 1976 г. в Дюселдорф процес против палачите от лагера на смъртта Майданек. Отначало се предвиждаше процесът да завърши за една година, но защитниците предсказват, че процесът няма да завърши по-рано от 1980 година. Защитата явно се стреми да протака делото. Както откровено заяви един от защитниците, „ако в 1982 г. нещата стигнат до касация, обвиняемите вече няма да бъдат живи“. През първите 15 месеца на процеса умряха 12 свидетели, един обвиняем, един защитник и дори един съдебен заседател. Дюселдорфските съдии обаче не бързат, а свидетелите се подлагат на унизителни разпити. По повод на отношението към свидетелите дори Шпрингеровият в. „Ди велт“ писа, че в Дюселдорф „на бившите жертви отново им се налага да се чувствуват жертви“. Доколко разпространени са подобни настроения, говори следният факт. Един от западногерманските институти за проучване на общественото мнение реши да изясни отношението на гражданите към факта, че в чужбина критикуват отношението на ФРГ към нацистките престъпления. Само 3 на сто отговориха, че критиката е справедлива и че не трябва да се забравя за ужасите в миналото. Затова пък 93 на сто заявиха, че достатъчно се е ровило в миналото, 83 на сто се обявиха за помилване на Хес, а 4 на сто — дори за оправдаване на заместника на Хитлер!

За това, че литературните герои от типа на Рис са живи, ми напомни зрелището, което наблюдавах на 17 юни 1975 г. в Бон. В този ден неонацистките организации от цялата ФРГ бяха организирали събор във федералната столица. Под звука на фанфари и ударите на барабани по улиците мина демонстрация с красноречивите лозунги „Смърт на комунизма!“, „Да разгромим съветския империализъм!“, „Германия още не е загинала!“. Емблеми на националдемократическата партия и другите неонацистки организации се люшкаха над демонстрантите, изпълнили площада (по зла ирония на съдбата митингът се състоя на „Фриденсплац“ — Площада на мира!). От трибуните се разнасяха действително истерични речи, пълни с клевети срещу Съветския съюз и ГДР.

— Антикомунистите трябва да сплотят своите реди-

ци — заяви дошлият от САЩ представител на т. нар. „Съюз на американците от германски произход“.

Ето тук Мартин Борман не сбърка! Със своя кафяв примитивизъм той разбираше кой и къде може отново да издигне знамето на антикомунизма, държано 12 години в ръцете на нацистките водачи, обагрени с кръвта на милиони хора. И ако кървавият райхслайтер не успя да създаде „алпийска крепост“ в прекия смисъл на думата, през следвоенните години във ФРГ възникна своеобразна „алпийска крепост“ на антикомунизма и антисъветизма, на чиито бастиони международната реакция възлагаше и възлага особени надежди. А когато през последните години бастионите започнаха да се разклащат, яростта на реакционните сили нямаше граници.

Веднаж в мюнхенската бирария „Швабингерброй“ присъствувах на митинг на неонацистката НДП. Човек можеше само да се смае от онази зверска злост, с която ораторите говореха за Съветския съюз и за договорите, сключени от правителството на ФРГ със СССР, Полша и Чехословакия. Струваше си само да се чуят крясъците, с които насъбралите се в залата съпровождаха тази реч!

Но за да чуем такива истерични призови, не е необходимо да ходим на събранията на НДП. Те ежедневно се отправят от дейци на ХДС/ХСС, при това пред поширока аудитория, като им се дава много по-голяма гласност. А какъв поток от клевети срещу договорите, срещу политиката на социалистическите страни и особено срещу миролюбивата политика на ГДР се излива от страниците на печата, близък до ХДС/ХСС! Ако можех да конструирам някакъв „гайгеров брояч“, който да определя степента на антикомунистическата зараза във ФРГ, стрелките му никога не биха слезли от най-горните цифри.

Процесът на преодоляването на нацизма във ФРГ още далеч не е завършил и той не се свежда само до съдебното преследване на военнопръстъпниците. Социалните и политическите сили, които мечтаят за възраждането на кафявите времена, не са изчезнали. Антикомунистите от края на ХХ в. сега използват нови, по-изтънчени методи, по по принцип си остават същите антикомунисти, каквото беше Мартин Борман.

Ето защо дори двукратното вписване на изчезналия райхслайтер в „регистъра на мъртвите“ не е достатъчно. На нацизма трябва да се попречи да се върне на политическата арена под каквато и да било форма или вид, веднаж завинаги. „Третата смърт“ на Борман трябва да доведе не само до смъртта на престъпниците, но и до окончателната гибел на цялото нацистко наследство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Страшната епоха на Третия райх остави за себе си паметници от особен род. Сивите бараки и газовите камери на Освиенцим, Дахау, Маутхаузен и Бухенвалд са запазени за историята не по волята на техните строители. Тъкмо обратното: запазиха ги онези, които трябваше да загинат в газовите камери. Запазиха ги за назидание на потомците, които сега минават в дълги редици през музейните зали, край бараките, през газовите камери и крематориумите. Нима всичко това е съществувало? Този въпрос си задава всеки, но не всеки е готов да направи изводи от натрапващия се отговор.

Не можем в никакъв случай да се съгласим с онези, които се мръщят при споменаването на имена и събития от миналите години и казват: „Стига сме се ровили в миналото, стига!“ Този аргумент най-често съм чувал от мои събеседници в Бон и други западногермански градове и западни столици. Най-тъжното е, че сега така мислят значителен брой от младите хора във ФРГ. „Не, ние не носим отговорност за станалото, оставете ни на мира!“ — този аргумент често може да се чуе във ФРГ. Нещо повече, много политически дейци на Запад съзнателно искат да изличат от паметта на поколенията страшните събития по време на Втората световна война. Да ги изличат, за да направят приемлива мисълта за една нова война. . .

Ето защо, ако авторът бъде упрекнат, че напразно разгръща страниците, които отдавна са обърнати и затворени от суровата съдба — Историята, той ще отговори: не, този упрек е несправедлив. Девети май 1945 г. е датата, която отбелязва мира в Европа, завоюван в резултат на подвига на съветските хора и на другите свободолюбиви народи. Но тази дата същевременно става изходна точка за неуморната дейност на онези злоещи политически сили, които не искат да се примирят с

прогреса на човечеството. Както на картата на Европа остана социалната система, която породила Хитлер и неговата война, така и за живота на европейските народи остана потенциалната заплаха от война и реакция. Кой може да забрави това?

Не, не искам да кажа, че историята ще се повтори. Не трябва да се вярва на последователите на Питагор. Животът на Европа след 1945 г. достатъчно убедително показва, че нейните прогресивни социални сили са успели да събудят континента от хипнозата на фаталистичното очакване на нови войни. Знаменитият пророк на „гибелта на Запада“ Освалд Шпенглер веднаж пресметнал, че Европа била неизбежно осъдена на военни сътресения на всеки 25 години: в 1939 г. никой не можел да спаси света от война, тъй като от 1914 г. били изминали въпросните 25 години. Записалият това мрачно пророчество на Шпенглер американски професор е можел да очаква нова европейска война, да речем, в 1964 г. — и неговите съотечественици, облечени в униформата на генерали на Пентагона, направиха немалко, за да се сбъдне това пророчество. Но именно в това се състои и „тайната на епохата“ — че генералите от Пентагона не са нейни господари! Що се отнася за съдбата на страната, която на два пъти през XX век разпали световни войни, то и тук станаха колосални промени. Тук се роди първата в историята миролюбива държава на германските трудещи се — Германската демократична република.

Една от предпоставките за запазването на мира е внимателното усвояване на поуците от историята, трезвата оценка на социално-политическия смисъл на изминалите години. Някой е казал, че оня, който не разбира смисъла на миналото, е обречен да го преживее отново. Тази съдба не заплашва съветските хора: те не само преживяха драматичното минало от 1941—1945 г., но и разбраха неговия смисъл; разбраха го — и искат да помогнат и на други да го разберат.

На страниците на настоящата книга са възпроизведени само някои епизоди от бурната история на 30-те и 40-те години на нашия век. Но и в тях е отразена онази велика Истина за епохата, която провали чудовищните замисли на нацизма и неговите съучастници.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	5
<i>Глава първа.</i> Сейфовс и свастика	11
<i>Глава втора.</i> Пожарът, който още не е угаснал	54
<i>Глава трета.</i> Мюнхенското предателство през очите на очевидците	117
<i>Глава четвърта.</i> За какво ми разказа тайният съветник Волтат	174
<i>Глава пета.</i> На 10 май	220
<i>Глава шеста.</i> Ако се отвори сейф № 14	262
<i>Глава седма.</i> Ел Аламеин или Сталинград?	302
<i>Глава осма.</i> Тайната дипломация на принц Хохенлое	350
<i>Глава девета.</i> Третата смърт на Мартин Борман	389
Заклучение	419

ЛЕВ БЕЗИМЕНСКИ

РАЗГАДАНИТЕ ТАЙНИ НА
ТРЕТИЯ РАЙХ

Книга не само за миналото

Първо издание

Редактор *Кина Калчева*

Художник *Данаил Донков*

Художествен редактор *Тотю Данов*

Технически редактор *Сашо Георгиев*

Коректор *Светлана Девенска*

Издателски № 6394.

Дадена за набор на 19. II. 1980 г.

Подписана за печат на 19. V. 1980 г.

Излязла м. декември 1982.

Печатни коли 26,50. Издателски коли 22,26.

Усл. изд. коли 23,48. Формат 84x108/32.

Тираж 35 110. Цена 2 лв.

Код 22/95315/0828—30—82

Партиздат — София, бул. „В. И. Ленин“ № 47

ЦП „Д. Благоев“ — София, ул. „Н. Ракин“ № 2

Партизгат

2 лв.